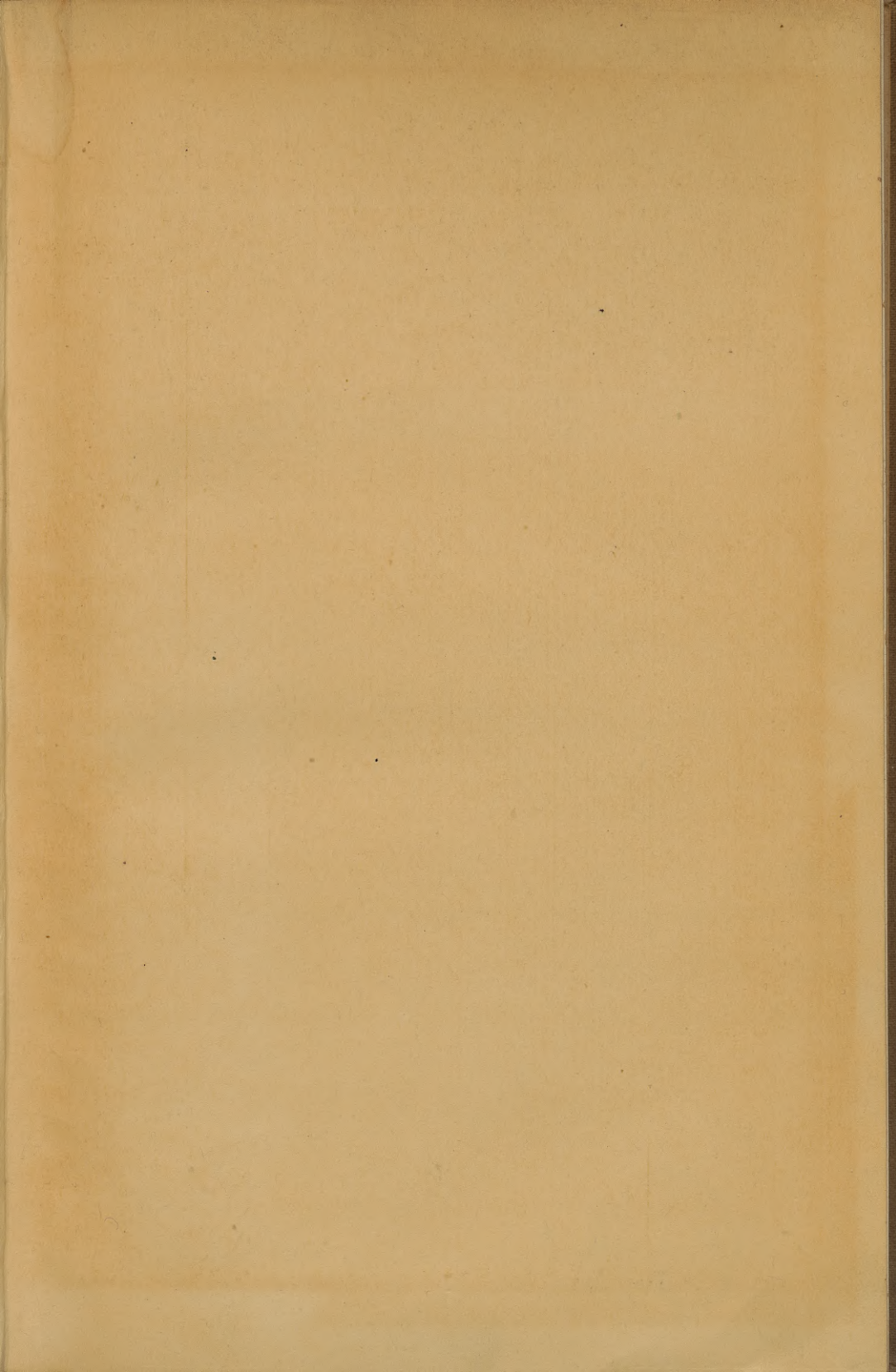

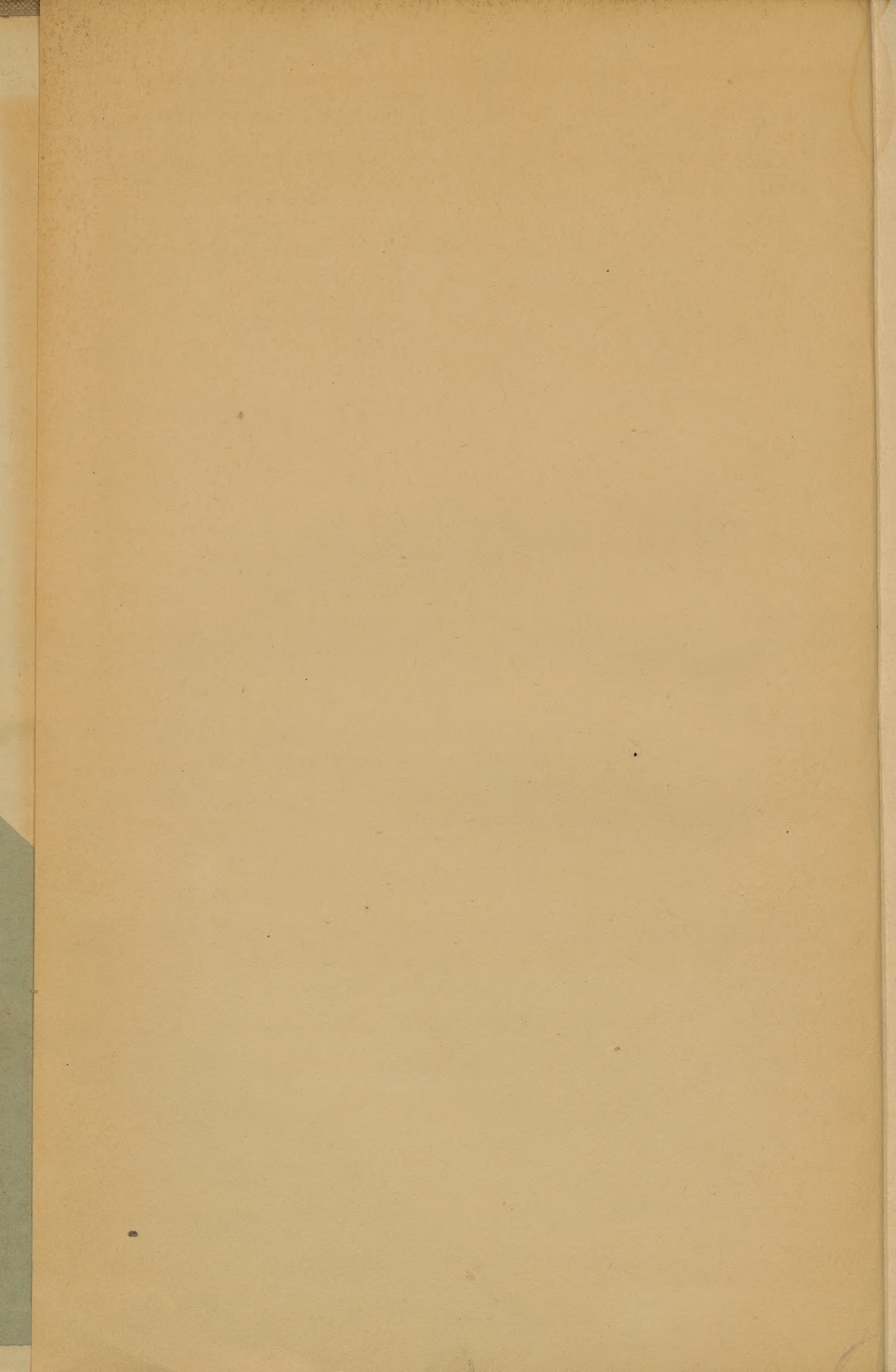
B
810.09

JĀNIS UPĪTIS.

ANDREJS UPĪTIS
KĀ
LITERATURAS
KRITIKIS

0306009239
~~56-24.903~~

Andrijs Ķipars

B
810.09C

B

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VALODAS UN LITERĀTURAS INSTITŪTS

JĀNIS UPĪTIS

807.PB-22

ANDREJS UPĪTIS
KĀ LITERĀTURAS
KRITIKS

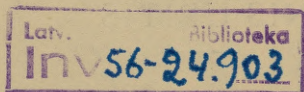
LIDZ 1917. GADAM

LATVIJAS PSR
ZINĀTŅU AKADEMIJAS IZDEVNIECĪBA

Rīgā 1956

Я. УПИТИС
АНДРЕЙ УПИТ — ЛИТЕРАТУРНЫЙ КРИТИК
ДО 1917 ГОДА

На латышском языке

Redakcijas koleģija:

Filol. zin. kand. *E. Sokols* (atb. redaktors),
Latvijas PSR ZA korespondētājloceklis *K. Graudiņš*
un filol. zin. kand. *K. Kundziņš*

Latvijas PSR
ZINĀTŪNĀKĀDĒMĪBAS INSTITŪTS
Rīga 1986

IEVADS

Padomju literatura spēcīgi attīstās, un nemitīgi pieaug tās auglīgā ietekme masās. Sabiedrības kulturalā līmeņa nepārtrauktā celšanās un aizvien augstākas prasības literaturai, visa mūsu dzīves straujā virzība Komunistiskās partijas vadībā uz priekšu mobilizē dzejnieku, rakstnieku un dramaturgu radošos spēkus vēl izcilāku darbu veikšanai.

Literatūras augšupejas procesā jo svarīga loma ir īstai, principālai kritikai, kuras nopietna atbalsta mūsu rakstnieku saimei nekad nav trūcis. Pozitīvi vērtējot kritikas un literatūras zinātnes labākos sasniegumus mūsu republikā, jāatzīst tomēr, ka šais novados joprojām vērojama arī zināma atpalicība, kas ir viens no jūtamākiem šķēršļiem literatūras vēl straujākas izaugsmes ceļā. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centralā Komiteja savā vēstulē Vissavienības padomju rakstnieku II kongresam norādīja: «Vēl joprojām nopietni atpaliek literatūras kritika un literatūras zinātnē, kuru uzdevums ir analizēt bagāto klasikas mantojumu un vispārināt padomju literatūras pieredzi.»¹ Šie partijas norādījumi pamudina literatūras zinātniekus un kritiķus izdarīt attiecīgus secinājumus un krasi uzlabot savu darbu.

Latviešu revolucionārās un demokratiskās literatūras pārstāvju pirmspadomju laika jaunrade pamatvilcienos ir jau pareizi noskaidrota gan atsevišķos apcerējumos un rakstu krājumos, gan literatūras vēsturnieku pētījumos. Tomēr gaužām maz vēl monografiju, kas dziļāk un vispusīgāk apgaismotu viņu ieguldījumu progresīvās kultūras apcirkņos un sekmētu viņu bagātīgās pieredzes un izveidoto tradīciju izmantošanu padomju literatūrā.

¹ Karogs, 1955., 1.

Mūsu literatūras zinātnieku neatliekams uzdevums ir pareizi un pilnīgi novērtēt Latvijas PSR Tautas rakstnieka Andreja Upīša ārkārtīgi daudzpusīgo darbību tiklab carisma un buržuaziskās diktatūras apstākļos, kā padomju laikā. Daudzās kritikas un atsevišķie monografiska rakstura pētījumi par Andreju Upīti šai ziņā jau ir daudz devuši. Raksturīgi tomēr, ka par viņa jaunrades svarīgo sastāvdaļu — literatūras kritiku — ir ļoti maz padomju laika pētījumu.

Zināmā mērā tas izskaidrojams ar to, ka Andrejs Upīts tik cieši saaudzis ar latviešu tautas un literatūras vēsturi XX gadsimtā un viņa kritikās risinātas tik svarīgas temas un sarežģītas problēmas, ka nepieciešams iepriekš plaši un pamatīgi noskaidrot veselu kompleksu sabiedriski politiskās un literārās dzīves jautājumu.

Latviešu padomju literatūras zinātnieku līdzšinējo publicējumu¹ kritisks apskats liecina, ka pirmām kārtām vajadzīgi pētījumi par Andreja Upīša kritiķa darbības sākumu, t. i., pirmsoktobra periodu, kas pagaidām aplūkots pavisam trūcīgi.

Pārskatot rakstus par Andreju Upīti pirms 1940. gada, ir redzams, ka demokratiskie un marksistiskie kritiķi viņu galvenokārt aplūkojuši kā rakstnieku un tikai nedaudzās recenzijās vai apcerējumos kā kritiķi.

Pirmos plašākos apcerējumus par Andreju Upīti kā kritiķi ir publicējis A. Birkerts 1910. un 1912. gadā. Viņa populāri

¹ J. Niedre. a) Andrejs Upīts kā literatūras zinātnieks, *Literatūra un Māksla*, 1947., 49.;

b) Andrejs Upīts kā literatūras zinātnieks, *Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts»*, LVI, Rīgā, 1947., 252. lpp.;

c) Andreja Upīša kritikas principi, *Karogs*, 1948., 1.

A. Grigulis, *Tautas rakstnieks Andrejs Upīts un viņa daiļrade*, LVI, Rīgā, 1952., 55 lpp.

K. Krauliņš. a) Cīņā par dzīves patiesību, *Karogs*, 1952., 2.

b) Realisma aizstāvja pozīcijās, *Rakstu krāj. «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi»*, LVI, Rīgā, 1952., 372. lpp.

uzrakstītie darbi¹ labi ilustrē Andreja Upīša progresīvo nostāju divu kulturu cīņā, un tie atzīmējami kā vērtīgi literatūrvēsturiski fakti. Dažās lietīšķās recenzijās pirms Oktobra socialistiskās revolūcijas Andreja Upīša grāmatās iznākušos kritikas un literatūrvēstures darbus novērtējuši R. Pelše² un J. Jansons-Brauns³. Viņi pasvītro Andreja Upīša kritiku un literatūrvēsturisko sacerējumu nozīmi demokrātiskās kultūras laukā, atzīmē viņa lielo dedzību, apkarojot reakcionāras un aizstāvēt progresīvas parādības latviešu literatūrā, biedriski aizrāda uz grāmatās sastopamiem trūkumiem.

Buržuaziskās Latvijas gados par Andreju Upīti kā kritiķi tiklab pirms Oktobra socialistiskās revolūcijas, kā pēc tās, neviena paliekamas nozīmes pētnieciska darba nav. Toties simtiem melīgu rakstu šai periodā par izcilo kritiķi ir publicējuši gan reakcionārās nometnes atklātie pārstāvji, gan tās kalpi meņševiki. Viņu raksti tikai atsevišķos gadījumos ir vēsi objektivistiski fakti konstatējumi un arī tad aizplūvurojot vai noklusējot pašas progresīvākās Andreja Upīša kritiku tezes. Visbiežāk šo reakcionāru raksti ir lāstu un ķengājumu pilni uzbrukumi Andrejam Upītim, lai bargo kritiķi aplūsinātu vai, mazākais, vājinātu viņa ārhošo triecienu spēku. Šāda veida raksti tagad vienīgi apstiprina un atgādina to, cik sīvs un neuzveicams cīnītājs kopš 1905. gada revolūcijas bijis Andrejs Upīts, cik asa un reakcionāriem nepatīkama un bīstama bijusi viņa kritikas spalva.

Lai mēģinātu aizpildīt daudzējādā ziņā sajūtamo robu,

¹ A. Birkerts. a) Andrejs Upīts kā rakstnieks un kritiķis, *Dzimtenes Vēstnesis*, 1910., 154., 161., 173., 179., 184., 185.;

b) No tautiskā romantisma līdz vēsturiskajam materialismam, *Vārds*, I, 1912.

² P. R. (Roberts Pelše), J. Rainis un viņa dzeja. Biografiski-kritiska skice no Andreja Upīša, «Jaunās Avīzes» lit. pielik., 1913., 2.

³ J. (J. Jansons-Brauns). a) Andreja Upīša «Studijas un kritikas». Pirmais sējums, *Izglītība*, 1910., 6.;

b) Andreja Upīša «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885.—1910.)», *Izglītība*, 1911., 7.

šai grāmatā aplūkota Andreja Upīša darbība literatūras kritiķā līdz 1917. gadam. Apcerējums aptver 15 gadus ilgu un vēsturiski norobežotu Andreja Upīša darbības cēlienu: sākot ar 1902. gadu, kad parādās viņa pirmais kritiskais raksts, un beidzot ar 1917. gada 3. septembri (j. st.), kad Rīga krit vācu okupantu jūgā un uz vairākiem gadiem pilnīgi pārtrūkst viņa rosmīgais darbs.

Lai vispusīgi novērtētu Andreju Upīti šai laikā tikai kritiķa darbā vien, ir jāuzraksta visas latviešu XX gadsimta progresīvās sabiedriskās domas un kritikas vēsture, jo Andrejs Upīts — viens no redzamākajiem tās pārstāvjiem. Darbam tik sarežģītu uzdevumu nav, un tā autors nepretendē uz visu ar Andreju Upīti un latviešu literatūru, kritiku, publicistiku un presi saistīto jautājumu noskaidrojumu.

Šis apcerējums uzlūkojams tikai par pirmo mēģinājumu parādīt Andreja Upīša izaugsmi pirmsoktobra periodā par kritiķi cīnītāju — nesaudzīgu buržuāzijas pagrimuma literatūras apkarotāju un kvēlu proletariāta revolucionārās mākslas aizstāvi. Šai nolūkā galvenos vilcienos raksturotas Andreja Upīša kritisko rakstu idejiskās pamatlīnijas un zīmīgākie izteiksmes paņēmieni, analīzi saistot ar viņa uzskatu attīstību tautas atbrīvošanās kustības un marksisma-ļeņinisma ideju ietekmē. Darbā lūkots pasvītrot, cik izšķiroša nozīme Andreja Upīša kaujinieciskās kritikas principu izveidē ir ciešajām saitēm ar krievu progresīvo kultūru, sekošanai krievu revolucionāro demokrātu tradīcijām.

Grāmata uzrakstīta uz visu to A. Upīša kritisko rakstu pirmpublicējumu pamata, kuri parādījušies laikā no 1902. līdz 1917. gadam. Tā kā kopotajos rakstos no tiem uzņemta tikai neliela izlase, bet visi pārējie periodikā un rakstu krājumos palikušie raksti mūsdienu lasītājiem maz pazīstami, izlietots diezgan plašs citātu materials.

Autors ievērojis arī Andreja Upīša kritisko rakstu atkārtotos publicējumus grāmatās (piemēram, «Studijas un kritikas», I, II), attiecīgajos gadījumos līdzīgi kā ar kopotajos rakstos uzņemtajiem, norādot uz to redakcionalām un prin-

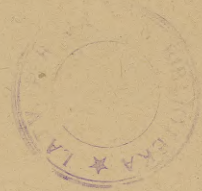
cipialām atšķirībām. Bez tam izmantoti arī tie Andreja Upīša pirmsoktobra perioda publicistiskie raksti, kam nozīme viņa uzskatu raksturošanā vai kur skarti literatūras jautājumi.

Kā papildmateriali izlietoti visi pārējie Andreja Upīša darbi, ieskaitot visjaunākos, sarakstīšanās, autobiografiskie raksti («Rīta cēliens» — 1923., «Mans spalvas darbs» — 1922. u. c.). Atsevišķu dzīves un darbības faktu precizēšanai Andrejs Upīts grāmatas autoram sniedzis personīgus paskaidrojumus. Autors izmantojis grāmatā arī savus agrākos publicējumus periodikā un rakstu krājumos par A. Upīti kā kritiķi.

Grāmatai pievienots Andreja Upīša kritisko un publicistisko rakstu (1902.—1917.) pirmpublicējumu rādītājs, kurā ietilpst pavisam 672 darbi. Šim rādītājam pamatā ir Andreja Upīša personīgi sastādītā bibliografija viņa grāmatā «Rīta cēliens», to papildinot ar tanī neuzrādītiem rakstiem, precizējot nosaukumus saskaņā ar pirmiespiedumiem, kā arī vietumis atkāpjoties no paša autora izdarītā grupējuma kritikas vai publicistikas nodaļā. Salīdzināšanai un daži papildinājumiem izlietots doc. K. Egles sastādītās Andreja Upīša bibliografijas manuskripts. Rādītājā ir uzņemti arī tie anonīmie raksti, kurus Andrejs Upīts personīgi atzinis par saviem.

A. UPITS
1903. gadā

I n o d a ļ a

A. UPĪŠA KRITIĶA GAITU SĀKUMS

1902.—1907.

1. PIRMIE KRITISKIE RAKSTI 1905. GADA REVOLUCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

Piecus gadus nostrādājis par skolotāju Mangaļos un jau tur pievērsies rakstniecībai, A. Upīts 1902. gada rudenī pārceļas uz Rīgu. Iemesls dzīves vietas maiņai nav cenšanās pēc materiāli izdevīgāka stāvokļa, bet gan dedzīga vēlēšanās vēl aktivāk iesaistīties literarajā un sabiedriskajā darbā. Ar šo laiku tad arī sākas gluži jauns un nozīmīgs posms A. Upīša personības un darbības attīstībā, jo dzīve Latvijas revolucionārās kustības centrā, vērīgā sekošana sabiedriski politiskajiem un literarajiem procesiem sekmē viņa pasaules uzskatu izveidi un nobriešanu, tāpat talanta ievirzi īstajā gultnē.

A. Upītim ierodoties 1902. gadā Rīgā, visā Krievijā jau brieda liela tautas revolūcija. «Proletariskā cīņa, — atzīmēja Ļeņins 1902. gadā, — aptvēra jaunus strādnieku slāņus un izplatījās pa visu Krieviju, tai pašā laikā netieši ietekmējama arī demokratiskā gara atdzīvošanos studentos un citos iedzīvotāju slāņos.»¹ Topošās revolūcijas priekšgalā gāja revolucionārais krievu proletariats, ar kuru kopā cīnījās arī latviešu strādnieki. Rīgā, tāpat citās Latvijas pilsētās un laukos, auga plašumā ekonomiskie un politiskie streiki. Izplatījās Ļeņina vadītā «Iskra» un latviešu socialdemokratu ārzemju izdevumi, kas sagatavoja latviešu socialdemokratiskās strādnieku partijas nodibināšanu 1904. gadā. Lielu politiskās audzināšanas

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 5. sēj., 469. lpp.

darbu masās veica nelegalā «Cīņa», kas sāka iznākt ar 1904. gadu kā LSDSP centralais preses organs.

Socialdemokratiskās aģitācijas un propagandas nolūkiem revolūcijas priekšvakarā stipri palīdzēja nelegalajos strādnieku preses izdevumos ievietotie revolucionārie dzejoļi, asi satiriskie feļetoni utt. Strādnieki un demokratiskā inteliģence dedzīgi lasīja M. Gorkiju oriģinālā un tulkojumos (laikā no 1900. līdz 1905. g. tika publicēts vairāk nekā 60 M. Gorkija darbu tulkojumu), viņa lugu izrādes Rīgā izvērtās par ievērojamiem sabiedriskiem notikumiem. Lielu popularitāti masās ieguva 1903. gadā iznākušais Raiņa dzejoļu krājums «Tālas noskaņas zilā vakarā», kas vēstīja tuvojošos vētru, apliecināja proletariata uzvaras nenovēršamību. Vairāk vai mazāk spilgti plašo tautas slāņu noskaņojumu pauda arī latviešu demokratiskie rakstnieki — Sudrabu Edžus, E. Birznieks-Upītis, Plūdonis u. c., kuru darbus tāpat atsaucīgi uzņēma masas.

Kad A. Upīts 1902. gadā ierodas Rīgā, viņam ir visai vājš priekšstats par augošo proletarisko cīņu. Uz dzīvo politisko rosību, kas aptver arvien plašākus slāņus, A. Upīts sākumā raugās kā neieinteresēts vērotājs, jo domā, ka «īstai» pedagogijai, tāpat kā literaturai, ar politiku nav nekā kopīga. Dažu skolotāju ierosināts, A. Upīts iesaistās Rīgas Latviešu biedrības izdevniecībā — Derīgu Grāmatu nodaļā, kur veic tulkotāja un redaktora pienākumus. Iepazīdamies tuvāk ar «māmuļniekiem», A. Upīts drīz pārliecinās, ka «tautisko» dižvīru cēlie vārdi pavisam nesaškan ar viņu darbiem. Tas modina jaunajā rakstniekā iekšēju protestu pret redzamākajiem «māmuļas» barvežiem, bet aiz tā vēl nestāv «politiskas pārliecības un izveidota pasaules uzskata atbalsts» (XXI, 916.).¹ Nebūdamas RLB biedrs, A. Upīts paliek šīs biedrības izdevniecības darbā vēl labu laiku — līdz 1907. gadam.

Tuvojošās vētras šalkas tomēr ielaužas arī tai vidē, ko sastāda ap DGN grupējušies līdzstrādnieki — skolotāji.

¹ Atsaucoties tekstā uz A. Upīša kopotajiem rakstiem (LVI, Rīgā, 1946.—1952., I—XXI), ar romiešu cipariem turpmāk apzīmēts attiecīgais sējums, bet ar blakus stāvošiem arābu cipariem — citētā sējuma lappuse.

A. Upīts, nekad nebūdams F. Grosvalda, F. Veinberga u. c. dižviru pārliecināts piekritējs, ar 1903. gadu sāk piedalīties progresīvo skolotāju sanāksmēs un strādnieku sarīkojumos, gan tikai kā klausītājs. Šeit dzirdētie priekšlasījumi, progresīvo skolotāju un studentu paustie materialistiskie uzskati par dabu un sabiedrību ir radikāli atšķirīgi no RLB vadītāju sludinātajiem galīgi reakcionarajiem un liek A. Upītim daudz ko pārdomāt un secināt. Turpinādams sistematisko pašizglītības darbu, A. Upīts sāk studēt Hekeļa «Pasaules miklas» u. c. materialistiskus apcerējumus, kas savukārt rada viņā disonanci ar iepriekš pazīstamajām Spensera, Tarda, Gijo un Tena sīkburžuaziski socioloģiskajām teorijām par sabiedrību un mākslu. Nekādu īstu skaidrību vēl neieguvis, A. Upīts pirms 1904. gada atrodas stipri tālu no zinātniskā socialisma atziņām. Lasīdams regulāri latviešu un krievu jaunāko literatūru, tai skaitā Gorkija vadībā iznākušos «Знание» izdevumus, A. Upīts jūt, cik dziļas sociālas pretrīnības tur atspoguļojas, bet nespēj izskaidrot to cēloņus.

Spēcīgu triecienu A. Upīša negatīvie uzskati saņem, viņam pirmo reizi sastopoties ar marksistisko literatūru. Tas notiek 1904. gadā, pavadot vasaras brīvlaiku Skrīveros pie brāļa Mārtiņa, kas rosīgi darbojas turienes socialdemokrātu grupā. Te A. Upītim ir izdevība lasīt nelegalās «Cīņas» 1. numuru, kas jau gājis caur daudzu lasītāju rokām. Tanī ievietotie raksti par šķiru cīņu un strādnieku kustību, kvēlie aicinājumi stāties zem proletariāta cīņas karogiem viņu stipri saviļņo. Cik liela nozīme bijusi «Cīņai» viņa dzīvē, to A. Upīts atceras vēl pēc 45 gadiem: «Lielā mērā man viņai jāpateicas par to, ka 1905. gads tika par krustceļu un šķirtnes gadu manā mūžā» (XX, 971.). Skrīveros A. Upīts lasa arī daudzas socialdemokrātu proklamācijas, tāpat ārzemēs iznākušo Fr. Roziņa grāmatu «Latviešu zemnieks», kura no marksistiskā viedokļa apgaismo latviešu tautas šķiriskās noslāņošanās cēloņus pagātnē un tagadnē.

A. Upīša saskare ar tautas atbrīvošanās kustību 1905. gada priekšvakarā ir vēl vāja, un tāpēc noteikts pagrieziena viņa

nostājā tik drīz nenotiek. To aizkavē galvenokārt darbība un «māmuļnieciskajā» vidē, — kā A. Upīts autobiografijā liecina: «Revolucionārā kustība pirms deviņsimti piektā gada viņņojās kaut kur garām. Aprindas, kurās es toreiz dzīvoju un darbojos, uz katru atsvabināšanās mēģinājumu skatījās kā uz neprātu un tautas labklājības apdraudējumu» (XXI, 939.). Idejiskās skaidrības meklējumi tomēr atspoguļojas jau visā A. Upīša rakstnieka un kritiķa darbībā pirms 1905. gada.

Iesācis savu literāro darbību pagājušā gadsimta 90. gadu beigās ar satiriskiem dzejoļiem, A. Upīts drīz pievēršas arī lirikai un prozai. A. Upītim rakstnieka gaitu sākumā trūkst noteiktu uzskatu, skaidra priekšstata par literatūras uzdevumiem, kā arī amata prasmes, bet dzīves vērojumu un pārdzīvojumu materials ir uzkrājies tik bagātīgs, ka viņš nevar nerakstīt. Vispār A. Upīša literārās darbības sākums stipri līdzīgs tam, ko saka M. Gorkijs par sevi rakstā «Kā es mācījos rakstīt» un citur. Pats izaudzis nejaukā ģimenes trūkumā un nedienās, nemitīgi izjutis bagāto pārestības un blēdības, A. Upīts dabiski izjūt naidu pret visādiem kungiem un stichisku vēlēšanos kaut kā palīdzēt «apspiestiem un vārdzinātiem». Jau pirmajos viņa stāstos un satiriskajos dzejoļos izpaužas rūgts sarkasms pret mantīgajām šķirām un romantiski naiva tieksme pārliecināt kalpus un bezzemniekus, ka tie ar krietnību, darbu un neizsīkstošu centību pārspēs visus neliešus, tiks pie zemes, turības un visādiem jaukumiem.

Pats pirmais A. Upīša garais stāsts «Lielpilsētas straumē» (1901.) raksturīgs ar asi uzbrūkošu tendenci pilsētas buržuāzisko slāņu veikalniecībai un krāpšanai. «Kalna kāpējos» (1901.), «Celminiekos» (1903.) u. c. A. Upīts tēlo kalpu cīņu par zemi, apveltīdams savus varoņus visādām cēlām moralām īpašībām un likdams galu galā sasniegt kāroto mērķi — «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes». Šais stāstos nepārprotami izpaužas autora apziņā dziļi iegūlušies savas ģimenes un visu bezzemniecisko masu centieni pēc zemes, kurus tik labi viņš iepazinis, līdz mūža divdesmitajam gadam dzīvodams laukos

un liedams sviedrus ekspluatatoru — budžu un barona tīrumos. Garajos stāstos redzamas labas tēlotāja un raksturotāja spējas, bet arī neapzinīga sasaukšanās ar buržuaziskajā literatūrā valdošajām tendencēm, jo viņš lūko pierādīt, it kā vienīgi ar pašreizējām centību un neatlaidīgu darbu kalps var nākt pie turības.

Vienlaikus ar šiem diezgan samākslotajiem, mākslinieciski nepietiekami izstrādātajiem garajiem stāstiem A. Upīts uzraksta arī veselu virkni īso stāstu, kuros ar labām sekmēm pratis «apzinīgi atkratīties no purapuķiskā, anekdotiskā, elementari karikatūriskā» (XXI, 938.). Stāstos «Zuši» (1901.), «Bādera cepure» (1902.), «Medības» (1903.) u. c., izmantojot bagātīgi uzkrājušos dažādu socialu slāņu dzīves un darba novērojumus, A. Upīts spējis sniegt daudz realistiskākas ainas satiriskā apgaismojumā. Te daudz pārliecinošāk atklājas A. Upīša skeptiskā nostāja pret kapitalistisko īstenību, saredzams jau nākamā kritiskā realista veidošanās sākums. «Šajā virzienā, — norāda A. Upīts, — es spēcīgus ierosinājumus mantoju no Heines, Saltikova-Ščedrīna un pa daļai no Čehova» (XXI, 938.).

Kaut gan XX gadsimta sākumā A. Upīts ir jau publicējis vairākus desmitus stāstu, daudz lirisku un satirisku dzejoļu, kritika viņu gandrīz nemaz nav pamanījusi. Tas ne tikai sarūgtina rakstnieku, bet droša kritikas atbalsta trūkums arī ir viens no faktoriem, kas kavē viņa spēju straujāku attīstību. E. Pīpiņš-Vizulis ir pirmais, kas 1901. gadā ierauga jauno rakstnieku un ar dažām lietišķām un atzinīgām piezīmēm par viņa stāstiem¹ palīdz turpmākā darbā pārvarēt kļūdas un trūkumus. Turpretī J. Asars vēl 1904. gadā² nebija saskatījis A. Upīša daudzsološās spējas, ne arī nepārprotamās kritiskā realisma līnijas labākajos stāstos. J. Asars kļūdaini pielīdzī-

¹ E. Pīpiņš-Vizulis. a) Iz laikrakstu beletristikas, Jauna Raža, V, 1901., 185. lpp.;

b) Mazie cilvēki, A. Upīša stāsti, Jauna Raža, VI, 1903., 176. lpp.

² J. Asars, Latviešu rakstniecība 1904. gadā, Kopoti raksti, III sēj. 1. burtn., Rīgā, 1910., 113., 114. lpp.

nāja A. Upīti tematikas, idejiskās ievirzes un māksliniecisko īpatnību ziņā A. Saulietim, Tīrzmalietei un A. Niedram, norādot vienīgi, ka «Upīts ir dzīvāks, raibāks, bet arī ārišķīgāks» — un tikai! Viegli saprast, kādas grūtības un maldus vajadzēja šādos apstākļos pārdzīvot jaunajam rakstniekam. «Tā man bij jāmaidās un jāmeklējas bez kāda atbalsta un piepalīga, — atceras A. Upīts. — E. Pīpiņa īsās atsauksmes «Jaunajā Ražā» man gan mazliet atvēra acis. Diemžēl, tad bij jau par vēlu. Literaro nedarbu par nedarītu vairs nevarēja pataisīt» (XXI, 937.).

A. Upīša darbība literatūras kritikas laukā no 1902. līdz 1904. gadam vēl ir īsts mācekļa posms, un viņa nedaudzajiem rakstiem pavisam maza sabiedriska nozīme. 1902. gadā A. Upīts publicē 2 rakstus, 1903. — 1, bet 1904. — 6. Šie pirmie apcerējumi un recenzijas parādās dažādu virzienu un nokrāsu periodiskajos izdevumos: «Dienas Lapā», «Rīgas Avīzē», «Baltijas Vēstnesī», «Balsī» un «Austrumā».

Zīmīgi, ka A. Upīts kritiķa gaitas neuzsāk ar vienkāršu recenziju, bet plašu apceri, kas uzlūkojama par piecos rakstnieka darba gados gūtās pieredzes zināmu vispārinājumu un reizē pirmo estētisko atziņu izklāstu. Savu pirmo kritisko rakstu — «Kādi vārdi par rakstniecību un rakstniekiem» — A. Upīts publicē sīkburžuaziskās «Dienas Lapas» 1902. gada 159. un 160. numurā, tikko pārcēlies uz dzīvi Rīgā.

Rakstu A. Upīts sāk ar konstatējumu, ka latviešu literatūrā pieaug nedzīvu un miglaini neskaidru ražojumu plūdi, kas garlaiko un nomāc lasītājus. Cēloni šādai parādībai viņš domājas saskatījis tur, ka latviešu rakstniekiem trūkstot patstāvības temu izvēlē un apstrādājumā, tāpat «īstenas ideālas tautiskas apgarības un iejūsmības». A. Upīts pārmet arī kritikai, ka tā kļuvusi kūtra un pavirša. Acīm redzot pauzdamš pats savu tikpat kā neatzīta rakstnieka neapmierinātību, A. Upīts izsaka dedzīgu aicinājumu, lai kritika pavadītu «jauno rakstnieku viņa maldu ceļojumā un varbūt parādītu tam īsto taciņu». Beidzot A. Upīts izsaka dažus teoretiskus atzinumus un pasvītro, ka gluži maldīgs dažu kritiķu uzskats, it kā lasītāju

Dienas Lapā

Reģistrēta, izdevuma ar grādu numuru
Reģistrācija Nr. 484.

Stokas 14 pretīskaitis:

par 1. gada ...	4. 00	—
" 2. " " " "	4. 00	—
" 3. " " " "	4. 00	—
" 4. " " " "	4. 00	—
" 5. " " " "	4. 00	—
" 6. " " " "	4. 00	—
" 7. " " " "	4. 00	—
" 8. " " " "	4. 00	—
" 9. " " " "	4. 00	—
" 10. " " " "	4. 00	—

Blatieraksti:

par katru ... 1. 00

Stokas katru dienu, ieviešot izmaiņas un angļu valodā izdrukā dienu.

17. gada-gabjums.

Reģistrēta, izdevuma ar grādu numuru
Reģistrācija Nr. 484.

Stokas 14 pretīskaitis:

par 1. gada ...	4. 00	—
" 2. " " " "	4. 00	—
" 3. " " " "	4. 00	—
" 4. " " " "	4. 00	—
" 5. " " " "	4. 00	—
" 6. " " " "	4. 00	—
" 7. " " " "	4. 00	—
" 8. " " " "	4. 00	—
" 9. " " " "	4. 00	—
" 10. " " " "	4. 00	—

Blatieraksti:

par katru ... 1. 00

Reģistrācija Nr. 484.

Stokas 14 pretīskaitis:

par 1. gada ...	4. 00	—
" 2. " " " "	4. 00	—
" 3. " " " "	4. 00	—
" 4. " " " "	4. 00	—
" 5. " " " "	4. 00	—
" 6. " " " "	4. 00	—
" 7. " " " "	4. 00	—
" 8. " " " "	4. 00	—
" 9. " " " "	4. 00	—
" 10. " " " "	4. 00	—

Blatieraksti:

par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis:

par 1. gada ...	4. 00	—
" 2. " " " "	4. 00	—
" 3. " " " "	4. 00	—
" 4. " " " "	4. 00	—
" 5. " " " "	4. 00	—
" 6. " " " "	4. 00	—
" 7. " " " "	4. 00	—
" 8. " " " "	4. 00	—
" 9. " " " "	4. 00	—
" 10. " " " "	4. 00	—

Izdevums 17. (30.) jūlijā.

Stokas 14 pretīskaitis ar

rafinētiem.

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

Stokas 14 pretīskaitis ar rafinētiem ...
par katru ... 1. 00

A. Upīša pirmā kritiskā raksta sākums «Dienas Lapā»

interese stāstam vai romanam piesaistāma tikai ar sadomātas, ārkārtīgi sarežģītas intrigas palīdzību. Pēc viņa domām, interešu modināšana ir ļoti vajadzīga, bet tā panākama ar spriegu darbības risinājumu un pārlicinoši zīmīgiem tēliem, izvairoties no «augstāku varu» iejaukšanās, lai varoni vestu pie mērķa.

Daloties savās pārdomās ar rakstniekiem un lasītājiem, izvirzot zināmas prasības kritikai, A. Upīts savā pirmajā apcerē pasaka dažu patiesu vārdu, lai gan nedroši un nekonkreti, nenosaucot nevienu latviešu rakstnieku vai kritiķi. Apcerējums ir tipisks iesācēja darbiņš un bez nozīmes latviešu kritikas vēsturē, tas vienīgi raksturo A. Upīša kā kritiķa nedrošo sākuma pozīciju. Nekādas izturētas līnijas rakstā nav, taču visumā tas sasaucas ar buržuazisko «viskopas» ideologu frazēm un, — īpaši atzinumā, ka literatūras uzdevums tikai «izdaiļot, attīstīt lasītāja garšu» (t. i., gaumi. — *J. U.*), — arī ar «tīrās» mākslas lozungiem.

Šāda tendence raksturo vēl citus A. Upīša kritiskos rakstus pirms 1905. gada, par kuriem viņš pats autobiogrāfijā paškritiski atzīst, ka tie sacerēti «tipiskā jaunacionalisma garā, zem māmuļas aprindu un A. Niedras iespaida» (XXI, 939.). Tā nekrologā par J. Purapuķi¹ A. Upīts lūko attaisnot sava bijušā skolotāja uzstāšanos pret Jauno strāvu un realismu. Autors pasvītro, ka Purapuķe ir rakstnieks ar «stipri tautisku tendenci», kas vienam otram gan nepatīk, bet būtībā apsveicama. Oponējot demokratiskajiem kritiķiem, kas bija pārmetuši Purapuķem īstenības idealizēšanu, A. Upīts apgalvo, ka šis rakstnieks tomēr pareizi izpratis to, ka «daudzi no dzīves nelabumiem radušies un izveidojušies tikai cilvēku iedomās» un tāpēc attēlojis pretrunas un nesaskaņas dzīvē ar «idealista humoru».

¹ A. Upīts, Jānis Purapuķe, Nekrologs, Austrums, 1902., 12.

Zemsvītras piezīmēs turpmāk norādīti A. Upīša recenziju, kritiku u. c. rakstu pirmpublicējumi. Ja šie raksti uzņemti kopotajos rakstos, tad tekstā pēc citējuma norādīts arī attiecīgais sējums un lappuse.

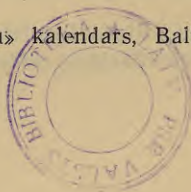
1904. gada beigās A. Upīts publicē savu pirmo recenziju — par Piliņa «Zemgaliešu» kalendara literaro daļu.¹ Lai gan recenzijas tiešais nolūks ir aizstāvēt A. Niedru un viņa žurnālu «Austrums», tā pelna ievērību kā A. Upīša pirmais mēģinājums kritizēt dekadentus.

Kalendārā ievietotos J. Akuratera, K. Jēkabsona, Vēsmiņu Kārļa u. c. autoru stāstus un dzejoļus A. Upīts nemaz neanalizē, tikai ironiski piebilst, ka Vēsmiņa literārā darbība ir viņa «privata lieta, gar kuru, kā viņš pats to jau būs manījis, citiem ļoti maz intereses». A. Upīša recenzija visumā vērsas tikai pret Vēsmiņa sniegto latviešu literatūras apskatu, kurā viņš «klūp pāri sava pegaza aploka sētai», mētādamies ar tukšām un muļķīgām frazēm par teiksmainiem tēliem, mūžību un dekadenci. Šādi ļautiņi, saka A. Upīts, «ļoti mīl vietā un nevietā pelt un «gāzt» visu veco un pastāvošo mākslā un ar visskaļākajām frazēm cildināt jauno un nākošo», taču ar darbiem nedomā veikt pozitīvu darbu mākslā un sabiedrībā. Vēsmiņu Kārlis gan «gaudo pēc pilnīgas, neaprobežotas individualas brīvības», kategoriski apgalvo, ka «nodibināt tautisku mākslu nozīmējot noslēgties no visas pasaules, uztaisīt stikla skapīti, kurā ielikt savu īpatnību», bet praktiski vienmēr bijis «uzcītīgs Niedras skolēns», un joprojām viņa dzejā labākais «ņemts no Niedras».

Lai gan recenzijā A. Niedra kļūdaini aplūkots par izcilāko latviešu rakstnieku un neaizskaramu autoritāti, A. Upīša noraidošā nostāja pret dekadentiskās «mākslas» murgainajiem principiem jau 1904. gadā ir atzinības cienīgs fakts un liecina, ka jau toreiz viņš saskatījis, ka dekadenti nekādu progresu mākslā neradīs. Tiešām, Vēsmiņu Kārļa rakstā cildinātie «prograsa nesēji» un dzīves «lietuvēna jautājumu» risinātāji — Zeltmatis, E. Cālītis u. c. — nekad nav bijuši cīnītāji par progresu un apspiesto šķiru brīvību, bet vienīgi dekadentiskās individualās «brīvības» aizstāvji.

¹ A. Upīts, Piliņa «Zemgaliešu» kalendārs, Baltijas Vēstnesis, 1904., 251.

² A. Upīts kā literatūras kritiķis

Pirmajā A. Upīša recenzijā vērojamā interese par realistisku, neviltotu īstenības atspoguļojumu literatūrā citos viņa 1904. gadā publicētajos rakstos izpaužas vēl skaidrāk. Recenzējot, piemēram, R. Blaumaņa «Indrānu» izrādi, A. Upīts ne tikai atzinīgi novērtē labi sagatavoto uzvedumu un aktieru spēli, bet cildinoši izsakās arī par Blaumaņa daiļradi visumā. «Viņa (t. i., Blaumaņa. — J. U.) «varoņi» ir mūsu laucinieku ļaudis, — raksta A. Upīts, — darbīgi, spirtgi, patiesi, viņa mākslinieka darbalauks ir zemju dzīve ar savu ārējo pelēkumu un vienmuļību, aiz kuras reizēm slēpjas tik daudz konfliktu, tik daudz traģisma. Un šo pēdējo izlobīt, izcelt un vienkāršos, nemeklētos gadījumos un situācijās un dabiskos, nemākslotos raksturos redzamu, saprotamu, sajūtamu un pārliecināšu nostādīt lasītāja un skatītāja acu priekšā — tur Blaumanis ir tāds mākslinieks, kādu mēs otru laikam tik drīz nesagaidīsim.» A. Upīts piezīmē arī, ka traģisma pilnajā «Indrānu» sadzīves tematikas risinājumā Blaumanis «gan laikam pavisam neatkarīgi ir gājis pa to pašu ceļu, kuru iet krievu jaunākie dramatiķi».¹

1904. gadā A. Upīts vēl traktē «Indrānus» kā vienkāršu sadzīves lugu, jo nav pamanījis, ka pretēji rakstnieka gribai un nodomiem divu paaudžu sadzīves konfliktos patiesībā atklājas pašas kapitalistiskās iekārtas pretrīcības un nenovēršamās konsekvences. A. Upīša sniegtajam Blaumaņa daiļrades vispārējam raksturojumam vēl trūkst šķiriska kriterija, tomēr šī rakstnieka realistisko attieksmi pret dzīvi, izcilo meistarību raksturu un situāciju attēlošanā viņš jau pareizi saskatījis.

Kā pilnīgi nemākulīgu un neīstu ražojumu A. Upīts turpretī novērtē tai pašā gadā uzvesto Vaidelaiša (t. i., Straumes Jāņa. — J. U.) diletantisko lugu «Zaņķis».² Šo lugu A. Upīts asi nokritizē tāpēc, ka tanī neredz dzīvus raksturus un patiesu dzīves atspoguļojumu. «Dramatiskas darbības nav nepavisam, — raksta viņš par «Zaņķi», — neviens skats

¹ A. Upīts, Rīgas Latviešu teatrī, Austrums, 1904., 6.

² A. Upīts, «Zaņķis», moderna drama, Austrums, 1904., 11.

nemodina interesi priekš nākošā, neviena situācija nav kaut cik pietiekoši motivēta — cilvēki parādās uz skatuves, runā garus monologus, nodeldētās frazēs stāsta par savu pagātni, par savu nelaimi un — aiziet, lai dotu citiem vietas.»

A. Upīša sacītais par R. Blaumaņa un Vaidelaiša darbiem liecina, ka viņš jau 1904. gadā izprot dramaturģijas pamatus, pazīst jaunāko krievu dramatisko literatūru un apzinās, cik svarīga loma lugās ir konfliktam, spraigam darbības risinājumam un dzīviem raksturiem. Taču viņu vēl maz interesējis lugu idejiskums, jo recenzijās izteiktie atzinumi galvenokārt skar māksliniecisko meistarību.

Cik var spriest no A. Upīša 1904. gadā publicētās recenzijas par K. Skalbes dzejoļu krājumu «Kad ābeles zied»,¹ tanī laikā pret idejiskumu literatūrā viņš vispār izturas noraidoši: «Ka pegazu neder padarīt par vezuma zirgu un dzeju nedrīkst kalpināt ne praktisku ideju, pat ne augstu abstraktu ideju gaitās, to daudzi vēl nav sapratuši.» Zināmā mērā šo secinājumu gan radījuši tie Vēsmiņu Kārļa, K. Skalbes u. c. dzejoļi revolūcijas priekšvakarā, kuros, A. Upīša vārdiem sakt, vienkārši paņemtas «drupatiņas no patlaban modē esošās sabiedriskās idejas», aplipinātas «ar šādām un tādām frazēm un — dzejolis gatavs!». Recenzijā par Skalbes krājumu A. Upīts garām ejot ieminas arī par «Tālajām noskaņām zilā vakarā» un piebilst, ka Rainis «taču īsts un patiess», arī aizstāvēt radikālas idejas, kuras tomēr labāk varējušas izpalikt...

Saskare ar augošo revolucionāro kustību un pirmā iepazīšanās ar marksistiskajām idejām 1905. gada priekšvakarā A. Upīša kritiķa darbībā vēl nerada jūtamu pacēlumu. Viņa šai laikā uzrakstītajām kritikām un recenzijām nav sevišķas idejiski un estētiski vērtējošas nozīmes, kaut gan jāsaka, ka tamlīdzīgi raksti toreizējā periodikā bija vēl daudziem citiem. Nevienā darbā neuzstādamies kā reakcionārās buržuāzijas un tās literatūras apzinīgs aizstāvis, tikai lāgiem nekritiski pār-

¹ A. Upīts, K. Skalbes «Kad ābeles zied», Austrums, 1904., 12.

ņemdamš vienu otru frazi no šīs noņemtas ideoloģiskā arsenāla, A. Upīts līdz 1905. gadam nav izaudzis arī par dedzīgu demokrātisku centienu aizstāvi. «Gan ap deviņdesmit piekto gadu, — saka A. Upīts autobiografijā, — mana pasaules atziņa bij jau stipri sašķobījusies, tomēr savu rakstniecību es itin kā aiz inercijas turpināju pasāktā virzienā, lai arī pamazām lēninātā tempā. Manas tā laika recenzijas rakstītas viegli un pavisā, ar to pašu kritikas apsvara trūkumu, kāds redzams manā pirmā posma beletristikā» (XXI, 939.).

Jau ar pirmajiem kritiskajiem rakstiem mēģinādamš iesaistīties dažu aktuālu literatūras jautājumu risināšanā, lai gan pašam vēl nākas taustīties un meklēt vajadzīgo skaidrību, A. Upīts iegūst visai daudz paša attīstībai. Viņš pieradinās sistematiski izlasīt it visu, kas parādās latviešu literatūrā, un manto atziņu, ka nepieciešamas pamatīgas un vispusīgas zināšanas, lai to novērtētu. Šīm nedaudzajām pirmo gadu recenzijām, pēc A. Upīša domām, galvenā nozīme ir tā, ka, «citu darbos kļūdas un nepilnības meklēdamš, es biju spiests kritizēt un vērtēt arī sevi pašu. Man radās it kā salīdzinošs mērogs pašam saviem darbiem — un tas no manām recenzijām bij tas lielākais, varbūt vienīgais ieguvums» (XXI, 939.).

Ar neizveidotu pasaules uzskatu un nestabiliem estētiskiem principiem, tomēr uzkrājis daudz jaunu atziņu un ieguvīs vērtīgu praktisku pieredzi, A. Upīts ieiet 1905.—1907. gada revolūcijas posmā. Šajā laikā jau notiek būtiskas izmaiņas viņa nostājā un sākas apzinīga pievēršanās tautas masām un to interešu aizstāvēšana visā jaunrades darbā.

2. A. UPĪTS UN 1905. GADA REVOLUCIJA

1905. gada buržuaziski demokrātiskā revolūcija Latvijā norisinājās ļoti vētrānī. Šeit tai bija savas specifiskas īpatnības, bet dzinējspēku un cēlonības ziņā tā neatšķīrās no

revolucijas visā Krievijā. Revolūcija ar proletariatu kā cīņu vadoni sakustināja plašas tautas masas un spilgti parādīja dažādo šķiru un slāņu nostāju un rīcību. Lai gan revolūcija beidzās ar sakāvi un masu iekarojumi tika iznīcināti, strādnieku šķira un zemniecība bija ieguvusi ārkārtīgi bagātu un vērtīgu pieredzi turpmākajām cīņām par galīgo uzvaru. «Trīs revolūcijas gadu laikā (1905.—1907.), — teikts VK(b)P vēstures īsajā kursā, — strādnieku šķira un zemniecība gūst tik bagātu politiskās audzināšanas skolu, kādu tās parastos mierīgos attīstības apstākļos nebūtu ieguvušas trīsdesmit gados. Nedaudzie revolūcijas gadi darīja saprotamu to, kas nebūtu kļuvis saprotams desmitiem gadu mierīgas attīstības apstākļos.»¹

Arī A. Upītim 1905. gada buržuaziski demokrātiskās revolūcijas laiks bija pirmā politiskās audzināšanas skola. Tur viņš guva vērtīgu pieredzi, pamazām, bet neatlaidīgi atbrīvojās no dažādiem maldīgiem ieskatiem un pievērsās demokrātijai, kaldināja zinātnisku pasaules uzskatu. Autobiogrāfijā «Rīta cēliens» A. Upīts atzīst: «... ar deviņsimti piekto gadu sākās mana idejiskā krīze» (XXI, 939.), bet 1947. gadā publicētajā rakstā «Vārdi ir arī darbi» pasvītro, ka tieši revolūcijas gaitā viņš pārlicinājies, ka rakstnieka uzdevums ir kalpot apspiestajai tautai — «ka dzejolī vai stāstā ietvertais vārds tikai tad tiek spēcīgs un ietekmīgs, ja tas atbalso tautas pārdzīvojumus un tieksmes, kā to ar neatvairāmu paraugu rādīja pirmā revolūcijas posma lielais dziedonis Rainis» (XX, 892.).

Idejiski jau 1905. gadā atsvešinājies no Derīgu Grāmatu nodaļas līdzstrādniekiem — konservatīvajiem skolotājiem — A. Upīts ar augošu interesi seko revolūcijas uzplūdu gaitai. Kā daudzi toreizējie intelīgenti viņš tomēr zināmu laiku moka iekšējās pretrunās un šaubās, nespēdams tūlīt nojaukt visus tiltus uz pagātni.

Dziļu sašutumu A. Upīti izraisa mierīgo demonstrantu

¹ VK(b)P vēsture. Īsais kurss, LVI, Rīgā, 1952., 99. lpp.

J. Asara un V. Dermaņa brošuras vāks

apšaušana pie Rīgas tiltiem 1905. gada 13. janvarī, pretīgi kļūst «Rīgas Avīzes» raksti, kuri tieši aicināja uz nodevību, skubināja intelīgenci uzrādīt valdības iestādēm «dumpiniekus». Demokratisko kritiķu daudzie atmaskojošie raksti presē un divas brošuras¹, kas vēršas pret A. Niedru kā reakcionaru, stipri palīdz izkliedēt A. Upīša iluzijas par viņu. Īpaši svarīga loma ir J. Asara un V. Dermaņa brošurai, kurā ar neapgāžamu faktu palīdzību pierādīts, ka A. Niedra tikai liekulīgos vārdos sludina šķiru saprašanos un mieru, bet patiesībā viņš ir «mantīgo ļaužu šķiras un teoloģiskās latviešu intelīgences ieskatu un ideālu izteicējs». Tieši šis kritiskais pamflets spiež A. Upīti pirmo reizi uzmanīgi ielūkoties A. Niedras atmaskotajā sejā un «ieraudzīt tur arī tumšas, neglītas ēnas» (XXI, 917.). Turpmāk A. Upīts vairs nevienā kritikā neveltī A. Niedram atzinīgus vārdus, tikai līdz 1905. gada augustam publicē dažus dzejoļus viņa «Austrumā». Izšķirties galīgi par visu saišu saraušanu ar A. Niedru pamudina tie viņa raksti, kas parādījās «Austrumā» 1905. gadā. Vēl tagad A. Upīts atceras riebumu, ar kādu viņš «Austrumā» lasījis carismam padevīgos A. Niedras raksteļus par krievu un japaņu karu, tāpat viņa paziņojumus žurnālā, ka esot nolēmis izdot «mazas grāmatīņas par tagadējiem nemiera laikiem», un par 5 kapeikām gabalā piesolot tās muižniekiem un mācītājiem, lai tie vērstos «no mūsu viedokļa» pret «dumpiniekiem», viņu proklamācijām un sarkano karogu.

A. Upīša pēdējā recenzija «Austrumā» iespiesta 1905. gada 4. numurā, bet pēdējais daiļdarbs — dzejolis «Māmuļa» — 8. numurā. Šis dzejolis ir ar alegorisku raksturu un, pēc autora paskaidrojuma 1952. gadā, vērsts pret Rīgas Latviešu biedrību. A. Upīts, lietojot simbolus, te runā par bērniem, kas modušies «pēc septiņu simteņu miega», un māmuļu, kurai nu vajadzētu rūpēties par tiem, bet:

¹ a) (Anon.) Ko Andrievs Niedra sludina?, Rīgā, 1904., 13 lpp.;

b) Ko Andrievs Niedra mums sludina?, Kritisks apcerējums no J. Asara un V. Dermaņa, Rīgā, 1905., 47 lpp.

Tu sveša māte saviem īstajiem bērniem,
Kas sildīs viņus, kas tevi:
Tava sirds nikst pagātnes salā,
Tava saulīte zemu, zemu.

Lai gan diezgan miglaini, dzejolī tomēr pirmo reizi saklausāms A. Upīša simpatiju apliecinājums tautas atbrīvošanās kustībai un «māmuļas», t. i., Rīgas Latviešu biedrības, reakcionarās lomas raksturojums. Jau ar šo dzejoli likdams arī A. Niedram saprast, ka tagad viņu ceļi krasi nošķiras, A. Upīts 1905. gada 12. (25.) oktobrī bez tam publicē «Baltijas Vēstneša» 225. numurā īsu, bet ļoti kategorisku paziņojumu¹: «Ar šo paziņoju, ka esmu atteicies no līdzdalības pie «Austruma» un ar tā redaktoru-izdevēju A. Niedru un viņa veikalu nestāvu nekādā sakarā.» Ar šo «veikalu», kā paskaidroja A. Upīts, pirmām kārtām viņš domājis A. Niedras izdotās un reklamētās kontrrevolucionārās brošuras, kā arī «Austruma» pārvēršanu klaji reakcionarā izdevumā. Sakarā ar šo paziņojumu A. Niedra piesūta A. Upītim niknu vēstuli ar pārmetumiem par viņa publisku izpaukāšanu (XXI, 917.).

Atklāta atteikšanās un norobežošanās no melnsvārča A. Niedras raksturo aizsākušos dziļo lūzumu A. Upīša nostājā un ir liels solis uz priekšu viņa uzskatu attīstībā. A. Upīša «Paziņojums» ir tikai pirmā atklātā paškritiskā savu kļūdu un maldu atzīšana; vairāki līdzīgi, bet vēl principālāki fakti seko arī turpmāk, tā liecinot par viņa stingrajām prasībām pret sevi un vēlēšanos pareizi informēt sabiedrību par savu jauno viedokli un ieņemto nostāju.

Tiesa, 1905. gada oktobrī šķīries no «Austruma», A. Upīts neilgu laiku vēl turpina rakstīt «Baltijas Vēstnesī», J. Veismaņa (Pavasaru Jāņa) žurnālā «Vērotājs» un reizēm pat viņa rediģētajās «Latviešu Avīzēs», taču jau cenzdamies paturēt brīvas rokas un nepakļauties šo izdevumu vispārējam virzienam. Viņa šī posma daiļradē, tāpat kā kritikās, vairāk

¹ A. Upīts, Paziņojums, Baltijas Vēstnesis, 1905., 225.

vai mazāk atspoguļojas tieksme iet kopā ar revolucionāro tautu.

Sādu ievirzi A. Upīša dzīvei un darbībai dod kā tuvāka saskaršanās ar 1905. gada notikumiem un personīga iepazīšanās ar atsevišķiem revolucionāriem cīnītājiem, tā arī sistematiski turpinātās zinātniskās literatūras studijas.

1905. gada vasaras brīvlaiku A. Upīts pavada Skrīveros, kāri lasa «Siksnēnos» glabāto un tālākai izplatīšanai domāto nelegālo literatūru. Te viņš satiekas ar vairākiem skrīveriešu aktivistiem, tāpat aģitatoriem un propagandistiem, kas ieradusies no LSDSP Rīgas un Madlienas «Gaismas» organizācijām. Šo revolucionāru skaitā ir «Gaismas» vadītājs — Plāteres skolotājs J. Liepiņš, Skrīveru socialdemokrātiskās grupas vadītājs — saimnieka dēls A. Grasis, strādnieks Gregersons u. c. Lielu ietekmi uz A. Upīti atstāj īpaši pēdējais, kas ir revolucionārs ar plašu interešu loku un nesaudzīgs «māmuļas» un tās Derīgu Grāmatu nodaļas kritizētājs. Viņš pasaka arī A. Upītim daudz rūgtu, bet patiesu vārdu par tā līdzšinējo literāro darbību (XXI, 917.).

Viss dzimtajos Skrīveros redzētais un dzirdētais pārliecinoši parāda A. Upītim, ka revolucionarajā cīņā iesaistījušies plaši iedzīvotāju slāņi un ka milzīgais nemiers ar cara patvaldību un muižnieku kundzību ir izaudzis no pašiem neciešamās dzīves apstākļiem, bet nevis, kā apgalvoja A. Niedra savā «Austrumā», atsevišķu «dumpīgu elementu» sakurināts.

1905. gada vasaras brīvlaikā A. Upīts uzņemas sastādīt Derīgu Grāmatu nodaļas 1906. gadam domātā kalendāra literāro daļu¹, tās saturu noteikdams pilnīgi pēc saviem iesakatiem. No oriģināliem te uzņemti J. Poruka, Ed. Treimaņa u. c., bet galvenokārt tomēr paša sastādītāja dzejoļi, humoristiski prozas darbiņi un kritiskie raksti, kuros jau redzama

¹ Manuskripts cenzēts un atļauja izsniegta 1905. gada 30. IX, par ko ir atzīme kalendāra titullapas mugurpusē. Līdzšinējās bibliografijās šai kalendārā ievietoto A. Upīša darbu attiecināšana uz 1906. gadu tāpat nesaskan ar faktisko uzrakstīšanas un arī publicēšanas laiku, jo kalendārs iznāca 1905. gada beigās.

demokratisko ideju, tautas masu kustības radītā savilņojuma ietekme. Gandrīz ikkatrā dzejolī ir jūtama pārdzīvojamā laikmeta elpa, emocionāla sasaukšanās ar augošo revolūciju.

Dzejolī «Sāpes» A. Upīts, piemēram, stāsta par tvikstošo zemi un sūpēs vienotām sirdīm, bet dzejolī «Miers» — par to, ka

Drīz vētra kauks, drīz liesmu lodes šķīdīs,
Un uguns vilņi kalniem pāri velsies...

Kaut arī dzejoļos realistisku gleznu trūkst un tie pilni romantiski neskaidras jūsmas, tomēr tie ienes jaunus motīvus A. Upīša lirikā.

Zīmīgi izvēlēts arī A. Upīša tulkotais (anonimi) N. Telešova, t. i., M. Gorkija darba un domu biedra stāsts «Starp diviem krastiem», kurā atspoguļojas cariskās Krievijas drūmās dzīves ainas pirmsrevolūcijas laikā.

Kalendārā ievietotos A. Upīša kritiskos rakstus sīkāk analizējot nākamajā nodaļā, atzīmējams, ka, piemēram, plašajā latviešu literatūras apskatā viņš A. Niedru pat lāgā nepiemin, bet toties izceļ it sevišķi Poruku; asi izsakās par buržuāzijas tukšo garīgo dzīvi, nokritizē dekadentus un Apsīšu Jēkabu. Rakstā «Sillers» A. Upīts īpaši aizrāda uz šī vācu klasiķa rosinošo nozīmi tādos laikmetos, kad «dzīve pati rūgst un vilņojas», kad «sabiedrība slāpst pēc labākas, ideālākas nākotnes».

Ar šeit un laikrakstos ievietotajiem kritiskajiem rakstiem A. Upīša balss demokrātiskajā kritikā kļūst dzirdama jau 1905. gadā. Reizēm tā ieskanas visai spēcīgi, reizēm gan disonanšu vājināta, tomēr nenoliedzamā patstāvībā pieaugoša.

1905. gada oktobra vispārējā streika laikā A. Upīts jau piedalās Rīgā notiekošajās masu demonstrācijās un mītiņos. Revolūcionārās tautas apziņa, spēks un cīņas griba tajos izpaužas tik vareni, ka A. Upīts manto dziļus, paliekamus iespaidus. «Slavenajās oktobra dienās, — lasām viņa autobiogrāfijā, — pieredzēju pirmās masu sapulces Lēģerlaukā un

Grīziņkalnā. To satricinoši grandiozo iespaidu man nav spējušas izdzēst visas neskaitāmās vēlākās demonstrācijas» (XXI, 918.).

1905. gada rudenī A. Upītim uz laiku nākas pārtraukt skolotāja darbu, jo administrācija, cīnīdamās pret «dumpīgo» noskaņojumu, daudzas Rīgas skolas slēdz, tai skaitā arī skolu Ķalnciema ielā, kur viņš strādā. Novembra beigās A. Upīts dodas atpakaļ uz Skrīveriem, lai nodotos literatūrai un studijām. Taču arī šeit viņš nepaliek malā stāvētājs un bezkaislīgs dzīves vērotājs.

Skrīveros jau ir nodibinājusies padzītās buržuaziskās pagasta valdes vietā rīcības komiteja, izkvēpināts ienīstā barona Zīversā midzenis, iznīcināti vairāki cara kalpi, tautas milicija izcīnījusi ne vienu vien sekmīgu kauju pret baroniem un karaspēku, tos padzenot. Visus šos nolikumus A. Upīts vēlāk atspoguļo savos literārajos darbos, bet sevišķi spilgti tie atēloti viņa romanā «Ziemeļa vējš» (1921.).

Kad 1905. gada 4. (17.) decembrī Skrīveru kapsētā apbedī kaujās kritušos revolucionārus (Strautiņu, Leitānu u. c.), bēres izvēršas par lielu masu demonstrāciju.¹ Plīvo sarkanie karogi, tiek dziedātas revolucionāras dziesmas, nolikti vainagi ar sarkanām lentām un uzrakstiem. Runas saka vairāki LSDSP pārstāvji un, svarīgi atzīmēt, arī A. Upīts. Vēl tagad viņa runu atceras vecie skrīverieši kā kvēlu un noteiktu simpatiju apliecinājumu revolūcijai un aicinājumu uz cīņu. 1953. gada 17. decembra sarunā A. Upīts izteicās: «Es runāju pārkā kvēlaini, Raiņa revolucionārās dzejas ietekmē un atgaismā pieminēdams visu, kas aktuāls un iekustināms. Runa nebij nekāds šedevrs, nekādu seku arī tai nebij, bet laikam sajūsminājumam tajās dienās noderēja ļoti.»

Ar 1905. gada decembri, kad revolūcija ieiet atkāpšanās posmā, Skrīveros un apkārtnē turpinās smagas cīņas pret

¹ Plaša korespondence «No Skrīveres» par to ievietota «Dienas Lapas» 1905. gada 272. numurā. Raksta autors, kas parakstījies ar šifru D, domājams, ir skrīverietis A. Deksnis, kas pats piedalījās revolūcijā un 1906. gadā emigrēja uz ārzemēm.

soda ekspedīcijas vienībām. A. Upītim nākas piedzīvot soda ekspedīcijas ierašanos, vietējo iedzīvotāju arestus un nošaušanas. Gandrīz ik nakti viņa dzimtajā pusē liesmo ugunsgrēki — tur draguni dedzina zemnieku mājas, muižas pagrabos skan mocīto vaidi, no paslēptuvēm iznāk budži un padzītie cara kalpi, kas visādi palīdz izrēķināties ar revolucionāro tautu.

1906. un 1907. gada notikumi revolūcijas atkāpšanās gaitā smagi ietekmē A. Upīti, liek dziļi pārdzīvot tautas ciešanas, padziļina plaису, kas starp viņa agrākajiem un topošajiem uzskatiem veras arvien platāka.

A. Upīša pieredzējumi un izjūtas revolūcijas laikā izpaužas vairākos 1906. un 1907. gadā uzrakstītajos stāstos, piemēram, «Uz tiltiņa», «Lietuvēns». Stāstos gan neredzam pašus revolucionāros cīnītājus kā izveidotus tēlus, arī cīņu atspoguļojums vairāk netieši sniegts, taču laikmeta gleznas ir realistiski spēcīgas, emocionālas. Šie stāsti parāda A. Upīša daiļrades tālāku demokrātizēšanos, autora simpatijas darba tautai.

Jāatzīmē, ka agrāk iecerēto stāstu ciklu «Mirēji», kam vajadzētu turpināt «Kalna kāpēju» tematiku līdzīgā idejiskā ievirzē, A. Upīts 1905. gadā pārtrauc, publicējis tikai pirmo darbu — «Krodzinieks Šveders».

Realisms padziļinās arī A. Upīša «Mazo cilvēku» cikla īsajos stāstos, kur asāk tvertas sociālo pretrunu ainas, vairāk akcentēta sabiedrisko apstākļu loma sadzīves konfliktu izraisīšanā.

Nozīmīgākais sasniegums A. Upīša revolūcijas posma daiļradē ir viņa plašais stāsts «Pilsoni» (kopotajos rakstos ievietots kā romāna «Pēdējais latvietis» I daļa). To A. Upīts uzraksta 1906. gadā, aiziedams uz visiem laikiem no Derīgu Grāmatu nodaļas darba, saraudams jebkādas saites ar RLB aprindām. «Pilsonus» A. Upīts iesniedz «Dienas Lapas» redakcijai, tā apliecinādam gatavību pilnīgi pāriet demokrātiskajā nometnē. Taču, kā atceras šī laikraksta toreizējais redakcijas loceklis A. Birkerts, stāstu «redakcija noraidīja, neticē-

Pilsoni

Andreja Upišča stahsts

A. Upišča stāsta «Pilsoni» paša autora zīmēts vāks

dama autora pārlicības maiņai».¹ Drīzāk gan jādomā, ka redaktori nemaz neiepazinās ar iesniegto darbu, jo tad būtu kļuvuši skaidrībā par šo maiņu! Stāstu A. Upīts izdod 1907. gadā (uz sava rēķina) atsevišķā grāmatā ar paša vāka zīmējumu.²

«Pilsoņi» ir visas tās sabiedrības asa kritika, kuras ietekmē A. Upīts līdz šim dzīvojis un darbojies. Stāsts ir tātad šajā ziņā paškritisks norēķins pašam ar sevi, savu īslaicīgo nomaldu nosodījums. A. Upīts «Pilsoņos» vērsas pret latviešu buržuaziju kā šķiru un parāda tās parazitismu, atmasko viltus patriotisma pilnās frazes, ar kādām «pilsoņi» apsedz savus tumšos, koruptivos pasākumus. Te A. Upīts ironizē, ka RLB «alus vakaros» šie «patrioti» iemācījušies naudas ieraušānu *sev* iztēlot kā «tautisku lietu» un tāpēc ļoti svētīgu darbu visai *tautai*.

Kaut arī kompozicionāli un izteiksmes ziņā nepietiekami nosvarots, A. Upīša stāsts «Pilsoņi» ir idejiski nozīmīgs sasniegums demokratiskajā literatūrā. Ar to A. Upīts pieteic buržuaziskajiem nacionalistiem nesaudzīgu cīņu, ko turpina ar pieaugošu idejisku spēku un meistarību citos daiļdarbos, publicistikā un kritikā.

Tai pašā — 1907. gadā A. Upīts uzstājas pret Rīgas Latviešu biedrību arī kā publicists ar rakstu «Vēl par Rīgas Latviešu biedrību»³, pievienodamies demokratiskās preses pasāktajiem uzbrukumiem reakcijas spēku citadelei.

A. Upīts te noteikti pasvītro, ka «garīgās vadones lomu, kā tas demokratiskajā presē pareizi aprādīts, R. L. Biedrība izspēlējusi uz visiem laikiem». «Balss» redaktors Aronu Matīss šo A. Upīša kategorisko apgalvojumu gan mēģina vājināt, patvaļīgi piekabinādamas frazi — «kamēr tā neatjaunojas» (XXI, 919.), taču nepamanīdams, ka tā nekādi nesaskan ar visa raksta aso toni, noteiktajiem secinājumiem.

¹ A. Birkerts, Andreja Upīša dzīve, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», LVI, Rīgā, 1947., 38. lpp.

² Pilsoņi, Andreja Upīša stāsts, Rīgā, 1907., 184 lpp.

³ A. Upīts, Vēl par Rīgas Latviešu biedrību, Balss, 1907., 88.

A. Upīts savā rakstā norāda par RLB pīlariem, ka velti cerēt, «lai šie vīri paši no sevis nokratītu to reakcionaro mutes un goda mielastu tautiskumu un atmosfost uz jaunu tautisku dzīvi», jo «katra jauna diena pierāda, ka Rīgas Latviešu Biedrības vīru intereses daudz tuvāk ģildes pagrabam un tūri vāciskai pilsētas valdei, nekā plašo aprindu demokratiskajiem centieniem... Es neticu, ka radīsies karaļdēls, kas uzmodinās R. L. Biedrības runas vīrus no viņu vienaldzības un pamiruma... Tikpat neiespējami arī, ka biedrība atdzīvotos pamazām, jauniem spēkiem un jaunai dzīvībai no ārienes pieplūstot.»

Rīgas Latviešu biedrības reakcionaro lomu A. Upīts šai rakstā atsedz droši un atklāti, reizē ar to paškritiski vērtēdams savu darbību Derīgu Grāmatu nodaļā un motivēdams aiziešanu no tās: «Galvenākie, spējīgākie strādnieki (t. i., nodaļas darbinieki. — *J. U.*) piedalās ne aiz pietates vai cienības pret šo biedrību — nē, apspiezdami sevī riebumu pret biedrības drūmo reakcionarismu, tie strādā... negribēdami ļaut pavisam panīkt reiz kopīgi sāktajam lielajam kulturas darbam, kā Konversācijas vārdnīcai un Derīgu Grāmatu nodaļai. Iztur kādu laiku, tad atmet ar roku un aiziet.»

Jo asi kritizēdams buržuaziskos nacionalistus, A. Upīts izsaka šai rakstā domas, ka «māmuļas» vietā «no progresīvo pilsoņu un demokratiskās inteliģences aprindām» jānoorganizē īpašs apvienojošs centrs, jo vairāk tāpēc, ka atturības biedrība «Auseklis» — «šī pagaidām visdzīvākā un darbīgākā no lielajām biedrībām, kalpo vairāk vienas šķiras interesēm». Jāpiebilst, ka A. Upīts ne visai pareizi te raksturo «Ausekli» — tā nebija strādnieku organizācija un nekalpoja vienas šķiras interesēm, tomēr veica zināmu demokratiskās kulturas veicināšanas darbu.

Vairāki citi 1907. gadā parādījušies A. Upīša publicistiskie raksti par kulturas un izglītības jautājumiem,¹ kurus viņš, pēc

¹ A. Upīts, Kulturas jautājumi, I, II, III, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 15., 21., 27.

paša izteikuma, pārstrādājis pēc dažādiem vācu avotiem, rāda, ka autors cenšas aizstāvēt vispārdemokrātisku viedokli, kam būtu it kā plašāka baze nekā vienas šķiras — proletariata viedoklim sabiedriskajās cīņās.

Tiklab A. Upīša daiļrade, kā publicistika un kritika 1905.—1907. gada posmā atklāj viņa sākotnējo iluziju sabrukumu, demokrātisku uzskatu noteiktu veidošanos. «Revolūcijas gadā vēl piederēju pie tipiskiem ekskursantiem» (XXI, 939.), saka par savu nostāju 1905. gadā A. Upīts. Lai gan visas augšanas grūtības viņš nav pārvarējis arī 1907. gadā, taču ir skaidrs, ka no šī «ekskursanta» jau izaudzis pārliecināts demokrātijas aizstāvis. Revolūcijai ciešot arvien lielākus zaudējumus, A. Upīts nekrīt pesimismā, neatsakās no aizsāktā ceļa un nemeklē izlīgumu ar reakcionāro buržuaziju. Viņa literarajā un sabiedriskajā darbībā izpaužas stabila uzskatu un principu meklējumi, arvien jūtāmāk parādās apzinīga tieksme kalpot tautas masu interesēm.

Kā zinātniska pasaules uzskata, tā arī materialistisko estētikas principu veidošanās ziņā revolūcijas laiks A. Upītim ļoti nozīmīgs. Jau 1905. gadā A. Upīts (pēc personīga paskaidrojuma) sācis studēt oriģinālā Marksa «Kapitāla» I daļu un «Par politiskās ekonomijas kritiku». Šie darbi tūlīt aizrāvuši ar secinājumu neatvairāmo loģiku, spožo stilu, taču sākumā grūti nācies tos izprast, tāpēc atgriezies pie tiem atkal un atkal. Visvairāk viņš toreiz lasījis Marksa un Engelsa darbu popularizējumus dažādās brošūrās, tikai pēc vairākiem gadiem pārliecinādamies, ka to autori ne vienmēr bijuši izturēti marksisti.

Sevišķu interesi A. Upīti modinājuši G. Pļechanova raksti par vēsturi, literatūru un kritiku, no kuriem vispirms mācījies, ka rakstnieks var augt tikai kopā ar progresīvajiem spēkiem dzīvē, mācījies izprast literatūru kā ideoloģisku veidojumu. 1905. gadā A. Upīts jau pazinis Pļechanova (Beļtova) apcerējumus «К вопросу о роли личности в истории», «К вопросу о монистическом взгляде на историю». Pļechanovs, kā paskaidro A. Upīts, īstenībā bijis viņa pirmais skolotājs

marksistiskā pasaules uzskata veidošanā un marksistiskās estētikas principu apgūšanā.

Taču ceļš uz marksismu nav bijis viegls un negājis taisnā līnijā. Meklēdams estētiskos principus, uz kuriem varētu droši balstīties, viņš lasījis ne tikai Pļechanovu, bet vai katru grāmatu un rakstu, kas parādījies krievu, vācu un franču valodā par literatūras teorijas jautājumiem, izstudējis jo pamatīgi visas krievu literatūras vēstures grāmatas. Šo darbu skaitā, kā vēlāk atklājies, tikai retais bijis marksistisks, citi vai nu buržuazisku, vai dažādu sīkburžuazisku teoriju paudēji. Tanī laikā viņš tomēr no visiem lūkojis smelt noderīgo un piemēroto savai teoretiskajai izglītībai, tāpēc arī kritikās radušās pretrunas vai spriedumu nekoncekvences. Estētiskajā izglītībā revolūcijas gadu sākumā bijuši lieli robi, un, piemēram, krievu revolucionāros demokratu viņš pazinis toreiz lielāko tiesu tikai pēc literatūras vēsturēs sniegtajiem nepilnīgajiem un pretrunīgajiem raksturojumiem.¹

Revolūcijas posmā A. Upīša darbība kritikas laukā strauji paplašinās — triju gadu laikā viņš publicē 71 rakstu. Satura ziņā tie visai daudzpusīgi, jo A. Upīts sāk atsaukties uz katru nozīmīgāku literārās dzīves jautājumu, recenzē vai visas iznākušās grāmatas. Viss liecina par to, ka, iesācēja neveiklību pārvarējis un uztaustījis stabilākus pamatus zem kājām, A. Upīts cenšas aktīvi iesaistīties literārajos procesos un sekmēt vai aizkavēt to norisi. Kritika tieši šai posmā kļūst par visas A. Upīša literārās darbības redzamu un svarīgu sastāvdaļu. Organisks sakars starp A. Upīša jaunrades dažādajām nozarēm redzams, starp citu, tai apstākļi, ka savās kritikās viņš reizēm papildina un asāk noformulē stāstos vai dzejoļos jau pateikto, bet reizēm atkal izvirza tādas teoretiskas problēmas, ko nepārprotami mēģina praktiski atrisināt savos daiļdarbos.

Vairums A. Upīša kritisko rakstu aplūkojamā periodā publicēti «Baltijas Vēstnesī», «Balsī» un «Dzimtenes Vēstnesī», t. i., buržuaziskās preses organos. Taču no šī fakta

¹ Saruna ar A. Upīti 1954. gada 12. februārī.

vien nevar secināt, ka viņa uzskati saskanētu ar šo laikrakstu politisko līniju. Tiešām, studējot A. Upīša kritikas un recenzijas, tajos atklājas pakāpenisks progresīvu tendenču pieaugums, kas objektīvi atspoguļo plašu darba inteligences slāņu noskaņu un uzskatu izmaiņas revolūcijas laikā. Bez tam jāpiezīmē, ka 1905.—1907. gada posmā minētie laikraksti atsevišķos jautājumos centās pielāgoties masu prasībām, tāpēc tie deva vārdu arī progresīvākiem rakstniekiem un kritiķiem un pieļāva A. Upīša saistoši uzrakstīto darbu publicēšanu. Reizēm gan redaktori viņa kritikām pievienoja kādu mīkstināšu frazi (kā, piemēram, Aronu Matīss) vai redakcijas piezīmi, ka viņai cits viedoklis.

A. Upīša revolūcijas gadu kritiskajos rakstos redzamas lielākas augšanas grūtības nekā viņa daiļradē, tāpēc idejiskās un mākslinieciskās attīstības process tajos pretrunīgāks un sarežģītāks. Pārāk paškritiski vērtēdams savas šī laika kritikas, A. Upīts no tām tikai divus rakstus — «Heine un vācu šovinisti» un «Par kritiku» — uzņēmis «Kopotajos rakstos» (XVII, 273., 278.). Revolūcijas gados publicētajiem A. Upīša kritiskajiem rakstiem kā idejiski nenobriedušiem, protams, ir mazāka vērtība viņa mūža darba kopumā, taču tiem ir svarīga nozīme tiklab viņa augšanas raksturojumā, kā vairākos jautājumos arī visā latviešu progresīvās literatūras un kritikas vēsturē — īpaši tiem, kas vērsti pret dekadentiem.

3. CIŅAS SĀKUMS PRET DEKADENCI UN DILETANTISMU

Buržuaziskās kultūras pagrimums un trūdēšana, kas kapitalistiskajā pasaulē nemītīgi iet plašumā un dziļumā, visumā nav jauna parādība. Šis process — dekadence sākās jau pagājušā gadsimta pēdējā ceturksnī, kapitalismam virzoties uz imperialismu.

Dekadence ir buržuaziskās sabiedrības nespēka un izvirzības atspoguļojums literatūrā un mākslā, baiļu izpausme no

augošās strādnieku kustības un proletariata uzvaras. Dekadentisko literāro skolu un virzienu pārstāvji atsakās no objektīvās pasaules izziņas, novēršas no dzīves īstenības, par vienīgo realitāti uzskata savu iekšējo, subjektīvo izjūtu un pārdzīvojumu pasauli. Atspoguļojot reakcijas iestāšanos buržuaziskajā kulturā, dekadenti uzstājas pret realistisku, neviltotu dzīves attēlojumu, bet kultivē savos ražojumos patvaļīgus izkropļojumus, nododas formas eksperimentiem. Tā viņi nenovēršami saārda mākslas tēlu, iznīcina pašu mākslu.

Dekadentu jaunrades metode ir formalisms, viņu estētika balstās uz «tīrās» mākslas teorijas un uzskata, ka māksla pati sev mērķis. Pamatodami savus principus subjektīvi idealistiskās filozofijas (Nīčes, Šopenhauera, Bergsona u. c.) mācībās, dekadenti cenšas atturēt masas no politiskās aktivitātes, no revolucionāras cīņas par kapitalisma iznīcināšanu.

Dekadence vispirms parādījās Francijā, bet pēc tam, izveidojoties attiecīgiem sociāliem apstākļiem, ieradās arī citās zemēs. Krievijā jau pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā ar D. Merežkovski, F. Sologubu, V. Ivanovu, Z. Hippiusu u. c. priekšgalā izauga savi simbolisti, impresionisti, primitivisti u. tml. dekadentisku novirzienu pārstāvji literatūrā. Zem simbolisma un mistikas karogiem, mācīdamies no franču dekadentu teorijām, viņi devās uzbrukumā realistiskajai mākslai, krievu demokrātiskās literatūras tradīcijām un progresīvajai sabiedriskajai domai.

Ļeņins savā darbā «Partijas organizācija un partijas literatūra» (1905.), izvirzīdams literatūras partejiskuma principus un tezes par literatūras izmantošanu proletāriskajā cīņā, nosprauda arī marksistiski pareizu cīņas līniju pret dekadenci. Ļeņins buržuaziskās «brīvības» un individualisma sludinātājiem šeit tieši pateica: «... Jūsu runas par absolūto brīvību ir tīrā liekulība. Sabiedrībā, kas dibināta uz naudas varu, sabiedrībā, kur nabadzībā dzīvo darbaļaužu masas un parazitē dažas saujiņas bagātnieku, nevar būt reālas un īstenas «brīvības». Vai jūs esat brīvi no sava buržuaziskā izdevēja, rakstnieka kungs? no savas buržuaziskās publikas, kas prasa no jums

pornografiju ietvaros un gleznās, prostituciju kā «papildinājumu» pie «svētās» skatuves mākslas? Šī absolūtā brīvība taču ir buržuaziska vai anarchistiska fraze (jo kā pasaules uzskats anarchisms ir uz kreiso pusi apgriezts buržuazisms). Nevar dzīvot sabiedrībā un būt brīvs no sabiedrības.»¹

Krievu progresīvo kritiķu prettriecienus dekadentiem visā pirmsoktobra periodā vadīja M. Gorkijs, kas jau 1896. gadā pārliecinoši deklarēja, ka «dekadenti un dekadence ir kaitīga, pretsabiedriska parādība, — parādība, ar kuru nepieciešams cīnīties»,² un turpmāk viņš sekoja Ļeņina izvirzītajām tezēm. Tāpat, realistisko mākslu sargājot, pret dekadentiem Krievijā drīz sāka uzstāties izcilākie vārda mākslas meistari, kas ar proletarisko cīņu nebija saistījušies. Piemēram, Ļevs Tolstojs savā 90. gadu beigās publicētajā un arī Latvijā plašu ievēribu ieguvušajā apcerējumā «Что такое искусство?» (1898.), nelūkojoties uz pasaules uzskatu ierobežotību, atmaskoja dekadentiskās mākslas kaitīgo, prettautisko un antidemokrātisko būtību un teoretisko balstīšanos cilvēknīdēja Nīčšes filozofijā.

Latvijā dekadences sākums meklējams jau pagājušā gadsimta 90. gados, kad sāka parādīties V. Eglīša un atsevišķi J. Poruka darbi, kuros izpaudās mistika, erotisms, miglaini simboli vai egocentriskas noskaņas.

Pret dekadenci kā viens no pirmajiem latviešu kritiķiem uzstājās E. Pīpiņš-Vizulis, jau 1898. gadā norādīdams, ka Poruka stāstā «Atraitne» ir saskatāmas dekadences un simbolisma zīmes³, lai gan par šo pareizo konstatējumu tālāk negāja. XX gadsimta sākumā pret dekadentiem sāka vērst satiriskus dzejoļus un feļetonus Rainis, Blaumanis, Doku Atis, Pērsietis u. c., galvenokārt izsmiedami viņu kroplos ražojumus. Tāpēc jāatzīst par nepareizu dažu padomju kritiķu

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 10. sēj., 29.—30. lpp.

² М. Горький, Поль Верлен и декаденты. — Сб. «М. Горький. Несобранные литературно-критические статьи.» Госиздат, Москва, 1941 г., 232. lpp.

³ Vizulis, Iz jaunākās stāstu rakstniecības, Jauna Raža, I, 1898., 151. lpp.

uzskats, ka, salīdzinot ar Rietumeiropu un Krieviju, dekadence Latvijā ir «stipri jaunāka parādība» un it kā «radusies Stolipina reakcijas pirmajos gados».¹

V. Eglīša, Fallija, K. Jēkabsona u. c. dekadentiskie darbi jau pirms 1905. gada revolūcijas skaidri liecināja par latviešu buržuaziskajā kulturā sākušos trūdēšanas procesu. Latviešu dekadenti tanī laikā ar V. Eglīti priekšgalā sāka aktivizēties un mēģināja arī teoretiski noformulēt savus principus. V. Eglītis neizdomāja šai ziņā nekā jauna, bet sekoja krievu dekadentu paraugam, publicēdams, sākot ar 1904. gadu, teoretiskus rakstus, tulkodams toreizējā simbolista V. Brjusova poēmas un «noslēpumu atslēgas», lai «mācītu» latviešu dekadentus un rādītu ceļu uz «jauno mākslu» visai sabiedrībai. Krievu dekadentu žurnālā «Весы» (1904. g., Nr. 7.) V. Eglītis, piemēram, par paveikto darbu jau sniedza zināma veida atskaiti, kurā apgalvoja, ka latviešu «jaunie» rakstnieki sākuši mācīties «pie lielajiem ledaino šausmu skolotājiem, pie dārgumos mirdzošas negantības un pie lietuvēna kaislēm», tomēr skumīgi atzina, ka pagaidām Latvijā, diemžēl, tikai trīs īsti dekadenti: viņš pats, Fallijs un kāds vēl pilnīgi nepazīstams «rakstnieks» Sīlītis — «ļoti labs stilists un stingrs tautas mistiķis...» Tai pašā — 1904. gadā publicētajā monogrāfijā «Poruks» V. Eglītis tomēr apgalvoja, ka «Poruks ir celms, no kura izaug jaunā rakstniecība» un «kaujas centrā pie Poruka» jau «pulcējas Fallijs, Sīlītis, jāgaida arī uz Asaru». V. Eglītis latviešu dekadentu «ciltstēva» godu te pazemīgi lūko piešķirt Porukam, lai gan tas drīzāk pienāktos viņam pašam. Porukam bija tikai daži dekadentiski darbi; uz J. Asara palīdzību V. Eglītis gluži veltīgi cerēja, jo tas, kaut arī sākumā nenovērtēja dekadentu reakcionāro būtību, nekļuva to līderis, bet gan sāka viņus apkarot.

Dekadences uzplūdus Latvijā 1905. gada priekšvakarā uz laiku aizkavēja masu revolucionārā noskaņojuma straujš pie-

¹ E. Sokols, Reakcionārie novirzieni latviešu buržuaziskajā literatūrā, Literatura un Māksla, 1947., 44.

augums. Dekadentiskajam individualismam un «pārcilvēka» kultam šādos apstākļos neradās kaut cik jūtams atbalsts sabiedrībā. Dekadenti tāpēc neriskēja atklāti uzstāties pret masām, šo «melno pūli», ar tādiem apvainojumiem kā nedaudz vēlāk. Dēvēdamies gan par «jaunajiem», «progresivajiem», «modernajiem», gan «jaunromantiskajiem simbolistiem», viņi gaudās par dzīves ārkārtīgo tukšību un seklību, kala frazes par individa atbrīvošanu no dogmu un autoritatu pinekļiem, solījās pacelt nebijušos augstumos formu.

Saprotams, ka reakcionārajiem un daudziem sīkburžuaziskajiem kritiķiem pret to nebija nekas iebilstams. A. Saulietis, piemēram, paironizējis par Eglīti un Falliju, atzina, ka tomēr dekadentu «jauno ceļu meklēšana atzīstama».¹ Melnsvārcis Pavasaru Jānis, norādīdams, ka latviešu literatūrā parādījusās «izvirtības zīmes» un V. Eglīša dzejoļi «gandrīz visi pilni pornografijas», tomēr izvirtības kultā saskatīja vienīgi kaut kādu «loģiskas dabas jēdzienu sajukumu».² Arī J. Jankavs kādā no saviem pirmajiem kritiskajiem rakstiem izteicās, ka dekadenti būtu apkarojami, jo tie «kaļ dzelzs važas cilvēka meklētājam un pestītājam garam», tomēr, dekadences «formas daiļumu» savaldzināts, paziņoja: «... nevaram noliegt viņas eksistences tiesības.»³

Arī latviešu progresīvākie kritiķi pirms 1905. gada revolūcijas neprata atsegt īstos cēloņus tam, ka, piemēram, V. Eglītis bija sācis darbību ar realistiskiem sadzīves stāstiem, bet tad pēkšņi atteicies no realisma un nodevies «jaunu skaistuma idealu» meklēšanai, iegrimis dekadences purvā. Viņi nepamanīja, ka realisma apsūkums reakcionarajā buržuazijas un tai pieslēkušos sīkburžuazijas pārstāvju mākslā ir ekonomisko un sociālo procesu sekas un ka buržuazija ar pievēršanos mistikai, simbolismam utt. pauž bailes no savas bojā ejas, izraksta nabadzības apliecību savai mākslai. Raksturīgas bija, piemēram,

¹ S. (A. Saulietis), Par latviešu literatūru, Vērotājs, 1904., 11.

² P. J. (Pavasaru Jānis), Izvirtība literatūrā, Vērotājs, 1904., 5.

³ -ws (J. Jankavs), Važas vai noslēpumu atslēgas?, Dienas Lapa, 1904., 80., 85., 86.

J. Asara kļūdas, jo viņš pirms 1905. gada dekadentu izperinājumos saskatīja arī kaut ko nozīmīgu un paliekošu. «Dzejas formas izkopšana, — rakstīja par dekadentiem 1904. gadā J. Asars, — ir viņu nenoliedzamais nopelns. Bez tam viņi ir modinājuši garšu pie idejām, pie dziļākas atzišanas, pie dzejas virzišanas uz filozofijas pusi.»¹

Tuvojoties 1905. gadam, viens otrs dekadents, bet jo daudzi jaunie dzejnieki, kas ar saviem romantiskajiem un subjektīvu jūtīgu piesātinātajiem pantiem bija tiem tuvi, aizrāvās uz īsu laiku ar revolucionārām frazēm kā jaunu un kairinošu «modi». Tas viņiem likās tik romantiski, ka A. Austrīņš vēl 1921. gadā revolucionārās kustības uzplūdus salīdzināja ar pirmo mīlestību... Revolūcijas līdzskrējēji — K. Skalbe, J. Akuraters u. c. — sāka piedalīties slepenās sanāksmēs un, viņu vārdiem runājot, sapņot «jauko brīvības, vienlīdzības un brālības sapni». Taču tālāk par savas pašu sīkās individualās «personības atbrīvošanas» ideāliem tie negāja.

Revolucionāro cīņu gaitā atklājās, ka dekadentu pievēršanās sabiedriskām temām bijusi sekla un īslaicīga, lielāko tiesu apzinīgi maldinošs manevrs. Neviens no dekadentiskajiem līdzgaitniekiem nekļuva cīnītājs latviešu darba tautas labā. Uzplūdu viņa paceltie atsevišķie dekadenti bija vienīgi virpuļa grieztas skaidas, kuras vēlāk palika sēklī izmestas. Dekadenti, kas kaut kādā veidā ar vienu vai otru darbu bija atsaukušies uz aktualiem jautājumiem, nedomāja pakļauties organizētībai un disciplīnai. Viņiem likās necienīgi nolaisties no iedomātiem individualisma augstumiem «melnā pūļa» vidū, un tie jau 1905. gadā skaļi deklarēja ar J. Akuratera starpniecību: «Paša joda sūtīts, skaists kā sātans nolaižas uz Rīgas ielām dekadents. Viņš taisīs formās revolūciju un gribēs ar vienu triecienu satriekt vecos elkus.» Darbaaudīm, kas bija sākuši skaudru cīņu par atbrīvošanos, dekadentu pakalpojumi ar tukšām un miglainām frazēm nebija vajadzīgi.

Tā latviešu dekadenti izrādījās gluži līdzīgi krievu brīvības

¹ J. Asars, Kopoti raksti, III sēj. 1. burtn., 109. lpp.

kustības dekadentiskajiem pienācējiem, par kuriem toreiz boļševistiskais kritiķis V. Vorovskis rakstīja, ka tie pavisam sveši proletariata centieniem un būtībā tiem naidīgi. «Viņu «ideja», — teica Vorovskis, — ne buržuaziskās pasaules sagrāve, bet tās iekarošana sev, omulīga stūrīša iekārtošana sev.»¹

1905. gada beigās, kad proletariats bija cietis jau jūtamus zaudējumus, kad daudzi progresīvi sabiedriski darbinieki emigrējuši, arestēti vai nobendēti, dekadenti sāka stipri aktīvizēties. Kā sēnes pēc lietus radās viņu žurnāli, pilni ar dažādiem dekadentiskiem teoretiskiem rakstiem, lugām, stāstiem un dzejoļiem. Tieši dekadentu periodiskie izdevumi — «Kāvi», «Pret Sauli», «Stari», bet īpaši «Dzelme» — visspilgtāk atklāja viņu prettautisko nostāju, naidu pret marksismu, socialdemokratiju, strādnieku šķiru un revolūciju, to, ka dekadenti sāk organizēt savas literārās grupas. «Dzelmē» uzstājās redzamākie «pravieši», kas 1906. gada 5. numurā publicēja savu deklarāciju «Mūsu mākslas motīvi». Dzelmīnieki, atbalsodami krievu dekadentu un «dieva meklētāju» murgus, tanī pasludināja, ka māksla ir reliģiski atsvabinošs spēks, ko rupjais pūlis nav spējīgs saprast. Dzelmīnieki solījās mākslu no kalponītes padarīt par karaļmeitu, ieturēt kursu uz «jaunu dievlūgšanu — reliģisku mākslas kultu».

«Dzelme» turpināja tālāk īsu laiku pastāvējušo latviešu dekadentu žurnālišu idejisko līniju, viscaur uzstājās kā F. Sologuba, Z. Hipiusas, V. Ivanova u. c. popularizētāja. «Dzelme» atdarināja krievu dekadentu izdevumus «Факелы» un «Весы», katrā izdevīgā reizē skubināja tos lasīt.

1905. gada revolūcijas laikā Latvijā nebija neviena konsekventi marksistiska kritiķa, kas izmantotu Ļeņina tezes par literatūras partejiskumu cīņā pret dekadentiem. Pat progresīvais kritiķis J. Asars nespēja pārvarēt sīkburžuaziskās svārstības un neizauga par marksistu. J. Asars vairākos rakstos

¹ Cit. pēc grāmatas: A. Волков. «Очерки русской литературы конца XIX и начала XX веков». М., 1952 г., 445., 446. lpp.

kritizēja latviešu un krievu dekadentus, bet samērā nedroši, un tikai 1907. gadā atzina, ka dekadence ir nonākusi pilnīgā strupceļā un tās ražojumi nepelna mākslas cēlā apzīmējuma. Īstu cīņu pret dekadenci viņš pārāgrās nāves dēļ nepaguva uzsākt. J. Jankavs, kas 1907. gadā ar savu grāmatu «Vecie elki mūsu jaunākajā literatūrā» diezgan skaļi uzstājās pret dekadentisko mākslu un tās teoriju, bija sindikalists un mehaniski izmantoja atsevišķas marksistiskas tezes savu uzskatu maskēšanai. Reakcijas laikā J. Jankavs atklāti pārgāja buržuazijas kalpībā, uzsāka demagoģiju pret socialdemokrātiem, atsevišķi pret Raini, un kļuva par dekadentu «teoretiķi».

Taču demokratisko kritiķu saime papildinājās ar jauniem spēkiem, kas, paši virzīdamies uz proletariskās cīņas pusi, aktīvi iesaistījās dekadentu apkarošanā. Kā redzamākais un neatlaidīgākais šie minams A. Upīts, kas šai cīņā iesaistījās jau ar 1905. gadu.

Ir izteikti kļūdaini uzskati, it kā cīņu pret dekadentiem A. Upīts uzsācis tikai Stolipina reakcijas laikā. Tā J. Niedre tieši apgalvo, ka šo cīņu A. Upīts «uzsāka drīz pēc 1905. gada buržuaziski demokratiskās revolūcijas sakāves».¹ Tiesa, tad A. Upīts ļoti enerģiski cīnās kā kritiķis, publicists un rakstnieks pret melnajiem reakcijas spēkiem, tai skaitā visādu pasugu dekadentiem, renegātiem, lieliem un maziem viņu līdzskrējējiem un līdzjutējiem, bet šis cīņas sākums tomēr datējams ar 1905. gada vasaru, ko pierāda viņa publicējumi.

Kopš šī laika A. Upīts sāk atmākot un kritizēt dekadentus un diletantus, kas sagāna literatūru, maitā lasītāju uzskatus un gaumi, pauž reakcionarus uzskatus. Sākumā A. Upīts nav marksists un vēl neskaidri apjauž dekadences socialo sakņojumu, viņu teoretiskos principus, nereti kritiķis kļūdās savos teoretiskajos secinājumos, taču paši cīņas norise audzina viņu, spiež meklēt ietekmīgus ieročus un norūda. Sistemātiski apkārodams kopš 1905. gada dekadentus, A. Upīts jau ar pirma-

¹ J. Niedre, Andrejs Upīts kā literatūras zinātnieks, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», LVI, Rīgā, 1947., 256. lpp.

jām recenzijām un kritikām veic nozīmīgu darbu, izsmejot viņu kroplos ražojumus kā sabiedriski nevērtīgus un kaitīgus. Cīņu dekadentiem A. Upīts pieteic realisma vārdā, prasīdams literatūrā dzīves patiesu atspoguļojumu, pārliecinoši zīmētus tēlus.

Jau 1905. gada vasarā A. Upīts uzraksta satirisku dzejoli «Bēdīga lieta» (ievietots rudenī iznākušajā DGN kalendārā), kurā ironizē par dekadentisko dzeju, formas eksperimentiem, sameklētiem simboliem un izsaucas:

Pat mežam nav brīv pēc patikas šņākt:
Tam jāmacās simboliski krākt...

Drīz seko A. Upīša recenzija par J. Akuratera stāstu «Cilvēks»¹, kurā iznīcinoši vēršas ne tikai pret šo konkrēto ražojumu, bet arī latviešu dekadentisko vai — kā viņš toreiz saka — jaunromantiskā simbolisma literatūru vispār. J. Akuraters, atzīmē A. Upīts, sevi uzskata par progresu rakstnieku, sakās kalpojam brīvības idejām, bet dīvainā kārtā viņa darbos nekā tamlīdzīga neredz. Stāstā «Cilvēks» trūkst «dzīves un mākslas patiesības», centralais varonis te samākslots «gražojošā romantisma universaltips». Tiklab Akuratera, kā Skalbes darbos valda miglaina nenoteiktība, neskaidrība, refleksijas un tukši sapņojumi «dzīves īstenības, noteiktības un darba vietā». A. Upīts uzstāda tiešu jautājumu šiem «progresu» aizstāvjiem: «Kāpēc mūsu jaunromantisma rakstnieki neņem tēlošanā tās šķiras, kas nupat kā viņi cits pēc cita laužas pār krastmalas kāpām? Kāpēc viņi nemēģina izvest rakstniecībā tās idejas, kas tagad vada veselās šķiras uzvaras cīņā, kurai arī viņi paši tic?» Atbilde var būt tikai tā, ka viņi netic šai uzvarai, nezina parādīt izeju no purva, kurā maldās paši un maldina citus. Un A. Upīts pavisam noteikti secina: «Mūsu progresu dzejnieki ir dzejnieki bez progresu» (A. Upīša retinājums).

¹ A. Upīts, Cilvēks, J. Akuratera stāsts, Baltijas Vēstnesis, 1905., 193.

Šī recenzija skaidri liecina, ka revolūcijas uzplūdu ietekmē A. Upīts strauji audzis, ieguvis priekšstatu par to, ka literatūrai jāattēlo īstenība patiesi, jāatspoguļo tautas masu cīņa. Vēl vairāk, A. Upīts šīnī recenzijā pirmo reizi savā kritiķa darbībā asi vērsās pret buržuaziju, prasīdams, lai rakstnieki atspoguļotu šīs šķiras parazitismu: «Tukša un drūma ir daudzu buržuju dzīve.¹ Spilgtām, nesaudzīgām, tālu saredzamām krāsām vajadzētu zīmēt šīs dzīves spoku, lai viņa pati nobītos no tā.» Lieliski pateikti vārdi, kuros formulēts rakstnieka — kritiskā realista, tautas masu aizstāvja uzdevums!

Izmantodams 1904. gadā un 1905. gada pirmajā pusē publicēto recenziju materialu savā plašajā (divu iespaidlokšņu apjomā) apcerē «Mūsu jaunākā rakstniecība» (1905.)², A. Upīts pārskata rakstnieku grupējumus un novērtē pēdējā laikā parādījušos darbus, pirmām kārtām vērsdamies pret dekadentiem un jaunromantiskajiem simbolistiem. Mēģinādam nodalīt V. Eglīša, K. Jēkabsona un Vēsmiņu Kārļa (K. Krūzas) grupu no J. Akuratera un K. Skalbes, A. Upīts izsaka asas satiriskas piezīmes par V. Eglīša formas eksperimentiem, K. Jēkabsona «šarlatanisko plātīšanos», Vēsmiņu Kārļa «dzejas zirdziņa lēkāšanu bez grožiem savā vaļā» gan uz Niedras, gan Raiņa pusi utt.

Var nojaust, ka norobežojumu A. Upīts mēģinājis izdarīt, galvenokārt ievērojot abu «moderno» dzejnieku grupu zināmās atšķirības izteiksmes līdzekļos, stilā, jo būtībā viņš abas atzīst par vienlīdz nevarīgām un pat kaitīgām. Par V. Eglīša vadīto dekadentu grupējumu A. Upīts pareizi secina, ka «priekš mūsu dzīves un progresā viņam nav un nebūs it nekādas nozīmes». Arī par jaunromantiskā simbolisma grupu ar J. Akurateru priekšgalā A. Upīts norāda, ka tā maldās aizsietām acīm kā «dzīves izdzītais svešinieks», tās pārstāvju darbos valda frazes par saules kalniem un brīvību, bet tik miglainas

¹ Iekausēdams šo recenziju tai pašā gadā publicētajā apcerē «Mūsu jaunākā rakstniecība» (DGN kalendars 1906. gadam), A. Upīts šo frazi vispārīna un precīzē sekojoši: «Tukša un drūma ir buržuju garīgā dzīve.»

² Derīgu Grāmatu nodaļas kalendars 1906. gadam.

un murgainas, ka atgādina «lirisku opiju», slimas fantazijas «fata morganu».

Visus šos «progresīvos», «modernistus» u. tml. A. Upīts savā rakstā nosauc par nīkuļiem un garīgiem deģenerātiem, kas «vaid savu mirēju vaidienu», kamēr «dzīve un progress arī bez viņiem ies savu uzvaras gaitu». Jau 1905. gadā, neticēdams dekadentisko rakstnieku frazēm, A. Upīts to uzsver pavisam noteikti, bet revolūcijas tālākajā posmā viņa atzinums pilnīgi apstiprinājās.

1906. un 1907. gadā A. Upīts vajā dekadentus bez apstājas, recenzē un izsmej katru viņu ražojumu. A. Upīts pasvītro, ka dekadenti raugās dzīvē nevis vaļējām acīm, lai patiesi atspoguļotu notiekošo, bet izķēmodami līdz nepazīšanai īstenību ar apzinīgu nolūku. Dekadentiem raksturīgā gaisa piļu būvēšana, sapņi par saviem grafiem utt., kā norāda A. Upīts savās recenzijās, nebūt nav vienkārša estētiska rotaļāšanās, bet ar šādu gleznu, fražu un tēlu kaudzēm viņi aizmasko aizstāvamās šķiras reakcionārās intereses un izpauž visai praktiskus tās nolūkus. Dekadentu devīze, saka A. Upīts: «baudīt, izšķiest, slinkot»,¹ viņu nolūks apmiglēt darba cilvēku apziņu, sēt mazvērtības noskaņas, lai toties buržuaziskie demoni, heroldi, fauni vai pārcilvēki varētu paši dzīvot ērtībās un nodoties baudām savās pilīs.

Kad parādās H. Eldgasta «Demona paradizē» ar Nīčes moto un ievada aforismiem Materlinka garā, A. Upīts plašā recenzijā atsedz šī «ekscentriski polemiskā gabala» idejisko saturu.² Izsmiedams «mūsu filozofiskos bardus», A. Upīts norāda, ka arī Eldgasts nemīl Latvijas laukus un tīreļus, bet viņa demoni mīt dekadentiskos brīnumdārzos Ziemeļjūras krastos un nolūkojas uz dzīvi no «transcendentalās filozofijas augstumiem». Dialogos te izteikta tā pati doma, kas «Zvaigžņoto nakšu» ievadā: pūlis paliek pūlis, to vajag nicināt un kājām mīdīt, lai šie zemie radījumi nekārotu «pēc Ēģiptes

¹ A. Upīts, Nekrasova raksti, Balss, 1906., 91.

² A. Upīts, Mūsu jaunākā lirika, I, Plēsums, 1907., 11.

gaļas podiem», lai tikai atsevišķie, izredzētie eksemplari varētu mājot brīnišķīgās pilis un valkāt grafu titulus. Viss darbs, pēc A. Upīša pamatotā atzinuma, ir «vecu vecās dekadentu skolas polemika pret sabiedriskiem centieniem». Gluži tādus pašus reakcionarus nolūkus A. Upīts konstatē arī K. Jēkabsona romanā «Demona slāpes», par kuru izsakās, ka cauri fražu kalniem un dekadentiskai smilkstēšanai par tukšo dzīvi arī te dzirdams «kaut kas sabiedrisko kustību kritikai līdzīgs».¹

Visus dekadentu lozungus, skaļās, bet pamatos reakcionārās frazes A. Upīts atzīst par darba tautai naidīgām, individualistiskām, pārņemtām no krievu dekadentu arsenala vai patapinātām no rietumu idealistisko filozofu mācībām.

Katrs «īstens» latviešu dekadents, saka Upīts, allaž cenšas sekot krievu vai rietumu idealistiskās estetikas teorijām un popularizēt turienes filozofu, it sevišķi Nīčšes mācības, — ja ne citādi, tad vismaz «jājot uz Nīčšes aforismu zirdziņiem». A. Upīts aizrāda arī, ka Nīčše ir jaunromantiskā misticisma praviētis, vācu un mūsējo simbolistu un mistiķu dieveklis: «Nīčši citēt, Nīčšes aforismus likt par moto saviem sacerējumiem, mēģināties pakaļ Nīčšes stilā — tas viss pieder pie «īsti» jaunromantiska rakstnieka pazīmēm.»²

Visas dekadentiskās mākslas stūrakmens ir buržuaziskais individualisms vai, kā to nosauca A. Upīts 1906. gadā, «ekstremais individualisms».³ Kā zināms, šo reakcionaro individualismu, kam atklāti sabiedrībai naidīgs raksturs, sludināja dažādi subjektīvie idealisti ar Fr. Šlēgeli, Šopenhaueru, Nīčši u. c. priekšgalā. Viņu spekulatīvā, zinātniski nepamatotā estetika mudināja dekadentus uz visnegaidītākiem lēcieniem un eksperimentiem, pavedināja aizvērtām acīm gremdēties savu melno dvēseļu «noslēpumos», kuru murgainais, nelōģiskais izklāsts, lūk, esot visaugstākā individualitātes izpausme un īstākā skaistuma ideāla atklāsmē.

¹ A. Upīts, Mūsu dzejnieki, Plēsums, 1907., 2.

² A. Upīts, Poruka raksti, Balss, 1906., 136.

³ A. Upīts, A. Runiņa «Lūzumi», Balss, 1906., 214.

Kā pamatoti saka A. Upīts, tad ļoti bieži slavenu rakstnieku citēšana, atsaukšanās uz vienu vai otru idealistisku filozofu dekadentiem ir līdzeklis pārsteigt un apmulsināt lasītājus, simulēt lielu erudīciju, noslēpt savu muļķību. Piemēram, Fallija darbu ievados, — raksta Upīts, — parasti «reprezentējas» Nicše (kur nu bez Nicšes!), Ibsens, Beklins, Materlinks, Hamsuns, Heine... nepazīstamais, neiespējamais... Tas ir ķēriens, apreibināt lasītāju ar šo vārdu miglaino romantiku.»¹ Fallija dzejoļos vai lugās velti meklēt konsekventu sekošanu šī vai cita autora estētiskajiem uzskatiem, toties H. Eldgasts, pēc Upīša domām, gan lūkojis uzstāties ar «gatavu izstrādātu un visos sīkumos praktiski piepildītu hegelianisku filozofijas programmu».² Eldgasta darbus analizēdams, A. Upīts norāda, ka cilvēki un sabiedriskie procesi te nav attēloti kā reali eksistējoši, bet tikai kā iedomātas idejas atspoguļotāji. A. Upīts ar neslēptu ironiju piezīmē, ka šīs hegelianiskās programmas «praktiskā piepildīšanās ir tikpat naivi komiska kā viņas piepildītājs»³, tā pareizi novērtēdams dekadentu mākslas šadomātās schemas un šablonus un atgādinādams, ka rakstnieks nedrīkst atrauties no dzīves īstenības, lai viņa darbs būtu nozīmīgs un pārliecinātu.

Neatsedzot dekadentu kultivētā ekstremā individualisma socialo sakņojumu, A. Upīts to asi kritizē kā normāla cilvēka saprātam nepieņemamu. Šai posmā A. Upīts mazāk nodarbojas ar dekadentiskā individualisma teoretisko pamatu uzmeklēšanu, toties vairāk ar trāpīgas un visai dzelīgas satīras palīdzību izsmej dekadentu «praktiskos pūliņus» radīt caur un cauri individualistisku mākslu. Upīts ironizē, piemēram, par dekadentu ārkārtīgo egocentrismu, dēvē viņus par «simbolistiski mistisku mīroņu jūru» izbrīdušiem un «modes individualisma tuksnesī» nokļuvušiem cilvēkiem, kas līdz ar Jēkabsonu Kārli gaviļē: «Es pats caur sevi sevi atradu!»⁴

¹ A. Upīts, Jaunākā lirika, V, Balss, 1907., 115.

² A. Upīts, Mūsu jaunākā lirika, I, Vēstnesis, 1907., 11.

³ Turpat.

⁴ A. Upīts, K. Jēkabsona dzejas, Balss, 1906., 142.

Dekadenti, savā mākslā meklēdami pēc toreizējo simbolistu V. Brjusova u. c. parauga «uz mūžību pavērtās durvis» savam individualismam, patiesībā apzinīgi vai neapzinīgi centās paralizēt demokratisko masu cīņu, neļaut tām atvērt durvis uz nākotni un brīvību. Savās recenzijās A. Upīts arī aizrāda uz šo dekadentu ražojumu raksturu. Dekadenti, saka A. Upīts, ignorē dzīvi, nemīl nodarboties ar tās procesu attēlošanu, bet, tāpat kā viņu apjūsnotie reakcionarie filozofi, lūko izvirzīt mūžības izprašanu par savas darbības gala mērķi. A. Upīts pie tam atzīst par tīri neticamu to naivo iedomību un uzpūtību, ar kādu eglīši un eldgasti nicina realo dzīvi un meklē «gudrības akmeni», risina «mūžības jautājumus». Visi viņi mēģina, kā norāda A. Upīts, cilvēku attieksmes pret visumu apgaismot abstrakti, mēģina nepārejošo un mūžīgo saprast pilnīgi ārpus laika un telpas. Gluži dabiski, A. Upīts secina, ka, pa šādu ceļu iedami, dekadenti nenovēršami nonāks strupceļā un sēklī. Jau 1906. gadā viņš sarkastiski nosauc dekadentisko dzeju, kas formas ziņā cenšas pārsteigt un satraukt, bet satura ziņā izvirtusi un tālu no dzīves, par «dekadentisko dzēruma un murgu dzeju».¹

Revolūcijas laikā A. Upīts kritizē ne tikai pašus dekadentu vadoņus — V. Eglīti, H. Eldgastu u. c., bet tāpat viņu ietekmējošos diletantiskos iesācējus. Tiešām, daudzi no viņiem bez mazākās paškritikas aizrāvās ar dekadentu dzejas principiem kā oriģinālu «modi», jo murgot par mūžību un «patiesības gaismu» vai tml. tiem likās vieglāk un ērtāk, samākslotas formas vizuāli viņus šķita atbrīvojam no nepieciešamības nopietni iedziļināties dzīvē un atspoguļot to plastiskos tēlos. Šādu ceļu iedami, saka A. Upīts par iesācējiem, viņi neglābjami nokļūs strupceļā, tāpat kā to dekadentiskie skolotāji.

Recenzēdams iesācēja A. Dulbes dzejoļu krājumu «Pusnakts rūsā»², A. Upīts 1905. gadā nosauc viņu par dekadentu

¹ A. Upīts, J. Poruka «Zelta adata», Balss, 1906., 178.

² A. Upīts, Pusnakts rūsā, A. Dulbes dzejoļi, Baltijas Vēstnesis, 1905., 238.

un simbolistu mācekli un aicina pēc iespējas ātrāk atbrīvoties no mīklainām gleznām, neciešamiem formas vizuļiem, ja grib kļūt par dzejnieku. «Bengaliskās pusnakts rūsas» vietā A. Upīts nopietni ieteic A. Dulbem apdzejot skaidri un saprotami pašu dzīvi, neaizrauties ar samākslotu formu. «Tikai tur jāķeras pie ārēja spožuma, — atgādina A. Upīts, — kur trūkst iekšējas vērtības un dziļuma.»

Diletanta J. Miķelsona tumšos un nesaprotamos simbolus, tieksmi katrā ziņā būt «īstam» simbolistam A. Upīts tieši nosauc par izdevīgi izvēlētu aizkaru, «aiz kura veras tukšums kā duļķaini tumšs, bet sekls ūdens bez domu un jūtu dziļumiem. Saucieni pēc dzīvības ir un paliek saucieni, jaunā gaisma un liesmas atgādina krāsainas bengaliskas ugunis, kas švirkstēdamas izdeg un dzied.»¹

Arvien vairāk un vairāk A. Upīts pārliecinās, ka dekadences apkarošanā izcila loma ir asai realistiskai kritikai, kas būtu sabiedrisku parādību vērtētāja, dzīves īstenības saprātēja, saistīta ar darba tautas dzīvi un cīņām. Nemaz nerunājot par šādas kritikas tālākajām perspektīvām, saka A. Upīts, jau tūdaļ tā spētu mazināt to pārmērīgo uzpūtību, «ar kādu daždien plātās mūsu mūžības dzejnieki».² A. Upīts pareizi piezīmē, ka dekadentiskie demoni un fauni no īstas, patiesas kritikas baidās kā no uguns, bramanīgie J. Akuratera u. c. apgalvojumi, ka viņi stāvēt pāri «rupjajai», «avīžnieciskajai» u. tml. sabiedriskai kritikai, ir tikai dūmu aizsega. Patiesībā, saka A. Upīts, šie kungi gatavi atzīt arī kritiku, bet tikai tādu, kuras lozungs: «vajag slavēt!»³. Par smieklīgām viņš nosauc dekadentu savstarpējās slavinājumu un glaimu pilnās kritikas, kur katrs no «praviešu» spalvas nācis diletantisks smērējums pielīdzināts pasaules labāko rakstnieku sasniegumiem un pats autors ar skubu «iecelts» klasiķa godā. Šāda vizzemākās kvalitātes kritika rada A. Upīti dibinātu

¹ A. Upīts, J. Miķelsona «Tuksneša ceļotājs», Balss, 1906., 283.

² A. Upīts, Humors un satīra, Balss, 1907., 34.

³ A. Upīts, K. Jēkabsona dzejas, Balss, 1906., 172.

sašutumu, un viņš dekadentiskos literatūras «kritiķus» vajā ne mazāk neatlaidīgi kā to aizstāvētos dzejniekus un rakstniekus. Atkārtoti A. Upīts pasvītro, ka kritikā nav vietas draugu attieksmēm, nepamatotiem autoritatu cildinājumiem, svarīgs ir paša literārā darba un tā sabiedriskās lomas novērtējums. «Autoritates, naiva uzpūtība, filistriski-dekadentiskā pašapmierināšanās, — raksta A. Upīts šai sakarā 1907. gadā, — tas viss ir kaut kas, kam jātop pārspētam.»¹

Pretstatā formalistiskajiem un izvirtušajiem dekadentu ražojumiem A. Upīts biežāk un biežāk sāk norādīt uz demokrātisku ideju piestrāvoto realistisko literatūru kā īstas mākslas paraugu, no kuras ierosmi un spēkus var smelt kā rakstnieki, tā lasītāji. Revolūcijas gados A. Upīts, piemēram, ļoti pozitīvi sāk izsacīties par krievu klasisko literatūru un atsevišķiem tās pārstāvjiem, kaut gan vēl lielāko tiesu garām ejot, īsās piezīmēs, bez dziļākas analīzes.

Nosodīdams dekadentu noslēgšanos no dzīves it kā «tērauda būrī», A. Upīts jau 1905. gadā pasvītro, ka krievu klasiķi vienmēr sekojuši sadzīves, sabiedrības un literatūras kustībām un Ļ. Tolstojam pat sirmā vecumā ir savs spēcīgs vārds sakāms par tām parādībām, kas aizrauj jaunāko paaudzi. Ļ. Tolstojs, saka A. Upīts, ir «vienmēr no sava viedokļa nostājies vai nu par, vai pret tām parādībām, ko saskatījis dzīvē». Tāpat laikā no 1905. līdz 1907. gadam A. Upīts lāgu lāgiem norāda, ka Krievijā cīņu pret dekadenci vada M. Gorkijs, grupēdams ap izdevniecību «Знание» progresīvos rakstniekus kopīgam uzbrukumam Sologuba, Merežkovska u. c. vadītajiem simbolistiem. Par šiem piebildumiem A. Upīts tālāk vēl neiet, taču tie jo zīmīgi raksturo viņa simpatijas pret krievu demokrātisko literatūru. Pasvītrodams tās lielo sabiedriski audzinošo nozīmi un māksliniecisko vērtību, A. Upīts aicina vēl vairāk tulkot krievu klasiķus latviešu valodā. Kad, piemēram, parādās latviski Nekrasova dzeju izlase, A. Upīts to apsveic kā lielu notikumu un piezīmē, ka viņa spīrgti

¹ A. Upīts, Quo vadis?, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 9.

sabiedrisku ideju pilno dzeju sevišķi vēlams «cildināt un ieteikt arī mūsu, patlaban rūgstoša dekadentisma «misteriju» vienpusībā vārdzinātai lasītājam publikai».¹

Augdams krievu realistiskās literatūras demokrātisko tradīciju ietekmē, A. Upīts jau pirmajos kritiskajos rakstos visai atzinīgi atsaucas par krievu klasiķiem, it sevišķi uzsvērdams viņu mākslas idejiski un estētiski audzinošo nozīmi pretstatā dekadentu izvirtušajiem sacerējumiem.

Pat iesācēja rakstīšos pauzdams nemieru ar dekadentu tukšajiem un formalistiskajiem ražojumiem, A. Upīts 1905.—1907. gada revolūcijas laikā izveidojas par visa dekadentiskā sīvu apkarotāju. Šai posmā A. Upīts ar krievu revolūcionāro demokrātu materialistisko estētiku pilnībā vēl nav iepazinies, taču zināmus priekšstatus par to ir guvis. To nepārprotami apliecina ne tikai literatūras un dzīves attieksmju neatlaidīgie noskaidrojumi, atkārtoti pasvītrotie atzinumi, ka literatūrai jāsniedz tēlainā formā pareizs īstenības atspoguļojums un jāsekmē progresa gaita. Atsevišķas tezes A. Upīts noformulē jau tā, ka viegli saskatīt viņa orientēšanos uz Beļinski, Černiševski un Dobroļubovu.

A. Upīša tuvums viņiem jo skaidri parādās 1907. gadā publicētajā apercē «Quo vadis?»². Tanī A. Upīts revolūcijas beigu cēlienā vēlreiz noraidoši un asi izsakās par dekadenci kā īstas mākslas nosaukuma necienīgu, kaitīgu un reakcionāru parādību, deklarē savus demokrātiska kritiķa uzskatus.

Ir pienācis pēdējais laiks, saka A. Upīts minētajā rakstā, kad katrs latviešu rakstnieks uzstādītu pats sev jautājumu — kurp eji? Vai nu dekadentu ieteikto mistikas un galējā individualisma ceļu, novēršoties no dzīves, vai arī dziļi ieskatoties dzīvē un sekmējot sabiedrisko progresu? Dekadenti aicina prom no dzīves un apgalvo, ka rakstniekam jāmeklē vienīgi «nepārejošas vērtības» un «mūžība». Mēs turpretī domājam, paskaidro A. Upīts, ka pati grozīgā un mūžam mainīgā dzīve ir simtreiz

¹ A. Upīts, Ņekrasova izmeklēti raksti, Balss, 1906., 91.

² A. Upīts, Quo vadis?, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 3., 9.

bagātāks avots nekā dekadentu ieteiktā sengrieķu vai skandinavišu mitoloģija, abstrakti konstruētās dogmas. Nožēlojams tas rakstnieks, kas baidās no sava laikmeta dzīves īstenības, neprot atrast tanī tiešām mūžīgas vērtības. Dzīvei, uzsver A. Upīts, ir «fenomenāla nozīme» rakstnieka darbā.

Dekadenti, turpina A. Upīts, nīst dzīvi un stājas ceļā progresam, bet tāpēc arī nespēj būt lieli mākslinieki. Kategoriski viņš pasvīturo tezi: «Dekadentismam progresa nav!» Visiem godīgajiem rakstniekiem ir sašutumā jānovēršas no dekadentiem un nešauboties jāiet kopā ar tiem, kas sabiedrībā «pabalsta un vairo dzīvības spēkus».

Kvēli aicinādams rakstniekus studēt dzīvi un atspoguļot to pilnvērtīgos tēlos, un sekmēt demokrātijas intereses, A. Upīts šai rakstā reizēm kļūst nekonsekvents un pieļauj arī kļūdas. Tā, jau agrāk asi uzbrukdams reliģijai un baznīcai, atsegdams to reakcionāro raksturu, A. Upīts šeit dīvainā kārtā atļaujas salīdzināt mākslu ar reliģisku kultu. Tāpat pilnīgi pareizi atzīstot, ka dekadentiskajai literāturai nenovēršami jāgrimst vēl dziļāk purvā, A. Upīts šo procesu tomēr nepietiekami saista ar dekadences reakcionāro šķirisko būtību, īsti neatsedz šīs mākslas sociālos nolūkus.

A. Upīša pamatos materialistiskā un dziļi demokrātikā literāturas un rakstnieka uzdevuma izpratne tomēr atklājas lieliskajā tezē, ar kuru viņš rakstā «Quo vadis?» polemiski vēršas pret dekadentu murgainajiem prātojumiem un netieši pasaka, kādu ceļu izvēlēties viņš pats. «Patiesi liels rakstnieks, — uzsver A. Upīts, — ir sava laikmeta dzīves tiesnesis un nākotnes pravietis.»

4. A. UPĪŠA DEMOKRATISKO UZSKATU VEIDOŠANĀS PAR LITERĀTURU UN RAKSTNIEKA UZDEVUMIEM

Revolūcijas brāzmu atraisītajam A. Upīša talantam attīstoties, daiļrades tematikai kļūstot daudzveidīgākai, radošajiem meklējumiem pastiprinoties, arī kā kritiķi viņu sāk nodarbināt

jautājumi par literatūras un dzīves attieksmēm, māksliniecisko meistarību, rakstnieka individualitāti un pienākumiem utt. Ap 1905. gadu A. Upīša izteiktie atzinumi visumā vēl diezgan neskaidri, taču jau tad spožu detaļu veidā starp jūsmīgajām un dažkārt liekvārdīgajām frazēm viņa kritikās un recenzijās atrodamas asi noformētas un demokrātiska gara pilnas tezes. Demokrātiskās pamattendences pieaugums 1906. un 1907. gadā redzams arvien noteiktāk, tās izsekojums tad arī pelna daudz lielāku vērību nekā augšanas procesā nenovērsamo kļūdu un trūkumu sīkumaina reģistrēšana.

Raksturīgi, ka visā revolūcijas posmā A. Upīti neatlaidīgi nodarbina domas, pa kādu ceļu jāvirzās rakstniekam, lai viņa darbs tiešām būtu vajadzīgs un nozīmīgs tautai. Ne tikai plašajā rakstā «Quo vadis?» un vēl citos apcerējumos¹ A. Upīts izsakās par literatūras lomu un uzdevumiem sabiedrībā, par rakstnieka atbildīgajiem pienākumiem — šiem jautājumiem vairāk vai mazāk viņš pieskaras vai ik recenzijā.

Pat atsevišķu grāmatu recenzēdams, A. Upīts sāk lūkoties tālāk par tās lappusēm un apsvērt šī darba lomu kā atsevišķa rakstnieka daiļradē, tā latviešu literatūras procesā vispār. Arvien biežāk sastopamajās teoretiskajās novirzēs A. Upīts pasāk noskaidrot literāro parādību izaugšanas cēloņus un kop-sakarus, kur skaidri iezīmējas viņa tieksme uz plašākiem apskatiem. Uzkrājušos materialu un atzinumu tik daudz, ka jau 1907. gadā A. Upīts sāk domāt par literatūras vēstures rakstīšanu un zemāk minētajai apcerei «Rakstniecības kulturalā nozīme» pat pievieno piezīmi — «Iz ievada latviešu rakstniecības vēsturē». Tiklab šis apcerējums, kā plaši izvilcumi no recenzijām 1911. gadā iekausēti viņa grāmatā «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture».

Pieredze Derīgu Grāmatu nodaļā, tāpat kā cīņa pret dekadenci, dod A. Upītim daudz atmaskojošu faktu par valdošo šķiru reakcionarajām tieksmēm ne tikai literatūrā, bet it

¹ Piemēram: Rakstniecības kulturalā nozīme, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 38., 44.; Tauta un tautas rakstniecība, Balss, 1907., 57., 58.

visos dzīves novados. A. Upīša demokratisko uzskatu attīstību un progresīvo darbu sava laika apstākļos labi parāda viņa kritikas un publicistiskie raksti par vispārējiem kultūras un literatūras jautājumiem, īpaši 1907. gadā publicētie. Tajos A. Upīts aicina rakstniekus, kritiķus un publicistus aizstāvēt tautas intereses, izsaka vēlēšanos, lai demokrātija īstāk apzinātos savu spēku un cienītu literatūru, kas atbalsta tās prasības. Turpretī asi A. Upīts vēršas pret reakcionāro literatūru, buržuāzijas brāļošanās ar vācu baroniem un carismu, kosmopolitiskām idejām, atsedz reliģijas un baznīcas lomu valdošo šķiru interešu sargāšanā. Ne visos A. Upīša rakstos uzmanība pievērsta šķiru cīņai pašā latviešu tautā, daudzos galvenais akcents pārvietots uz feodaļu, to kalpībā esošās baznīcas un cittautu šovinistu atmaskojumu, lai parādītu, kā šie faktori ekonomiski un kulturali nospiež visu latviešu tautu, kavē tās attīstību.

Ar 1906. gadu A. Upīts sāk noteikti uzstāties kā kritiķis pret vācu baronu — «kulturtreģeru» izplatītajiem meliem, it kā viņi būtu atnesuši Baltijas tautām kultūru, vēršas pret kungu interesēm kalpojošo reliģiju un baznīcu, pret visa tā apjūsamošanu literatūrā. Vispirms šī cīņas līnija parādās recenzijā par Plūdoņa tulkoto igauņu publicista A. Grensteina grāmatu «Kungu baznīca vai tautas baznīca?»¹, kur A. Upīts izsakās, ka šis darbs ieteicams kā interesants papildinājums «beidzamā laikā tāli izplatītiem Merķeļa rakstiem», jo tas ar faktiem parāda Baltijas baronu īstos, kolonizatoriskos, nodevīgos plānus un pārliecina, ja kāds vēl šaubītos, par to, ka «baznīca un viss, kas ar to sakarā, ir un paliek kungu īpašums, vai mazākais — privilēģija, tāpat kā medības un krogu tiesības». Tā jau 1906. gadā A. Upīts iesāk politiski aso reliģijas atmaskotāja darbu — to līniju, kas viņa daiļradē, sākot ar «Jauniem avotiem», jo spilgti izceļas un ir viens no viņa cīņas līdzekļiem pret darbaļaužu apziņas duļķotājiem, padevības un paklausības sludinātājiem.

¹ A. Upīts, Kungu baznīca vai tautas baznīca?, Balss, 1906., 231.

Palūkodamies latviešu sabiedriskajā vēsturē, A. Upīts savā 1907. gadā publicētajā rakstā «Tauta un tautas rakstniecība»¹ turpina vēl asāk kritizēt baronus un mācītājus un atmaskot viņu vēstures viltojumus. Iekarotājiem XII gadsimtā iebrūkot Baltijā, saka A. Upīts, latvieši jau atradās ceļā no barbarisma pēdējās pakāpes uz civilizaciju, bet tālāko attīstības gājienu pārtrauca nepārtrauktu vaidu un ciešanu jūgs. Acīm redzot domādams krievu tautu, A. Upīts piezīmē, ka «zem citas, īstas kulturas tautas iespaida un vadības» latviešu saimnieciskā un garīgā attīstība būtu risinājusies citādi, tauta būtu brīvāka, mazāk nomākta un tās gars nesakropļots. Tagad turpretī latviešu daba ir «caurumaini sagrauzta no tārpā ar divām galvām, no kurām vienu sauc par feodalismu, otru par klerikalismu». Šis divgalvainais tārpis grauž latviešu tautu jau kopš biskapa Alberta laikiem, visa tās kultūra «nes varmācības zīmes». Gandrīz viss, kas agrāk latviešu valodā uzrakstīts, nav saucams par mākslu, jo literatūru vācu mācītāji arvien centušies izlietot tikai «kā sekmīgu pamācīšanas līdzekli blakus kanceles sprediķiem». «Kulturtreģeru» teorijas un apgalvojumus, ka mazā un «nekulturalā» latviešu tauta nemaz neesot spējīga radīt kaut ko paliekamu mākslā, A. Upīts kvalificē kā rupjus melus un raksta: «Meli, ka tikai tās tautas spēj radīt lielu rakstniecību, lielu mākslu, kas gozējas kulturas siltumā. Katram zināms, ka Baltijas vāciešu aristokrātija mīt Eiropas Gozenē, kuru bagātīgi apaugļo visvisādu privilēģiju plūdi. Bet kur ir viņu rakstnieki un mākslinieki? Cik to varēs saskaitīt?» Kvēlie, pārliecinošie A. Upīša vārdi ne tikai konstatē patiesību — neapgāžamos faktus par laupītāju pēcteču garīgo deģenerāciju, — ar šiem vārdiem viņš māca revolucionāro tautu vēl dziļāk nīst paverdzinātājus — vācu baronus, stiprina tautas pašāvēību saviem spēkiem kultūras laukā, sauc latviešu rakstniekus kalpot tautas interesēm.

Apcerē «Rakstniecības kulturalā nozīme»² A. Upīts tai

¹ Balss, 1907., 57., 58.

² Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 38., 44.

pašā — 1907. gadā turpina aizsāktās domas un uzsver, ka latviešu tautai ir tiesības uz eksistenci lielo tautu vidū. Tai pilnīgi iespējams «pielikt savu daļu cilvēces vispārīgai garīgai kulturai», un šai nolūkā vispirms stipri jāpaceļ literatūras un mākslas līmenis. Latviešu buržuāzija, protams, nebija tā, kas spētu virzīt kultūru, jo viņa tikai dižojās ar «tautiskām» frazēm, bet nedomāja pacelt balsi pat pret dažādiem tautas iznīcināšanas, asimilēšanas projektiem. A. Upīts savā rakstā uzstājas arī pret avīzes «Прибалтийское эхо» šovinistisko uzbrukumu latviešu tautai un tās valodai. Šis laikraksts, kas pie tam centās uzdoties par progresīvu preses organu, 1907. gada 3. numurā nāca klajā ar apgalvojumu, ka latviešu tauta, tās valoda un literatūra neglābjami izvirst un vienīgā izeja ir saplūšana ar kādu citu — lielāku tautu. A. Upīts sašutumā raksta: «Tas te grib būt apgaismotais kosmopolitisms, bet īstenībā ir kosmopolitisks šovinisms, kas tikai lielām tautām atzīst eksistences tiesības... Taču nopietni ņemama nav tāda tautas pašslepkavības propaganda... It sevišķi latviešu rakstniekam jātic savas tautas īpatnējam uzdevumam un nozīmei cilvēces garīgās kultūras gaitā. Tam jāsaprot, ka pusotra miljona latviešu par sevi, kā atsevišķa tauta, var pienest daudz ievērojamu vērtību cilvēces kopējām garīgām mantām...»

Šie A. Upīša vārdi tuvi arī mums, padomju ļaudīm, bet sevišķi aktuali, cīņas gara pilni vārdi tie bija tai laikā, kad latviešu buržuāzija atklāti nodarbojās ar visādiem tautas nodevības plāniem, orientējās uz visu sev radniecīgo ārzemniecisko, pieņēma un pati popularizēja dažādas kosmopolitiskas teorijas laikā, kad indīgā dekadence draudēja nomākt un iznīcināt visu latviešu literatūru.

Šai rakstā A. Upīts apstājas arī pie dažiem latviešu rakstniekiem, sevišķi Apsīšu Jēkaba un A. Niedras, kurus parāda kā samierināšanās noskaņu paudējus un progresu kavētājus. Apsīšu Jēkabs «Svešos ļaudīs» nosoda vecā Grīvgala dēlu, kas sacēlas pret tēvu un vecu vecajām patriarhalās dzimtas tradīcijām, bet A. Upīts atzīst, ka tā ir dabiska

un nenovēršama parādība, jo jaunajam taču «neizbēgami jāatšķeļas no vecā, jāiet tālāk nekā vecie gāja. Tikai cīņā var rasties jaunas vērtības.» Apsīšu Jēkabs ir palicis šaurs, sīks, pelēks un reakcionars, visu centienu piepildīšanās viņam — miers un dusa. «Bet, — pārmetot Apsīšu Jēkabam, saka A. Upīts, — garīgs miers ir tikai tur, kur nāve; kur dzīvība, tur nemitīga meklēšana, nerimstoša cīņa.» Apsīšu Jēkabu A. Upīts nosauc par dogmu kalpu, kas nespēj saprast to, ka neviena patiesība nevar palikt nepārgrozījusies, ka vecajām vērtībām jāsagrūst un to vietā jāpaceļas jaunām.

A. Niedras romanu «Liduma dūmos», ko pirms dažiem gadiem bija raksturojis kā izcilāko mākslas darbu, A. Upīts tagad nosauc par oportunistiskas miera valstības sludinātāju, visādu kompromisu attaisnotāju. «Divām naidīgām pasaulēm jānošķiras katrai par sevi. Jo jauns ir vienmēr vecā ienaidsnieks», bet A. Niedras romans parāda idili, kur vilki paēduši un kazas dzīvas. «Jā, arī mēs tagad saprotam veco mācītāju un rakstnieku», mērķējot uz A. Niedru, raksta A. Upīts — nedomāt par daudz, atnest visus ekstremus, lai valda krēsla, praktiska, ērta un omulīga dzīve, saprotams, kurpniekam paliekot pie savām liestēm...

Dogmas ir akmeņi kulturas dzīvē, nobeidzot savu rakstu, secina A. Upīts. Ne Apsīšu Jēkabs, ne A. Niedra, ne visi pārējie rakstnieki, kas aizstāv veco, pastāvošo un sastingušo, spēj pacelt literatūras sabiedriski progresīvo nozīmi un līmeni, bet gan tie, kas «cīnās par jaunām kultūras vērtībām dzīvē, sabiedrībā, dzimtā un individuā».

Dedzīgi aizstāvēdams jauno un topošo, to, kam pieder nākotne, A. Upīts kā kritiķis šai rakstā pirmo reizi un ar labām sekmēm izmanto dialektikas principus cīņā pret reakcionāriem. Tai pašā — 1907. gadā daļēji uzrakstītajā romanā «Jauni avoti» A. Upīts dod zināma veida polemisku atbildi Apsīšu Jēkabam un A. Niedram, kritiskajā rakstā «Rakstniecības kulturalā nozīme» izteiktos principus mākslas tēlos iemiesodams vēl pārlicinošāk. Ar Mārtiņa Robežnieka tēlu A. Upīts

parāda visu veco vērtību pārvērtētāju, protestētāju un cīnītāju pret reliģijas dogmām un sadzīves aizspriedumiem, nerimstošu labākas dzīves un laimes meklētāju sev pašam un darbaļaudim. Pilnīgi pretēji Apsīšu Jēkabam A. Upīts romanā motivē sava varoņa aiziešanu uz pilsētu — Mārtiņš tur meklēs skaidru atbildi uz briesošajiem un vēl neskaidrajiem jautājumiem, meklēs atbalstu saviem centieniem proletariata šķirā.

Revolūcijas laikā A. Upīts apkaro ne tikai dekadentus un citu pasugu reakcionarus latviešu literatūrā, ne tikai nokritizē pavisam vājus, diletantiskus ražojumus, bet pasāk tiem pretstatā izcelt realistiskas un demokratiskas mākslas darbus, tos analizējot un popularizējot, audzinot rakstniekus un lasītājus demokrātisku ideju garā.

Visaugstāk A. Upīts cildina Raiņi kā dzejnieku, kas cieši saistīts ar dzīvi un progresu, pašas aktualākās problēmas risina idejiski un mākslinieciski dziļi. Sākumā tās ir īsas piezīmes, skopi raksturojumi, ko A. Upīts veltī Raiņim, — acīm redzot daļēji tā iemesla pēc, ka pats pilnīgi vēl neatrodas Raiņa idejiskajās pozīcijās, daļēji arī tāpēc, ka buržuaziskajos un sīkburžuaziskajos laikrakstos u. c. izdevumos, kur publicē savas recenzijas, viņam nav iespējams Raiņi plašāk popularizēt. 1905. gadā A. Upīts «Tālo noskaņu» autoru nosauc par «mūsu pirmo un lielāko dzejnieku», piezīmē, ka «es raugos uz mūsu «laika šalku» pravieti ar dziļu cienību».¹

1906. gadā A. Upīts jau sniedz īsu, bet ārkārtīgi nozīmīgu un pareizu Raiņa lirikas vērtējumu, rakstīdams: «Sabiedriski-satiriskā un ja tā var sacīt — politiskā dzeja savu augstāko pakāpienu sasniegusi Raiņa dzejoļos. Cik īpatnēja un oriģinālas savādības pilna ir Raiņa dzeja, tik šabloniska un mazvērtīga viņa pakaļdarinātāju.»² Revolucionāro Raiņa un subjektīvo noskaņu pilno Skalbes liriku A. Upīts, piemēram, izlie-

¹ A. Upīts, Mūsu jaunākā rakstniecība, DGN kalendārs 1906. gadam, 56., 57. lpp.

² A. Upīts, Jaunākie dzejoļu krājumi, Balss, 1906., 107.

tojot abu dzejas īpatnējos tēlus, turpat salīdzina ar augstāko jūrmalas priedi un sīku līniņu laukmalā.

Kritizējot iesācējus un sīkos talantus, audzinot viņus un lasītājus, A. Upīts bieži pārmet tiem patstāvīgu domu un stila trūkumu, nopeļ svešu paraugu atdarināšanas tieksmi. Daudzi iemanījušies sadrupināt lielo meistarū darbus un pārtikt no šī materiala, sevišķi lirikā visādi plaģiatori un atdarinātāji vai katram lielākam talantam seko pa pēdām: Zvārgulim — Fr. Plostnieks, Rainim — Apsesdēls u. c. Īpaši nekautrīgi un reizē nemākulīgi, pēc A. Upīša domām, tiek atdarināts Rainis, kaut gan viņa liriskas dziļais idejiskais saturs, formas savdabīgā individualitāte vismazāk pakļaujas kopēšanai. A. Upīts izsakās, ka šādi plaģiatori ne tikai paši kļūst smieklīgi, bet izdara sliktus pakalpojumus arī vienkāršajiem lasītājiem, jo vienā otrā var radīt aizspriedumus pret idejisku, sabiedriski politisku dzeju. Diletantiskie kopētāji, ciezdami neveiksmes, saka A. Upīts, sēj citos iesācējos nevarības noskaņas un pat pesimismu, ka «nevienam neuzkāpt tajās sferās, tajos augstumos, kuros Rainis mīt ar savām tālajām noskaņām».¹

Sai posmā A. Upīti daudz nodarbina jautājumi par rakstnieka individualitāti: viņa personība, īpatnējais stils, savdabīgais dzīves skatījums. Viņš pat vietumis apgalvo: «Rakstniecībā nevar būt citu nolūku, citas programmas, kā vien individualie»², taču tālāk paskaidro, ka šai jēdziena izpratnei nav nekā kopīga ar absolūto, dekadentisko individualismu, kas naidīgs dzīvei un visai sabiedrībai. A. Upīts norāda, ka mākslā svarīga loma ne tikai rakstnieka individualitātei, bet arī tam, kā viņš redz dzīvi, kā zīmē tēlus. Īsta māksla prasa plastisku, pārliecinošu un ticamu tēlu, viņiem piemērotu situāciju, individualizētu valodu utt. Ir svarīgi pārliecināties, kā rakstnieks to realizējis, bet ar to vien nevar apmierināties. Šīs prasības izvirzītas ne jau tāpēc, lai individualitātes vārdā attaisnotu visu, un maldīgi domāt, piebilst A. Upīts, it kā

¹ A. Upīts, Jaunākie dzejoļu krājumi, Balss, 1906., 107.

² A. Upīts, Quo vadis?, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 3.

«mēs ar savu mākslu un individualitāti gribētu nošķirties no ārpasaules un ieslēgties kā stikla skapītī».¹

A. Upīts sāk cīņu par to, lai rakstnieks savas individualās spējas, savu talantu neizmētātu neauglīgos eksperimentos vai degradētu sastingušas dogmas un visu veco dzīvē aizstādot. Viņš atzīmē, ka daudz ļaunuma nodarījuši ne tikai dekadenti ar savām viltus mācībām, it kā dzīve un notikumi tanī nepelnītu mākslinieka vērību, — tikpat kaitīgi ir arī dažādie samierināšanās noskaņu paudēji, miera un dusas sludinātāji, kā Apsīšu Jēkabs, A. Saulietis u. c.

Savai revolūcijas laika daiļradei vielu smeldams tagadnes dzīvē, risinādams jau nozīmīgas tēmas un nostādāmie progresā pusē, A. Upīts arī kā kritiķis cīnās par to, lai literatūra būtu aktuāla, lai droši un noteikti iejauktos sabiedriskajos procesos. Jau 1905. gadā A. Upīts izvirza tezi, kas turpmāk kļūst par centrālo viņa darbībā: «Es meklēju... dzīves īstenības un mākslas patiesību.»² Gan analizējot atsevišķu grāmatu, gan vērtējot vienu vai otru rakstnieku, literatūras virzienus un grupas, — it visur A. Upīts raugās, vai īstenības atspoguļojums patiess vai izkropļots, vai tas sniegts tipiskos un mākslinieciski pārliciecināmos tēlos vai arī sausi, schematiski un nemākslinieciski.

Tie laiki sen pagājuši, norāda A. Upīts, kad pietika ar «sabiedrisku» tematu un labu gribu vien, lai katru slavētu par īstu dzejnieku. Tagad ir jāraugās, vai viņš tiešām ir mākslinieks, vai izraudzītā tēma atbilst viņa spējām. Tā, rakstīdams 1905. gadā par Saulieša stāstiem³, A. Upīts atzīmē, ka viņu bieži dēvē par tautisku vai tautas rakstnieku, bet ar šo pagodinājumu vēl nekas būtisks nav pateikts. Mums jāpalūkojas, saka A. Upīts, «cik daudz jauna, vēl nekur nedzirdēta, cik daudz viņš ielicis savos darbos no sevis paša, par cik šis jaunais ir padziļinājis vecos tautiskās rakstniecības ūdeņus

¹ A. Upīts, Aspazijas dzeja, Baltijas Vēstnesis, 1905., 49.

² A. Upīts, Cilvēks, J. Akuratera stāsts, Baltijas Vēstnesis, 1905., 193.

³ A. Upīts, Saulieša raksti, I, «Balss» literat. pielik., 1905., 15.

un cik jaunu vāgu un tērcu ierāvis uz nākotni». Recenzijā A. Upīts atzīst, ka Saulietis nenoliedzami spēj izveidot psiholoģiski pievilcīgus raksturus, tomēr turpat kritizē par to, ka viņš idejiski palicis sava skolotāja Apsīšu Jēkaba vagā, neraugās uz jauno un nākošo, nav pamanījis «tās straumes, kas maz pamazām sadrupinājušas Apsīšu Jēkaba tēlotās patriarhalās zemnieku dzīves veidus un, varbūt, arī pašus pamatus». Tādā kārtā A. Upīts konstatē Saulieša mākslā vāju dzīves procesu izpratni, atzīst, ka viņš nav īsts un liels tautas rakstnieks. «Tādai dzīvei, — saka Upīts par Saulieša stāstu saturu un tēliem, — no kuras viss tas ņemts un izaudzis, vajadzēja būt mūsu laiku dzīvei. Liels rakstnieks arvienu izmana, kas viņa laikmetā tas raksturīgākais...» (A. Upīša retinājums).

Tiktāl par Saulieti sacītais gaiši liecina, cik augstu jau pacēlusies A. Upīša doma, cik pareizi viņš izprot rakstnieka uzdevumus un vērtē viņa lielumu pēc tverto problēmu aktualitātes un nozīmības. Šīs tezes vēl papildina tai pašā gadā A. Upīša izteiktais kvēlais aicinājums spilgtām krāsām attēlot buržuāzijas seklo un atbaidoši pretīgo dzīvi, bet pretstatā parādīt tās šķiras, kas iet uzvaras cīņā.¹

Taču, tāpat kā Saulieša stāstu analīzes nobeigumā, arī šeit A. Upīts nāk ar piebīdumiem, kas ir pilnīgi pretrunā ar viņa pareizajām un progresīvajām atziņām un prasībām un pie tam praktiski nerealizējami. Lieta tā, ka A. Upīts 1905. gadā izsaka vēlējumu, lai rakstnieki risinātu svarīgas tēmas un problēmas «bez tendences, bez iepriekšēja nodoma, bez apkarošanas kāres, bez propagandas nolūkiem». Ka mākslas darbs ar redzamu tendenci un propagandas nolūkiem varētu būt īsts un patiess, tas, saka A. Upīts, «man liekas neiespējami». Tās ir zināmas nodevas «tīrās» mākslas principiem, bet bez tam jāpatur vērā, ka tolaik A. Upīts par tendenci dažkārt sauc arī uzbāzīgi deklarētus paša rakstnieka uzskatus, neļaujot

¹ A. Upīts, Mūsu jaunākā rakstniecība, DGN nodaļas kalendārs 1906. gadam.

pašā sižeta risinājumā un plastiski veidoto tēlu sistemā atklāties literārā darba idejai. Kritizējot, piemēram, E. Čālīti u. c., A. Upīts 1905. gadā norāda, ka viņu ražojumi «pārāk uzbāzīgi atgādina mūsu pastoralās didaktiskās rakstniecības pirmējos darbus, kuri tik pārāk tālu no tā, ko mūsu laiku cilvēka sajūta atzīst par «mākslas darbu»».¹ Rakstniekiem, jau tad uzsver A. Upīts, jāpārlicina nevis ar frazēm, bet ar dzīves un mākslas patiesību, ar tēliem, kas «netiek ar varu izstumti priekšā par kādas idejas vai tendences aizstāvjiem».²

Jāsaka, ka A. Upīts ar «Pilsoņiem», «Jauniem avotiem» u. c. revolūcijas gadu darbiem pats aiziet tālāk par savās iepriekšējās kritikās nospraustajiem ierobežojumiem, kā rakstnieks kļūst apzinīgi «tendenciozs» veco sadzīves normu un ekspluatatorisko šķiru atmaskojumā, pozitīvā varoņa veidojumā. 1907. gadā viņš tomēr arī kā kritiķis noteikti izsakās par to, ka «jaunā rakstniecība nebēgs un nevarēs izbēgt no tendences»³, pasvīturo, ka arī satiriķu uzdevums nevis ķengāties, bet radīt darbus ar «sabiedrisku tendenci»⁴, bet citā vietā jau ļoti spēcīgi uzbrūk «tīrās» mākslas principu aizstāvjiem: «Jāsaka: runas par l'art pour l'art, mākslu bez tendences, ir pasaka. Nav mākslas bez tendences. No tendences nav iespējams izbēgt un nav no viņas jābēg.»⁵ Tā A. Upīts sāk atmaskot reakcionarās teorijas, it kā mākslai nebūtu nolūku ārpus sevis pašas, ka tā sniedz tikai tīri estētisku baudījumu, nevis iejaucas dzīvē, apkaro vai aizstāv kaut ko. Sprotams, līdz matu galiem tendencioza vienmēr ir bijusi buržuaziskās mākslas pārstāvju darbība, bet tai šādas viltus teorijas bija un ir izdevīgs aizkars savu patieso nolūku aizklāšanai. Revolūcijas gaitā A. Upīts gan ar savu daiļradi, gan kritiskajiem

¹ A. Upīts, Dzīvība, E. Čālīša stāsts, Baltijas Vēstnesis, 1905., 232.

² A. Upīts, Cilvēks, J. Akuratera stāsts, Baltijas Vēstnesis, 1905., 193.

³ A. Upīts, Rakstniecības kulturalā nozīme, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 44.

⁴ A. Upīts, Humors un satira, Balss, 1907., 34.

⁵ A. Upīts, Quo vadis?, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 9.

rakstiem parāda un pierāda, ka mākslai jākalpo demokratiskajai sabiedrībai, progresīvu ideju uzvarai un ka šo prasību noliedzēji tā vai citādi kalpo pretējām interesēm, reakcijai.

Aicinādams rakstniekus pārvērtēt vecās vērtības un radīt jaunas, A. Upīts saduras arī ar kulturas mantojuma problemu. A. Upīts atgādina, ka rakstniekam jākritizē sava laika dzīve, jāpaver nākotnes ainas, bet, lai labāk izprastu šos uzdevumus, viņam «jāatskatās uz saviem priekštečiem, jāatrod robežu līnija, aiz kuras nobeidzas vecās rakstniecības gaita un no kuras sākas jaunā laikmeta darbs un uzdevums».¹

Nerimstošo cīņu starp veco un jauno lūkodams noskaidrot no dialektiskā materialisma viedokļa, A. Upīts nonāk pie secinājuma, ka jaunais arī mākslā un literatūrā nevis vienkārši noliedz vai atmet veco, bet to pārspēj un iet attīstībā tālāk. Viņš norāda, ka literatura nevar bez jebkāda pamata augt un attīstīties, un nevar noliegt to vērtīgo, kas sasniegts agrāk. Oponēdams J. Akurateram, kas žurnālā «Pret Sauli» pilnīgi noliedza pagātnes mantojumā lomu, pasludināja kā vispārīgu dogmu «jauno rakstnieku ģenerācijai» (t. i., dekadentiem. — J. U.) atteikšanos no it visa līdzšinējā un prasīja dekadentisko «nākotnes mākslu» radīt gluži tukšā vietā, A. Upīts uzstāda jautājumu — vai literatūrā ir maz iespējams pavisam atraities no vēsturiskās pagātnes? A. Upīša pareizais, bet vēl deklarativais, plašāk un dziļāk nemotivētais atziņums ir tāds, ka Akuratera lozungs pavisam maldīgs un nereāls: «Ar nicināšanu un zaimiem pret pagātnes mantojumu izturēties var tikai no pašlepnuma drusku iereibušies cilvēki un sīki talanti.»²

Asi nokritizējis dekadentu formalismu, atsevišķo realistu nespēju sekot dzīves attīstībai un iegrimšanu sadzīves parādību seklā attēlojumā, tāpat romantiķu asarainos sapņojumus, A. Upīts izsaka minējumus, ka demokratiskajām masām vaja-

¹ A. Upīts, Rakstniecības kulturalā nozīme, Dzimtenes Vēstnesis, 1907., 38.

² A. Upīts, Ziemeļos, J. Akuratera dzejas, Balss, 1906., 119.

dzīga citāda literatura un atzīst, ka «mūsu laikos pastāvēs tikai tāds virziens, kura pamata īpašība ir spēks, pašapziņa un noteiktība, bet ne asarains vecmodes romantisms».¹ Negaidīti un neparasti pēc šī atzinuma skan gadu vēlāk rakstā «Quo vadis?», kas jau vairākkārt pieminēts, A. Upīša apgalvojums: «Mūsu turpmākās dzīves un rakstniecības vadošais virziens būs romantisms.» Tiesa, pēc tālāk sacītā noprotams, ka A. Upīts terminu «romantisms» lieto stipri nosacītā nozīmē, aiz labāka apzīmējuma trūkuma. «Daudzinātais jaunromantisms nav vēl tas, ko es domāju, — lasām rakstā «Quo vadis?» — Tas, kā jau teikts, ir tas pats vecais romantisms, drusku modernizēts, ar Nicši papildināts. Kā vecie romantiķi noslika katoļu baznīcas apkampienos, tā tagadējie grimst dogmu un autoritatu kalpībā.»

Rakstā «Quo vadis?» un vēl citur izvirzītie jautājumi liecina, ka A. Upīts sāk interesēties par literatūras pamatproblemiem, tai skaitā par pilnīgāku, labāku daiļrades metodi. 1907. gadā izteiktie A. Upīša minējumi par iecerēto jauno metodi ir šauri un jūtams, ka autoram vēl trūkst skaidra priekšstata par tās principiem. Taču pēc tā, ka A. Upīts šā posma kritiskajos rakstos vairāk vai mazāk dedzīgi un konsekventi aizstāv realismu, prasot objektīvu, patiesu dzīves īstenības atspoguļojumu, tāpat pēc zīmīgajiem apsvērumiem par metodes nosaukumu — romantiskais realisms, reālais romantisms, jaunrealisms, iespējams secināt, ka viņš vēlas ar «kaut ko» papildinātu realismu. Kas īsti būtu šis «vēl kaut kas» — to stipri nekonkrētajos izteikumos gan nav iespējams nosacīt.

Cīnīdamies pret peļamo, negatīvo un izskaužamo, bet aizstāvēdams vērtīgo un paliekamo literatūrā, A. Upīts pasāk apzinīgi izkopt arī savu kritisko rakstu formu, veidot savu īpatnējo stilu. Apkarodams dekadenci, diletantismu vai citas kaitīgas parādības, A. Upīts dažādās niansēs sāk izmantot satīru. Pretinieku vājās puses sataustījis un pakāpeniski

¹ A. Upīts, Uz kuru pusi?, Tīrzmalietes stāsts, Balss, 1906., 119.

nokļūdams pie atziņas, ka literaro procesu gaitā izpaužas jaunā cīņa pret veco, progresīvā cīņa pret reakcionāro, A. Upīts lieto satiru, lai spilgtāk atsegtu dekadentu darbu nesaskaņu ar skaļajiem vārdiem, dažādu formas triku izlietošanu duļķaini seklā satura pārklāšanai utt. Turpretī, atzinīgi atsaucoties par Raiņa dzeju, Blaumaņa, Plūdoņa vai Aspazijas darbību sabiedrības dzīvāko slāņu labā, A. Upīša stilā rodas citādas noskaņas. Tad A. Upīts runā sajūsmas pilniem un sirsnīgiem vārdiem, izmantojams gleznas un tēlus. Šai posmā jau iezīmējas tādas A. Upīša kritiku stila īpatnības kā izteiksmes vienkāršība un skaidrība, asi un trāpīgi raksturojumi, izvairīšanās no abstraktas pieejas, — vispār sāk veidoties tās redzamākās līnijas, kas turpmāk tik raksturīgas viņa spožajam un kaujinieciskajam stilam.

A. Upīša kritiku idejiskajā un mākslinieciskajā attīstībā 1907. gads parāda zināmas gatavības pakāpes sasniegšanu. Šai revolūcijas beigu gadā A. Upīts ir pārvarējis savas sākuma posma grūtības, apguvis atzīstamu meistarību un kā talantīgs rakstnieks, kritiķis un publicists paliekami nostājies demokrātisku ideju piestrāvotas realistiskās literatūras sargpostenī, sāk jaunu darbības cēlienu.

II n o d a ļ a

A. UPĪTS KĀ KRITIKĪS STOLIPINA REAKCIJAS LAIKĀ

1908.—1911.

1. A. UPĪŠA SABIEDRISKI LITERARĀS DARBĪBAS JAUNAIS POSMS

Pēc 1905.—1907. gada buržuaziski demokrātiskās revolūcijas sakāves latviešu tautas dzīvē iesākās viens no smagākajiem laikmetiem — asiņainās Stolipina reakcijas gadi. Latvijā, kur revolūcija bija izpaudusies sevišķi spēcīgi, spilgti bija saskatāmas tās parādības, kuras Ļeņins atzīmēja visas Krievijas mērogā: «Inteliģences vidū vispār valdīja neredzēta šķelšanās un apjukums. Proletariatam gāzās virsū carisma vajāšanas, kurš atriebās par revolūciju, un renegatu melu straumes.»¹ Latviešu revolucionarajam proletariātam un ar to saaugušajai inteliģencei šādos apstākļos bija vajadzīga liela drosmē, izturība, nesalaužama pārliecība par boļševiku vadītās cīņas taisnīgumu, lai pretotos varmācībai un nepakļautos idejiskam apjukumam.

Tieši drūmajos Stolipina reakcijas gados, kad no revolucionārā proletariāta atkrita daudzi līdzskrējēji, tai skaitā dzejnieki un rakstnieki, kļūdami par nicināmiem renegātiem vai ieslīgdami dekadences purvā, A. Upīts paliek nelokāmi uz aizsāktā attīstības un cīņas ceļa. Šai periodā viņš ir pats redzamākais un talantīgākais no tiem revolūcijas izaudzinātajiem un norūdītajiem latviešu rakstniekiem un kritiķiem, ko sekojošā reakcijas nakts vairs nespēj nobiedēt. Tā ir dabiska konsekvence A. Upīša attīstības gaitā, ka visgrūtāko pār-

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 18. sēj., 126. lpp.

baudījumu laikā viņš paliek kopā ar masām, tiecas apzinīgi pievienoties pagaidām cīņu zaudējušai strādnieku šķirai. To apstiprina visa viņa dzīve un darbi.

Atcerēdamies 1912. gadā Raiņa nelokāmo nostāju revolucijā, A. Upīts uzsver, ka arī pēc tās dzejnieks palicis noteikti pie tiem, kas «cīnās, cieš un tomēr iet uz priekšu».¹ Turpat sekojošais norādījums, ka Stolipina reakcijas laikā Raiņa domu biedru rindas palielinājušās ar jauniem rakstniekiem, pirmām kārtām var attiekties uz pašu A. Upīti, lai gan viņš izsakās bezpersoniski. A. Upīts te runā par to, ka tieši pēc zaudētās cīņas Rainim «pievienojās dažs, kas līdz šim bij turējies nosāpus, no kura acīm vētra bija aizklīdējusi veco, apjukušo zemniecisko idealu miglu. Tie visi tiecās pievienoties šķirai, kas bij zaudējusi, bet ne uzvarēta, jo pēc katra trieciena viņa ataug un uzzeļ vēl zaļoksnējāk» (XVII, 492.).

1908. gadā A. Upīts izbeidz skolotāja gaitas un apmetas uz dzīvi dzimtajos Skrīveros, lai nodotos tikai literaturai. Viņš tomēr nenoslēdzas vienīgi darba kabinetā, bet vērīgi seko notikumiem sabiedriski politiskajā laukā. Stolipina režīma tumsas, asiņu un šausmu gadi viņu dziļi satrauc, spiež meklēt visu socialo procesu būtību un apzināties, ka jācīnās pret reakcijas spēkiem. Revolūcijai līdzī gājušo rakstnieku renegatisms, augošās dekadences plūdi mudina A. Upīti vēl noteiktāk sekot demokrātiska rakstnieka pienākumam un nesaudzīgi uzstāties pret tautai kaitīgajām un naidīgajām parādībām literatūrā.

«Smagais reakcijas laiks, — norāda A. Upīts autobiografijā, — ar tā mežonīgo varmācību, ar spiegiem, lišķiem un nodevējiem man atvēra acis un lika pamatīgāk ielūkoties pašos tautas socialās dzīves satvaros, ieraudzīt tur nesamierināmas šķiru pretišķības, nesavienojamas saimnieciskas intereses un pretējākus idejiskos centienus. Socialistisko teoretiku, publicistu un beletristu darbi palīdzēja galīgi pārveidoties manam

¹ A. Upīts, Latviešu emigrantu literatūra, 2, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 265.

pasaules ieskatam» (XXI, 918.). Saprazdams zināšanu milzīgo nozīmi, A. Upīts Skrīveros nododas plašam un pamatīgam pašizglītības darbam. Ļoti uzmanīgi viņš seko latviešu, krievu, vācu un franču literaturai, iedziļinās vēstures, estetikas un literaturzinātnes studijās. Zinātniska pasaules uzskata izveidošanai viņš rūpīgi studē marksisma-ļeņinisma klasiķu darbus.

Par Stolipina reakcijas laikā veikto sevis veidošanas darbu A. Upīts vairākās personīgās sarunās izteicās: «Jau 1909. gadā manās rokās nokļuva pirmā Ļeņina grāmata — viņa ģenialais darbs «Materialisms un empiriokriticisms», kas man daudz palīdzēja marksistiska pasaules uzskata veidošanā un cīņā pret dekadenci. Turpināju studēt Marksa un Engelsa, tāpat Beļinska, Černiševska un Dobroļubova darbus, sevišķi interesēdamies par viņu materialistiskās estetikas principiem. Laiku pa laikam dabūju lasīt nelegalus boļševistiskus izdevumus, kuros ievietotā informācija par reakcijas negēlībām, raksti par strādnieku šķiras augošo pretspēku deva man atbalstu cīņām ideoloģijas laukā.»¹ Un citreiz: «Dzīvodams Skrīveros, ar lielu uzmanību sekoju krievu marksistisko rakstnieku, pirmām kārtām M. Gorkija darbībai, un mantoju no tās ārkārtīgi vērtīgus ierosinājumus savam darbam. Atceros, piemēram, ka Gorkija raksts «Разрушение личности» pamudināja mani 1911. gadā uzrakstīt apcerējumu «Ceļa jūtis», kur vērsos pret apkaunojošām parādībām latviešu sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Saprotams, kā jau esmu rakstījis, mana radniecība ar Gorkiju nav jāmeklē viņa darbu kopēšanā, bet gan līdzīgā dzīves izpratnē un attēlojumā.»²

Paturot vērā Stolipina reakcijas gadu smagumu, ne viena vien latviešu kritikas darbinieka renegatismu un atklātu vai maskētu kalpošanu kontrevolūcijai, A. Upīša progresīvā nostāja un ļoti nozīmīgā literārā un sabiedriskā darbība pelna vislielāko atzinību un cieņu.

¹ Saruna ar A. Upīti 1952. gada 19. aprīlī.

² Saruna ar A. Upīti 1954. gada 3. maijā.

Savās novelēs un stāstos, romanos un lugās A. Upīts kā tautas masu aizstāvis un realistiskas vārda mākslas meistars kopš 1908. gada arvien asāk kritizē buržuazijas tumsas valsti, iemieso savos tēlos tās idejas, kas rosina proletariata un demokrātisko slāņu dzīvi. Ievērojami notikumi tā laika literatūras apsikuma un pagrimuma fonā ir A. Upīša romāni «Jauni avoti» (nepabeigts publicējums 1908. g., pilns izdevums 1909. g.) un «Sieviete» (1910.), tāpat drama «Balss un atbalss» (1911.), kur risinātas sociālas tēmas un dotas rakstnieka atbildes uz dzīves izvirzītajiem jautājumiem. Ar šiem darbiem A. Upīts kļūst par ievērojamu progresīvu rakstnieku, kas līdzās dzejniekam Rainim vēršas pret reakciju, aicina darbaļaudis izturēt un krāt spēkus uzvaras izcīņai. Savās atmiņās par A. Upīti prof. R. Pelše atzīmē, ka ar romānu «Jauni avoti» «mums, partijas darbiniekiem, līdz šim pilnīgi svešais autors uzreiz kļuva tuvs un mīļš — kļuva par pirmo mūsu latviešu rakstnieku» (R. Pelšes retinājums).¹

Kā redaktors, publicists un kritiķis A. Upīts Stolipina reakcijas laikā tāpat veic lielu darbu latviešu demokrātiskās un revolucionārās kultūras labā. Viņš palīdz pārvarēt idejisko apjukumu, nikni vajā reakcionārus sabiedriski politiskajā un literarajā laukā, neatlaidīgi cīnās par realismu, vēlāk jau par proletariski idejisku literatūru. Mērķtiecīgi apgūdam marksistisko teoriju, A. Upīts spēj izdarīt arvien drošākus un principālākus vērtējumus, cieši sekojot jau revolūcijas laikā izvirzītajam principam — veltīt spēkus cīņai par dzīves patiesību literatūrā un mākslā.

Ar 1909. gadu A. Upīts, E. Pīpiņa-Vizuļa aicināts, sāka redaktora gaitas žurnālā «Izglītība», ko izdeva demokrātiski noskaņotā Latvijas Skolotāju biedrība. «Izglītībā» darbojās redzamākie revolucionārie un demokrātiskie kritiķi un literāti: Rainis, E. Birznieks-Upītis, Sudrabu Edžus, Plūdonis, A. Upīts,

¹ R. Pelše, Atceres un piezīmes, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», Rīgā, 1947., 75.

Izglītība

Latvijas Skolotāju Biedrības žurnāls

Nr. 1

Rīgā

1909

*Latvijas Skolotāju biedrības žurnāla «Izglītība»
pirmā gadagājuma vāks*

J. Jansons-Brauns, R. Pelše, A. Birkerts u. c. Žurnalam sākumā mēreni liberals virziens, un tā redaktoru vidū arī laipotājs T. Zeiferts. Vēlāk redakcijas koleģija no viņa atbrīvojās un spēja noteiktāk ieturēt progresīvo līniju žurnala darbībā. «Izglītības» ietekme masās nemitīgi auga, bet kad 1911. gadā cariskā administrācija uz latviešu buržuazijas denunciaciju pamata Skolotāju biedrību slēdza, žurnals bija spiests apstāties ar 8. numuru.

Tāpat A. Upīts 1909. gadā pieņēma E. Pīpiņa uzaicinājumu iesaistīties laikraksta «Jaunā Dienas Lapa» redakcijas darbā. Dažus gadus atrazdamies E. Pīpiņa vadībā, šis laikraksts bija radikalākās lauku un pilsētu sīkburžuazijas un demokrātiskās inteliģences preses organs, taču izdevēju un dažu redakcijas koleģijas locekļu spiediena ietekmē pārvērtās par liberalu buržuazijas izdevumu. Stolipina reakcijas gados «Jaunajai Dienas Lapai» bija progresīva nozīme. Te publicējās latviešu labākie rakstnieki, te parādījās daudz kritisku rakstu un apcerējumu par literatūras jautājumiem, kas centās kalpot plašāko masu interesēm. Šīs avīzes nostādnē gan stingras līnijas nebija: te publicējās arī dekadentiski dzejnieki. Ja R. Pelše, J. Jansons-Brauns, A. Upīts un vēl daži kritiķi te asi uzbruka buržuaziskajai literatūrai, polemizēja ar reakcionārās nometnes teoretiķiem u. tml., tad tai pašā laikā dažādi renegāti te mēģināja uzstāties pret proletariatu un tā īpašajām interesēm literatūras un kultūras dzīvē. Ar 1914. gadu, kad no «Jaunās Dienas Lapas» aizgāja E. Pīpiņš, A. Upīts u. c., šī laikraksta vērtība strauji slīdēja lejup.

Par savu darbību abos iepriekš minētajos izdevumos A. Upīts paskaidroja sekojošo: «Lai gan redaktoru pienākumi oficiāli nebija norobežoti, «Izglītībā» faktiski vadīju daļēn literatūras un kritikas nodaļas. Vairākus gadus no vietas nācās lasīt gandrīz visus žurnalam iesūtītos darbus un dot atsaukšmes par tiem, lai izlemtu — iespiest vai noraidīt. Tā kā pastāvīgi dzīvoju Skrīveros, tad dažus dzejoļus un stāstus Pīpiņš bija ievietojis «Izglītībā» bez manas ziņas. Tā kā viņš savās prasībās bija stipri liberals, mums reizēm iznāca ne-

saskaņas iesūtīto darbu novērtējumos. Redakcijas «vaļējās vēstules» ir galvenā kārtā manas. Cik vien bij iespējams un atļāva ierobežotie apjomi, lūkoju atbalstīt talantīgākos iesācējus, aprādīt novēršamos trūkumus. «Jaunajā Dienas Lapā» skaitījos redakcijas loceklis tikai formali. Visa mana darbība šeit — daudzie raksti.»¹

«Izglītības» redaktora postenī atrazdamies, A. Upīts sistematiski publicē savus literatūras apskatus un vērtējumus, pie-saista žurnalam ievērojamākos rakstniekus un publicistus, kā arī izvērš jauno talantu audzināšanas darbu. «Izglītības» re-dakcijas «vēstulniekā» viņš, piemēram, 1909. gadā, atzinīgi izsakās par Leonu Paegli, kaut arī viņa pirmos darbus kā negatavus spiests noraidīt.² Līdzīgu motīvu dēļ A. Upītim jānoraida arī pirmie J. Sudrabkalna dzejoļi, kas parakstīti vēl ar pseidonimu Teodors Pērle.³

Līdz 1910. gadam A. Upīts paretam publicē kādu recen-ziju arī «Dzimtenes Vēstnesī», bet tad, apzinādamies, ka dar-bība tanī ir netiešs idejisks atbalsts šim buržuazijas «vis-kopas» organam, darbu tur pārtrauc.⁴ Savā 1911. gadā izdo-tajā brošūrā ««Dzimtenes Vēstnesis» un tā loma latviešu sadzīvē» (XVI, 603.—648.)⁵ A. Upīts nesaudzīgi norauj masku šim «raibās starpšķiru sabiedrības» organam, raksturo to kā sabiedriskas tumsonības veicinātāju, sevišķi reakcijas apstāk-ļos. Redaktora Aronu Matīsa darbā A. Upīts saskata apdomātu laipošanu, izmanīgu klibošanu un sistematisku izvairīšanos:

¹ Saruna ar A. Upīti 1952. gada 10. jūnijā.

² «Vaļējās vēstules», Izglītība, 1909., 8.: Leon. Paegl. «Jūsu dzejoļi izmanāma īsta sajūsma un dziļa dabas romantikas izjūta. Tikai izteiksmē Jums vēl jāvingrinās, it sevišķi atšķirt vieglākos iespaidus no svarīgā-kiem un koncentrējoties uz šiem pēdējiem. Arī «Garām ejot» nevaram lietot.»

³ Turpat, 11.: Teodoram Pērle. Nevaram lietot.

⁴ Pēdējais A. Upīša «Dzimtenes Vēstnesī» 1910. gada 271. numurā publicētais raksts — «Latvijas Skolotāju biedrība, viņas žurnals un Teo-dors Zeiferts». Uz šo rakstu attiecas vēstules foto attēls.

⁵ A. Upīts, «Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē, Apcerējums, I, Autora apgādībā, Rīgā, 1911., 68 lpp.

«Ne pa labi, ne pa kreisi, un pa vidiņu arī tikai pamazītiņām...» A. Upīša brošurā norādīts, ka ar visu mērena liberalisma masku nav apslēpjams šī laikraksta naidis pret strādnieku kustību un marksismu.

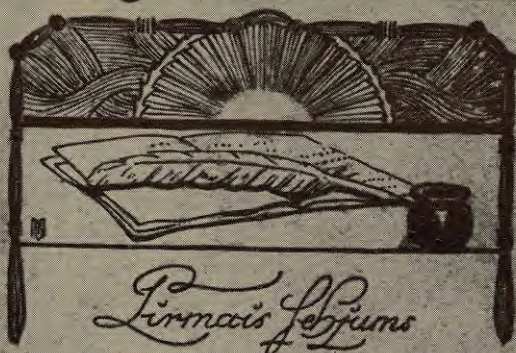
Šī brošūra ir ne tikai pirmais tāda veida latviešu buržuaziskās preses atmaskojums un cīņas pieteikums — tā ir reizē arī A. Upīša paškritisks norēķins par savām kļūdām un maldiem, par paša «Dzimtenes Vēstnesī» publicētajiem rakstiem. To, starp citu, apliecina viņa atbilde Aronu Matīsam, kas savā laikrakstā sūrojās par draugu attiecību pārtraukšanu un it kā personīgiem uzbrukumiem šajā brošurā. A. Upīts paskaidro, ka jautājums nav saprotams tik šauri un šādā plāksnē, jo, «kas drusku sekojis manas literariskās attīstības virzienam, tas zinās, ka man ir nācies atteikties no daudz kā svarīgāka, nekā no kādreiz mīļām personām».¹

Cetros Stolipina reakcijas gados A. Upīts ļoti aktīvi darbojas kā kritiķis un publicē šai laikā ap 200 dažāda apjoma un žanru kritisku rakstu. To skaitā ir gan nelielas recenzijas, gan plašas kritikas un literaturzinātniski pētījumi, no kuriem labākos darbus A. Upīts izdod sakopotus divos krājumos «Studijas un kritikas» (I — 1910., II — 1911.). Bez tam 1911. gadā iznāk A. Upīša grāmata «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture», kas tieši izaugusi no iepriekšējiem kritiskajiem rakstiem, tos pārredīgējot, padziļinot un sakausējot.

No saviem daudzajiem kritiskajiem rakstiem šai posmā A. Upīts kopotajos rakstos uzņēmis tikai kādus 10, ārpusē atstājot visus idejiski un mākslinieciski negatavākos un tos, kam vairāk atsevišķa gadījuma raksturs. Lai redzētu A. Upīša cīņu pret reakciju daudzpusīgāk un to, kā viņa kritikās literatūras «aplūkojums un vērtējums arvien ciešāk sāk meklēties realisma principu pamatus» (XVII, 8.), nozīmīgi tomēr šos rakstus izsekot pilnīgi. Šo uzdevumu realizējot, atklājas, ka Stolipina režīma laikā A. Upīts noteikti pāriet proletariata

¹ A. Upīts, «Dzimtenes Vēstneša» redaktors Aronu Matīss, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 2.

ANDREJA UPISČA STUDIJAŠ UN KRITIKAS

SWAIGSNĒS
ISDEWUMS
+++++

RIGA 19106.
MAKSA 45K.
+++++

Krājuma «Studijas un kritikas»
1. sējuma vāks

pozīcijās un viņa grāmata «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture» (1911.) ir atkal droša liecība par jaunas gaitas sākumu kritikas laukā.

2. CIŅAS TURPINĀJUMS PRET DEKADENCI UN DILETANTISMU

Stolipina reakcijas laikā proletariata idejiskajā audzināšanā milzīga nozīme bija boļševikiem, it sevišķi Ļeņina darbiem, kuros redzama vieta bija ierādīta cīņai pret reakcionāro filozofiju un literatūru, cīņai par partejisku literatūru, kas iemiesotu mākslas tēlos strādnieku šķiras kvēlākās idejas un centienus. Liela loma šai posmā bija arī socialistiskā realisma pamatlicēja M. Gorkija un viņa idejiski vadītās rakstnieku un kritiķu grupas drošai un neatlaidīgai cīņai pret visādiem reakcijas izpausmes veidiem, pret dekadenci.

Krievu buržuaziski muižnieciskajā literatūrā šai laikā padziļinājās krīze, vērsās plašumā dekadence. Plauka renegatisms, jo vakarējie revolūcijas līdzskrējēji ar lielu skubu raisījās vaļā no savas nesenās pagātnes, visādi ropšini un viničenko nodevās revolūcijas neģēligiem apmelojumiem un «tiesājumiem» daiļliteratūrā. Sākās, kā teica M. Gorkijs, buržuazisko rakstnieku bezatbildīgās domas patvaļas laikmets, kad pastiprinājās sekošana rietumu visreakcionārākajām idejām, — apkaunojošākais laikmets visā Krievijas inteliģences vēsturē.

Latvijā Stolipina reakcijas gados stipri saasinājās divu kultūru cīņa, spraigi risinājās tālākas diferencēšanās process literatūrā. Buržuazijai likās laba kura katra teorija, kas kaut kā palīdzētu stiprināt savas šķiras pozīcijas un apkarot proletariatu. Ļoti spilgti tad parādījās, Marksa vārdiem izsakoties, ka runa vairs nebija par to «pareiza šī vai cita teorema, bet par to, vai tā kapitalam derīga vai kaitīga».¹ Tika pastip-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. XVII, 13. lpp.

rināti laistas darbā skanīgās frazes par «tautas viskopu», par «idealo sajūsmību priekš visas tautas lietas» u. tml., taču RLB Zinību komisijas priekšnieks J. Kalniņš kādā runā 1911. gadā atklāti izplāpājās par šo lozungu īstajiem nolūkiem un pateica, ka turīgajiem latviešiem pirmām kārtām vajadzīga «ideāla sajūsmība par savām interesēm...». Viņam tūdaļ presē deva asu atbildi A. Upīts, novērtējot «viskopas» fražu buržuazisko raksturu: «Nujā, — palocis galvu mierīgais pilsonis, tā pavisam cita lieta. Kāpēc tad jūs to tūliņ neteicāt. Ideāla sajūsmība ir sajūsmība par savām interesēm, tā ir viens riktīgs un prātīgs vārds...»¹ (XVIII, 17.). Lai gan buržuazisko ideologu maskas bija pārāk caurspīdīgas un viņu viltus «tautiskums» acīm redzams, taču kā slīcējs pie salmiņa, tā viņi ķērās pie katra līdzekļa «svētā» kapitāla sargāšanai.

Daļa buržuazisko rakstnieku mēģināja izturēties neitrāli, izlikties, ka nekas sevišķs jau nenotiek un nav noticis pēdējā laikā. Citi turpretī ne tikai daiļradē, bet arī kritikā un publicistikā uzstājās kā zvērīnāti savas šķiras aizstāvji un nikni demokrātijas ienaidnieki. Tāpat kā visā Krievijā, arī Latvijā dekadenti sāka iedomāties par uzvarētājiem, un šai posmā dekadentu skaļā uzstāšanās sasniedza savu kulmināciju.

Kontrrevolūcijas uzbrukumi marksismam un strādnieku šķirai ideoloģijas laukā raksturoti VK(b)P vēstures īsajā kursā, kur teikts: «Radās vesels modes rakstnieku bars, kas «kritizēja» un «grāva» marksismu, ķengāja un apspļaudīja revolūciju, ņirgājās par to, dziedāja slavas dziesmas nodevībai un zem «personības kulta» maskas cildināja seksuālo izvirtību.

Filozofijas laukā pastiprinājās marksisma «kritikas», revīzijas mēģinājumi, tāpat parādījās visādi it kā «zinātniskiem» argumentiem segti reliģiski virzieni.

Marksisma «kritika» kļuva modes lieta.

¹ A. Upīts, «Ideāla sajūsmība» jeb: rublis un dvēsele, Laika Balss, 1911., 45.

Visi šie kungi, lai gan tie savā būtībā bija stipri raibi, strādāja vienam kopīgam mērķim — novirzīt masas no revolūcijas.»¹

Marksistiskajiem un demokratiskajiem latviešu kritiķiem J. Jansonam-Braunam, A. Upītim, R. Pelšem u. c. šai laikā bija veicami visai lieli uzdevumi cīņā pret šiem «kungiem». Viņiem vajadzēja ne tikai vērsties pret reakcijas laika parādībām literatūrā, cīnīties pret dekadenci, bet tai pašā laikā aizstāvēt realismu, mākslu tautai, pavērt progresīvajai literatūrai tālākas attīstības perspektīvas, organizēt un audzināt topošos proletariata rakstniekus. Šo kritiķu nebija daudz, un tikai daži nāca no socialdemokratiskās partijas darbinieku vidus (R. Pelše, J. Jansons-Brauns), taču viņu kopīgais ieguldījums divu kulturu cīņā liels.

Dažus nozīmīgus rakstus par dekadentu izvirtušo mākslu Stolipina reakcijas gados publicēja demokratiskais kritiķis A. Birkerts. Vairākos apcerējumos par latviešu literatūru arī R. Pelše vērsās pret dekadentiem, novērtēja viņus visai kodīgi un politiski asi. R. Pelše pasvītvoja, ka progresīvās kritikas tiešais pienākums ir atmest un sagraut šos darbaļaužu apziņas duļķotājus un krievu dekadentu mācekļus. Smagu triecienu dekadentiem deva J. Jansons-Brauns ar savu plašo apcerējumu «Fauni vai klauni?» (1908.). No marksistiskām pozīcijām J. Jansons analizēja dekadences sociālos cēloņus, tās kroplo estētiku, raksturoja dekadentu naidu pret proletariatu. J. Jansons dekadenci Latvijā tomēr uzskatīja kā īpatnēju parādību, saistīja to galvenokārt ar sikburžuaziskās inteliģences pagurumu Stolipina reakcijas laikā un tāpēc vērtēja kā pārejošu parādību. Dekadentisko ražojumu analizē J. Jansona grāmata sniedza maz jaunu, pirmreizēju materiālu, ko citi kritiķi iepriekš nebūtu apgaismojuši. Taču «Fauni vai klauni?» sniedza daudz sakopotu faktu, kas bija vērtēti spožā kaujinieciskā stilā, tā spilgti parādot dekadentu literārās nejēdzības.

¹ VK(b)P vēsture. Isais kurss, Rīgā, 1952., 107.

Paši dekadenti par savu galveno ienaidnieku kritiķu saimē tomēr uzlūkoja A. Upīti un gaudās, ka tieši viņš «nokāvis latviešu renesansi» (V. Eglītis), vai nevarīgi pūlējās atspēkot to, ko teicis «A. Upīts un viņa kompanija» (J. Akuraters). Tiešām, šai laikā, kad dekadence latviešu buržuaziskajā literatūrā uzplauka kā indīgs zieds virs pūstošiem ūdeņiem, A. Upīts turpina neatlaidīgi un vēl asāk kritizēt dekadentus un viņu darbus. Tas ir laikmets, par kuru savā autobiografijā A. Upīts saka: «Es uzsāku cīņu pret dekadences praviešiem, renegatisma propagandistiem un viņu mācekļiem» (XXI, 941.).

Stolipina reakcijas gados A. Upīts vērsās pret dekadentiem sistematiski, visai neatlaidīgi un ne tikai kritikās, bet arī daiļliteratūrā un publicistikā. Kritizējot dekadentus, A. Upīts vērīgi seko viņu jaunajiem manevriem un atmasko viņu cenšanos atkratīties no savas vakardienas un vērsties pret revolūciju kā mēģinājumu attaisnoties buržuazisko «maizes tēvu» priekšā, kā pasvītrotu solidarizēšanos uz visās līnijas ar buržuaziju. Apkarodams dekadentisko «tirgus mākslu», A. Upīts vadās no principa, ka pretstatā tai jāizceļ īstas mākslas idejiskās un mākslinieciskās vērtības, jāaudzina rakstnieki kalpošanai tautas masu interesēm. Šis nozīmīgais A. Upīša darbs gluži dabiski uztrauca dekadentus, lika tiem ceļā nopietnus šķēršļus, bet tai pašā laikā spēcīgi veicināja demokratisko slāņu mākslas izpratni, palīdzēja tiem ar īgnumu novērsties no dekadentiem un pareizi novērtēt un cienīt savām dzīvības interesēm tuvo literatūru.

Dekadentu iesākto pārkārtošanos Stolipina reakcijas laikā ievada dažu kļiedzošāku lozungu apmaiņa pret piemērotākiem, absolūtā individualisma, pornografijas un neizprotamas mistiskas lidošanas vietā sāk ierasties viņu darbos jauni motīvi. Kā jau viņiem parasts, seko arī «teoretiski» pārkārtojumu attaisnojumi. 1908. gada sākumā K. Skalbe, piemēram, «Staros», atzīst, ka pienācis īstais laiks atgriezties mājās un atzīt, ka «veltī ir maldīties pa zvaigžņu jūru: nostaigājuši šo mūžības riņķi, mēs atgriežamies atpakaļ tai vietā, no kurienes iznākuši». Vārdos un darbos tā rīkojās visi pārējie dekadenti,

tādēļ A. Upīts vēl 1953. gadā personīgā sarunā izteicās: «Tā bij dabiska konsekvence dekadentu pasāktajai tišajai progresīvās sabiedrības muļķošanai, raķetu laišanai, apzinīgai trokšņu taisīšanai — paklejojuši pa zvaigžņu jūru, viņi pārnāca no «kara» savās mājās pie buržuazijas, pie maizes un kārtīgas algas.»¹

«Maizes tēvu» interešu un savas turpmākās eksistences labā pasāktie dekadentu «pārkārtojumi» pilnīgi parādīja viņus kā apzinīgus buržuazijas kalpus. Šī komikas pārpilnā dekadentu atgriešanās no dažus gadus ilgušā riņķojuma pa «zvaigžņu jūru» un nolaišanās atpakaļ uz buržuaziskās zemes sagādāja neizsmeļamu vielu dzelīgas satiras pilnajiem A. Upīša uzbrukuma rakstiem. Tajos A. Upīts pieaugošā asumā ironizē par šiem politiskajiem un literarajiem avanturistiem, zobgalīgi aizrāda, ka tagad pravieši «pārnāk atpakaļ mājās un klušiņām nosēstas pie reiz aušīgi saplēstas blodas». A. Upīti nepārliecina J. Akuratera, A. Austriņa u. c. dekadentu pievēršanās tautas dzīves tēlojumiem, jo tajos velti meklēt īstenības neizkropļotu atspoguļojumu. A. Upīts viņu jaunajos darbos saredz to pašu dekadentisko individualistu frazes, ar kurām tie grib nolaisties no mūžības mākoņiem, pievērsties pie nicinātās tautas un dzīves. A. Upīts novērtē šo parādību kā visai raksturīgu simptomu un 1910. gadā izsakās: «Tā ir atklāta liecība, ka dekadentiskie ideāli izkurtējuši sabirst un pamazām iznīkst, bet viņu citreizējie priesteri meklē jaunus ceļus.»²

A. Upīts daudzos rakstos parāda, kā īsti norisinās «jauno ceļu» meklējumi un ar kādiem idejiskiem nolūkiem. Brīvības kustības «sportsmenis» J. Akuraters vienā otrā stāstā tēlo tautas dzīvi, nogludinādams šķiriskos asumus, bet jo bieži viņš ķeras pie strādniecības apmelošanas un taisnojas, ka tikai «formās» taisījis revolūciju. V. Eglītis nepieredzēti apkauņojošā veidā labinās klāt Fr. Veinbergam un visai buržuazijai.

¹ Saruna ar A. Upīti 1953. gada 5. augustā.

² A. Upīts, A. Austriņa «Pušelnieki un suselnieki», Izglītība, 1910., 1.

Galū galā, saka A. Upīts, «visi līdzšinējie «brīvie», «neatkarīgie» konsekvēnti paliek par reakcionārās māmuļnieciskās «tautas» partijas kalpiem».¹ Pauzdams dziļāko naidu un sašutumu, «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē» (1911.) A. Upīts šo raksturojumu vēl saasiņa: «Mūžības priesteri un mākslas karaļmeitas ministri top par pelēkā barona sētas puīšiem.»² Tā A. Upīts uzsver, ka dekadenti, kas agrāk maskējās, sāk atklāti apliecināt uzticību budziskajiem «ideāliem».

Ļoti pamatoti atzīdams, ka daudzkreiz lieki runāt ar dekadentiskajiem avanturistiem nopietnā tonī, bet ka piemērotāks izteiksmes veids ir humors un satira, A. Upīts publicē ne tikai dzēlīgi izsmejošus kritiskus rakstus, bet uzbrūk viņiem arī feļetonos, satiriskajos dzejoļos, novelēs un lugās. Sevišķi jāpiemin viņa satirisko noveļu cikls «Pārcilvēki» (1909.), kuru tūlīt pats dramatisē, jo tam bija jūtami panākumi dekadentu apkarošanā. «Pārcilvēkos» A. Upīts zīmē dekadentu karikatūriskos tēlus, atklāj viņu smieklīgo «pāršķiru» tieksmi, nožēlojamus mēģinājumus kropļot latviešu valodu, aizraušanos ar ārzemnieciskā atdarinājumiem, tāpat viņu liekulību, gara nabadzību un naidu pret vienkāršo tautu. Tā A. Upīts ar daiļliteratūras palīdzību vēl paplašina un pastiprina savās kritiskās izvērstos uzbrukumus dekadentiem, padara viņus smieklīgus sabiedrības acīs, māca neticēt jaunajiem solījumiem un «labošanās» pasākumiem.

Dažādas bija latviešu dekadentu turpmākās gaitas reakcijas laikā, ne visi tik tieši un atklāti uzstājās buržuāzijas apoloģetu lomās kā Skalbe vai Eglītis, kas zvērēja uzticību «turībā pieņēmušai pilsonībai», solījās kopā ar to «celt latviešu kulturu». Daži līdzīgi Akurateram nerimās vienu otru reizi žēloties par buržuāzijas sikmanību, rādīja apvainota cilvēka seju, kad A. Upīts viņus nosauca par buržuāzijas kal-

¹ A. Upīts, Latviešu rakstniecība krustceļos, Jaunā Dienas Lapa, 1910., 297.

² A. Upīts, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture, Rīgā, 1911., 290. lpp.

piem un reakcionariem, bet tas bija tikai liekulīgs maskēšanās paņēmieni.

Vienalga, kādi bija dekadentu manevri, kā viņi ar liberālām frazēm mēģināja reizēm maskoties, viņu darbi atklāja, ka ciešās saites ar buržuaziju tie nekad nav domājuši saraut, ka tie paši ir kapitalistiskās iekārtas produkts. Dzīves izziņas vietā tie joprojām grima buržuaziskā individa apbrīnošanā, atsacījās izeju meklēt pašā dzīvē, bet palika uzticīgi Akuratera formulai: «Augstāks par dzīvi ir dzīves sapnis.» Kaut arī Austriņš deklarēja, ka tagad — «gigantu un pigmeju cīņai» pagriezis muguru, īstenībā dekadenti kopā ar buržuaziju izmantoja katru izdevību, lai apmelotu proletariatu, apmētātu to, kā jau J. Jansons-Brauns sacīja, ar akmeņiem vai dubļu sauju.

Jānorāda uz vēl kādu raksturīgu parādību, proti, to, ka dekadencei kā «jaunākajai modei» Stolipina reakcijas gados sekoja ne mazums iesācēju vai neglābjamu diletantu. A. Upīts šai sakarā aizrāda, ka modes ģeķu jau nekad nav trūcis, bet ar zināmu izbrīnu viņš runā par to, ka dekadenti nemēģina vai arī nespēj no diletantu pakalpojumiem atbrīvoties. Pat vairāk, viņš konstatē, ka starp dekadentiem un diletantiem nekādu noteiktu robežu nav iespējams novilkt, ka viss vairums dekadentu piekritēju ir literārie pirmziemnieki vai arī ļaudis pilnīgi bez talanta. Diletantu darbos A. Upīts jo bieži parāda pilnīgu idejisku jucekli, formas nevarību un uzsver, ka dekadentiem tie parasti seko savas neapziņas, mākslas uzdevumu neizpratnes dēļ.

Diletanti, raksta A. Upīts, bieži vien mēģina pārtikt arī no lielu meistarumu domu bagātībām, mēdz sadrupināt gabaliņos lielu dzejnieku darbus un tad kopēt sīkumus, uzdodot ražojumu par savu. Spējīgus iesācējus A. Upīts kritizē asi, bet lietīšķi, neiznīcinot viņu darba prieku, turpretī viņa sašutuma un naida pilnie uzbrukumi graužoši vērsti pret tiem rakstniekiem un dzejniekiem, kas jau gadiem ilgi producējas un izrādījušies bez talanta, bez jebkādas nozīmes literatūrā un palikuši pirmā darba līmenī. Tos A. Upīts dēvē par

predestinētiem, neglābjamiem u. tml. diletantiem. «Predestinēta diletanta dabai, — raksta A. Upīts, — ir sveša īstas mākslinieciskas dabas patstāvība un īpatnējā izveidošanas spēja; tā nepazīst evolūcijas, organiskas izaugšanas procesus, tā pazīst tikai lēcienus, garīgu ekvilibristiku. Mainās programma, mainās arī viņa.»¹

«Gatava» mākslinieka atšķirības no diletanta A. Upīts saskata pirmām kārtām tajos faktos, ka pirmais izvēlas savam talantam un spējām atbilstošus sižetus, izstrādā tos patstāvīgi, saredz notikumu norisēs vienkāršam vērotājam apslēpto būtību un kopsakarības, bet izteiksmes līdzekļus izraugās atbilstošus ikreizējai faktiskai vajadzībai. «Un vēl kāda svarīga piezīme, — piebilst A. Upīts, — kas stingri šķir gatavu mākslinieku no diletanta: stipri intensīva pašcienība un paškritika, kas parādās sevišķā darba rūpībā un viņam neļauj laist klajā paviršu, nenostādāt darbu, nenoslīpēt darbu.»²

Desmitiem diletantu — A. Dulbes, P. Ilgvara u. c. — ražojumos A. Upīts atklāj pilnīgu paškritikas trūkumu un māžošanos pakaļ dekadentu klauniem, pie kam tieši šādiem «rakstniekiem» dekadentiskie «kritiķi» veltī nepelnītas uzslavas, devīgi izdala ģeniju titulus, kas viss sakāpina viņu jau tā pārspīlēto pašapziņu. Tas spiež A. Upīti secināt: «Nav vēl nekur dzirdēts, ka dekadences pravieši būtu mēģinājuši atkristies no šādu palīgu pakalpojumiem — pavisam otrādi: iesācējiem un nemākuļiem bagātīgā mērā un skaitā izdalītas ģeniju nozīmes un nemirstības apliecības.»³

A. Upīts savās kritikās dažkārt savāc vienkopus tos epitetus, ar kādiem dekadentu pravieši apveltījuši viņu sīkos kalpiņus, un parāda, cik tie pārspīlēti, skaļi un bezjēdzīgi. V. Eglītis pornografisko sīkšņotāju E. Virzu paspējis atzīt par «lielu melodistu un modelētāju», kura pants reizēm «valgs

¹ A. Upīts, Zeltmata diletantisms un etika, Izglītība, 1910., 9.

² A. Upīts, A. Saulieša «Varavīksne», Jaunā Dienas Lapa, 1910., 12.

³ A. Upīts, Oskara Uailda «Estetiskais manifests», Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 87.

un glums kā līdaka», bet reizēm atkal «karsts un ģīftīgs kā vīdamās čūska», ka viņš — «Safo, Heine un Rubenss» utt. Dekadentu savstarpīgās «kritikas» A. Upīts pareizi kvalificē kā apzinīgus reklamas trikus, kuru uzdevums maldināt un apmuļķot. Uzskatīdams par savu pienākumu apkarot šādus ļaunprātīgus paņēmienus, paša kritikas jēdziena profanēšanu, A. Upīts ir viens no dedzīgākajiem cīnītājiem pret V. Eglīti un tamlīdzīgiem «kritiķiem».

Tagad, lasot A. Upīša recenzijas, sekojot viņa cīņai pret dekadentiem un diletantiem, reizēm var pat likties, ka viņš pārāk neatlaidīgi, pat nevajadzīgi nodarbojies ar to savākto pelavu kaudžu vētīšanu, taču tāds ieskats būtu maldīgs. Ja arī kapitalisma apstākļos dekadenci un visādus literarus lubeniekus nebija iespējams pilnīgi izskaust, taču A. Upīša toreizējais darbs bija nepieciešams un nozīmīgs. Cīnīdamies pret visiem tiem, kas «sagāna un profanē mākslu», kas mēģināja apzinīgi vai aiz muļķības padarīt «smieklīgu mākslinieciskas darbības dziļdziļo nopietnību»,¹ A. Upīts sargāja īstu, demokrātisku mākslu un realismu, neļāva nezālēm nomākt literatūras druvu. Jau Stolipina reakcijas gados J. Jansons-Brauns norāda: «Šai ziņā Andr. Upīts minams ar atziņību: daudz tukšu riekstu viņš pārsitis, daudz neīstu fabrikatu viņš iznīcinājis latviešu literatūrā.»²

Mācīdamies no Beļinska, Čerņiševska un Dobroļubova kritizēt asi un principāli, A. Upīts apzinās, ka patiesu un stipru talantu viņa kritika neiznīcinās, bet gan palīdzēs tam, saprot, ka kritikā nav vietas draugu attieksmēm un lišķīgiem glaimiem. Viņa 1910. gadā formulētais princips ir: «Diletantiskums, sīka iedomība un māksliniecisks nespēks izzūd tikai kritikas asā vējā un saules spožumā.»³

A. Upīša satiras izkaptij un ušņu duramajam šajā darbā

¹ A. Upīts, Oskara Uailda «Estetiskais manifests», Dzimtenes Vēstnesis, 1909., 87.

² J. (Jansons-Brauns), Andreja Upīša «Studijas un kritikas», Izglītība, 1910., 6.

³ A. Upīts, Kritika un viņas kritiķi, Jaunā Dienas Lapa, 1910., 76.

visai ievērojama loma. Ar ironiju A. Upīts vēršas pret vājiem pretiniekiem, prasmīgi atrod viņu darbos komiskas situācijas un bez saudzības tos izsmej. Tā par neglābjamā diletanta Brūņa dzejoļu krājumu, kur liriskais varonis nekā cita nedara, tikai vadās un nevar vien atvadīties, līdz noguris liekas uz dusu, A. Upīts raksta: «Saldu dusu arī mēs viņam novēlam. Bet vai viņš dusēs? Celsies un dzejos atkal! Podnieku Kārļa un Reitmaņu Andreja (t. i., divi citi diletanti. — J. U.) radi lēti nepaliek mierā.»¹

Iemīļots A. Upīša paņēmiens ir parodija, kas veiksmīgi izmantota dekadentu atmaskošanai ne tikai satirisko noveļu ciklā «Pārcilvēki», bet tāpat arī kritikās. Lai spilgtāk atklātu pretinieku, A. Upīts parodē viņa darbu saturu, stilu, valodu. Tā, rakstīdams par kādu analfabetisku tulkojumu, kurā nežēlīgi kropļota latviešu valoda, teikumi pilni nevajadzīgi lietotiem krievu valodas vārdiem, A. Upīts saka, parodēdams tulkotāja stilu: «Tovarišči pervozimņiki! ja jūsu učitēls jums par šitādu latvisku jaziku un perevodu neliek jeģiņicu, tad viņš ir osjols un vairāk nekas!»²

Nereti A. Upīts lieto arī metaforisku izteiksmi, labprāt velk zīmīgas paraleles, reizēm ņem talkā salīdzinājumus. Tā, pamanījis 1909. gadā caurcaurēm diletantisku dzejoļu krājumu «Sīkas nātres, maranas, Biezos mūros augušas», A. Upīts uzraksta recenziju, kurā salīdzina kaitīgas parādības literatūrā ar nezālēm tīrumā. Redzēdams, ka abi autori pilnīgi diletanti, kas lielā pašapziņā domā viegli gūt dzejnieku laurus, A. Upīts atsakās no krājuma nopietnas un pamatīgas analīzes, bet humoristiskā tonī atzīst, ka arī nātrēm un citām nezālēm ir eksistences tiesības — sētmalā vai skaidienā... «Bet ja viņas lien mūsu kāpostu dobēs vai puķu dārzā, tad, — saka A. Upīts, — izkapti rokā, un pļaujām nost!... Kur zeme var izdot ko derīgu vai skaistu, tur viņām nav vietas.

¹ A. Upīts, Laika un liriskas pabiras, Dzimtenes Vēstnesis, 1909., 281.

² A. Upīts, Oskara Uailda «Estetiskais manifests», Dzimtenes Vēstnesis, 1909., 87.

Tur viņas kaitīgas, izravējamas un iznīcināmas.»¹ Un laikam gan A. Upīša asā satiras izkopts labu tiesu vainīga pie tā, ka abi aiz šiem pseidonimiem paslēpušies autori — Kārlis un Otis, šie nātru un maranu «audzētāji», vēlāk latviešu literatūrā nav pamanīti, tāpat kā vēl viens otrs par «nekauņģu diletantu», «literāru šarlatanu» u. tml. nosauktais.

A. Upīts atsedz ne tikai dekadentu un diletantu ražojumu seklo saturu, bet arī pasvītro, ka mākslai vajag dzīvu, plastisku tēlu, uzstājas pret skanīgu, bet tukšu formu, nesaudzīgi karo pret formas dekadenci, valodas vulgarizēšanu, tieksmēm atraut literāro valodu no dzīvās tautas valodas pamata, pret īpašu žargonu radīšanu.

Sākdams cīņu par realistisku un progresīvu ideju piestrāvotu literatūru, A. Upīts nevar samierināties ar reakcionāru grupējumu nevērīgo un naidīgo izturēšanos pret latviešu valodu, ar mēģinājumiem literāro valodu piesārņot ar īpašu leksiku, barbarismiem, verdziskiem aizguvumiem utt. Uzstādamies pret Eglīša, Fallija, Damberga u. c. valodas «ērmiem», A. Upīts izveido atziņu, ka demokrātiska kritiķa pienākums konsekventi apkarot valodas kropļošanu, «apgaismot šo kroplo «estetiku» un strādāt pretim tam, uz ko spējīgs katrs pagastskolnieks — literāriskas valodas izķēmošanai, valodas dekadencei».² Izvirzītos principus realizēdams, A. Upīts Stolipina reakcijas laikā arī latviešu valodas sargāšanā veic nozīmīgu darbu.

Satiras un ironijas pērtajiem dekadentiem un diletantiem nebija iespējams A. Upīša uzbrukumus atvairīt, apgāzt viņa pareizo argumentāciju — tie presē un personīgās vēstulēs vienīgi rupji lamājās. To visu A. Upīts uzņem ar zināmu gandarījuma sajūtu kā liecību par pareizi izvēlētu cīņas līniju un nosvērti atbild savos pretraktos: «Kas lamājas, tas, kā saka, ne bez vainas.» Jānorāda, ka A. Upīša ironiskās piezīmes, lai gan allaž visai kodīgas, taču nekad nav rupjas

¹ A. Upīts, Nātres un maranas, Izglītība, 1909., 5.

² Turpat.

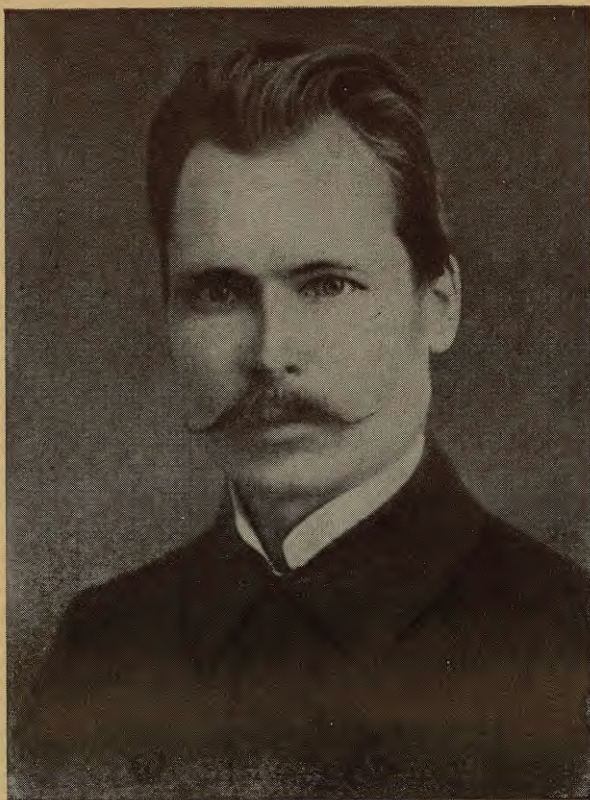
vai piedauzīgas kā viņa pretinieku «atspēkojumi». Dažreiz A. Upīša aizkaitinātie (Bračs, Zeltmatis, M. Valters u. c.) gan mēģināja sākt nesekmīgus polemiskus strīdus: Zeltmatis 1910. gadā pat prasa goda tiesas sasaukšanu, lai tā tiesātu A. Upīti par viņa «mākslinieciskās personības» aizskaršanu. Bračs drukā pretrakstu virknes «Dzimtenes Vēstnesī», pat sludinājumu daļā, smieklīgā kārtā pieķerdamies atsevišķiem A. Upīša vārdiem un tā lūkodams «apgāzt» viņa kritikas visumā, uzdodams demagoģiskus jautājumus utt.¹ Visām šīm A. Upīša kritiku izraisītajām polemikām ar dekadentiem un «tirās» mākslas aizstāvjiem bija tā nozīme, ka tanīs noskaidrojās pretējie viedokļi, parādījās A. Upīša nesamierināmā nostāja pret idealistisko mākslas teoriju aizstāvjiem. Jau tai laikā Pīpiņš-Vizulis pareizi norādīja, ka traču cēlāju galvenais nolūks ir ar visādiem paņēmieniem novērst «atklātības uzmanību no savas īstās, Upīša atklātās, literata sejas».²

A. Upīša vērīgajam skatam nepaslīd garām latviešu dekadentu «pārkārtošanās», V. Eglīša izvirzītie jaunie lozungi: klasicisms, akademisms, kultura, renesanse u. tml. Viņš norāda, ka tamlīdzīgus lozungus jau pacēlušī krievu dekadenti un te nekā specifiski «latviska» nav — ir gan redzama dekadentisko «staļļa puišu» vēlēšanās pakalpot «pelēkajam baronam» daudz konkrētākā veidā.

Vairākos kritiskos rakstos starp 1908. un 1911. gadu A. Upīts atmasko «Zalkša» grupu un viņa propagandēto «jaunklasicismu» kā nedaudz pārfrizētu dekadences variantu, kura tiešais uzdevums ir radīt maka buržuazijai ērtu, patīkamu mākslu. Sniedzot savā «Rakstniecības vēsturē» paša rakstos izteikto domu rezumējumu, A. Upīts pilnīgi pareizi saka par tā dēvētajiem «jaunklasiķiem»: «Šī kliķe īstenībā ir tikai mazliet maskots latviešu dekadences turpinājums, latviešu

¹ Sk. A. Brača rakstus pret Upīti: Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 7., 12., 15., 16., 48., 51., 54. un 59.; Zeltmatis: Latvija, 1910., 182. un 218.; Izglītība, 1910., 8.

² E. Pīpiņa piebildums, Izglītība, 1910., 9.

A. UPITS
1910. gadā

IBL

mākslas profanācijas turpmākā faze... Zalktinieku barveži ir dekadentu epigoņi...»¹

«Zalkša» grupas darbību kritizēdams, A. Upīts norāda arī, ka tā jaunu virzienu literatūrā grib nodibināt kā akciju sabiedrību pie zaļā galda, ka tā domā mākslu kā siltumnīcas stādu audzēt buržuazijas salonos, reklamē akademismu un «zelta vidus ceļu», bet aiz šīm krāsainajām butaforijām slēpjas tukšums, ko nevar aizpildīt šā tā sagrabinātu mākslas teoriju balasts. «Jaunklasiķu» saucienos sargāt vecas tradīcijas A. Upīts saklausa reakcionaru saturu un spēcīgos vārdos pasaka, ka nevis salonu siltumnīcās radīsies jaunas mākslas vērtības, bet «to cilvēku sabiedrībā, kas, dzīvē cīnīdamies par jaunām vērtībām, arī mākslā salauž visas tradīcijas un visu pilda ar dzīvību un drosmi».²

Patī dzīve apstiprināja A. Upīša izteiktās domas: «jaunklasiķu» nodibinātais «salons» palika tukšs, neveicās realizēt solījumus par tradīciju «dibināšanu»; lai iegūtu lasītājus, «Zalkti» nācās ievietot pat realistiskus sacerējumus, kam ar deklarēto programmu nebija nekā kopēja.

Stolipina režīma beigu posmā A. Upītim izceļas arī vairākas polemikas ar marksisma «kritiķiem» un «grāvējiem» J. Jankavu un M. Valteru. Negēlīgi uzbrūkdami latviešu strādnieku šķirai un popularajiem tās pārstāvjiem, Jankavs un Valters uzstājās kā dekadentu «teoretiķi». Viņi aizstāvēja un attaisnoja dekadentu grupējumus, cildināja individualismu, noliedza mākslas sakarus ar dzīvi utt., kas pilnīgi saskanēja ar dekadentu teorijām un buržuazijas privatīpašnieciskajām tieksmēm.

Runādams 1911. gadā par avanturistu un vēlāko nodevēju J. Jankavu kā dekadentu neseno kritiķi, A. Upīts uzsver, ka savās grāmatās un rakstos tas nekad nav bijis marksists, jo viņa «marksisms» ir tikai «paša konstruētā šablona». Savā «Rakstniecības vēsturē» A. Upīts 1911. gadā gluži pareizi

¹ A. Upīts, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture, 1911., 274. lpp.

² A. Upīts, Tradīcijas un saloni, Stari, 1908., 5./6.

raksturo Jankava teoretiskos principus, dekadentiskos ražojumus kritizējot kā ārkārtīgi jucekļīgus. Nepārprotami balstīdamies uz Ļeņina darbu «Materialisms un empirio-kriticisms», A. Upīts izsakās šeit par vulgārā socioloģisma pilnajām Jankava frazēm jau kā topošs marksistisks kritiķis:

«Dekadentisma iztīrījamos Jankavs galvenā kārtā balstās uz A. Lunačarska «pozitīvās estetikas» pamatiem. Bet Lunačarska pozitīvā estetika, pēc viņa pašatzīšanās, ņemta no Richarda Avenariusā. Avenariusā filozofija ir ārkārtīgi neskaidra, pretrunu pilna, un stipri sliecas uz vēsturiskajam materialismam taisni pretīšķā subjektīvā idealisma pusi.»¹ To A. Upīts raksta jau tai laikā, kad Jankavu viens otrs gribēja atzīt par marksistu, vadoties pēc atsevišķām frazēm viņa nesen iznākušajās grāmatās, kad Jankavs vēl nebija pilnīgi atmāskots un parādījis savu reakcionāra seju.

A. Upīts vairāk reižu kritizē Stolipina reakcijas gados M. Valtera plašos prātojumus par mākslu, kuros viņš apgalvoja, ka ar socialekonomiskiem faktoriem tai neesot it nekā kopīga. Kā zināms, latviešu dekadenti toreiz cildināja Valteru kā savu teoretisko lideri un, piemēram, V. Eglītis jūsmoja par viņu kā «atzīstamu mākslas teoretīķi» ar «stingri zinātnisku metodi» u. tml. Taču arī šo «dekadences advokatu» — kā viņu ironiski dēvēja A. Upīts — progresīvā kritika sakāva ar visām viņa «mākslas teorijām».

A. Upīts novērtē Stolipina reakcijas laikā M. Valteru kā «strandējušā dekadentisko vikingu kuģa glābēju», «vācu jaunidealistiskās zinātnes un filozofijas kalpu»², kā kritiķi, kas ļaunprātīgi sagroza marksisma pamattezes, lai tad tās «sagrautu», kā teoretīķi, kas abām kājām nostājies «uz vēsturiskā materialisma piegriezēju un lāpītāju, vācu valsts

¹ A. Upīts, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture, Rīgā, 1911., 281. lpp.

² A. Upīts, Māksla un mākslas teorija, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 12.

profesoru idealistiskās atziņas un vēstures teorijas pamatiem»¹. Valtera sniegtie idealistu mācību popularizējumi, saka A. Upīts, ir stipri abstrakti, spekulatīvi un tajos «daudz zinātniski neskaidra, metafiziski reakcionāra, vēsturiskajam materialismam akli naidīga».²

M. Valters centās polemizēt ar J. Jansonu-Braunu, R. Pelši, A. Upīti, lai aizstāvētu machismu un dekadentus, lai diskreditētu marksismu un savus pretiniekus personīgi. J. Jansons-Brauns un R. Pelše viņa izaicinājumus allaž pieņēma un izmantoja savus atbildes rakstus, lai pateiktu tautai, ka dekadentu algotņa pūles «apgāzt» marksismu ir gluži vēltīgas, jo gandrīz simts gadu ilgā dzīves praksē pierādīta marksisma ideju pareizība. A. Upīts plašākās teoretiskās diskusijās ar Valteru neielaižas, bet savās recenzijās visvairāk tikai ironizē par viņu, piemēram, uzsaucot: «Arvienu «kampflustig», doktora kungs! Deļevskis³ sūta labas dienas.»⁴

Progresīvo kritiķu un publicistu polemikas Stolipina reakcijas gados ar dekadentu «advokātiem», machisma aizstāvjiem un daždažādo idealistisko filozofu skolniekiem sniedza daudz vērtīgu ierosinājumu un atziņu ne tikai estetikas laukā, bet arī politisko cīņu plāksnē. Tās parādīja naidīgo filozofisko un estētisko uzskatu šķirisko raksturu, vēlreiz apstiprināja jau dekadences apkarotāju recenzijās un kritikās izlobāmo patiesību, ka literarajā laukā sadūrušās divas pretējas, nesamierināmas nometnes, ka šais literarajās sadursmēs būtībā atspoguļojas politiskā cīņa. Polemiskajās kritikās atspoguļojas A. Upīša uzskatu pakāpeniska attīstība un redzams, ka ar 1910. gadu viņš sāk nostāties karojošā materialisma pozīcijās. A. Upīša argumentācijā pret Jankavu un Valteru skaidri

¹ A. Upīts, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture, Rīgā, 1911., 283. lpp.

² Turpat, 284. lpp.

³ Deļevskis — citātu krājuma autors, no kura Valters bija smēlies savas «zināšanas» marksismā.

⁴ A. Upīts, Atklāta atbilde M. Valtera kungam, Izglītība, 1910., 10.

redzamā revolucionāro ideju ietekme liecina, ka marksisms viņam no teorijas sāk kļūt par cīņas ieroci.

Dekadences cēloņus un attīstības gaitu revolūcijas un sekojošās reakcijas laikā A. Upīts plaši apgaismo savā «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē» (1911.). A. Upīts tur secina, ka dekadence ir tipiska šķiru māksla un dekadenti — sīkburžuaziskas starpšķiras locekļi ar noteikti buržuaziskiem ideāliem (263. lpp.), ka viņu mākslas nolūks — apzinīgi sekmet sabiedriski reakcionaras šķiras centienus (286. lpp.). Revolūcijai līdzī peldējušie dekadenti ir kļuvuši brīvības kustības renegāti (263. lpp.), buržuaziskas plutokratijas apzinīgi kalpi (287. lpp.).

Dekadences sociālo sakņojumu A. Upīts tāpat ir pareizi saskatījis, taču līdz 1911. gadam viņš galvenokārt nodarbojas ar kroplo un dzīvot nespējīgo dekadentisko literāro grupu un novirzienu ārējo izpausmju kritiku, dekadentisko ražojumu kritiku. Reizī reizēm A. Upīša šā posma izteikumos par dekadenci ir vērojamas arī pretrunas un nekonsekvences. Vietumis viņš, piemēram, nosauc dekadenci par tīri sociālas dabas parādību, citur tomēr raksturo kā tīri ekscentrisku literāru romantiku; vienā gadījumā izsakās, ka dekadentiskie grupējumi nomiruši aiz sava nespēka, otrā — ka tos sagrāvusi marksistiskā kritika. Šādos raksturojumos izteicas ne tikai A. Upīša pretrunas, jāievēro, ka tie izauguši pašā karstāko cīņu gaitā, kad, jucekļīgās dekadentu skolas, grupas vai novirzienus vērtējot un viņu programmas un darbus analizējot, domu nācās īpaši akcentēt, saasināt. Pamatots A. Upīša uzskati par dekadenci un dekadentiskajām literātu grupām ir skaidri izteikti jau Stolipina reakcijas gados, var debatēt par atsevišķām detaļām, vēlēties skaidrākus formulējumus, bet tas būtību negroza.

Dažkārt ir izteikti uzskati, ka dekadentiskie virzieni latviešu literatūrā nebūt nav beiguši eksistēt ap 1910. gadu, kā allaž uzsver A. Upīts, bet turpinājuši pastāvēt Latvijā visu kapitalistiskās iekārtas laiku. Jāatzīmē, ka tad neapšaubāmi vērsās plašumā vispārējā buržuaziskās literatūras trūdēšana,

bet ap 1905.—1910. gadu pastāvējušie dažādie dekadentiskie grupējumi tādās formās vēlāk vairs nav sastopami. J. Jansons-Brauns jau 1911. gadā norāda par V. Eglīša grupu, ka tieši «Andr. Upīts ir līdzējis to iznīdēt iz latviešu rakstniecības».¹ Pat dekadentu barvedis V. Eglītis 1911. gadā spiests atzīt, ka viņa vadītais virziens līdzīgi «bakām vai koleraī» izslimots un tā literarie ražojumi «beidzot savā būtībā notiesāti un atmesti» («Vērtības pārvērtējot»).

Par dekadentiskajiem novirzieniem un to izbeigšanos ir runājis ne tikai A. Upīts, bet arī M. Gorkijs. 1912. gadā publicētajā rakstā «O современности» M. Gorkijs, piemēram, izsakās par dekadentiskajiem virzieniem un novirzieniem krievu literatūrā kā lielāko tiesu jau likvidētiem: «Šo virzienu lielākā daļa atklāti antisociali, antidemokratiski un dzīves nespējīgi, jo tīri literari, izdomāti, mākslīgi ienesti krievu augsnē, krievu sadzīvē. Tie — grupu virzieni. Mēs jau redzējam viņu nepastāvību, hysterisko mētāšanos no vienas puses uz otru, viņu nāvi; mēs zinām, cik daudz cilvēku šai drudžaino «meklējumu» procesā pazaudēja savu seju un savu gribu.»²

Cīnoties pret dekadenci Krievijā, M. Gorkijs nevarēja neievērot, ka tās teorijai nav nacionals, bet gan kosmopolitisks raksturs, un tā pārņemta no Rietumeiropas. Gorkijs redzēja arī, ka dekadentiskajai mākslai nav to dziļo sakņu tautas masās, kādas ir īstai mākslai, demokratiskai saturā un formā. Tāpēc, interpretējot Gorkija uzskatus par dekadenci, literatūrzinātnieks A. Volkovs pareizi norāda: «Dekadentiskajiem virzieniem trūkst nacionālo sakņu. Tie ir svešzemju stādi, mākslīgi izaudzināti, bet tādēļ dzīvot nespējīgi un lemti drīzai novīšanai. Šī ārkārtīgi svarīgā doma... Gorkijam ir

¹ J. (Jansons-Brauns), Andreja Upīša «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885.—1910.)», Izglītība, 1911., 7.

² М. Горький. Литературно-критические статьи. М., 1937, 138. стр.

pamatā dekadences kritikai un pamatā jaunās literatūras estetikai, ko viņš izstrādāja.»¹

Raksturīgi, ka bagātīgi uzkrātās paša pieredzes rezultātā un radoši mācoties no Gorkija, A. Upīts jau aplūkojamā laika posmā ir izveidojis līdzīgus un pamatos pilnīgi pareizus uzskatus par dekadenci. Bet Stolipina reakcijas gadu cīņas pret dekadentiem nav A. Upīša beidzamā saskaršanās ar viņiem. Eldgastiem, eglīšiem un citiem izbijušo dekadences virzienu pārstāvjiem A. Upīts neatlaidīgi uzbrūk arī turpmāk, kad tie jau atklāti apjūsmo pelēkos baronus un viņu naudas maisus.

Sekodams dekadentu jaunajām metamorfozām, A. Upīts izšķaidro tās ar buržuazijas tālāko pagrimumu un šīs šķiras mākslas neapturamo trūdēšanu. 1912. gada sākumā, raksturojot buržuaziskās literatūras satura un formas tukšumu, jebkādu progresīvu mērķu trūkumu, A. Upīts, piemēram, tieši pasvīturo: «Tā, bez šaubām, ir lielākā mākslas krīze, plašākā un dziļākā mākslas dekadence, kāda jebkad piedzīvota. Bet viņa stāv tiešā atkarībā no vispārējās sabiedriskās kultūras krīzes, no buržuaziskās sabiedrības dekadences» (XVII, 467.).²

Kādas paniskas bailes A. Upīša kritikas savā laikā radījušas pretinieku nometnē, to zīmīgi liecina dekadenta K. Jēkabsona izmisuma pilnais brīdinājums vēl 1921. gadā, kad iznāk jaunā izdevumā «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture»: «Uzmanieties, Andrejs Upīts jau atkal palaiž savus zvēra nagus un visus vientiesīgos draud pārsteigt ar jaunu briesmīgu tīgerrēcienu!» («Latv. Kareivis», 1921., 170.) Daudzajos rakstos buržuaziskās Latvijas laikā A. Upīts turpina kritizēt pagrimuma literatūru, reizē audzinot darbaļaudīs īstas mākslas izpratni un uzsverot progresīvu ideju caurstrāvētas literatūras nozīmi socialistiskās iekārtas izcīņā.

Jāsaka, ka arī Padomju Latvijā A. Upīts ir gandrīz vienīgais kritiķis, kas publicējis plašus apcerējumus par

¹ А. Волков. М. Горький и литературное движение конца XIX века и начала XX века. М., 1954, 264. lpp.

² А. Upīts, Māksla un diletanti, I, Domas, 1912., 1.

buržuaziskās literatūras pašreizējo dekadenci un marasmu kapitalistiskajās valstīs. Šai ziņā A. Upītīm lieliski noderejusi bagātīgā pieredze un latviešu dekadentus apkarojot izkoptā cīņas taktika.

3. DEMOKRATISKĀS UN PROLETARISKI IDEJISKĀS LITERATŪRAS PRINCIPU AIZSTĀVĒSANA

Cīnīdamies pret darba tautai naidīgām literārām strāvām un rakstnieku grupām, pret idealistiskām mākslas teorijām un reakcionāriem uzskatiem, A. Upītis Stolipina reakcijas laikā izveido ciešu pārliecību, ka buržuāzija vairs nav spējīga literatūrā kaut ko nozīmīgu ieguldīt. Savā kritiķa darbībā, ārdīdams veco un reakcionāro, A. Upītis tāpēc lūko saskatīt topošo un jauno, tos spēkus, kas latviešu literatūru virzīs uz nākotni. 1911. gadā viņš jau noteikti pasvītro, ka vienīgi «demokrātisko, žirgti kulturalo šķiru kolektīvā nākotnes sociālās mākslas dīgli».¹

Isti ar Stolipina reakcijas gadiem A. Upīša kritikās spilgti iezīmējas divas raksturīgas līnijas, par kurām K. Krauliņš ļoti pareizi izsakās: «Ciešā sakarā ar šo ārdošo līniju Upīša kā literatūras kritiķa darbā vijas cauri otra līnija: sabiedriski nozīmīgās mākslas principu meklēšana, izvirzīšana un aizstāvēšana. Graujot un noārdot bezidejisko, reakcionāro latviešu literatūru, Upītis allaž tai pretstatā izvirzījis demokrātiski un proletariski idejiskas literatūras principus, tādas literatūras principus, kas kalpo darbaļaužu plašo masu interesēm, palīdz tām apzināties savu šķirisko stāvokli un revolucionārās cīņas uzdevumus.»²

Šīs divas pamatlīnijas A. Upīša kritikās rodas un nostiprinās reizē ar viņa idejisko izaugšanu, ar noteikto tuvošanos strādnieku šķiras mērķu izpratnei. Mechaniski tās tomēr nav

¹ A. Upītis, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture, 300. lpp.

² K. Krauliņš, Cīņā par dzīves patiesību, Karogs, 1952., 2.

atdalāmas viena no otras, jo A. Upīts vai ik rakstā ir reizē ārdītājs un jaunā cēlējs. Savus atzinumus un uzskatus viņš izklāsta, nevis abstrakti teoretizējot par atsevišķu jautājumu, bet kā kritiķis aplūkodams konkrētas parādības un atsedzot to kopsakarības, polemizējot ar pretiniekiem.

Jau Stolipina reakcijas gadu sākumā A. Upīša kritikās spēcīgi izskan pārliecība par literatūras un dzīves ciešajiem sakariem un optimistiska atziņa, ka literatūra ir nozīmīgs sabiedriskās attīstības veicinātājs spēks. Tiesa, tie nebija latviešu kritikā pirmo reizi dzirdēti atzinumi; šīs tezes, ko izvirzīja jaunstrāvnīki, vairāk vai mazāk konsekventi kopš XX gs. sākumā aizstāvēja jau E. Pīpiņš-Vizulis, J. Asars u. c. A. Upīša nopelns tomēr tas, ka reakcijas laika paguruma un apjukuma apstākļos viņš no jauna spēcīgi atgādina šīs patiesības un, vērsdamies pret dekadentu formalismu, buržuāzisko estetu uzbrukumiem realistiskajai un demokrātiskajai mākslai, virza tālāk savu priekšgājēju aizsākto darbu.

Sekojošā krievu revolucionāro demokrātu un J. Jansona-Brauna 90. gadu tradīcijām, A. Upīts, kā skaidri redzams viņa sacerējumos, grib būt ne tikai kritiķis, objektīvs mākslas darba satūra un formas vērtētājs, bet arī kaismīgs cīnītājs par realistiskās literatūras augšupeju un sabiedrisko progresu. Tā, ar Stolipina reakcijas gadiem sākot, viņa kritikās ierodas arvien vairāk publicistikas, un nereti pat grūti novilkst stingru robežu starp šīm nozarēm.

A. Upīša plašāko un principālāko kritisko rakstu skaitā, kuros atklājas viņa estētiskie uzskati un loma literāro procesu attīstībā, vispirms minams 1910. gadā publicētais «Latvijas Skolotāju biedrība, viņas žurnāls un Teodors Zeiferts».¹ Polemizējot ar T. Zeifertu, kas pēc padzīšanas no «Izglītības» redakcijas koleģijas bija uzstājies presē ar šī žurnāla idejiskās platformas un A. Upīša kritiku, A. Upīts pirmo reizi asi

¹ Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 271. (Šis ir pēdējais A. Upīša raksts minētajā laikrakstā.)

uzbrūk Zeifertam, reizē deklarējot savus pilnīgi pretējos mākslas principus.

Sagrozot patiesību, T. Zeiferts savā rakstā pārmeta «Izglītībai», ka tā novērsusies no plašākām lasītāju aprindām, jo, nostādamās uz vēsturiskā materialisma pamatiem, tā kļuvusi par vienas šķiras organu. Zeiferts tāpat apgalvoja arī, ka vēsturiskais materialisms esot tikai «teorija starp citām un tikpat vienpusīga un pārvarama kā kaut kura cita». A. Upīts šos Zeiferta izdomājumus kategoriski noraida, pie tam ironiski piebilstot, ka, pēc Zeiferta domām, «Izglītības» redakcijai gan vajadzētu grīloties starp dažādiem uzskatiem, pretējiem poļiem, lēkāt no ciņa uz cini. Zeiferts, saka tālāk A. Upīts, vēsturisko materialismu grib kritizēt, bet nemaz nepazīst to, jo citādi viņš zinātu arī nemaldīgo kritēriju, pēc kura tieši «tā atziņas teorija pareizāka un vērtīgāka, ko apstiprina dzīves praktika». Zeiferts grib «pārvarēt» viņam personīgi svešu, nepieņemamu teoriju, bet viņam nav pat neviena nopietna argumenta saviem spriedumiem.

A. Upīts pasvītro, ka «Izglītība» ies nosprausto ceļu tālāk, neslēpjot savu demokrātisko nostāju, lai gan ievietojamo daiļdarbu izvēlē vadīsies no principa, ka «zināmā mērā sabiedrīks ir katrs mākslas tēls un tēlojums, kas nav tieši antisabiedrīks, kas nepropagandē sabiedrīku un individualu nīkulību».

A. Upīts savā rakstā min T. Zeifertu to kritiķu skaitā, kas, dažādi laipojot un «tīro» mākslu aizstāvot, palīdz literatūru saistīt šauru estētisku dogmu sprostā, atvirzīt no aktualās dzīves. Deklarēdams, ka latviešu kritikai un literatūrai nav jāvirzās pa Zeiferta ieteikto ceļu, A. Upīts emocionāli pacilātā formā izsaka savus pretējos uzskatus: «... es vēlos rakstnieku, kas saprastu sava laikmeta dzīvi un virzītu sabiedrīko un individualo domu uz zinātniskas atziņas rādītājiem, intuīcijas nojaustiem nākotnes ceļiem, — kas neietu kulturalas attīstības astē, bet priekšgalā, kas nebūtu tik vien līdzgājējs, bet pravietis.»

80. gadu beigās, kā zinām, T. Zeiferts uzdrošinājās pole-

mizēt ar Lautenbachu-Jūsmiņu un prasīt no rakstnieka «laika garu», dzīves īstenību un realismu. Turpmākajā darbības gaitā Zeiferts no šīm prasībām pakāpeniski atteicās. A. Upīša 1910. gada dedzīgais aicinājums rakstniekiem tiekties uz nākotni un iet dzīves attīstības priekšgalā ir nesalīdzināmi progresīvāks par kādreizējo Zeiferta programmu, no kuras viņš pats jau bija pasteidzies atkāpties, un tas satur nepārprotami arī pret pašu Zeifertu vērstu polemisku dzeloni.

Rakstnieks, kas spētu vest masas uz priekšu — lūk, A. Upīša ideāls. Izaudzināt šāda tipa rakstniekus, pašam aktīvi piedaloties literatūras augšupejā, tas kļūst par vienu no svarīgākajiem un aktualākajiem A. Upīša uzdevumiem kritiķā. Saskatīdams, ka Zeiferts Stolipina režīma laikā arvien vairāk attālinās no saviem jaunības principiem un grimst dziļāk reakcijas purvā, A. Upīts atkal un atkal kritizē viņu un pārējos latviešu kritiķus, kam nav drosmes un vēlēšanās cīnīties par progresīviem mērķiem dzīvē un literatūrā. 1911. gadā A. Upīts, piemēram, publicē plašu apceri «Teodors Zeiferts»,¹ tāpat savā «Rakstniecības vēsturē» asi vērsdamies pret šo «literāro amfibiju», kas cenšas vairs tikai laipot, bet galu galā pret progresīvo arvien uzstājas ar «oportunistiskas kritikas paņēmieniem».

A. Upīts neaprobežojas tikai ar renegatisko un laipotāju kritiķu kritiku un sajūsmas spārnotiem aicinājumiem radīt izcilus literārus darbus. Pacietīgā un ilgstošā darbā viņš cenšas ar lietišķas kritikas palīdzību audzināt rakstniekus idejiski un estētiski, cenšas parādīt tiem īsto ceļu uz realismu, uz demokrātisko lasītāju masām. Viņš ne tikai apgalvo, ka «arī dzejnieks ir savas zināmas šķiras loceklis»², bet ar konkrētu darbu analīzi pierāda, ka tas tiešām tā, un tālāk noskaidro, kādiem sabiedriskiem nolūkiem kalpo attiecīgais rakstnieks un tā radītais dzejolis vai stāsts. Ja progresīviem — A. Upīts to apsveic, atbalsta un palīdz lasītā-

¹ Izglītība, 1911., 1.

² A. Upīts, Grāmatas un lasītāji, Jaunības Tekas, 1910., 7., 8., 10.—12.

jiem izprast un uztvert te atrodamās idejiskās un mākslinieciskās vērtības, ja reakcionāriem — tad kritiķis nepazīst saudzības apkarojot.

Buržuaziskās idejas visumā A. Upīts atzīst par atpakaļrāpulīgām un norāda, ka rakstnieks, kas pūlas tām sekot, pat labākajā gadījumā būs vienīgi astē gājējs. Sīkburžuazisku noskaņu paudējiem viņš atgādina, ka iedomas par šķirisku nolūku neietekmētu «brīvību» un «neatkarību» ir tukšas un nepamatotas. Visādus izdomājumus par progresīvās literatūras «tendenciozitati», «vienpusību un nebrīvību» viņš spēcīgi nosauc par «vecām pasakām» un liek atcerēties šai sakarā dekadentisko individualās «brīvības» sludinātāju metamorfozas. Pati dzīve labi pierādījusi, uzsver savās kritikās A. Upīts, ka tikai tāds rakstnieks, kas saistījis dzīvi un darbu ar tautas progresīvajiem slāņiem, ir attīstības spējīgs un var radīt lielus darbus. Dzīve pierādījusi arī to, saka A. Upīts, ka «neviens rakstniecības virziens nevar augt un augļus nest ārpus sabiedriskām šķirām, ārpus dzīves un ārpus lieliem sabiedriskiem centieniem».¹

Latviešu patriarhāli didaktiskās un buržuaziskās literatūras raksturīgākos motīvus un attieksmes pret tautu A. Upīts 1910. gadā plaši un pamatīgi iztīrījis kritiskajā skicē «Skaidra sirds latviešu rakstniecībā»,² kurā, kā viņš autobiografijā norāda, turējis «tiesu arī par sava paša pagātņi» (XXI, 942.).

Krievu literatūra, saka A. Upīts, «nākusi arvienu kalpot savai tautai», turpretī mūsu rakstnieku lielākajai daļai «pavisam trūkst dziļās, dzīvās socialās līdzjūtības pret nabadzībā un tumsā pagrimušo tautas vairākumu», un tie sargājušies pat «pieklauvēt pie sabiedriskās struktūras pamatiem», toties cenšas tautu barot ar «septītā baušļa morali».

Analizējot Neikena, Apsīšu Jēkaba, Niedras, Purapuķes, Kleinberga, Tīrzmālietes u. c. darbus, A. Upīts atzīst, ka tur izklāstīts vai viss reliģiski dogmatiskās morales kodekss;

¹ A. Upīts, Latviešu rakstniecība krustceļā, Jaunā Dienas Lapa, 1910., 297.

² Izglītība, 1910., 8., 9.

grēks un sods, pakļaušanās kārdinājumam un atturēšanās svētlaimība, bet pār visām lietām reliģiska cilvēka «skaidra sirds» — viņu centralie motīvi. Atkāpšanos no pieņemtām dogmām šie rakstnieki iztēlo kā postu un nelaimi, bet absolūtu padevību «oficiālas iekārtas» sankcionētiem reliģiskās morāles principiem — kā skaidras sirds, miera un svētlaimes avotu.

Aizstāvēdami iesīkstējušas dogmas, sludinādami nepretošanos varmācībai un netaisnībai, visi šie rakstnieki, uzsver savā kritiskajā skicē A. Upīts, pūlas tautu saistīt pie rokām un kājām, apspiest brīvo, augošo domu, noturēt «sabiedriskā pasivitātē, kur viss vienalga, kur nepazīst ilgu pēc tiesībām un labākas nākotnes».

Daiļliteratūras idejisko un māksliniecisko analīzi prasmīgi saistīdams ar sabiedriski politiskās dzīves jautājumiem, A. Upīts savā plašajā apcerē spēj parādīt, ka šķietami cēlais un apolitiskais «skaidras sirds» motīvs, kas dažādās variācijās sastopams veselā virknē latviešu rakstnieku darbos, būtībā ir reakcionārs un palīdz saglabāt pastāvošo iekārtu un valdošo šķiru kundzību. Asi nokritizējis reakcionāro literatūru, A. Upīts rakstā izsaka prasību pēc gluži citādas, progresīvu ideju caurstrāvotas, latviešu rakstniecības. Tās gan ir it kā garāmejojot ieskicētas domas, taču ar dziļu saturu. A. Upīts te dedzīgi aizstāv tādu mākslu, kas atsegtu dzīves patiesību, kurā ne tikai atspoguļotos tagadējā «tautas sašķirošanās», bet kas reizē būtu cīnītāja pret iesīkstējušām dogmām un līdz ar pašu dzīves attīstības gaitu ietu «akmeņaino ceļu stāvā kalnā».

Jau apcerēdams «skaidras sirds» motīvu, A. Upīts izsaka atziņu, ka progresīvā literatūra saistīta ar gluži citiem sabiedrības slāņiem, kuri nevar un nedomā sekot pazemības un samierināšanās sludinātājiem. Daudzos citos šī perioda apcerējumos, kritikās un recenzijās viņš vēršas pret visādiem mēģinājumiem diskreditēt masas un literatūru, kas kalpo to mērķiem.

Tiem buržuāzijas kritiķiem, kas nerimās apgalvot, ka lat-

viešu «zemākie» slāņi pavisam neattīstīti garīgajā ziņā un tāpēc nespējīgi no sava vidus izvirzīt lielus rakstniekus, ne nu vēl radīt savu īpatnēji atšķirīgo mākslu, A. Upīts dod arvien jūtamākus pretrīcienus, stāda pretī neapstrīdamus faktus. Pati labākā liecība par nicināto masu spēku un pieaugošo varenību literatūrā ir tā, uzsver A. Upīts, ka tām jau ir tāds ģeniāls dzejnieks kā Rainis. Pie tam viņš atgādina, ka lielais Rainis nav viens savā cīņas postenī, jo no tautas apakšējiem slāņiem pēdējā laikā ir izaugusi vesela «apzinīga, augoša (rakstnieku. — J. U.) grupa, kas saprot īstas mākslas nozīmi sabiedriskas attīstības gājienā»¹ un kuras daiļrade idejiski un tematiski krasi atšķiras no «skaidrās sirds» pārstāvju darbiem. Šai grupā, protams, arī A. Upīts.

Gan atsevišķi recenzēdams Raiņa darbus, gan pieminēdams un izceldams viņu savos literarajos apskatos, A. Upīts reakcijas gados noteikti uzlūko Raini par strādnieku šķiras dzejnieku, kura personībā un daiļradē «konsekventi tipiski izteicas viņas dziļākie ideāli, viņas karstākā cenšanās un spēcīgākā sajūsma»². Raiņa dziļi idejiskajos un mākslinieciski spēcīgajos darbos, saka A. Upīts, cilvēks tiešām saskata dzīves nerimstošās maiņas un pārvērtības, dzird sāpes un gaviles, viņu lasīdams paceļas atjaunotā, nesalaužamā spēkā. «Kā liels zvans, — gleznaini izsakās A. Upīts, — šī Raiņa dzeja dimd mūsu lirikas zvārguļu un pulksteniņu džinkstošā koncertā.»³ Raiņa dzeja, atspoguļodama «lielo cīņu laikmetu, atgādina neaizmirst to un parāda kā sagatavošanās un pārējas posmu uz vēl augstāku un pilnīgāku pakāpi pamatšķiras dzīvē».

Sirsnīgu, izjustu Raiņa literāro portretu A. Upīts sniedz apcerējumā «Uguns un nakts» (1910.)⁴. Rakstā A. Upīts izmanto zīmīgu kontrasta paņēmieni: pirmajā daļā uzzīmē

¹ A. Upīts, Universalā bibliotēka, Jaunā Dienas Lapa, 1911., 243.

² A. Upīts, Pirmie asni, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 170.

³ A. Upīts, Latviešu rakstniecība krustceļā, Jaunā Dienas Lapa, 1910., 297.

⁴ Izglītība, 1910., 1.—4.

A. Niedras rakstnieka portretu, parādīdams viņu kā reakcionaru barvedi, «jaunnacionalisma» ideologu, literaru veikalnieku un avanturistu, bet otrajā — viņa tiešo pretstatu Raini. Trāpīgos raksturojumos, dzēlīgā, spēcīgā stilā A. Upīts atsedz Niedras melnsimtniecisko darbību, paškritiski atzīdams te, ka kādreiz viņa slavinātāju un sekotāju vidū atradies «arī šī raksta autors».

Rainis un Niedra, saka A. Upīts šai apcerējumā, ir divi pretēji elementi, pretēju pasaulu pārstāvji, salīdzināmi ar uguni un nakti. Viņi ir viena laikmeta bērni, bet ne dzīvē, ne darbā tiem nav neviena saskares punkta «pa visu līniju». Niedram, saka A. Upīts, visos stāstos un dzejoļos «viena un tā pati doma, Rainim — ik četrindru pantā jauna ideja». Līdz Raiņa «Tālajām noskaņām» latviešu dzejas straumīte bija sīka un sekla, klusiņām sīca ap baznīcas bērziem, garām kāpostdārzam iepļūda linu mārķā. Tikai ar Raiņa dzeju mūsu liriskā «pirmo reizi atveras jūra, kur bangas brāžas un kuģi lepmi saceltām burām traucas uz tālēm, kur saule aušt».

Apcere «Uguns un nakts» ir pilna dzīvības un jaunu ierosinājumu, ar to A. Upīts ieraksta latviešu kritikas vēsturē neaizmirstamu lappusi. Kaut arī ar dažām kļūdām (piemēram, nosaucot Raiņa reakcijas gados rakstītos dzejoļus par «Tālo noskaņu» variācijām un uzskatot, ka starp Raiņa revolūcijas laika dzejoļiem ir daudzi, kas «pilnīgi bez nozīmes vēlākiem laikiem»), apcere «Uguns un nakts» ir A. Upīša noteikts uzticības apliecinājums proletariātam un krasa, demonstratīva novēršanās no buržuazijas.

Jāatzīst, ka J. Jansons-Brauns, 1910. gadā pieminēdams šo rakstu, atsevišķos trūkumus un kļūdas pārspilē, un viņa vērtējums nepārlicina: «Vai Andr. Upīts atradīs ieeju proletariāta jūtu un domu pasaulē, vai viņš tiešām stāsies «pie sava laikmeta laktas»... to, protams, nevar iepriekš paredzēt.»¹ Negribam apgalvot, ka A. Upīts jau 1910. gadā būtu

¹ J. (Jansons-Brauns), Andreja Upīša «Studijas un kritikas», Izglītība, 1910., 6.

kļuvis konsekvents proletariskās mākslas teoretiķis un cīnītājs, taču «ieeju» proletariata domu un jūtu pasaulē viņš gan neapšaubāmi ir atradis. Par to var droši spriest ne tikai pēc apceres «Uguns un nakts», bet tāpat arī pēc viņa daiļliteratūras darbiem, kritiskajiem rakstiem par Raini un augošajiem pamatšķiras dzejniekiem, no asajiem uzbrukumiem buržuazijai un tās mākslai utt.

Ar apzinīgu pievēršanos proletariātam A. Upīts kopš 1910. gada visādi cenšas sekmēt jaunās proletariskās mākslas «pirmo asnu», kā viņš nosauc iesācēju — strādnieku literāros mēģinājumus — augšanu. Piemēram, recenzēdams Šalkoņa pirmo dzejoļu krājumu «Pirmie asni»¹, A. Upīts atzīmē, ka jaunais autors ir strādnieku dzīves un ideālu apdziedātājs un tāpēc vien jau «interesanta parādība» šai tukšajā laikmetā. Pārdroši un nepareizi būtu apgalvot, saka A. Upīts par Šalkoni, «ka viņš jau ir proletarisks dzejnieks» līdzīgi Rainim. Šalkoni A. Upīts pagaidām vēl atzīst par diletantu, bet viņa dzejoļu vienīgais temats par strādnieku dzīvi ar nemitīgo darbu, sāpēm, ciešanām un ilgām, kas risināts ar lielu pārliecības spēku, izpelnās viņa sirsnīgo atzinību.

Biedriski vērtēdams Šalkoņa pirmo grāmatu kā proletariskās dzejas spirtus un zaļoksnējus asnus, A. Upīts aicina autoru pārvarēt iesācēja naivitāti, atbrīvoties no buržuaziskās literatūras ietekmes izteiksmes līdzekļos un stilā, jo «īstai proletariskai dzejai ne ar ko nevarētu būt mazāk radniecības kā ar tautisko romantismu». Arī otrā recenzijā par «Pirmajiem asniem»² A. Upīts atzinīgi atsaucas par Šalkoni un izsaka cerību, ka, izkopjot talantu, viņš kļūs par īstu un savdabīgu proletarisku dzejnieku. «Kaut tikai nebijis tik vispārīgs, — piemetina Upīts, — tik teoretiski sauss un programatisks! Un kaut proletariskā dzejā nepinis tik daudz apdilušu tautiski romantisku «dzidru rasu» un «liepu smaržu!»

¹ A. Upīts, Pirmie asni, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 170.

² A. Upīts, Latviešu rakstniecība, Izglītība, 1910., 6.

Kā zinām, Šalkonis (K. Dīriķis) jau kopš 1904. gada bija LSDSP biedrs, un literārā darbība ar laiku tiešām kļuva par viņa veiktā revolucionārā darba organisku sastāvdaļu. A. Upīts ar savu kritiku bija pirmais, kas palīdzēja Šalkonim atrast dzējā pareizo ceļu. Šis ir tikai viens no tiem raksturīgajiem faktiem, kas liecina par to, kā jau reakcijas apstākļos A. Upīts centies pašķirt ceļu talantīgajiem proletariskās literatūras darbiniekiem.

Stolipina režīma laikā izteiktajos A. Upīša spriedumos par proletarisko mākslu jau pavīd viņa pirmie mēģinājumi risināt aktualas, tai laikā vēl neskaidras problēmas: novatoriskas formas nepieciešamība jaunajam saturam, revolucionāru ideju iemiesošana mākslinieciskos tēlos utt.

Starp citu, tagad mums šķiet pavisam nesaprotams fakts, ka par proletarisko mākslu (sakarā ar Šalkoņa «Pirmajiem asniem») A. Upīts sāk runāt buržuaziskā «Dzimtenes Vēstneša» slejās, kur tai pašā laikā citu autoru raksti bija vērsti pret proletariatu. Kā vēlāk A. Upīts pats paskaidro, tad šīs avīzes redaktori progresīvus rakstus uzņēmuši tīri veikalniecisku apsvērumu dēļ: «Ievērojamākiem rakstniekiem kaut kādus spaidus uzlikt nav īsti ērti, bet viņu vārds un darbi velk, un tāpēc ar tiem jāreķinās» (XVII, 400.).¹ Kritiku ievietošana «Dzimtenes Vēstnesī» gan ir zināma liecība, ka 1910. gadā A. Upīts vēl nav īsti nostājies proletariskā idejiskuma pozīcijās, taču nav jāaizmirst arī tā audzinošā nozīme, kāda viņa rakstiem bija avīzes sīkburžuazisko lasītāju masās.

«Skaidri redzams, — raksta A. Upīts Stolipina reakcijas beigu posmā, — latviešu rakstniecībai jāgriežas uz sabiedrisku ideju ceļa, ja viņa grib nokļūt tālu un augstu. Un viņai jānokļūst turpu! Tie spēki, kas visu dzīvi dzen, arī rakstniecības attīstību neapturami griež uz šo ceļu.»² Pilnīgi

¹ A. Upīts, Feļetona valstībā, Domas, 1915., 3.

² A. Upīts, Latviešu rakstniecība krustceļā, Jaunā Dienas Lapa, 1910., 297.

pareizi saskatīdams progresīvo rakstnieku tieksmi no jauna augošās strādnieku kustības ietekmē pievērsties darbaļaužu dzīvei, meklēt tur avotus savai daiļradei, A. Upīts pūlas veicināt šo meklējumu procesu ar saviem kritiskajiem rakstiem. Ar biedriskiem norādījumiem savās recenzijās, apgaismojot svarīgus literatūras teorijas jautājumus vienkāršā, katram saprotamā veidā, un sakarā ar konkrētas literatūras parādības aplūkojumu A. Upīts praktiski palīdz atrast īsto ceļu jauniešiem rakstniekiem, pamudina viņus.

Skarot daudz un dažādus literatūras teorijas un prakses jautājumus, A. Upīts izsaka vērtīgus aizrādījumus un atzīnumus, kas raksturo viņa dzīvo interesi par demokrātiski un proletariski idejiskas literatūras augšanu, viņa plašās zināšanas, materialistiskos estētiskos principus.

Polemizējot ar idealistisku uzskatu pārstāvjiem, A. Upīts aizrāda, ka mākslas darbs nerodas kaut kādas metafiziskas «brīvas gribas» rezultātā, bet šī griba ir tikai zināmu sabiedrisku apstākļu produkts. Masu spēks ir lielākais rakstnieka darbības rosinātājs, tāpēc tiem, ko «augošs kolektīva spēks izvirzījis savā priekšgalā», nav mokošu pretrunu starp individuālo un kolektīvo, un mākslas ideāls tiem saplūst ar sabiedrisko ideālu.¹ Individuāli pārdzīvojumi, saka A. Upīts, «siek un izdziest, ja tie neietveras sabiedriskā kopumā».² Tā ir «māksla sīkumos», turpina attīstīt savas domas par literatūru A. Upīts, ja dzejnieks izolējas no sabiedrības un gremdējas subjektīvās izjūtās un lasītājs neredz, kā atsevišķa pievilcīga ainiņa ietveras lielajā dzīves gleznā. Citējot Raiņa rindas: «Es plūstu pulkā līdz kā koks no straumes rauts», A. Upīts nosauc viņa svešumā radušos dzejoļus par «spēka dzeju», kas pretstatā subjektīvo liriķu «klusajai dzejai» pauž nākošās uzvaras pārlicību.

¹ A. Upīts, «Ceļa jūtis», Laika Balss, 1911., 9.

² A. Upīts, Spēka dzeja, Jaunā Dienas Lapa, 1911., 58.

Reakcijas posmā A. Upīts sāk pastiprināti interesēties par realistiskās literatūras pamatproblemām. To, piemēram, apliecina pagaidām vēl nelielu piezīmju veidā izteiktie atzīnumi par tipizāciju un tipisko. A. Upīts, starp citu, uzsver, ka rakstniekam nepietiek attēlot tikai konkrēti redzēto un dzirdēto, bet viņam jāiet tālāk par empiriskā ceļā iegūtiem faktiem. Viņam jāprot materialā atšķirt «svarīgo no mazsvarīgā», «tipisko no vispārējā»¹, jo interesanta, bet netipiska gadījuma attēlojums «nevar atvērt tālāku izredzi cilvēku kopdzīves sajauktos labirintos».² Ja rakstnieks nerada sociāli nozīmīgus darbus, viņš paliek šaurajā individualisma lokā un jo bieži propagandē «gļēvu personisku patveršanos, romantisku atšķelšanos — pilnīgu kapitulāciju dzīves netaisnās varas priekšā».³

It visur akcentēdams saturu kā galveno, vērtēdams atsevišķu darbu pēc tā, kādas idejas tas pauž, A. Upīts tomēr vienmēr atgādina iesācējiem, cik svarīga loma ir mākslinieciskajai formai. Pats būdams rakstnieks un tātad jau praksē pārbaudījis savās kritikās izvirzītās tezes, viņš norāda, ka saturs jāsakausē ar formu, raksturi jāizveido pārliecinoši, tēlu rīcība jāmotivē. Tikai rūpīgā darbā rakstnieks var apgūt meistarību, un lasītājam nedrīkst rasties priekšstats, ka autors paviršs un nevērīgs, ka viņš vēl nav apguvis vielu un nav atradis tai atbilstošo ietēru. Līdzīgi Ļ. Tolstojam A. Upīts uzsver, domādams par meistarību: «Lasītājs nedrīkst manīt, ka rakstnieks vēl lauzās pats ar sevi, rakstniecības darbs nedrīkst pēc sviedriem smaržot — tam jābūt vieglam kā rotaļai.»⁴

Ar Raiņa klasisko darbu analizēm A. Upīts pierāda, ka vienīgi izkoptā, skanīgā, emocionālā formā ietērpts idejiskais

¹ A. Upīts, Literariskas ekskursijas, 17, Jaunā Dienas Lapa, 1911., 255.

² A. Upīts, Iz jaunākās stāstu rakstniecības, Dzimtenes Vēstnesis, 1908., 74.

³ A. Upīts, Nātras un kokrozītes, Laika Balss, 1911., 27.

⁴ A. Upīts, Aija, Izglītība, 1911., 4.

saturs pilnīgi nokļūst līdz lasītājam, ietekmē viņu, aizrauj un pārlicina. Bet iesācējus A. Upīts brīdina — neaizrauties ar formu, nepārvērst to par «fonetisku rotaļāšanos», jo galvenais tomēr mākslā ir saturs. J. Kārsteņa dzejoļus recenzējot, A. Upīts, piemēram, pasvītro: «Bez dziļa idejiska satura un sajūsmas dzejā nav padarāmas lielas lietas ar diezgan veiklu tehniku vien.»¹

Sā darba cēliena beigās A. Upīts sāk pacelt savās kritikās arī svarīgo jautājumu par demokrātisko rakstnieku pasaules uzskatu un aprādīt, cik tam svarīga loma daiļrades procesā. Ja grib kritizēt reakcionaras parādības, saka A. Upīts, nepieciešams stingrs pasaules uzskats, jo tikai tad būs iespējama stingri principāla kritika. Rakstnieks nekad nedrīkst būt malā stāvētājs, vienīgi objektīvs norišu vērotājs un attēlotājs, bet satīriķim, pēc A. Upīša pamatotā atzinuma, jo vairāk jābūt «politiķim, sabiedriskam ideju cīnītājam, kas pats ik acumirkļa atrodas sadzīves kustībās, kas uztver, kritizē, vērtē...»². Runādams par satīru kā daiļliteratūras formā ietvertu īstenības kritiku, A. Upīts turpat uzsver: «Satīriķis nedrīkst būt bezpartejisks; partejība, tā teikt, ir viņa domas un viņa mākslinieciskās radīšanas impulss.»

Zīmīgi, ka A. Upīts Stolipina reakcijas gados atsevišķos gadījumos sāk izvirzīt pareizākas tezes nekā Pļechanovs — viņa pirmais skolotājs marksismā kopš 1905. gada. Kā zināms, jau krājumā «За двадцать лет», ko studēja arī A. Upīts, Pļechanovs puda meņševistisku teoriju par mākslinieka un politiķa principālo atšķirību, uzbruka M. Gorkijam par revolucionāru ideju aizstāvēšanu daiļradē. A. Upīts gan konkrētāk neiztirzā partejiskuma jēdzienu, taču pēc viņa kritisko rakstu konteksta noprotams, ka viņš 1911. gadā jau atzīst revolucionāro, proletarisko partejiskumu, jo tajos

¹ A. Upīts, Gāju putni, J. Kārsteņa dzejas, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 115.

² A. Upīts, Literariskas ekskursijas, 9, Jaunā Dienas Lapa, 1911., 80.

epizodiski pavīd doma, ka rakstniekam jākritizē kapitalistiskā dzīve no proletariata interešu viedokļa.

Līdz 1911. gadam A. Upītīm nav specialu apcerējumu par realisma problemām, kādi tik raksturīgi viņa vēlākajiem darba posmiem. Būtībā tomēr A. Upīts realismu aizstāv un popularizē jau Stolipina reakcijas apstākļos, kritizēdams reakcionāru dogmu kalpus, dekadentus, seklu un paviršu īstenības atspoguļotāju darbus. Savā daiļradē vērsdamies pret kapitalistisko sabiedrību, A. Upīts arī kā kritiķis šai laikā uzsver, ka nesaudzīgi apkarojams dzīvē un literatūrā viss vecais, traucējošais, jo ceļš uz nākotni ved «caur realu atziņu, caur dzīves īstenības nesaudzīgu kritiku».¹

Runādams par patiesību mākslā, A. Upīts māca, ka rakstniekam tā atrodama pašā dzīvē, to dziļi studējot. Pats mainīdamies vēsturiskajos procesos, sekodams dzīvei, A. Upīts kā kritiķis lūkojas uz priekšu. Pasvītrodams literatūras progresīvo sabiedrisko lomu, A. Upīts nokļūst arī pie atziņas, ka proletariātam literatūra ir nepieciešama pavadone un svarīgs līdzeklis nākotnes izcīņai.

A. Upītīm šai posmā gan nav specialu rakstu par daudziem estētikas jautājumiem, taču grūti atrast pat sīko recenziju vidū tādu, kurā viņš neizteiktu kādu nozīmīgu secinājumu vai vērtīgas teoretiskas atziņas. Atsegdams citu darbos kļūdas, A. Upīts vienmēr uzmeklē to cēloņus un parāda ceļu, kā tās novērst. Vērtēdams lielo vārda mākslas meistarību, sevišķi Raiņa darbus, A. Upīts tos neatlaidīgi popularizē, māca radoši izmantot pieredzi un paņēmienus, sāk izteikties par to, kā proletariskam rakstniekam jākalpo savai šķīrai un visai demokratijai. Prieks un lepnums izpaužas A. Upīša kritikās ne tikai par Raiņa mākslu, bet vienmēr, ja parādīties jauns, spējīgs talants vai literārs sacerējums, kaut arī ar trūkumiem, ja izvirzītas jaunas idejas, atklājas svaiga, patstāvīga doma.

¹ A. Upīts, Latviešu drama, Izglītība, 1909., 10.

4. KRIEVU UN CITU TAUTU LITERATURAS VĒRTĒJUMI UN UZSKATI PAR KULTURAS SAKARIEM

Atklājot 1948. gadā pirmo latviešu literatūras un mākslas dekādi Maskavā, Tautas rakstnieks Vilis Lācis savā runā, starp citu, atzīmēja ļoti raksturīgu faktu: «Visi labākie talanti, visi progresīvie latviešu tautas cilvēki, kas ar savu darbu virzīja uz priekšu savas tautas kultūru un sabiedrisko dzīvi, visos laikos ir centušies sabiedroties ar progresīvās krievu sabiedrības pārstāvjiem, mācījušies no krieviem, uzņēmuši sevī krievu ģenija bagātības un cīnījušies pret cariskās patvaldības melnajiem spēkiem.»¹ Ka tas patiesi tā, to spilgti liecina arī A. Upīša daiļrade un kritiķa darbība. Sākot ar Stolipina reakcijas gadiem, parādās viņa raksti par latviešu un krievu kultūras ciešajiem sakariem, drosmīgi izpaužas viņa protests pret latviešu reakcionāro slāņu propagandēto klanīšanos izkurtējušās rietumu buržuāziskās kultūras priekšā.

Jau A. Upīša autobiogrāfiskie atzinumi stāsta par viņa dzīvo interesi kopš literārās darbības sākuma par cit-tautu, sevišķi krievu literatūru, par to, cik daudz vērtīga viņš mantojis no krievu un arī franču un vācu lielajiem vārda mākslas meistariem. Tāpat viņa kritikās arvien plašāk un pamatīgāk aplūkoti šo tautu literārās dzīves notikumi un atsevišķu rakstnieku daiļrade. Ar 1909. gadu A. Upīts sāk publicēt gan plašākus apcerējumus par krievu, vācu utt. literatūru,² gan ietver tās vērtējumus kā izsmelošas kritiskas atkāpes pat daudzās recenzijās par viena vai otra latviešu rakstnieka darbiem. It visur A. Upīts cenšas saskatīt serdē radniecīgas parādības

¹ V. Lācis, Atklājot latviešu literatūras dekādu Maskavā, Karogs, 1949., 1.

² A. Upīts. a) Krievu jaunākā rakstniecība, Dzimtenes Vēstnesis, 1909., 172., 174. un 180.;

b) No vācu jaunākās romanu rakstniecības, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 137., 141., 142. un 143.

un to cēloņus, konstatēt radošu ietekmi vai verdzisku atdarināšanu.

Ne tikai kritizējot dekadenci, bet visnotaļ šai posmā redzams, ka A. Upītim latviešu literatūra ir tuva un dārga, ka viņu nemitīgi nodarbina jautājums, kā pacelt tās idejisko un māksliniecisko līmeni, kā pārvarēt reakcionaras tendences. Tā, piemēram, viņš kategoriski uzstājas pret Zeltmata kosmopolitisko apgalvojumu, ka latviešu literatūrā un mākslā drīz izzudīs nacionalās īpatnības un vistuvākajā nākotnē valdošais un vienojošais būs tikai «vispārcilvēciskais ideāls». Pēc A. Upīša domām, tā var runāt kritiķis, kas «baroņas tikai no starptautisku mākslas teoriju druscipām».¹

A. Upīts nebūt nenoliedz kulturas sakarus un to lomu, tieši otrādi — pasvītro, ka jācenšas tos vēl vairāk nostiprināt un padziļināt. Taču pretstatā buržuazijas praviešu tradicionālajai orientācijai uz rietumiem A. Upīts jau 1908. gadā ļoti noteikti aizstāv uzskatu: «Visi kulturdzīves sakari latviešus velk pie krieviem, ne pie vāciešiem.»² Oponēdams turpat H. Eldgastam, kas apgalvoja, ka latviešiem ir ciešas garīgas saites vienīgi ar vāciešiem un tāpēc pastāvīgi būs jāgriežas pie ģermaņu kulturas «kā pie mūžīgās jaunības avota», A. Upīts aizrāda, ka kulturas sakarus starp tautām nevar radīt mākslīgi, teoretisku apsvērumu ceļā, bet tie izaug dabiski, svarīgu ekonomisku un politisku faktoru nosacīti. Kā norāda tālāk A. Upīts, tad H. Eldgasts balstās uz vācu rasista H. Čemberlena kosmopolitiskajām tezēm, akli propagandē viņa šovinistiskos prātojumus par vācu tautas pārākumu. Noraidot Eldgasta zemošanos rietumiem, A. Upīts pasvītro, ka mazā latviešu tauta ir cieši saistīta ar krievu tautu un vienīgi auglīgā sadarbībā ar to pacelsies arī latviešu garīgā kultūra.

¹ A. Upīts, Rakstu krājums, IV, Dzimtenes Vēstnesis, 1908., 46.

² A. Upīts, Rakstniecības almanachs, Dzimtenes Vēstnesis, 1908., 242.

Jautājumā par kulturas sakariem A. Upīts izsakās arī dažus gadus vēlāk — plašajā rakstā «Ceļa jūtis» (XVIII, 19.—27.)¹ atkal polemizēdams ar darbaļaudīm nepieņemamu kosmopolitisku teoriju aizstāvjiem.

«Ceļa jūtis» A. Upīts kritizē komponistu E. Dārziņu, kas kādā referatā bija runājis par latviešu tautas īpatnībām un tās īpašo «misiju», apgalvodams, it kā šīs īpatnības izskaidrojamas ar «iedzimtām rases savādībām». A. Upītim nāk prātā dekadenta Eldgasta plāpāšana par «augsto» vācu kulturu un pieķeršanās rasisma teoretiskim Čemberlenam, un viņš raksta: «Kur tas laiks, kad iztrokšņojās un aplusa vācu Čemberlens, fizioloģiskā rašu romantika un deučnacionāļu gaviles par junkuru zilajām asinīm, par vācu tautas iedzimto valdnieku un kalpinātāju dabu, — t. i., par iedzimtām rases priekšrocībām. Vai patiešām vēl pēc tik daudz gadiem vajadzēja nākt latviešu māksliniekam un atkārtot šās muļķības?»

A. Upīts secina, ka E. Dārziņš, kuru viņš šai un vēl citos rakstos atzīst par autoritāti muzikā un muzikas kritikā, sabiedriskās dzīves jautājumos orientējas vāji. Ne jau kaut kāds mistiski iedzimis «cēloņu cēlonis» — rase nosaka tautas raksturu, bet materialie apstākļi to vēsturiskajā attīstībā. E. Dārziņa aizstāvētā rasu teorija gan ir «švindelis», tomēr tā buržuazijai izdevīga reakcionāriem nolūkiem. Tos atsedzot, A. Upīts nepārprotami balstās uz Ļeņina darbu «Materialisms un empiriokriticisms», kas skaidri redzams, piemēram, tezē: «Zināms, pie rasu teorijas kā pie salmiņa atkal ķeras visa ārzemju jaunkantianisko valsts profesoru plejade, Krievijas empiriomonisti, mūsu pašu Valteri un līdz ar viņiem visi, kas baidās no vēsturiskā materialisma mācībām.»

Asi uzstājies pret apzinīgiem vai nejaušiem rasisma aizstāvjiem, pateicis, ka buržuazija izmanto visādas reakcionaras teorijas, lai noturētos pie stūres, A. Upīts uzsver, ka valdošās šķiras nevienā zemē nekā paliekama mākslā vairs nespēj dot. Arī latviešu māksla, viņš apcerējuma nobeigumā saka, pašlaik

¹ A. Upīts, «Ceļa jūtis», Laika Balss, 1911., 9., 10.

atrodas ceļa jūtīs — «no aristokrātiski individualā uz demokrātiski kolektīvo». Pilnīgi skaidrs, ka tai «jāizaug un jābalstās uz tām $\frac{4}{5}$ žirgtās, progresā spējīgās kultūras tautas, ne uz pāra desmitiem aristokrātu maku». Pati pamatšķira zināmā mērā vēl atrodas noskaidrošanās procesā, bet aug to rakstnieku skaits, kas uzskata sevi par viņai piederīgiem, kas nešķir mākslu no dzīves, kas tiešām nes mākslu tautas masās un stiprina tās.

Daudzos citos rakstos A. Upīts parāda, ka buržuazisko kritiķu cildinātā vācu jaunākā literatūra būtībā ir pavisam nepievilcīga un nekā ierosinoša nevar dot latviešu rakstniekiem. Polemiski uzstādamies pret šiem kritiķiem, A. Upīts vērtē vācu literatūru pat mazliet tumšākās krāsās. Neievērojot arī tanī esošos demokrātiskos spēkus, A. Upīts vispārina savu atzinumu, it kā v i s a vācu literatūra jau kādu gadu desmitu mīņājas uz vietas, jo parādās gan rūpīgi veco klasiķu darbu izdevumi, bet tagadnē spilgtu talantu nav, un dekadence arī tur visai trokšņaina. A. Upīts šādām parādībām cēloņus saredz vācu nācijas sociāli ekonomiskajā dzīvē un uzsver, ka tieši «šovinistiskais nacionālisms, militāra elku-kalbība... un politiskas intrigas»¹ kavē literatūras uzplaukumu.

A. Upīts uzstājas arī pret buržuaziskās latviešu kritikas maldinātu iesācēju rakstnieku klanīšanos rietumu buržuaziskās kultūras priekšā. Tā, ievadot recenziju par Līčišu Paulas stāstu «Lida Erik»², A. Upīts konstatē tanī ārzemju paraugu nevēlamu ietekmi un aizrāda, ka mūsu jaunie rakstnieki diezgan bieži mēdz smelt no Rietumeiropas avotiem, bet dara to aizvērtām acīm, saldā sajūsmā un naiivā uzticībā. Viņi nav pamanījuši, ka avots izsmelts un tanī atrodas tikai dūņas: «Vakareiropas (sevišķi mūsu tuvākās kaimiņienes Vācijas) garīgā dzīve pilnīgi sterila guļ tautiska šovinisma un imperia-

¹ A. Upīts, Jaunākā stāstu rakstniecība (Vācu tulkojumi), Dzimtenes Vēstnesis, 1908., 212.

² A. Upīts, Lida Erik... no Līčišu Paulas, Izglītība, 1909., 6.

lisma valgos un zem kapitalistiskās buržuazijas zelta maisu sloga. Valdošās šķiras patlaban sāk mākt kulturas atraugas, bezizejas stāvokļa jausmā arvienu vairāk un vairāk (tās) pārņem savāds, inerts, tvanaini reibīgs pesimisms; kalpojošās šķiras — tās gurst darbu nevaļā un rūgtumā, tām nav pietiekošas izglītības, ne citu līdzekļu, ar ko sagatavot zemi lielas, spēcīgas mākslas stādam. Vakareiropas dzīvē un sabiedrībā it nekur nav spēcīgu, arī mākslinieciski apaugļojošu strāvu un kustību. Tāpēc tur patlaban arī nav ne lielas mākslas, ne lielu rakstnieku. Sašķēlusies, sika un apsūkusi Vakareiropas modernā māksla.» A. Upīts minētajā recenzijā tālāk aizrāda arī uz turienes rakstnieku tieksmi jūsmot par Skandināvijas tautu literatūru un atklāj šīs tieksmes cēloņus — tā «pievelk šķiras un individus, kas gribētu aizmirst ār pasauli, sabiedriskās kustības, kultūras cīņu un viņas neprātīgo (lasi: nepatīkamo) tendenci».

Tā A. Upīts spilgti parāda Rietumeiropas, sevišķi vācu literatūrā idejisku apsūkumu kā imperialisma graužošās ietekmes rezultātu, atklāj, ka tur valdošo šķiru rakstnieki vairās no dzīves un pat nedomā meklēt atbildes uz tautas masās dzimušajiem jautājumiem. Šāda literatūra, kā pareizi saka A. Upīts, nekā laba nevar sniegt latviešu rakstniekiem, kuri jau tā savā vairumā atpalikuši no dzīves. Viņš aicina krasi novērsties no bezidejiskās un reakcionarās rietumu kultūras un literatūras, bet pievērsties kultūras sakaru nostiprināšanai ar krievu tautu, mācīties no idejiski un mākslinieciski dziļās krievu literatūras.

Tieši no krievu literatūras, saka A. Upīts, var mācīties, kā kalpot tautas interesēm, tāpēc pilnīgi nepieciešami visos žanros popularizēt un daudz lielākā skaitā tulkot krievu labāko rakstnieku darbus. Jāatzīmē, starp citu, ka A. Upīts jau 1909. gadā izsakās par to, ka jāuzlabo stāvoklis latviešu bērnu literatūrā, pirmām kārtām atbrīvojoties no sentimentāli didaktiskajiem vācu tulkojumiem, bet to vietā izvēloties piemērotus darbus bagātīgajās krievu literatūras krātuvēs. Recenzijā par

bērnu literatūras krājumu «Sietiņš»¹ A. Upīts izsakās, ka sēnalainie vācu autoru darbi vēl joprojām pārpilda «skolu bibliotēku plauktus, nomāc īstu, spirtu, augošu tukumības un pienākuma apziņu... un pareizu mākslas un mākslas uzdevumu atziņu». A. Upīts atzīst, ka, tiklab no mākslas, kā no audzināšanas viedokļa lūkojoties, būtu pareizi, ja strauji palielinātos tulkojumi no krievu valodas: «Krievu rakstnieki ir mazāk sentimentāli, sirsnīgāki, dabīgāki...» Viņu darbi, norāda A. Upīts, spēcīgāk aizkustina jaunatnes jūtas, un to audzinošā nozīme liela.

Savus uzskatus par krievu literatūru A. Upīts 1909. gadā izsaka kritiskajā skicē «Krievu jaunākā rakstniecība»². Viņš pareizi konstatē, ka arī krievu jaunākajā literatūrā ir maz iepriecinoša, taņī maz lielu mākslinieku un spēcīgu tēlu: «Tagadējā krievu rakstniecība savos galvenajos virzienos ir tik tipiski relatīva, tik sīka un grozīgi nenoteikta, ka noteikt viņas zemo mākslas vērtību nav ne grūti, ne riskanti.» Tomēr, saka A. Upīts, būtu netaisni un nepareizi visu bez jebkādas izlases sabērt vienā kaudzē. Bez Arčibaševa, Kamenska, Sologuba u. c. «modernistiem» un dekadentiem, kas novērsušies no dzīves un klasiķu atstātā mantojuma, ir arī citāda tipa rakstnieki: ap izdevniecību «Знание» grupējas progresīvi rakstnieki — Gorkijs, Serafimovičs, Telešovs, Gusevs-Orenburgskis u. c., kuriem ir «kopīgs viens pamata vilciens, varētu sacīt, tendence, apstrādājamo vielu un sajūsmu smelt iz tiešiem sabiedriskās dzīves iespaidiem, iz sava laika psiholoģisku pārdzīvojumu ievīļojumiem». Atgādinādams, ka «krievu rakstniecība vienmēr ir bijusi sabiedrisku centienu skaļākā izteicēja, spilgtākais atspoguļojums», A. Upīts norāda, ka «Знание» grupa, šīs tradīcijas sargājot, neatlaidīgi karo pret dekadentiem un viņu mēģinājumiem šo raksturīgāko pavedienu saraut un atsvešināt literatūru no sabiedriskiem

¹ A. Upīts, Sietiņš, Septiņas zvaigznītes bērniem, Dzimtenes Vēstnesis, 1909., 87.

² Dzimtenes Vēstnesis, 1909., 172., 174. un 180.

centieniem. Daudzi krievu progresīvie rakstnieki, kā konstatē A. Upīts, ir mācījušies no Čehova, šī «vislabākā krievu dzīves tēlotāja», kura daiļradē tik niansētas atbalsojušās «tautas ciešanu un nopūtu skaņas», tāpat no citiem klasiķiem.

Runādams par krievu klasiskās literatūras mantojumu — Puškina, Gogoļa, Turgeņeva, L. Tolstoja u. c. darbību — A. Upīts raksturo Jevgeņija Oņegina, Bazarova, Čļestakova, Annas Kāreņinas u. c. tēlus kā tik spilgtus, tipiskus sava laikmeta un sociālās vides pārstāvjus, ka starp tiem lasītājs joprojām «var diendienā staigāt un justies kā starp dzīviem cilvēkiem», sajūtot viņu elpu un skaļos sirdspukstus.

Plašajā apcerē visnotaļ izmanāms, ka krievu klasiskā literatūra A. Upītim stipri tuva ar ideju bagātību, netaisnās iekārtas drosmīgo atmaskojumu un kritiku, pozitīvajiem ideāliem, lielisko formas meistarību. Te izjūtams arī, ka krievu literatūrai A. Upīts ar tādu cieņu pievēršas tāpēc, ka pretstatā vācu literatūras vairākumam krievu lielie rakstnieki nekad nav bijuši šovinistisku ideju aizstāvji un tiem pavisam svešs nacionalisms, turpretī tie ar draudzības jūtām izturējušies pret visām pārējām tautām.

Krievu klasisko literatūru A. Upīts tieši nosauc par «nemirstīgu mākslu» un atzīst, ka krievu klasiķi spējuši «sava laikmeta cilvēka un dzīves tipiskākās īpašības, dziļākās ciešanas, intensīvākās tieksmes, dedzinošākās ilgas koncentrēti, kristalizēti ievēdot dzīvos tēlos un pārliecinošos tēlojumos».

Minētā krievu literatūras apskata nobeigumā A. Upīts pirmo reizi plašāk runā arī par M. Gorkiju, izsacīdamies visumā ļoti atzinīgi. A. Upīts atzīst, ka «Gorkija talants ir dziļš», un nosauc Gorkiju par «spožāko zvaigzni» krievu jaunākajā literatūrā. Gorkija mākslas tēli, pēc A. Upīša secinājuma, ir ienesuši «tik daudz individuāla možuma un spēka pilnas drosmes krievu dzīvē un rakstniecībā, ka visi vēlākie «absolutie», «brīvie» u. c. izskatās kā viņa izbālējušas kopijas». A. Upīts akcentē Gorkija milzīgo lomu ne tikai literatūrā, bet pašu sabiedriski politisko procesu ietekmēšanā, tomēr vēl nesniegdams Gorkija daiļrades stingri šķirisku

un izvērstu vērtējumu. Toreizējās krievu buržuaziskās un meņševistiskās kritikas ietekmē A. Upīts par daudz pasvītro Gorkija «baskāju» tēlus, pie tam neizceldams viņos iemiesoto protestu pret ekspluatatorisko, verdzisko iekārtu. Arī Gorkija cīņu pret dekadenci un individualismu novērtēdams, viņš atzīst to par pārāk «spraiģu». Paturot vērā šai cīņā tikai strādnieku šķiras intereses, kā norāda A. Upīts, M. Gorkijs «izaicina protestu pat pārliecinātu vēsturiskā materialisma apoloģetu vidū». Kā A. Upīts personīgā sarunā izteicās, ar šiem «apoloģetiem» viņš toreiz domājis vispirms Pļechanovu, kura meņševistiskās kļūdas dziļi nesaskatījis, bez tam viņa nokritizēto Gorkija jaunāko romanu «Māte» tolaik pats nepazinis.¹ Kā jau iepriekš atzīmējām, A. Upīts tomēr Pļechanova tezēm viscaur nepievienojas.

A. Upīša vērtējumi liecina, ka viņš labi pazīst lielāko Eiropas tautu literatūru, tomēr nekur nav atradis tik dedzīgu vēlēšanos risināt sabiedriski svarīgas un nozīmīgas problēmas, tādu spēju un gribu kalpot ekspluatētajai tautai kā tieši krievu klasiskajā un tagadnes progresīvajā literatūrā. Pārliecinājies par to un pats sakusdams ar latviešu darba tautu, A. Upīts Stolipina reakcijas laikā sāk izvērst krievu realitiskās literatūras popularizēšanu, kas turpmāk kā sarkans pavediens vijas cauri visai viņa literāri kritiskajai darbībai. Orientēšanās uz krievu progresīvo kultūru un literatūru ne tikai labi raksturo A. Upīša uzskatus un nostāju, bet tai ir svarīga nozīme visā latviešu progresīvās kultūras veidošanas un latviešu un krievu tautu draudzības nostiprināšanas procesā.

«Reakcijas gados krievu klasiskās literatūras realitisko tradīciju sargāšana, — raksta literatūrzinātnieks A. Volkovs, — bija svarīgākais uzdevums kā cīņā pret buržuazisko literatūru, tā arī jaunās literatūras — socialistiskā realisma literatūras formēšanai.»² Šos lielos uzdevumus realizējot,

¹ Saruna ar A. Upīti 1952. gada 4. maijā.

² A. Волков. М. Горький и литературное движение... М., 1954 г., 267. lpp.

vadošā loma visā pirmsoktobra periodā bija M. Gorkijam. Paša dziļākās pārliecības mudināts, M. Gorkija darbības idejiski rosināts un ietekmēts, A. Upīts jau reakcijas gados ieguldījis savu nozīmīgo daļu krievu literatūras dārgumu novērtēšanā un augošo latviešu demokrātisko un proletarisko rakstnieku audzināšanā spēcīgo krievu realistisko tradīciju garā.

5. «LATVIEŠU JAUNĀKĀS RAKSTNIECĪBAS VĒSTURE» (1911.)

Lai gan šā darba tiešais uzdevums ir vērtēt A. Upīti kā kritiķi, tomēr nekādi nevar paiet vienaldzīgi garām arī viņa veikumam literatūras vēsturē — grāmatai «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture», kas iznāk Stolipina režīma beigās, 1911. gadā.¹ Pie šā darba jāapstājas ne tikai tāpēc, ka starp kritiku un literatūras vēsturi kā tuvu radniecīgām literatūrzinātnes nozarēm vispār nav nepārejama robeža, bet šai gadījumā aplūkojamā «Vēsture» ir autora iepriekšējās kritiķa darbības tiešs rezultāts. «Vēsturē» A. Upīts ir iekausējis savas recenzijas par atsevišķām grāmatām, kritiskus apcerējumus par rakstniekiem, rakstus par latviešu literatūras dažādiem attīstības etapiem. Tanī atspoguļojas kritiķa darbā aizvadīto deviņu gadu pieredze, tās cīņas, ko autors izcīnījis pret reakcionāriem grupējumiem un parādībām kā demokrātiskās kultūras dedzīgs aizstāvis.

Kā agrāk minējām, nodoms uzrakstīt šo grāmatu A. Upītim nobriest jau 1907. gadā. Turpmāko gadu polemikas ar citiem literatūras pētniekiem (T. Zeifertu, u. c.), kritiskas apceres par iznākušām latviešu literatūras vēstures grāmatām (Līgotņa un Plūdoņa) liecina par sāktā darba veidošanos uz gluži citādu metodoloģisku un idejisku principu pamata. Recenzējot 1907. gadā publicēto Līgotņa Jēkaba plašo

¹ Andreja Upīša «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885.—1910.)», Izdevis A. Golts, Rīgā, 1911., 301 lpp.

Andreja Upiſča

Latweeſchu ==
jaunatāš == ==
Rakſtneeziabas
Wehſture == ==

(1885—1910)

Издано в. Голта. Книг. Издательство в. Голта. Т. 5.

*Latviešu jaunākās rakstniecības vēstures (1911.)
pirmizdevuma vāks*

materialu krājumu latviešu literatūras vēsturei,¹ A. Upīts pārmet sīkburžuaziskajam autoram stingru principu trūkumu vērtējumos, kritiski nepārlūkotu un nesaliedētu savu recenziju ievietošanu, nesamērību rakstnieku apskatos, piemēram, nenozīmīgajam dzejniekam Fridenbergam-Mieriņam 12 lappušu, bet redzamajam 80.—90. gadu realistam Apsīšu Jēkabam — tikai nepilna 1 lappuse. A. Upīts secina, ka šādā veidā nevar rakstīt literatūras vēsturi.

Vēl asāk A. Upīts kritizē 1908. gadā otru Līgotņa darbu² par to, ka tanī nepelnīti plaša un izcila vieta ierādīta vācu mācītāju pirmajiem rakstiem latviešu valodā, pie tam nepareizi uzlūkojot viņus par latviešu literatūras nodibinātājiem. A. Upīts pamatoti nosoda Līgotni, ka viņš nemaz nav pūlējies saskatīt mācītāju ražojumu negatīvo ietekmi uz pašu latviešu radītās literatūras un literārās valodas attīstību un pavisam nav pienācīgi novērtējis «tautas atmodas» laika rakstnieku darbību. A. Upīts protestē īpaši pret Vecā Stendera apjūsmošānu un idealizēšanu, pasvītrojot, ka tas nav bijis ne humanists, ne apgaismotājs, kā apgalvo Līgotnis, jo viņš ne mazākā mērā nav protestējis pret zemnieku apspiešanu un dzimtbūšanu, un nekādi nav salīdzināms ar Garlibu Merķeli.

Atzinīgāk A. Upīts vērtē 1910. gadā iznākušo Plūdoņa literatūras vēsturi skolu vajadzībām³, nosaucot to par pagaidām labāko un uzslavējot auģora rūpību un valodu. A. Upīts šai gadījumā galvenokārt iebilst pret stipri plašā vispārējās vēstures materiāla iesaistīšanu un atzīmē: «Rakstniecības vēsture nevar būt reizē arī vispārējās vēstures rokas grāmata.»

A. Upīša plašais apcerējums «Grāmatas un lasītāji» (1910.)⁴

¹ A. Upīts, Latviešu literatūra, Balss, 1907., 46.

² A. Upīts, Latviešu literatūras vēsture, Dzimtenes Vēstnesis, 1908., 219.

³ A. Upīts, Latvju literatūras vēsture, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 109.

⁴ A. Upīts, Grāmatas un lasītāji, Jaunības Tekas, 1910., 7.—8., 10.—12.

būtībā jau ir viņa drīzumā publicējamās «Vēstures» konspēkts. Te A. Upīts literatūras procesiem pamatos pieiet dialektiski, uzsverot, ka «ne dabā, ne dzīvē nav itin nekā tāda, kas nepārgrozās un nepārveidojas», ka literatūrai un mākslai ir ciešs sakars ar visu sabiedrisko attīstību un ietekme uz to. Latviešu literatūru A. Upīts aplūko no šķiru mākslas viedokļa, augstu novērtē Raini un dažus demokrātiskos rakstniekus, bet nokritizē tādus reakcionārus kā A. Niedru. Apcerējumā izvirzītas vēlāk «Vēsturē» aizstāvētās tezes, un tanī A. Upīts aicina jaunatni lasīt progresīvās literatūras darbus. Viņš pasvītro, ka reakcionārās un kaitīgās parādības latviešu literatūrā nesaudzīgi apkarojamas, kaut arī tās «galīgi izskaust izdosies tikai tad, kad... pasaulē izzudīs nabadzība, muļķība, sabiedriska netaisnība».

Savu grāmatu «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture» A. Upīts pabeidz 1910. gadā, bet 1911. gada sākumā tā jau nāk klajā. Kā progresīva metodoloģiski un pētnieciskās metodes ziņā tolaik gluži novatorisks darbs šī grāmata tūlīt radīja plašas pārrunas un reakcionārās preses un kritiķu vienprātīgus uzbrukumus.

Atšķirībā no visiem iepriekšējiem latviešu literatūras vēsturniekiem, kas bija nodarbojušies tikai ar vissenāko vai nedaudz jaunāko posmu aplūkojumu, A. Upīts savā «Vēsturē» pievēršas pēdējo 25 gadu (1885.—1910.) apskatam. Tādā kārtā A. Upīša grāmata ir buržuaziskās sabiedrības šķiru cīņu laikmeta literatūras vēsture, un tā nevis norobežojas no tagadnes, bet tieši pretēji — uzmeklē pašreizējā posmā notiekošo sociālās diferencēšanās procesu un ar tiem saistīto aso ideoloģisko cīņu cēloņus, parāda, kā reakcionārie spēki literatūrā sastop arvien spēcīgāku jauno pretestību. A. Upīts uz visu noraugās ne faktu reģistrētāja un bezkaislīga vērotāja acīm, bet kā aktīvs līdzdalībnieks un cīnītājs par progresīvu ideju uzvaru.

Šī aktivitāte un aktualitāte bija viens no tiem A. Upīša «grēkiem», par ko viņa grāmatu buržuaziskie recenzenti kritizējuši kopš iznākšanas brīža līdz pat padomju laikam. «P a-

tiesu vēsturi, — pamācība A. Upīti «Dzimtenes Vēstnesis» redakcijas rakstā jau 1911. gadā, — iespējams uzrakstīt tikai par attālākām pagātnes laikmetiem», jo tikai tad, lūk, varot pilnīgi neitrali vērtēt un izvairīties no kaitīgiem polemiskiem elementiem...¹ Minētais raksts neapšaubāmi atspoguļo buržuazijas bailes no tā, ka A. Upīts, iedams novatora ceļu, pavisam «neciešamā» kārtā norauj melu plīvurus reakcionarajai literaturai un atsedz tās neglābjamo trūdēšanu, aktivizē progresīvos rakstniekus un sabiedrības dzīvāko daļu cīņai par demokrātiskās kultūras nostiprināšanu un augšupeju. Patiesībā tas arī ir viens no A. Upīša kā literatūras vēsturnieka galvenajiem nopelniem.

«Vēstures» ievadā A. Upīts dod īsu feodalisma laika vai — kā viņš to nosauc — «krēslas laikmeta» literatūras apskatu. No darba tautas interešu viedokļa aplūkodsams gadsimtu putekļiem pārklātos un kožu saēstos Manceļa, Firekera, Vecā Stendera u. c. latviski uzrakstītos darbus, A. Upīts kategoriski pasvīturo, ka tajos nav meklējama latviešu literatūras īstā sākotne. Vācu mācītāji nav gribējuši ar savu «literāro» darbību celt latviešu tautas garīgo kultūru, bet gan apspiedēju interesēs sludinājuši «pātaru grāmatas morali», centušies «iedzimtos garīgā ziņā kaut cik ciešāk saistīt pie sevis».

Akcentēdams mācītāju saražotās «garīgās barības» pret-tautisko raksturu toreizējā laikmetā, A. Upīts aizrāda, ka viņu ražojumi atstājuši tumšas pēdas, kaitīgu idejisku un māksliniecisku ietekmi arī vēlāk, kas atspoguļojas pirmo pašu latviešu rakstnieku darbos. A. Upīts neaizmirst arī aizrādīt, ka vācu mācītāji un viņu sekotāji, rakstīdami šausmīgi izkropļotā valodā, ir gadu simteņiem strādājuši «inkvizīcijas darbu pie latviešu valodas». Tuvāk raksturodams Veco Stenderu, ko tā idealizējuši latviešu «tautiski-ķesteriskie literatūras vēsturnieki», A. Upīts gan atzīst viņu par redzamāko «krēslas laikmeta» rakstnieku, bet reizē par spilgtāko feodalo

¹ Red. raksts «Andrejs Upīts par latviešu jaunāko rakstniecību», Dzimtenes Vēstnesis, 1911., 80.—82.

kungu ideoloģijas aizstāvi, bībeles dogmu neatlaidīgāko potētāju, niknu karotāju pret latviešu tautas dzeju — to avotu, no kura «vienīgi var plūst mākslas dzīvais ūdens».

Noraudams idealizējošās maskas, A. Upīts kā pirmais latviešu literatūrvēsturnieks parāda īstā gaismā vācu mācītāju reakcionāro «literatūru». Pareizi uzsvērdams «Vēsturē», ka tautas mutvārdu daiļradē — «tautas dzejā» — meklējami latviešu literatūras patiesie sākumi, A. Upīts aizstāv un konkretizē savu jau 1906. gadā izvirzīto tezi, ka tautai ir visas «dzejas slāpstošās dvēseles ilgas, sāpes un prieki izteicās tautas dziesmās», kuras apbrīnojamas «ar savu īpatnējo gleznu un krāsu bagātību, ar savu izteiksmi un dziļo saturu».¹ Tas viss raksturo A. Upīša dziļo, materialistisko īstenības un literatūras procesu izpratni, viņa patstāvīgos, novatoriskos spriedumus, viņa cīņu pret vācu baronu un mācītāju melīgajām teorijām, kuras viņš visu mūžu nesaudzīgi apkarojis.

Tālāk A. Upīts «Vēstures» ievadā konspektīvi, bet spilgti un pamatos pareizi raksturo latviešu pagājušā gadsimta otras puses literatūru, atzīdams to par latviešu nacionālās literatūras īsto sākumu. Viņš norāda, ka pirmie šo gadu dzejnieki — «atmodas laikmeta censoņi» — veikuši lielu kulturalu darbu, lai gan sabiedriskajos jautājumos būdami «romantiķi, latviski sapņotāji, bez dziļi zinātniska pasaules ieskata». Tautiskā romantisma literatūras pagrimumu A. Upīts pareizi saista ar «saimniecisko diferencēšanos», ar buržuāzijas — «aristokrātiskās pilsonības» — ekonomisko nostiprināšanos un cīņām pret strādniecību, kad agrākie lozungi deģenerējās un sākās «slavenais mielastu, tautisku kapa runu un tautisko siļķu laikmets». Pareizi raksturodams šā laikmeta buržuāzisko nometni, A. Upīts tai pašā laikā tomēr tikko ieskicē tās pretstata — demokrātiskās nometnes veidošanās līnijas, tā divu kultūru cīņu ievada apskatos pilnībā neatsegdams.

A. Upīša grāmatā centrālā vietu ieņem pēdējo 25 gadu literatūras apskati un rakstnieku portreti. Pamatodamies uz

¹ A. Upīts, Dzejas pērles, Balss, 1906., 101.

atzinumu, ka «mākslas uzdevums ir virzīt dzīvi», A. Upīts visnotaļ raugās uz nākotni, un pagājušais viņu interesē nevis kā arhīvaru, bet lai izprastu un noskaidrotu tālākās attīstības ceļus, tieši uzsverot: «Lai nojaustu latviešu rakstniecības nākotni, jāpārskata pagātne.»

Plaši un pamatīgi analizēdams dažādos reakcionaros novirzienus literatūrā, A. Niedru un dekadentus, A. Upīts atsedz viņu idejiskos pamatus un aizslauka vēstures mēslainē viņu literaros darbus. Latviešu buržuazijas garīgo deģenerāciju atsegdams, A. Upīts secina, ka «kalst un nīkuļo tās mākslas nozares, kas tieši atkarīgas no pilsonības naudas maka». A. Upīts visā grāmatā vērtē rakstniekus pēc tā, kā viņi cīnās par tautas interesēm, kāda viņu socialā seja, pēc tā, vai attiecīgais rakstnieks ir aizstāvējis progresu vai arī iesīkstējušas dogmas valdošo šķiru interesēs. Rakstnieku darbības monografiskajos apskatos A. Upīts aprāda viņu attīstības tendences, izceļ to, kas paliekams un darba tautai noderīgs, nesaudzīgi atsijā nost mazvērtīgo un kaitīgo. Tā Apsīšu Jēkaba 80. un 90. gadu realistiskos stāstus viņš salīdzina ar sudraba zvanu, kam visai dzidra skaņa. Tomēr, saka A. Upīts, jau toreiz jūtams, ka šis zvans piekārtas pie satrunējušas un ķirmju aizgrauztas sijas, bet tālākajos darbos šīs sijas čīkstēšana «pavisam nomāc skaņo metalu». Tā A. Upīts gleznaini raksturo Apsīšu Jēkaba konservatīvo pasaules uzskatu, kas pamazām nomāc viņa realismu, ievirza darbību moralizētāja un reakcionāra gultnē.

Grāmatas centrā ir plašs un rūpīgs revolucionārā dzejnieka Raiņa un viņa lomas vērtējums. A. Upīts apgaismo Raiņa liriku un dramaturģiju, izceļ viņa vērtīgos tulkojumus, valodnieciskos nopelnus. Raiņa portretam A. Upīts izmantojis visus savus agrākos apcerējumus un recenzijas par viņu, sakausējot tos viengabala lējumā. A. Upīts savus iepriekšējos izteikumus un raksturojumus par Raini ir paplašinājis un padziļinājis, ievērodams arī progresīvās kritikas iebildumus. Taču atsevišķas kļūdainas frazes ir saglabājušās un, nekādi neiekļaudamās tagadējā portretā, rada griezīgu disonanci.

Tādi, piemēram, ir apgalvojumi, it kā Raiņa revolūcijas posma dzeja «gandrīz pilnīgi nesugestīva» un kā mākslas darbi daudzi viņa dzejoļi «pilnīgi bez nozīmes vēlākiem laikiem».

Jāatzīmē, ka savā «Vēsturē» A. Upīts konkrēti neuzrāda neviena vāja Raiņa dzejoļa un ar savu iekļūto Raiņa mākslas analīzi faktiski pats ir apgāzis atsevišķos nepareizos apgalvojumus.

Raiņa vērtējumā redzam, cik pret ienaidniekiem nesaudzīgais A. Upīts var būt uzmanīgs, vērīgs un draudzīgs pret īstu mākslu un pamatšķiras dzejnieku, kādas dzīvas un siltas krāsas atradis viņa raksturojumam. A. Upīša sniegtais Raiņa literārais portrets spilgti parāda dzejnieka vareno figuru un izveido grāmatas kodolu.

Ar dzēlīgu ironiju un sarkasmu, naidu un sašutumu grāmatas pēdējā nodaļā raksturotas latviešu dekadentu grupas un redzamākie barveži. Te A. Upīts it kā uzstāda bilanci tām polemiskajām cīņām, ko pats izkarojis pret viņiem laikā no 1905. līdz 1910. gadam.

«Vēstures» nobeigumam A. Upīts par virsrakstu licis Raiņa vārdus — «Ave, soll!». Atskatīdamies uz latviešu literatūras neseno pagātni, vērtēdams pašreizējo stāvokli, A. Upīts pārliecinoši pasvīturo, ka nākotne piederēs tai literatūrai, «kam saknes dziļi zemē, bet galotne smeļ saulei pretī», — tai literatūrai, kas cieši būs saistījusies ar «varenām kolektīvi-sabiedriskām kustībām».

Nelūkojoties uz dažiem trūkumiem grāmatas metodoloģiskajos pamatprincipos un tāpat vērtējumos, A. Upīša «Vēsturei» bija ievērojama progresīva nozīme. Nav taisnība šī darba recenzentiem — autora idejiskajiem pretiniekiem, kas uz atsevišķo trūkumu pamata centās iznīcināt vai diskreditēt visu grāmatu. Raksturīgs paraugs tam «Dzimtenes Vēstneša» redakcijas raksts 1911. gada 82. numurā, kur, starp citu, apgalvots arī, ka A. Upīts savā «Vēsturē» it kā «koķetē ar vēsturisko materialismu». Istenībā šai «Vēsturē» visnotaļ ir vērojama apzinīga cenšanās balstīties uz marksistiskiem principiem. Kaut gan konsekventi šis mērķis nav sasniegts,

taču grāmata pelna ievērību, A. Griguļa vārdiem izsakoties, kā «pirmais nopietnais mēģinājums latviešu literatūras pētniecībā nostāties uz marksistiskiem pamatiem».¹

Materialistiski izprazdams un analizēdams latviešu literatūru, A. Upīts savā «Vēsturē» tālu pārsniedzis iepriekšējo pētnieku nezinātniskās koncepcijas un izvirzījis vairākas svarīgas, līdz tam maz vai pavisam neskartas problēmas. Te vispirms minams pareizais vācu mācītāju publicējumu novērtējums un latviešu literatūras sākumu meklējums pašu tautas pagājušā gadsimta 50. gadu rakstnieku darbībā. Tāpat šai sakarā izceltā tautas ilgu un centienu paudēja folklorā jeb tautas mutvārdu daiļrade kā rakstītās literatūras idejiskais pamats ir A. Upīša nozīmīgs secinājums.

A. Upīša «Vēstures» lielākā nozīme meklējama autora nesamierināmi naidīgā nostājā pret visu reakcionāro un attīstību traucējošo, dedzībā, ar kādu aizstāvēts un popularizēts viss labais un progresīvais latviešu jaunākajā literatūrā. Ar atzīstamu meistarību veidoti atsevišķo rakstnieku un to grupu literārie portreti. Katrā gadījumā autors ir atradis individualu pieeju, lai izceltu rakstnieka literāri sabiedrisko lomu un viņa mākslinieciskās īpatnības. Rezultatā iegūstams pilnīgs priekšstats par aplūkotā autora personību un vietu literatūras procesā. Portreti uzrakstīti tik dzīvā un gleznainā stilā, raksturojumi sniegti tik trāpīgi un reizēm asprātīgi, ka tie lasāmi ar tādu pašu interesi kā labs daiļliteratūras darbs.

Par grāmatas trūkumiem runājot, ir jāatzīst, ka tā nesniedz sistematiski izstrādātu, noapaļotu latviešu literatūras vēstures ainu aplūkojamā 25 gadu posmā, bet drīzāk atgādina atsevišķu labi izveidotu un argumentētu monografisku apcerējumu kopojumu. Piemēram, Jaunā strāva kā nozīmīga sabiedriska kustība ar tās dziļo un daudzveidīgo ietekmi uz literāro procesu visumā un atsevišķu rakstnieku daiļradi ir tikpat kā pilnīgi izkritusi. Veidenbaums u. c. jaunstrāvnieceki aplūkoti

¹ A. Grigulis, Tautas rakstnieks Andrejs Upīts un viņa daiļrade, LVI, Rīgā, 1952., 25. lpp.

tikai kā «kontrasti tautiskajam epigonismam». Trūkst grāmatā arī rakstnieku biografiju un bibliografisku datu. Dažos gadījumos redzams, ka A. Upīts sociāla rakstura parādībām izskaidrojumu kļūdaini meklējis bioloģijā, piemēram, raksturojot romantismu (4. lpp.) vai J. Asaru (175. lpp.). Tagad nebūsim vienis prātis arī ar visiem autoru grupējumiem, piemēram, M. Valters un J. Asars aplūkoti kā vienas grupas pārstāvji («Romantika un jaunromantika») u. tml. Arī terminoloģija ne viscaur zinātniska, piemēram, portretā parādot J. Jansonu-Braunu kā realisma teoretiķi un aizstāvi, A. Upīts tomēr to ievieto nodalījumā «Naturalisma teoretiķi».

Jāpiezīmē, ka «Vēstures» pirmajā izdevumā redzamās kļūdas A. Upīts ievērojami novērsis 1921. gadā, publicējot divos sējumos papildinātu un pārlabotu izdevumu.¹

Ar «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturi» dabiski noslēdzas vesels posms A. Upīša literatūras pētītāja un vērtētāja gaitās. Šī «Vēsture» apliecina, ka A. Upīts izaudzis jau tiktāl, lai no vispārdemokrātisku ideālu aizstāvēšanas izietu cīņā par socialistiskiem ideāliem.

A. Upīts kā kritiķis Stolipina režīma gados noteikti izveidojas par dedzīgu cīnītāju pret visādiem reakcijas spēkiem. Vēsturiski konkrēti pieiedams aplūkojamām parādībām, A. Upīts izsaka daudz jaunu un vērtīgu domu par rakstnieku un kritiķu radošo darbu, par literatūru kā spēcīgu ieroci tautas masu rokās. Apkarodams dekadentus un diletantus, polemizēdams ar idealistisku mākslas teoriju aizstāvjiem, A. Upīts aizvien drošāk nostājas karojošā materialisma pozīcijās un virzās uz marksismu. Viņa kritikās pieaug kaujinieciskums, redzama liela sabiedriska aktivitāte un pārliecība, ka literatūra un kritika nav šķirama no politikas.

A. Upīša cīņa par demokrātisku ideju piestrāvoto realistisko literatūru reakcijas gadu smagajā atmosferā ir neaizmirstams ieguldījums latviešu kritikas vēsturē. Par viņa

¹ Andreja Upīša «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885.—1920.)», 1921., 407 lpp.

darbības nozīmību var spriest pat pēc formalistu un estetu baiļu pilnajiem rakstiem. J. Akuraters, piemēram, 1908. gadā skumīgi atzīmēja¹, ka «īsta mākslas kritika» pavisam izbeidzoties un sākot valdīt «avižnieciskā», kas literatūru aplūkojot tikai «no partiju, no šķiras viedokļa». J. Akuraters, uzbrukdams A. Upītim, pareģoja, ka «mūsu mākslas kritikai pilnīgs bankrots neizbēgams». Pati dzīve pierādīja, ka bankrots neizbēgams gan «tīrās mākslas» praviešiem, bet aug, attīstās un uzvar tā literatūra un kritika, kas cīnās par progresīviem mērķiem un idejām.

¹ J. Akuraters, Mūsu kritika, Latvija, 1908., 275.

III n o d a ļ a

A. UPĪTS KĀ KRITIKĪS LAIKĀ NO STRĀDNIEKU KUSTĪBAS JAUNO UZPLŪDU SĀKUMA LĪDZ LIELĀS OKTOBRA SOCIALISTISKĀS REVOLUCIJAS PRIEKŠVAKARAM

(1912.—1917.)

1. MARKSISTISKA KRITIKĀ GAITĀS

Stolipina terora režīma nomāktā strādnieku kustība no jauna atdzima 1911. gada beigās, bet jau 1912. gada pavasarī Ļeņins varēja atzīmēt: «Grandiozais Viskrievijas proletariata maija streiks un ar to saistītās ielu demonstrācijas, revolucionārās runas strādnieku masās skaidri parādīja, ka Krievijā sācies revolūcijas uzplūdu posms.»¹

Strādnieku kustībai ar 1912. gadu ejot plašumā arī Latvijā, aktivizējās lielas darbaļaužu masas, izraisot arvien asāku politisko un ekonomisko cīņu, izvirzot reizē tālejošas prasības visos kultūras dzīves novados. Šai laikā cita pēc citas organizējās Rīgā un daudzos provinces centros jaunas kulturali izglītojošas un profesionālas biedrības, kuras bieži vien atradās socialdemokrātu vadībā vai ietekmē. Nemitīgi auga periodisko izdevumu skaits, jo plaši tautā iegāja grāmata. Milzīga nozīme masu revolucionarajā audzināšanā bija latviešu un krievu literatūrai. Pretstatā valdošo šķiru reakcionarajai kultūrai Latvijā strauji auga demokrātiskā kultūra, attīstījās socialistiskās kultūras dīgli.

Svarīgiem notikumiem tautas dzīvē risinoties, katram individam vajadzēja nenovēršami izšķirties, vai nu iet kopā ar darba tautu, vai pret to — vidus ceļa nevarēja būt.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 18. sēj., 80. lpp.

Sākoties strādnieku revolucionarās kustības jauniem uzplūdiem, A. Upītim vairs nebija jāmeklē pareizais ceļš. Šai vēstures posmā, kad, viņa paša vārdiem runājot, «darbaļaužu masas augošais spēks ceļ uz augšu visu, kas ar viņu sakarā»¹, A. Upīts jau ir organiski saaudzis ar revolucionāro proletariatu.

Kā ļoti ražīgs rakstnieks, daudzpusīgs kritiķis un ass publicists, kā progresīvo literātu organizētājs un jauno talantu audzinātājs A. Upīts tagad iet latviešu demokrātiskās un revolucionarās kultūras cēlāju avangardā. Cieši saaudzis ar strādnieku šķiru, tās dziļās smeldams ierosmi un spēku radošajam darbam un droši nostājies marksisma pozīcijās, A. Upīts veltī savu dižo talantu cīņai par tautas brīvo nākotni, par socialismu. Progresīvās sabiedriskās domas, literatūras un visas kultūras līmeņa celšanā A. Upīts laikā no 1912. līdz 1917. gadam Latvijā paveic tiešām izcilas nozīmes darbu.

Jau 1908. gadā apmeties uz pastāvīgu dzīvi Skrīveros, A. Upīts paliek tur līdz 1915. gada vasarai, kad kara vētra aizdzen viņu bēgļu gaitās. Šeit dzīvodams, viņš ir ciešā kontaktā ar domu biedriem un progresīvās preses orgāniem Rīgā, vērīgi seko sabiedriskās dzīves un literatūras parādībām ne tikai Latvijā un visā plašajā Krievijā, bet arī Rietumeiropā. Bieži viņš sarakstās ar tālumā dzīvojošo Raini, J. Jansonu-Braunu un E. Birznieku-Upīti par dažādiem latviešu literatūras jautājumiem. Rosīgi tiek turpināts sistematiskais pašizglītības darbs, uzrakstīti daudzi daiļdarbi, kritikas un publicistika. Bez visa tā A. Upīts atrod iespēju aktīvi darboties rakstnieku biedrībā «Ideja» un vairāku periodisko izdevumu organizēšanā un rediģēšanā.

Rosīgi A. Upīts piedalās pirmās latviešu žurnālistu un literātu biedrības «Ideja» nodibināšanā 1913. gadā, un viņš ir viens no tās programmas autoriem. Programā pasvītrots, ka biedrība vēlas apvienot tikai noteikti demokrātiskus rakstniekus un žurnālistus, kas praksē tomēr netika konsekventi realizēti.

¹ A. Upīts, Vārds, I, 441. lpp.

Par goda biedru tika ievēlēts latviešu revolucionarais dzejnieks Rainis, biedru rindās atradās A. Upīts un redzamākie viņa vadīto periodisko izdevumu līdzstrādnieki, kas galvenokārt arī sastādīja «Idejas» kreiso vairākumu. Taču tai pašā laikā biedrībā tika uzņemti arī dažādi reakcionāro laikrakstu līdzstrādnieki, kas gan āpsolījās darbību tajos izbeigt. Jau no pirmajām dienām «Idejai» nācās cīnīties par savu biedru idejisko audzināšanu, par rakstnieku un žurnalistu etiku. Sapulcēs «kreisais» vairākums asi nosodīja tos biedrus, kas joprojām turpināja strādāt reakcionarajā presē vai mēģināja iet laipotāju ceļu, kā arī pieteica boikotu «Dzimtenes Vēstnesim» un «Līdumam». Šo cīņu rezultātā daļa biedru ar H. Asaru priekšgalā no «Idejas» aizgāja. A. Upīts rosīgi piedalās šīs biedrības valdes sēdēs un sapulcēs, uzstājas ar referātiem «Idejas» literarajos vakaros un darbojas tās žurnālā «Tagadne», visnotaļ cīnās par marksistiskas līnijas ieturēšanu.

«Idejā» nepārtraukti risinājās cīņas starp boļševistiski un meņševistiski noskaņotiem biedriem, kuru sastāvs vispār bija raibs. «Ideju» visumā nekādi nevar atzīt par «revolucionāro rakstnieku un žurnalistu biedrību», kā to dara T. Draudiņš¹, tomēr līdz savai slēgšanai 1915. gada 15. februārī tā paveica zināmu darbu demokrātiskās kultūras veicināšanā un rakstnieku idejiskajā audzināšanā.

«Idejas» izdotajam žurnālam «Tagadne», kas solījās aizstāvēt strādnieku šķiras intereses, gan vēsturiskā materialisma gaismā apskatot sabiedriskos jautājumus, gan publicējot daiļdarbus, kas tiesā mietpilsonisko dzīvi, bija vēl īsāks mūžs. A. Upīts te paguva publicēt vienīgi dažus dzejoļus līdzās Raiņa, Šalkoņa, R. Pelšes, T. Draudiņa u. c. daiļdarbiem un apcerējumiem. A. Upīts kādā recenzijā atzīmē², ka šim žurnālam, droši un noteikti ejot pa nosprausto ceļu, ir «ārkārtīgi svarīga nozīme» strādnieku šķiras jaunās atmodas

¹ T. Draudiņš, Pirmā latviešu kreiso rakstnieku un žurnalistu biedrība «Ideja», Literatura un Māksla, 1947., 19.

² A. Upīts, Jaunie žurnāli, Domas 1914., 4.

sekmēšanā. Tomēr, sākot ar 1913. gadu, paguva iznākt tikai astoņas «Tagadnes» burtnīcas, tad žurnālu aizliedza.

A. Upīša kā literatūras kritiķa un publicista darbība līdz februāra revolūcijai galvenokārt saistās ar četriem periodiskiem izdevumiem: laikrakstiem «Jaunā Dienas Lapa» (laikā no 1912. līdz 1914. g.) un «Jaunais Vārds» (1914.—1917.), rakstu krājumu «Vārds» (1912.—1913.) un žurnālu «Domas» (1912.—1915.).

«Jaunā Dienas Lapa» kā radikalākās sīkburžuazijas un demokrātiskās inteliģences laikraksts strādnieku kustības jauno uzplūdu laikā daudzos politiskajos jautājumos atbalstīja proletariāta prasības. Protams, tā nevarēja un negribēja aizstāvēt organizētā proletariāta dzīves centienus un idejas tik konsekventi kā strādnieku laikraksti (piemēram, «Laika Balss» un tās pēcteči), par kuriem A. Upīts toreiz teica: «Kuram numuram izdodas izsprauties caur adatas aci, tas nes plašajās strādnieku masās skaidrību par neatliekamiem dienas jautājumiem un plašus pārskatus par apzinīgo strādnieku kustību lielajā tēvijā un kaimiņu zemēs.»¹ Taču A. Upīts, R. Pelše u. c. marksistiskie kritiķi, runādami «Jaunās Dienas Lapas» slejās par literatūras jautājumiem, aplinkus prata pateikt daudz nopietnu un asu domu arī par sociālām problēmām, kas nodarbināja proletariātu. Karojot pret buržuaziskās literatūras seklumu un formalismu, viņi atrada iespēju sekmēt proletāriskās mākslas veidošanos un šķiras apziņas noskaidrošanos. A. Upīts, piemēram, te ik gadus publicēja recenziju ciklus «Literāriskas ekskursijas» un atsevišķus kritiskus rakstus, kā arī plašo publicistisko apcerējumu «Jaunā paaudze»², kas iznīcinoši atmasko reakcijas spēkus, to nīkulību pretstatā darbaļaužu masu zaļoksņējai jaunībai.

A. Upīša darbība «Jaunajā Dienas Lapā» gan pakāpeniski sašaurinās, jo «Vārdā» un «Domās» viņam ir lielākas

¹ A. Upīts, Latviešu žurnālistika gadu maiņā, Domas, 1914., 1.

² A. Upīts, Jaunā paaudze, Jaunā Dienas Lapa, 1913., 152., 156., 157., 159., 165., 170., 171., 173., 178., 185., 188., 193., 195., 197. Atsevišķs novilkums, «Dzirciemnieku» izdevumā, 1913., 77 lpp.

iespējas marksistiski asāk noskaidrot literatūras un aktualās dzīves jautājumus.

1914. gada beigās nesaskaņu dēļ ar laikraksta izdevējiem A. Upīts un līdz ar viņu lielākā daļa līdzstrādnieku, tāpat redaktors Pīpiņš, no «Jaunās Dienas Lapas» aiziet. Laikraksts kļūst par buržuazijas kļaju atbalstītāju un P. Zālīša u. tml. publicistu organu.

Jau tā paša — 1914. gada decembrī E. Pīpiņš, A. Upīts u. c. nodibina jaunu dienas laikrakstu «Jaunais Vārds», kura izdošanā piedalās arī E. Birznieka-Upīša «Dzirciemnieki». Pirmajā numurā A. Upīts bez paraksta publicē programatisku rakstu¹, kurā motivē šīs avīzes nepieciešamību «tagadējā laikā (t. i., pirmā pasaules kara sākumā. — *J. U.*), kad atjaunojas vecā verdzība, vecais klerikalisms, vecā muļķība un vecā tumsonība». Rakstā teikts, ka «Jaunais Vārds» ies cīņā pret tautas apmuļķotājiem, tautiskajiem veikalniekiem un izmantotājiem, vēdinās veco «tautisko pelējumu», notīrīs vecos gruvešus, lai dīgtu spirtīgi «jauni asni». Laikraksta virzienu A. Upīts apzīmē šādi: ««Jaunais Vārds» grib būt tautas demokrātijas saimniecisko centienu sekmētājs un garīgo vajadzību izpauvējs. Demokrācija ir tā vienīgā, kas nekad nepaliek veca... Tā paša nemainīgā dzīves attīstības spēka celta, viņa savā sastāvā pastāvīgi mainās, ik laikmetā savādi izjūt kavētājus pretspēkus un savādi uz tiem atsaucas.»

«Jaunais Vārds» līdz 1917. gada februarim tiešām centās būt tautas demokrātijas laikraksts, lielu uzmanību veltījot strādnieku šķiras dzīves un darba apstākļu apgaismošanai, mākslas interešu sekmēšanai. Kara laikā, «Vārdam» un «Domām» pārtraucot darbību, A. Upīts te publicējis ne mazums rakstu, tiesādams latviešu buržuazijas prettautiskos pasākumus, atmaskodams baznīcas kalpu jezuītisko politiku. No vienas malas līdz otrai pārstāigājot šovinisma pārņemtās reakcionārās literatūras «krāmu tirgu» un parādot, ar kādām

¹ «Jaunā Vārda» pirmais vārds, Jaunais Vārds, 1915., 1.

Žurnala «Domas» vāks (1915.)

nederīgām grabažām tā pieblīvēta, A. Upīts pretstatā pasvītro proletariskās mākslas gluži atšķirīgos principus un neapturamo attīstību.

Pēc februara revolūcijas «Jaunais Vārds» sāka uzstāties ar samierinošiem rakstiem. Nevarēdams redakcijas vairākumu ietekmēt uz cīņu par revolūcijas turpināšanu, A. Upīts no «Jaunā Vārda» aiziet. Autobiografijā viņš šo soli motivē sekojoši: «Laiciņu izmēģinājos «Jauno Vārdu» pārvērst par socialistisku avīzi, no kā, protams, nekas neiznāca. Izstājos no «J. V.» izdevēju un līdzstrādnieku skaita un paliku tikai pie strādnieku laikrakstiem» (XXI, 926.).

Kā «Jaunajā Dienas Lapā», tā «Jaunajā Vārdā» redzama strādnieku kustības uzplūdu aktivizējošā ietekme uz plašiem demokratiskiem slāņiem, lai gan politiskā ziņā šais avīzēs bija ne mazums svārstību, neskaidrību un laipošanas. Darbodamies tajos, A. Upīts tur bija pats nesaudzīgākais buržuaziskās «viskopas» apkarotājs, noteikts strādnieku šķiras aizstāvis un cīnītājs par proletarisko mākslu.

1911. gada beigās E. Pīpiņa-Vizuļa ierosmē nodibinājās literātu sabiedrība «Domas», kas ar 1912. gadu sāka izdot līdzīga nosaukuma mēnešrakstu. Pēc A. Upīša personīga paskaidrojuma, Pīpiņš visu laiku bijis «Domu» faktiskais izdevējs un redaktors, lai gan oficiāli kā redaktori parakstījušās citas personas. A. Upīts piedalās žurnāla izdošanā un rediģēšanā, vadot dzejas un kritikas nodaļas.

«Domu» popularitate tais laikos bija ļoti liela, bet materialā ziņā žurnāls izdevējiem sagādāja vienīgi zaudējumus. E. Pīpiņš-Vizulis 1923. gadā uzrakstītajā «Nekrologā» norāda: ««Domas» ar vienu rāvienu tautā ieguva lielu piekrišanu (pirmo numuru drukāja pat pa trijiem lāgiem), bet saimnieciskā puse bija tā nostādīta, ka bieži man lielas galvas sāpes darīja tas, kā līdzstrādniekiem izmaksāt honorārus. Tie bieži bija jāvelk no paša kabatas ārā.»

Žurnāls «Domas» bija «Izglītības» pēctecis gan vadītāju un galveno līdzstrādnieku, gan virziena ziņā. Uz to aizrāda arī pati redakcija, lai gan brīdina lasītājus, ka būs spiesta

žurnala virziena nospraušanā un darbu izvēlē rēķināties ar «neatkarīgiem apstākļiem».¹

Žurnālā plaša vieta ierādīta sabiedriskām zinātnēm, daiļliteraturai un kritikai, bet šīs nozares idejiskā ziņā nav vienveidīgas. «Domās», piemēram, parādījās arī tādi J. Bērziņa, Rožkova u. c. apcerējumi par dialektiskā un vēsturiskā materialisma jautājumiem, kuros spilgti izpaudās marksisma «revīzijas» vai «kritikas» tendences. Pat P. Dauge kādā rakstā kļūdaini uzlūko materialistisko filozofu Dicgenu, kā Marksa «nepilnīgi» attīstīto spriedumu tālāku izveidotāju, atzinīgi runā par Machu utt.² Tamlīdzīgi raksti, protams, nevarēja sekmēt lasītājos zinātniska pasaules uzskata veidošanos, ko bija apsolījusi redakcija. Kaut arī nekonekventi, «Domas» tomēr visumā propagandēja materialismu un ateismu, uzstājās pret reakcionarās nometnes idealistiskajiem uzskatiem.

«Domu» daiļliteratūras nodaļā ievietoti darbi, kas vairumā puda demokrātisko masu un nākotnes nesējas šķiras — proletariāta centienus un ideālus. Te jāmin A. Upīša plašie romāni «Pēdējais latvietis» un «Zelts», vairāki stāsti un noveles. Tāpat te publicēti Raiņa, Sudrabu Edžus, J. Sudrabkalna, A. Brūklenāja, Leona Paegles u. c. demokrātisko un revolucionāro rakstnieku un dzejnieku darbi. Tomēr bez viņiem žurnālā redzami arī J. Jaunsudrabiņa, K. Skalbes, P. Gruzņas u. c. izbijušo dekadentu grupu dalībnieku un buržuāzisko žurnālu pastāvīgo līdzstrādnieku vārdi. Šāds stāvoklis izskaidrojams ar toreizējo latviešu progresīvo literātu nelielo skaitu, daļēji ar nepieciešamību novērst cara kalpu uzmanību, tāpēc arī pilnīga norobežošanās no pretējo uzskatu aizstāvjiem nebija iespējama. «Domu» redakcija savā «Anketā» 1912. gada 8. numurā paskaidro lasītājiem šai sakarā: «Tādi ir tagad apstākļi mūsu rakstniecībā un tur mēs nekā nevaram darīt.»

¹ Sk. rakstu: «Domu» anketa, Domas, 1912., 8., 9.

² P. D a u g e, Filozofija un dzīve, Domas, 1913., 1., 2.

«Apstākļu» dēļ ievietodamas arī savam virzienam svešu rakstnieku bezidejiskos darbus, «Domas» toties viņu darbību kritizēja savā kritikas nodaļā, cīņa pret viņiem risinājās arī «Vārdā», «Jaunajā Dienas Lapā», «Jaunajā Vārdā» u. c., tā veicinot idejisko nošķirošanos. Jāatzīmē, ka arī tādi «Domu» līdzstrādnieki kā Leons Paegle un Jānis Sudrabkalns 1912.—1913. gadā vēl bija ar nestabiliem uzskatiem, un viņi abi darbojās arī «māmuļnieciskajā» «Druvā». Kad «Domas», piemēram, nepieņēma L. Paegles pirmo romanu ar dekadentisma nokrāsu¹, tas parādījās «Druvā». Līdzīga gaita bija arī dažiem Sudrabkalna dzejoļiem.

«Domu» kritikas un literarās chronikas nodaļas, kas pilnīgi atradās A. Upīša vadībā, bija daudz noteiktākas, lai arī nevaram teikt, ka vadītājam šeit izdevies realizēt izturētu marksistisku līniju. Pats vērtīgākais te ir A. Upīša daudzās kritikas, recenzijas un apcerējumi, tāpat Dermaņa, R. Pelšes, J. Jansona-Brauna, A. Birkerta raksti. Galvenokārt ar kritiķu un publicistu visumā principālajiem rakstiem «Domas» kļuva par cīņas arenu pret buržuazisko kulturu un mākslu, par žurnālu, kas atsaucās uz visu jauno latviešu literatūrā, palīdzēja augt rakstniekiem un kritiķiem, lai tie saskatītu pamatšķiras aktuos tagadnes uzdevumus un nākotnes ceļus.

Tas bija neapšaubāmi A. Upīša nopelns, ka «Domas» kļuva par progresīvās sabiedriskās domas paudēju un cīņas organu, kas, atsvabināšanās kustības izaudzēts, atspoguļoja tās plašo vērīenu un ideju daudzpusību.

«Domu» virziens veidojās skaidrāks un noteiktāks ne tikai atsevišķu, izcilu autoritatu dēļ. To veidoja arī paši lasītāji, demokratiskie tautas slāņi, virzot žurnālu idejiski uz lielāku skaidrību. Tādā veidā, raksta A. Upīts 1914. gadā: «Pamazām nodibinās tie nepieciešamie organiskie sakari starp žurnālu un viņa sabiedrisko tuvieni, starp vadītājiem,

¹ Sk. A. Upīša piezīmi grāmatā «Ceļā uz socialistisko realismu», LVI, Rīgā, 1951., 180. lpp.

pa. Kuz' l'no- p'atruinat en bol
ip'ec'ikes: voj mams interetu vj.
bol n'ed'ko l'it'arivka - v'ot'iz'ma
s'ada gramatka? Ma voj das auz
nemds v'ot'as v'ed'j'ana? S'at'm
ip'ec'men p'ec m'enam domam
l'ub' l'ele nojine. Das l'ub' k'ā
p'et'v'ars tagat'io p'it'el'ae p'om.
v'jas p'anc'of'ja v'ot'p'oc'ioj'as en
Z'ot'p'ita, Jean'as v'ot'as' en eib
s'ent'id'p'oz'v'ot'p'oz'j'ama en
v'ot'iz'mam. V'ot'ut' k'ur v'ot'it' eib
bol en v'ot' l'ut'oz'j'ima p'ot'v'at'
l'ab'et' d'ov'ano. S'at'ju p'ar' d'ot'ip'oz'
v'iv'as d'omas. De das s'am p'ec'
v'ot'it' s'at' l'ot'pa d'ip'oz'ia p'op'
s'ot' en das v'ot'iz'mas en p'
v'ot'p'oz'it', n'ara k'at'v'at'ez' p'ar'
l'ot'p'it'

Voj navdas en p'aj'ameam l'ut'oj'a-
me t'aba p'ad s'treze. Do l'ov'oz'e-
v'ob'enis'?

Pat'ees p'ar J'oz'u l'oz'p'no p'ec'
l'ip'ima p'alac'it'it'. D'p'oz'ic'm-
m'ek'a' op'og'at'it'it'. P'it'it'm k'ur
p'ec m' d'ams.

S'ot'm'ji d'v'ic'iz'm'as

D'ato

14/11/11

S'ot'p'oz'ic'm

S'at' das m'anc'oz'oz'p'a
R'aimim, l'is v'ot' k'a v'ot'iz'
m'ees v'ot'as: cam v'ot' v'ot'iz'
en v'is k'ur l'ot'iz'm' en l'ot'iz'e

līdzstrādniekiem un lasītājiem, tā skaidrāk tiek apzināms kolektīvais mērķis, tā rodas spēcīgāka un noteiktāka darba dziņa, savstarpējā uzticība un pabalsts. Tā žurnals pamazām var izvērsties par to, kam viņam jābūt: par dzīves izrosītu problēmu dziļāko atrisinātāju, par sabiedriskas mākslas kāres apmierinātāju — par svarīgu līdzdarbinieku demokrātijas lielajā ciņā.»¹

Uzmanīgi vadot «Domas» tā laika spaidu un progresīvās preses vajāšanas apstākļos, žurnalu izdevās saglabāt līdz 1915. gada maijam, kad to nomāca kara apstākļi.

Atzīdams, ka tagadnes «sabiedriskās audzināšanas darbs ir šķiras apziņas noskaidrošana, sabiedriskās nošķirošanās veicināšana (XVII, 29.)², un tāpēc darāms viss iespējamais šai ziņā, A. Upīts ar dzīvu atsaucību uzņem E. Birznieka-Upīša ierosinājumu 1911. gadā — sastādīt tādu literāri kritisku gada grāmatu, kas radītu jūtamu pretsvaru «zinības komisijas, mācītāju korporācijas un Zeiferta «Jaunās Ražas» un citu tiem līdzīgiem referējumiem un kritikām».³ Tā rodas 1912. gadā plašais rakstu krājums «Vārds», kura izdošanu uzņemas «Dzirciemnieki», bet organizatorisko darbu un idejiskās līnijas nospraušanu vienīgi A. Upīts.

Kā sastādītājs publicēdams presē «Vārda» prospektu⁴, A. Upīts raksta: «Izskaust attīstības nespējīgo, amatniecisko diletantismu, apdāvinātos iesācējus pabalstīt jaunās, sociāli vērtīgās mākslas ceļā, vērtīgu rakstniecības darbu paraugiem tautas vairākumu pieradināt pie savas mākslas, sistematiskiem teoretiskiem apcerējumiem noskaidrot sociālās mākslas principus — tādi nolūki jaunajam literāri-kritiskajam rakstu krājumam...» Šo uzdevumu veikšanā A. Upīts aicina

¹ A. Upīts, Latviešu žurnālistika gadu maiņā, Domas, 1914., 1.

² A. Upīts, Satiriskie žurnāli, Domas, 1912., 1.

³ Sk. K. Egles publicētos materiālus «Kā radās Andreja Upīša vadītais «Vārds»», LPSR ZA Vēstis, 1947., 5. Tur atrodamās Raiņa un Birznieka-Upīša vēstules A. Upītim atklāj zīmīgus faktus par šo rakstnieku tuvību un sadarbību.

⁴ A. Upīts (anonīmi), Vārds, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 35.

Vārds

Literārieti-etiķeti rakstu krājums

Andreja Upišča
sastādīts

Pirmais sējums
1912
Pirmās izdevuma izdevums

Rakstu krājuma «Vārds» I sējuma (1912.) vāks

nākt talkā visus progresīvos rakstniekus, kā arī tādus kritiķus, kas atbalsta darbaļaužu idejiskos centienus un stāv uz marksistiskiem dzīves un mākslas izpratnes pamatiem.

«Patiešām, — atzīmē A. Upīts autobiografijā, — man izdevās apvienot gandrīz visus tā laika demokrātiskos rakstniekus, kritiķus un publicistus un abos lielajos sējumos (1912. un 1913. g.) sakopot prāvu skaitu rakstu gan par sabiedriski realistiskās un proletariskās estetikas principāliem jautājumiem, gan par tekošām rakstniecības parādībām» (XXI, 946.).

«Vārda» 1. sējuma beletristikas daļā ar dzejoļiem, stāstiem un dramatiskiem sacerējumiem piedalījušies J. Rainis, A. Upīts, A. Brūklenājs, L. Paegle u. c. proletariski un demokrātiski literāti. Viņu darbi atspoguļo darbaļaužu dzīvi, pauž viņu centienus, turpretī tepat atrodami Līgotņu Jēkaba, J. Grīna, K. Ieviņa u. c. bezidejiskie dzejoļi gan stipri tāli no sastādītāja izvirzītajiem principiem. Tāpēc A. Upīts 1. sējuma beigās paskaidro: «Īstu proletarisku rakstnieku latviešiem vēl ir pavisam maz, tādēļ arī «Vārda» beletristikai nebūt vēl nav konsekventas proletariskas mākslas raksturs.» Otrajā sējumā A. Upīts no dažādo laipotāju pakalpojumiem daļēji atbrīvojies, taču no demokrātiskiem klāt nācis vienīgi talantīgais iesācējs J. Sudrabkalns. Redzams, ka sastādītājam nav izdevies izvairīties no kompromisiem un nācies uzņemt arī bezidejiskus dzejoļus, ja vien tie iezīmīgi ar spilgtāku izteiksmi un nav darbaļaužu centieniem tieši naidīgi.

Raksturīgi, ka zināmā mērā līdzīga aina reizēm bija vērojama arī M. Gorkija vadītajos progresīvajos «Знание» izdevumos, tāpat citos literārajos pasākumos pirmsoktobra periodā. Kā konstatē, piemēram, kritiķis V. Percovs: «Protagas, vajaga atcerēties, ka realajos literāri politiskajos apstākļos revolūcijas nometne un reakcijas nometne ne vienmēr stāvēja viena otrai pretī kā divas naidīgas armijas. Žurnālos un izdevniecībās, periodiskajā presē un sabiedriskajās organizācijās reizēm radās dažādu politisku virzienu literāro

pārstāvju diezgan savādi apvienojumi.»¹ Šai sakarā gan jāpasvīto, ka tiklab M. Gorkijs, kā A. Upīts izlietoja visus līdzekļus, cīnījās savos kritiskajos rakstos un publicistikā, lai nošķirotu divas pretējās nometnes, panāktu skaidrību un noteiktību pašu jaunās proletariskās mākslas pārstāvju rindās.

Daudz viengabalainākas ir «Vārda» abu sējumu kritikas un apskata daļas, kur atrodami daudzi A. Upīša apcerējumi un recenzijas, R. Pelšes, J. Jansona-Brauna, A. Birkerta (Antona), P. Birkerta (P. Ginta), V. Knoriņa u. c. raksti. Īpaši izceļas A. Upīša gadskārtējie latviešu jaunākās literatūras apskati «Latviešu rakstniecība», kas aso vērtējumu un spožā stila ziņā sauc atmiņā V. Beļinska savā laikā publicētos krievu literatūras pārskatus. Runādams par sasniegumiem un trūkumiem dažādajos žanros, A. Upīts te īpaši apstājas pie kritikas jautājumiem. Viņš pasvīto, ka nopietnai un nesaudzīgai šķiru mākslas kritikai jāpalīdz nošķiroties rakstniekiem un lasītājiem, jāatbalsta iesācēji rakstnieki viņu meklējumu ceļā, jāmodina lasītājā īsta mākslas darba satura un formas izpratne. A. Upīts uzsver, ka milzīga nozīme kritiķa darbā ir zinātniskam pasaules uzskatam un zinātniskai pētišanas un vērtēšanas metodei.

«Vārda» 1. sējumā ievietotais apcerējums «Latviešu rakstniecība» liecina, ka A. Upīts ir jau nostājies kritikā uz dialektiskā un vēsturiskā materialisma pamatiem, prot izlietot marksistisko teoriju kā vadoni savai praktiskajai darbībai. A. Upīts savā rakstā ļoti noteikti uzsver, ka kritiķim, kas grib aizstāvēt proletariskās mākslas principus un cīnīties par to, lai šī māksla atklāti paustu strādnieku šķiras intereses, pilnīgi nepieciešams būt marksistam. Te A. Upīts pirmo reizi savas kritiķa darbības laikā nepārprotami formulē savu marksistisko pozīciju: «Tikai no vispusīgi izprastas vispārējās vēsturiskā materialisma filozofijas ir atvasināma

¹ В. П е р ц о в. Маяковский. М., 1951 г., 176. lpp. (Retinājums mans. — J. U.)

īsta marksistiska mākslas saprata un kritika... Marksistiskā estetika ir vēsturiskā materialisma filozofijas nozare; šīs filozofijas gaismā kritikai jāizceļ savas un arī citu šķiru rakstniecības darbi.»¹

A. Upīts tai pašā rakstā bez tam pasvītro: «Vēsturiskā materialisma principus un metodi mākslas kritikā nevar tā vienkārši no ārienes piesavināties»², jo «vēsturiskais materialisms nav šablona»³, tāpēc proletariskajam kritiķim pašam jāsaaug ar savu šķiru, jādzīvo ar to viena dzīve un «jāiet skolā pie vēsturiskā materialisma nodibinātājiem un viņu labākajiem popularizētājiem».⁴ Pārļūkodams latviešu kritikas stāvokli, A. Upīts tomēr secina, ka 1912. gadā vēl nav redzami konsekventi marksistiskas kritikas darbi, tikai atsevišķos gadījumos daudzsološi panākumi. Viņš atgādina arī, ka visiem zināmi tie sīkburžuazisko inteliģentu mēģinājumi marksismu izlietot kā šablonu literatūras kritikā, bez ciešas pārliecības un bez īsta kontakta ar proletariatu. Bez šaubām, domādams J. Jankavu, A. Upīts atgādina arī, ka šie «kritiķi, drīz nobijušies no savas darbības tālākajām konsekvencēm, atsakās no agrāk sacītā un nagiem un zobiem plēš nost to, ko paši uzcēluši. Patlaban jau taisni tāda mode.»

Apzinādamies tādas literatūras kritikas nozīmi, kas balstās uz dialektisko un vēsturisko materialismu, A. Upīts kā «Vārda» sastādītājs lūkojis piesaistīt tikai tos darbiniekus, kas grib strādāt proletariskās mākslas un kritikas problēmu marksistiskas pētīšanas un noskaidrošanas laukā. Šis nodoms viņam lielā mērā izdevies, tomēr dzīve turpmāk pierādīja, ka H. Asars, A. Krauja (Antons Balodis-Kivinens) un vēl daži viņa līdzstrādnieki nav bijuši nekādi marksisti, jo vēlāk dezertēja no progresīvās nometnes pozīcijām.

A. Upīša «Vārdam» bija ievērojama nozīme topošās latviešu proletariskās mākslas un literatūras attīstības veici-

¹ Vārds, I, 1912., 234.—235., 236. lpp.

² Turpat, 233. lpp.

³ Turpat, 235. lpp.

⁴ Turpat, 234. lpp.

nāšanā. To atzina sava laika progresīvā prese, to netieši apliecināja, starp citu, arī reakcionāro lapu — «Rīgas Avīze» un «Dzimtenes Vēstnesis» — akla naida un uztraukuma pilnās recenzijas, jau pirmajam sējumam parādoties. Šāds ienaidnieku uzbudinājums A. Upītim tikai rāda to, ka cirtieni trāpījuši mērķi, ka krājuma uzsāktais ceļš pareizs. «Vārda» otrā sējuma beigu piezīmē A. Upīts tieši uzsver: «Mēs sirsnīgi ceram, ka šis niknums arī turpmāk nesamazināsies, jo tā būs zīme, ka joprojām ejam pareizo ceļu un strādājam vērtīgu darbu.»

No daudzajiem kritiskajiem rakstiem par «Vārdu» īpaši atzīmējama J. Jansona-Brauna recenzija «Kāds vārds par «Vārdu»». ¹ Recenzents atzīst «Vārdu» par vērtīgu krājumu, kurā ievietotie apcerējumi neapšaubāmi ierosina pārdomas daudzos jautājumos, atzīmē kritisko rakstu asumu, cīņas drosmi un pārliecības sparū, novēl turpmāk vēl sekmīgāk pašķirt «ceļu jaunajai proletariāta mākslai un kultūrai», jo šādu pasākumu uzņēmies vadīt «tāds darba spirts un darba spējīgs rakstnieks, kāds mums ir Andrejs Upīts».

J. Jansons-Brauns tomēr atzīst, ka «Vārdā» atrodamī pat diletantiski darbi un arī Līgotņu Jēkaba «loti bēdīgās peršas». Par «Vārda» smaguma centru recenzents atzīst kritikas nodaļu. Pie vērtīgākajiem «Vārda» kritikas rakstiem Jansons pieskaita A. Upīša «Latviešu rakstniecību», kas uzrakstīts «ar stingru uzskatu pārliecību un ar patiesu mākslas izpratni, ar strauju spēku un ar drošu veiksmi».

J. Jansona-Brauna recenzija ir pamatos pilnīgi pareiza, nākas iebilst tikai pret viņa aizrādījumu, lai A. Upīts «ar mūsu literāriskiem pretiniekiem izrēķinātos mazliet aukstasinīgāk». Patiesībā A. Upīts darīja pareizi, polemizēdams un nesaudzīgi satriekdam pretiniekus, un nepareizi prasīt, lai viņš rīkotos ar «baltiem cimdiem» rokās.

A. Upīša un E. Birznieka-Upīša lolotais «Vārds» kā samērā dārgs izdevums ar grūtībām sasniedza darbaļaužu ma-

¹ Domas, 1913., 3.

sas. Abi rakstnieki jau projektēja «Vārdu» izdot biežāk, toties apjomā šaurāku un stipri lētāku, taču kara izcelšanās viņu nodomus izjauca, un 1914. gadā almanachs vairs neiznāca.

Vienlaikus veiktie redaktora pienākumi vairākos izdevumos aizņem A. Upītim daudz laika, taču tieši un netieši sekmē viņa literāro darbību. Lai sagādātu, piemēram, «Domu» pirmajā gada gājumā vērtīgu lasāmvielu, A. Upīts stājas pie «Pēdējā latvieša» rakstīšanas (I, 9.). Savukārt nelielā līdzstrādnieku kritiķu skaita dēļ A. Upīts pastiprināti raksta gan īsas atsauksmes par jaunām grāmatām, gan plašākas recenzijas un izvērstus kritiskus apskatus. Taču galvenais ir apstākļi, ka, vadošā postenī atrazdamies, A. Upīts pilnīgāk orientējas visos latviešu literatūras procesos un straujāk uztver lasītāju masu vajadzības un intereses, cenšas uz visu to atsaukties savos darbos.

Nepārtrauktā virknē kopš 1912. gada nāk klajā A. Upīša romāni un noveles, lugas un satiriskie feļetoni, kuros atspoguļojas viss aktuālais, kas nodarbina tā laika masu domas. Tajos A. Upīts meistariski attēlo gan buržuāzijas parazitismu un izvirtību, gan sīkburžuāziskās inteliģences renegatismu, gan pašā strādnieku šķirā notiekošos diferencēšanās procesus. Tie visi ir darbi ar atmirstošās, bojā ejošās kapitalistiskās pasaules tēlojumu pamatos un gaišākas darbaļaužu nākotnes perspektīvu. Lai arī ne katrreiz šais attēlojums sastopami pozitīvie varoņi, taču A. Upīša dziļi realistiskie un kaujinieciskie darbi pilnīgi skaidri pateica, kas jāsagrauj, no kā jāatbrīvojas, lai sasniegtu socialistisko ideālu.

Ja runājam par A. Upīti kā kritiķi, nevar neredzēt to, ka viņš seko Beļinska, Čerņiševska un Dobroļubova kaujinieciskajām tradīcijām, pareizi izprot, cik nepieciešams ir kritiķa kā literatūras vērtētāja, rakstnieku un lasītāju audzināšanas darbs. Viņš savos kritiskajos rakstos nav aplūkojamā sacerejuma plusu un minusu reģistrētājs, temu un motīvu, tēlu un gleznu sīkumains rubricētājs. Daudzos gadījumos viņš recenzijās un arī kritikās nodarbojas tikai ar kādu vienu vai pāris jautājumiem, bet tie ikreiz ir būtiski svarīgi, atsedz attiecīgā

darba idejiskos nolūkus, parāda kā autora subjektivos nodomus, tā viņa sacerējuma objektivo raksturu. Un ne tikai pa pēdām kādam stāstam vai romanam seko A. Upīts — bieži jo bieži viņš analīzes gaitā risina problemas, lūko paredzēt, kā nākotnē attīstīsies zināma parādība literatūrā vai arī kāds rakstnieks, lūko veicināt vai aizkavēt šos procesus.

Pēc visa ir skaidri redzams, ka A. Upīts uzlūko kritiku nevis par literatūras piedēkli, sekundāru parādību, bet gan par organisku un nozīmīgu sastāvdaļu. Polemizēdams 1913. gadā ar Aspaziju, kas apgalvoja, ka tikai rakstnieki rada kritiķus un sagādā šiem sava veida «parazītiem» vielu un pamatu darbībai, A. Upīts pārliecinoši izsaka gluži citādus uzskatus. Viņš atbild Aspazijai, ka «ne rakstnieki rada kritiķus, bet viņus visus rada dzīve — laikmeta ekonomiskā kustība, sabiedriskie strāvājumi, politiskās cīņas un no visa tā izaugušie laikmeta idejiskie impulsi»¹. Tā ir A. Upīša kā kritiķa spilgta iezīme, ka viņš ir reizē arī politisks cīnītājs, kas apzinīgi cenšas saistīt literatūras kritiku ar dzīvi, ar darbaļaužu cīņu pret ekspluatāciju. No tā izaug viņa kritiku aktualitate, polemiskais gars, publicistikas ievērojamais īpatsvars.

Daudzējādā ziņā no A. Upīša var pamācīties arī latviešu padomju kritiķi. Ne tikai to, ka jāraksta asi un principiāli, ar lielu pienākuma apziņu un atbildības sajūtu, ka īstā kritikā nav vietas draugu attieksmēm un šauru grupu interesēm, bet arī to, ka jāraksta *v a i r ā k u n b i e ž ā k*. Padomju Latvijas kritiķu saime nav visai maza, tomēr jāatzīst, ka daudzas iznākušās grāmatas paliek bez kritiska novērtējuma un daudzas svarīgas un aktualas literatūras problemas gaida vēl atrisinājumu.

Der atcerēties, ka A. Upīts, piemēram, laikā no 1912. līdz 1917. gadam, uzrakstījis 339 kritiskus rakstus, bet savos

¹ A. Upīts, «Tikai feļetonisti» un... «tikai demokrāte», Jaunā Dienas Lapa, 1913., 242.

visražīgākajos gados — 1912. un 1913. — caurmērā ik pēc trim dienām publicējis vienu recenziju vai kritiku. Ļoti intensīvi strādājis rakstnieka un redaktora darbu, viņš spējis izteikties ne tikai par visu latviešu oriģinālo un tulkoto daiļliteratūru, bet aplūkot arī daudzas krievu, vācu un franču literatūras parādības. Jāatzīst, ka tas nav tikai ar talanta lielumu izskaidrojams, bet ne mazāk ar sīkstu, neatlaidīgu darbu. Paša pieredze rādījusi A. Upītim, ka bez liela darba nav padarāmas lielas lietas.

Ja vēl tagad dzirdam pārmetumus, ka latviešu padomju kritiķi ne labprāt stājas pie strīdīgu jautājumu noskaidrošanas, ne labprāt iesaistās diskusijās un tādējādi pietiekami necinās par mūsu literatūras straujāku augšupeju, der atcerēties, ka A. Upīts, sevišķi ar 1912. gadu, ik brīdi ir atradies literāru strīdu centrā, drosmīgi uzbrucis pretiniekiem, polemizējis ar tiem un tā sekmējis literatūras un kritikas attīstību, ravējis bez žēlastības visu kaitīgo, izskaužamo.

Neapšaubāma vērtība ir jau A. Upīša pirmajām polemikām no 1905. līdz 1910. gadam ar A. Braču, Zeltmati, T. Zeifertu u. c. Tajās A. Upīts droši aizstāvēja savus uzskatus, atmaskoja pretinieku egoistiskos nolūkus vai parādīja viņus kā demokrātiskas un realistiskas literatūras ienaidniekus. Ja šīs polemikas daļēji bija vērstas tikai pret atsevišķu personu, tad nesalīdzināmi lielāka sabiedriska nozīme ir A. Upīša diskusijai ar Aspaziju, kas sākās 1911. gadā, bet kulmināciju sasniedza 1913. gadā. Šī diskusija ne tikai palīdzēja atmaskot Aspazijas politisko seju, tai bija svarīga principāla nozīme, noskaidrojot, kādām jābūt proletariska rakstnieka attieksmēm pret savu šķiru.

Diskusijai ierosinājumu deva Aspazijas paziņojums «Dzimtenes Vēstneša» 1911. gada 247. numurā, ka viņa ir nedomā atteikties no darbības šai reakcionarajā lapā. Savā brošūrā «Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē» A. Upīts 1911. gadā ar lielu sašutumu atmaskoja minēto laikrakstu un, starp citu, izteica pārsteigumu par Aspazijas

demonstrativo uzstāšanos un to, ka savus dzejoļus viņa te drukās «blakus literaru Azefu un socialisma sagāzēju izvirumiem».

Aspazijas neattaisnojamo rīcību 1911. gadā plaši apsprieda un nosodīja arī strādnieku un marksistisko studentu pulciņi, tāpat laikraksti «Jaunais Laiks», «Dzīve», «Arodnieks», «Jaunā Dienas Lapa». Gan «Dzimtenes Vēstnesis», gan Aspazija pati devās pretuzbrukumos, un tā izraisījās vairākus gadus ilgstoša diskusija. Tās gaitā pierādījās, ka Aspazija savā politiskajā pārliecībā nav socialdemokrate un nekad nav bijusi apzinīga strādnieku šķiras aizstāve, tikai darbības sākumā zināmā mērā simpatizējusi tautas atbrīvošanās kustībai, bet turpmāk nepārprotami ieslīgusi reneģatismā. Aspazija pati laikrakstā «Jaunais Laiks» (1911. g. 39. nr.) bija spiesta atzīties: «Man... jāatbild, ka es esmu ne vien bijusi, bet vēl tagad esmu tikai demokrate, bet reizē arī ieskatu, ka mākslai jāpaceļas pāri jebkuras partijas robežām un jābūt neatkarīgai no neviena laikraksta.»

A. Upīts sākumā atturas iesaistīties šai diskusijā, kā pats kādā rakstā 1912. gadā aizrāda — aiz pietates pret trimdā esošo dzejnieci un pārliecībā, ka viņa nomaldījusies un pati atjēgsies. Taču 1913. gadā, kāda Aspazijas raksta tieši izaicināts, arī A. Upīts pāriet uzbrukumā.

Uz A. Upīša rakstu «J. Jansons un jaunlaiku literatūra» (XVII, 347.—352.)¹ Aspazija atsaucas rakstā «Piezīmes pie Andr. Upīša raksta «Jansons un jaunlaiku literatūra»».² Te viņa vērsās pret realismu un apgalvo, ka tas savu laiku ir pārdzīvojis un nekā jauna vairs nevar dot, atsaucoties uz J. Asara un V. Dermaņa līdzīgiem atzinumiem pirms vairākiem gadiem. Aspazija nosauc pie tam A. Upīti, kas nesamierināmi savā rakstā bija uzstājies pret realisma nievātājiem, par «feļetonistu un naivi iedomīgu cilvēku».

¹ Jaunā Dienas Lapa, 1913., 198., 199.

² Turpat, 228.

A. Upīts savukārt atbildes rakstā ««Tikai feļetonists» un... «tikai demokrate»»¹ vēšas pret Aspazijas skaļo uzstāšanos un paskaidro, ka viņa nolūks bijis atzīmēt J. Jansona-Brauna nopelnus latviešu progresīvās literatūras un realistiskās kritikas attīstībā, kā arī aizstāvēt viņu pret reakcionāriem — «darvotājiem un gānītājiem». A. Upīts atzīst, ka šai ziņā viņa rakstam tiešām ir «politisks, polemisks, manis pēc — «feļetonisks» nolūks». Par Aspazijas antidemokrātisko nostāju A. Upīts tepat izsakās, ka pati progresīvā strādnieku šķira viņai diskusijas gaitā pateikusi: «Jūs esat nomaldījusies, Jūs kalpojat tautas tumsībai un verdzībai...»

Aspazija dod A. Upītim atbildi rakstā «Andr. Upīts vairāk nekā «tikai feļetonists»»² un apliecina: «Es varu saukties tikai ar to vārdu, kurā mani kā lamu vārdā Andr. Upīts nosaucis pašā virsrakstā — tikai demokrate...» Pie tam Aspazija uzstāda A. Upītim demagoģisku jautājumu: «Bet kas nu tam pretim ir mans tiesātājs un nopaļātājs — Andr. Upīts? Vai viņš tiešām ir socialdemokrāts?... Un tā vēl nebūtu atbilde, ja Andr. Upīts sauktos par marksistu, kolektīvistu jeb tamlīdzīgos nenoteiktos vārdos, kādos var saukties arī «tikai demokrati»... Atbilde šoreiz ir goda lieta.»

A. Upīts savukārt atbild ar rakstu ««Tikai demokrate» tālākā gaitā»³ un pasvītro, ka Aspazija nemaz nav demokrate, bet «daudz kas mazāk», ka viņa nekā nezina pat par rakstnieka sabiedriskajiem pienākumiem. A. Upīts atzīst, ka tas ir «grēks un kauns, ja viņi (t. i., «tikai demokrati» resp. Aspazija pati. — J. U.) pušķo strādniecības apkarotāju, denunciantu un darvotāju, obskurantu un klerikaļu lapas». A. Upīts izsmej Aspazijas naivo «pāršķiru» pozīciju, kura nav pat saucama par «lirisku neitralitāti», bet Istā vārdā

¹ Jaunā Dienas Lapa, 1913., 248.

² Turpat, 260.

³ Turpat, 266.

par tiešu uzstāšanos «pret patiesās demokrātijas centieniem». Uz «goda lietā» jautāto A. Upīts asprātīgi atbild, ka viņš pats domājot, ka tagad esot «vairāk nekā demokrāts» (mans retinājums. — *J. U.*). Bet, ja kādam vēl rastos šaubas, A. Upīts norāda: «Ne no pašizrakstītas apliecības, bet no viņu darbiem jums tos būs pazīt.»

Šī atbilde faktiski nobeidz diskusiju ar Aspaziju, jo A. Upīts kopā ar citu marksistu polemiskajiem rakstiem ir pilnībā noskaidrojis Aspazijas renegatisko pozīciju, pārliecinājies, ka nav cerības uz viņas atgriešanos pie strādniecības, kurai tā kādreiz zināmas simpatijas izrādījusi. Diskusija visai uzskatāmi demonstrēja marksistisko kritiķu nesamierināmo nostāju pret laipotājiem un renegātiem, pretstatā liberāļu apvienošanās centieniem izvirzot kategorisku prasību pēc skaidrības, pēc nošķirošanās. Diskusija parādīja, ka A. Upīts visādā ziņā ir, kā viņš pats izsacījās, «vairāk nekā demokrāts», bet kā sacītu mēs — marksists.

Diemžēl, to, ko jau 1913. gadā saprata A. Upīts un citi marksistiskie kritiķi — proti, ka Aspazija nav pat demokrātes vārda cienīga un nekad nav bijusi revolucionāra dzejniece — vēl šodien viens otrs negrib saprast, sūrojoties, ka A. Upīts romanā «Plaisa mākoņos» Aspaziju — šo «revolucionāri» nomelnojis u. tml.

Ne tikai kā kritiķis un publicists A. Upīts šai laikā risina aktualas sabiedriskas problēmas no strādnieku šķiras socialistisko ideju viedokļa. To pašu viņš ar lielu māksliniecisku spēku dara savos daiļdarbos, kas raksturīgi ar kritisko, atmaskojošo raksturu, idejisko noteiktību un kaujinieciskumu. Veselā dramu ciklā «Balss un atbalss» (1911.), «Viens un daudzie» (1914.) un «Saule un tvaiks» (1915.) A. Upīts kā pirmais latviešu realistiskajā dramaturģijā pievēršas strādnieku dzīves tēlojumam, parādot proletariāta revolucionizēšanos un atsevišķo elementu renegātismu, pakļaušanos valdošo šķiru graujošajai ietekmei. Ar šīm lūgām (divas cenzura aizliedza izrādīt) rakstnieks veica lielu darbu strādnieku apziņas audzināšanā. Līdzīgus uzdevumus A. Upīts sev

izvirzīja arī romanā «Zīda tīklā» (1912.), kurā atspoguļojas šķiru pretrunu saasināšanās 1905. gada revolūcijas priekšvakarā, proletariata cīņas gatavība, buržuazijas bailes no augošā masu spēka. Daudzos citos darbos — stāstos un novelēs, satiriskos dzejoļos un romanos — A. Upīts uzstājās pret valdošo slāņu brutālo ieraušanas kāri, tieksmēm apmuļķot darba tautu ar liberalisma frazēm. Visi šie ar asu satiriķa spalvu uzrakstītie A. Upīša darbi vērsti pret kontr-revolucionāro buržuaziju un tās trūdošo kulturu, tie pilni optimistiskas pārliecības, ka strādnieku šķira sagraus šo ne-taisnības un melu pilno iekārtu un nodibinās jaunu, socialistisku iekārtu. A. Upīša kritiskā realisma daiļradē ar 1912. gadu sevišķi jūtami sāk izpausties jaunas metodes — socialistiskā realisma veidošanās.

1915. gada vasarā Skrīveru ciems, kur dzīvo A. Upīts, nokļūst piefrontes joslā, un viņa ražīgais radošais darbs tiek pārtraukts. Braucienos pa Krieviju A. Upīts pabeidz savu romanu «Renegati», kurā atmasko idejiskos renegatus latviešu inteliģencē, dzīvus prototipus atrazdams ne tikai dekadentu rindās. Ar šo romanu A. Upīts kā vienīgais latviešu literatūrā apgaismojis renegatisma cēloņus revolūcijas līdzskrējēju sīkburžuaziskajā nenoteiktībā un savas ādas pārdošanā buržuazijai. Romanā A. Upīts akcentē domu, ka strādnieku šķira, izmetusi no sava vidus renegatus, kļūst vēl saliedētāka un stiprāka. Kritikā un publicistikā A. Upīts atmasko buržuazijas šovinisma propagandas pret-tautisko raksturu, pienaglo pie kauna staba reakcionāros rakstniekus.

Visu 1916. gadu A. Upīts pavada kā kantorists kara būvdarbos Igaunijā un Rīgas tuvumā — Ikšķilē. Cik iespējams viņš raksta recenzijas vai publicistiskus rakstus par aktuāliem literatūras un politiski sabiedriskās dzīves jautājumiem «Jaunajā Vārdā». Vērtīga ir šai laikā A. Upīša uzkrātā dzīves pieredze «kroņa» darbos, kur rakstnieks pārliecinās par imperialistiskā kara noziedzīgo raksturu, darbaļaužu masu grimšanu postā un nabadzībā, valdošo šķiru patriotisko

fražu absoluto nesaskaņu ar viņu negēlīgo rīcību. Tas viss padziļina A. Upīša naidu pret carismu un visu ekspluatatorisko iekārtu, dod materialu vēlākajam romanam «Pērkona pievārtē».

Februara revolūcijai tuvojoties, A. Upīts strādā kara būvkanonā Rīgā un pieredz, kā pamazām izmocītajās masās izzūd pagurums un tās sakustas. Atzīdams, ka šais apstākļos tieši politiskam darbam ir daudz svarīgāka nozīme nekā rakstnieka vai kritiķa veikumam, viņš kļūst par aģitatoru, propagandistu, masu organizētāju. «Pats es vairākkārt braucu uz mūsu darbu rajonu, — stāsta autobiografijā A. Upīts, — sapulcināju strādniekus un aģitēju uz organizēšanu un nepieciešamo komiteju dibināšanu» (XXI, 924.). Cīnoties par Komunistiskās partijas nospraustās līnijas realizēšanu, par revolūcijas turpināšanu līdz uzvarai un atmaskojot uz Ikšķili sūtītā eseru aģitatora J. Kārklīņa (vēlākā «Jaunāko Ziņu» redaktora) melīgo fražu īsto būtību, A. Upīts panāk, ka viņa organizētais strādnieku kolektīvs ir viens no pirmajiem provincē, kas nodibina sakarus ar legalizējušos partiju un Rīgas Strādnieku deputātu padomi (XXI, 925.).

Strādnieki A. Upīti ievēl centralajā samierināšanās kamerā, pēc tam Rīgas Strādnieku deputātu padomē un tās izpildu komitejā, bez tam Vidzemes Padomes bezzemnieku frakcijā. Piedalīšanās padomju darbā A. Upītim aizņem daudz laika, tomēr viņš atrod iespēju nodoties literatūrai, izstrādāt dibināmā Strādnieku teatra darbības projektu un darboties arī par redakcijas locekli latviešu socialdemokrātiskās partijas preses organos «Cīņa» un «Laukstrādnieku Cīņa», kuros parādās daudz viņa kaujiniecisko rakstu.

Īsajā laika posmā no februara revolūcijas līdz Rīgas okupēšanai 1917. gada 3. septembrī A. Upīts pagūst publicēt apmēram 40 avīžu rakstu par aktualiem jautājumiem «Cīņā», «Laukstrādnieku Cīņā», «Ziņotājā» un «Brīvajā Strēlniekā». Kā publicists A. Upīts aplūko daudzus jautājumus no boļševistiskām pozīcijām. Viņš vēršas pret buržuāzijas uzbru-

Arīu famju proletariāts, iatveinojoties!

Veļ zihnas nāv iatvevā!

Arvevijas Soj. Dem. strādnieku partija. Latvijas Sojaldemokrātijā.

Laukstrādnieku

Zihna.

Īpatnī zīlī mēvā — zīlībrāvā. Latvijas Soj. Dem. Partijas Centrālās Komitejas izdevums.

Latvijas Sojaldemokrātijas Centrālās Komitejas izdevums.

№ 2

Bevīdēv, 14. (27.) iulijā.

1917. g.

Bezzemnieku Padome
izdevums.

Bezzemnieku Padome
izdevums. Pagaidu Zemes
Padome.

Latvianizācija. Juhina

A. Upiša raksts «Laukstrādnieku Cīņā» «Bezzemnieku padome Vidzemes pagaidu zemes padomē» (fragments)

kumiem Ļeņina «Apriļa tezēm» un brīdina proletariatu neieļauties kompromisos ar kontrrevolucionāriem, aizstāv pret netaisno karu vērstu lozungu — «nesaudzīgs karš pret karu», iesaistās cīņā par proletariata diktatūras radīšanu. «Nevecā režīma surogātu uzkrāšanā un apvienošanā, — saka A. Upīts 1917. gada sākumā par revolucionāro strādniecību, — tā redz garantiju pret anarchiju un jukām, bet gan pilnīgā vecās varas likvidācijā un jaunās tautas varas, proletariata virsvaras¹ nodibināšanā» (XVIII, 336.)².

A. Upīša sabiedriski politiskā darbība šai vēstures posmā risinās spraigi un intensīvi. Tagad rakstnieks nav tikai revolūcijas līdzgājējs kā 1905. gadā, bet pārliecināts cīnītājs par komunismu, par padomju varas nodibināšanu Latvijā. «Pirmā revolūcija pārveidoja viņa pasaules uzskatu, bet otrā aicināja viņu pārveidot pašu dzīvi revolucionārā kārtā,» pareizi raksturo A. Upīša nostāju 1917. gadā A. Birkerts.³

Vācu imperialistiskā karaspēka iebrukums pārsteidz A. Upīti Rīgā. Okupanti ar latviešu buržuazisko nacionalistu līdzdalību viņu iesloga cietumā, kur viņš atrodas vairākus mēnešus 1917./1918. gada ziemā. No cietuma atbrīvots, viņš 1918. gada pavasarī aizbrauc uz Skrīveriem, kur cīņā par eksistenci un bez jebkādam literāra un sabiedriska darba iespējām pavada visu okupācijas laiku. Nebrīdi nešaubāties, ka ar krievu biedru draudzīgo palīdzību latviešu proletariats atbrīvos zemi no varmākām un nodibinās Latvijā padomju varu, A. Upīts krāj spēkus jaunam, ārkārtīgi svarīgam darba cēlienam.

1919. gada janvāra sākumā A. Upīts jau dodas uz sarkano Rīgu, lai aktīvi darbotos padomju dzīves celtniecībā kā Izglītības Tautas Komisariāta Mākslas nodaļas vadītājs, daudzu

¹ A. Upīša kopoto rakstu XVIII sēj. 336. lpp. «virsvaras» vietā iespiests «varas».

² A. Upīts, Stipra vara, Ziņotājs, 1917., 23.

³ A. Birkerts, Andreja Upīša dzīve, Krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», 43. lpp.

kulturas un mākslas iestāžu organizētājs. Sākas jauns posms A. Upīša darbībā, kas dabiski izaug no iepriekšējā kā loģisks tā turpinājums.

2. CIŅA PRET BURŽUAZIJAS REAKCIONARO LITERATURU

Raksturojot A. Upīti kā literatūras kritiķi laikā no 1912. līdz 1917. gadam, jāatzīst, ka viņa darbībā ar lielu spēku tālāk attīstās divas ciņas līnijas: vecā, reakcionārā ārdīšana un jaunā, revolucionārā uzvaras sekmēšana. Šīm līnijām arī veltījama galvenā uzmanība.

Ar daudzajiem šā posma kritiskajiem rakstiem A. Upīts turpina vērsties pret buržuazijas satrunējušo kulturu un mākslu. Ar pilnu pārliecību viņš uzsver tajos, ka šīs šķiras sabiedriski politiskās tieksmes un mākslas ideāli ir tieši pretēji proletariāta tieksmēm un ideāliem. Pazīdams sabiedrības attīstības likumus, A. Upīts norāda, ka buržuazijas kā šķiras un tās rakstnieku deģenerēšanās ir nenovēršams un neapturams process imperialisma apstākļos. Raksturodams latviešu buržuaziju kā reakcionāru un patiesi cilvēciskiem centieniem naidīgu spēku, viņš uzsver, ka šī parazitiskā šķira savu kādreizējo progresīvo lomu izspēlējusi un tagad «nekurp vairs tālāk nevēlas iet, viņai vajadzīga mierīga iespējamība — raust un baudīt, baudīt un raust!».¹ Taču, saka A. Upīts, buržuazija pati to klaji neatzīst, bet sakās joprojām sargājam un virzām visas tautas kulturu, mākslu un literatūru, tāpat kā tās rakstnieki mēdz noliegt savu kalpošanu šaurām šķiras interesēm. Sekodams marksistiska kritiķa uzdevumam, A. Upīts tad arī nepārtraukti atmasko tamlīdzīgus pasākumus, cīnās pret buržuaziskā nacionalisma iespīšanas tautas demokratiskajos slāņos un to apzinīgu iemidzināšanu. Tā viņš sekmē boļševiku partijas līniju.

¹ A. Upīts, *Enrichissez-vous*, Domas, 1912., 1.

Recenzijās un jo vairāk kritikās A. Upīts norāda, ka savas šķiras piederību un idejiskos nolūkus literatūrā atklāti atzīst vienīgi tie rakstnieki, kas atrodas organiskā saistībā ar augošo pamatšķiru, turpretī bojā ejai nolemto šķiru pārstāvji mēdz liekulīgi apgalvot, ka viņi stāvot pāri un ārpus šķirām un esot pilnīgi neatkarīgi. Viņš brīdina neticēt šo pēdējo neatkarībai, bet aicina vienmēr lūkoties uz viņu darbiem, kas tagadējā straujas sabiedriskas nošķirošanās laikā bieži vien parādās nemaskētā veidā. «Kas vakar vēl slaptstijās aiz nenoteiktas, raibas fražu maskas, — saka A. Upīts 1912. gadā, — tas šodien spiests izlīst gaismā un rādīt savu īsto seju. Kas vakar sita pie savām krūtīm un zvērējās, ka viņš esot «kopēju latviešu kulturas vajadzību» aizstāvis «visās ļaužu šķirās», tas šodien spiests klaji atzīties, ka viņa lozungs ir: «pilsonība pret socialdemokratiju!»¹.

Pat tad, saka A. Upīts, ja rakstnieks sakās stāvam ārpus šķirām un pats savu daiļradi gribētu uzlūkot par pilnīgi apolītisku un netendenciozu, tieši parādās viņa sabiedriskā nostāja un tā sauktās «neitralās mākslas» šķiriskie nolūki. Tas viss, ironiski pasvītro A. Upīts, atklājas pat tad, ja šāds rakstnieks tēlotu «tikai to, kā viņš bērnībā cūkas ganījis, kā ievziedus šķinis, kā saimnieka skuķi pār upīti nesis».²

Aiz šādu darbu šķietami miermīlīgās un neitralās formas A. Upīts vienmēr saredz nepievilcīgo, reakcionāro saturu, atklāj buržuāzisko rakstnieku dziļākās tieksmes «kalpot konservatīvu sabiedrības slāņu regresīvajām reālām dzīves tieksmēm» (XVII, 487.)³. Pie tam savos daudzajos šā posma rakstos, vērtēdams «meteoroloģiskās» un «kalendarnieciskās» lirikas, romantiķu «zilās puķes» meklētāju, pagātnes idealizētāju, «tautisko epu» ražotāju utt. «neitralu» ražojumu plūdus, A. Upīts uzsver, ka tieši šādai šķietami apolītiskai literatūrai būtībā ir ļoti konkrēts uzdevums — ar skanīgu frazi

¹ A. Upīts, Latviešu rakstniecība, Vārds, I, 1912., 216. lpp.

² Turpat, 217. lpp.

³ A. Upīts, Latviešu emigrantu literatūra, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 257.

nomaskēt nepievilcīgo kapitalistisko īstenību, atvairīt katru tās pamatu kritizēšanas mēģinājumu. Buržuaziskās mākslas lozungi, saka A. Upīts, ir: prom no dzīves, prom no realisma! Viņa kritikas parāda, ka tieši šie lozungi vislabāk atbilst trūdošās šķiras pašreizējām interesēm, kalpo tās dzīves paildzināšanas nolūkiem un ka šī dzīves nobēguļu māksla ir bez attīstības perspektīvām, tā pagrimst līdz ar savu šķiru.

Pārliecinošs paraugs tam, kā A. Upīts prot aiz gludās un mierīgās ārējās formas saskatīt dziļāko būtību, ir viņa dzelīgas satiras pilnais apcerējums «Sezonas literatura» (XVII, 361.—373.)¹. «Vasaras sezona ir buržuazijas šķiras un rakstnieku (un deviņas desmitdaļas no visiem ir viņas rakstnieku!) atpūtas un izpriecas laikmets,» saka A. Upīts, pārskatot lirikas ražu pēdējo mēnešu periodikā. Ar kalendārisku noteiktību tanī atspoguļojas visi gadalaiki, izmaiņas dabā un līdzī tām dzejnieku noskaņās. Šos dzejiskos dabas attēlojumus A. Upīts nosauc par meteoroloģisko liriku, jo daba četru gadskārtu mijā, sezonas sajūsma un sezonas psiholoģija nosaka tās saturu. Šādā lirikā nav īstu pārdzīvojumu, dziļu izjūtu, tā tiek kultivēta kā buržuazisko laikrakstu piedevas sporta un izpriecu aprakstiem, kā izklaidējoša lasāmviela, buržujam jūrmalas vasarnīcā kafiju dzerot.

Atjautīgi un pārliecinoši A. Upīša tālākie secinājumi par šo šķietami nekaitīgo un apolitisko liriku. A. Upīts norāda, ka te vispirms atklājas, ka taisni buržuji, kas tik skaļi runā par mākslas neatkarību, patiesībā cenšas padarīt to par «sezonas praktisku piederumu, par suņudienu izpriecas, atpūtas un sporta līdzekli», un tā spiež to vislielākā jūgā un atkarībā. Pēc mūsu domām, saka A. Upīts, «mākslai jākalpo ne suņudienu laikam un tiem, kas slinko, bet tiem, kuri pazīst tikai vienu sezonu: nebeidzamo darba sezonu». Māksla A. Upīša izpratnē nedrīkst būt «ģeografiska» vai «meteoroloģiska», tai jāizmana un jāizceļ sava laikmeta dziļākā būtība, jāmodina, bet nevis jāiemidzina

¹ A. Upīts, Sezonas literatura, Domas, 1913., 11.

omulīgā pēcpusdienas snaudā. Tomēr, rakstu nobeidzot, viņam nākas secināt par buržuazisko literatūru — «tādas no sava laikmeta izaugušas, savu laikmetu audzējošas mākslas nav šīs sezonas literatūrā».

Latviešu buržuaziskā literatūra visos žanros pilnīgi atbilda A. Upīša tezēm. Neviena liela rakstnieka tā vairs nespēja uzrādīt, daudzo sīkmaņu spalvas darbos atklājās māksliniecisks nespēks, formalisms, veco motīvu jaunas variācijas. Laikā, kad proletariats organizējās jaunai izšķirošai cīņai un nemitīgi attīstījās revolucionārā un demokrātiskā literatūra, neapturami gāja plašumā buržuaziskās mākslas dekadence, kur ideju vietā valdīja tukšas frazes un formalisms. To visu gleznaini, bet trāpīgi un asi raksturo A. Upīts 1912. gadā: «Fraze — ar šo vārdu apzīmējama buržuaziskās mākslas nīkulības vispārējā daba. Aiz tās slēpjas idejiska niecība un iekšējs tukšums, bāluma kaite, chroniska neirastēnija. Nenovēršams vecuma nespēks izmanāms visā buržuaziskā mākslā» (XVII, 483.)¹.

Dzīvinošu ideju trūkumu, bālasinīgos tēlus un bezjēdzīgo formas kultu buržuaziskajā literatūrā A. Upīts pareizi izskaidro ar tās pārstāvētās šķiras deģenerēšanos. Bet viņš ir nedomā tādēļ kļūt pesimists, nemēģina glābt neglābjamo, tieši otrādi — dara visu, lai novāktu drīzāk pie malas tos šķēršļus, kas stāv ceļā jaunajam — īsti demokrātiskai mākslai, kura pārdzīvojamā laikmetā «var būt tikai strādniecības māksla — strādniecības māksla saturā un izteiksmē» (XVII, 413.)².

Kā marksistisks un dzīves prakses skolots kritiķis A. Upīts ļoti labi apzinās, ka vecais un reakcionārais labprātīgi neatstās iesildīto vietu un neiznīks pats no sevis bez sīvas un neatlaidīgas cīņas. Aizvien konsekventāk aizstāvēdams proletariata intereses, A. Upīts tāpēc sistematiski un mērķtiecīgi ārda buržuaziskās literatūras pamatus, velk gaismā

¹ A. Upīts, Māksla un diletanti, Domas, 1912., 10.

² A. Upīts, Feļetona valstībā, Domas, 1915., 5.

pat šķietami nekaitīgās un nenozīmīgās mākslas grabažas. To viņš dara ar pasvītrotu nolūku — lai augošā pamatšķira redzētu, kas viss tai «jānovāc, lai sagatavotu zemi nākotnes sabiedriskās un mākslas kulturas sējai» (XVII, 433.)¹.

Lai atsegtu būtisko buržuaziskajā literatūrā, A. Upīts daudzreiz uzstājas ar recenzijām, kurās analizē pat gluži diletantiskus, negatavus darbus, jo nemaldīgi pārliecinājies, ka diletanti parasti atklātāk un ar skolnieciskāku centību apliecina uzticību savai šķirai. Atsegdams atsevišķā darbā raksturīgo, A. Upīts izdara secinājumus par vispārīgo, parāda kopsakarības un to cēloņus. Tā, piemēram, recenzēdams 1915. gadā J. Grīna vājo dzejoļu krājumu, A. Upīts piebilst: «...ja par viņa dzeju tomēr runājam, tad ne tik daudz pašas, kā to tipisko īpašību pēc, kuras tai kopējas ar veselu latviešu dzejas nošķiru. Tātad Grīna dzeja interesē ne pati par sevi, bet vairāk tikai kā piemērs vispārējās jaunākās literatūras raksturojumam» (XVII, 386.)²

Kritizējot mazvērtīgus vai reakcionarus sacerējumus, A. Upīts nebūt neuzstājas ar kailiem apgalvojumiem vai objektivistiskiem konstatējumiem. Parādot vispirms spilgtā apgaismojumā kritizējamā darba idejisko saturu, tēlus un māksliniecisko izveidojumu, viņš izdara secinājumus. Tieši un atklāti saucot lietas un personas īstā vārdā, parāda to patieso socialo būtību, uzrāda, kas attiecīgajā literarajā darbā apzinīgi noklusēts, aizplīvurots, līdz galam nepateikts.

Spožā, kaujinieciskā stilā uzrakstītie A. Upīša kritiskie raksti un apcerējumi pamatoti radīja dzīvu atbalsi, saviļņoja plašu sabiedrību. Tas deva rakstniekam moralisku atbalstu, parādīja, ka šie uzbrukumi buržuaziskajai literatūrai pareizi saprasti un novērtēti. Nokritizēto autoru pretuzbrukumi un «tīrās» mākslas aizstāvju gaušanās par nepareizu interpretāciju vai pat demagoģisku rīcību viņam bija pierādījums, ka cirtieni trāpījuši mērķī un kalpojuši patiesības atklāšanai.

¹ A. Upīts, Literatūras krāmu tirgū, Jaunais Vārds, 1916., 230.

² A. Upīts, Jaunākā lirika, 3, Jaunais Vārds, 1915., 139.

Raksturīga šai ziņā ir polemika, kas izraisījās 1915. gadā sakarā ar A. Upīša rakstu «Karstos pelnos» (XVII, 509.—522.)¹. Izteikdams kritiskas piezīmes par trīs stāstiem (V. Eglīša «Skolotāja Kalēja piedzīvojumi», J. Lapiņa «Šķīstīšanās ugunīs» un L. Laicēna «Vitolds Vītums»), A. Upīts V. Eglīša un J. Lapiņa darbos atklāj nekaunīgu mēģinājumu noķengāt 1905. gada revolūciju, tās cīnītājus un viņu idejas. Novērtēdams šos divus stāstus kā īstā likvidatoru garā uzrakstītus renegatisma apjūsmojumus un to galvenos varoņus kā dekadentiskus, izvirtušus subjektus, A. Upīts radīja lielu uztraukumu ne tikai J. Lapiņā, bet arī viņa domu biedros.

J. Lapiņš «atklātā vēstulē»² centās pierādīt, ka viņa stāstā nekā tamlīdzīga neesot, un apvainoja A. Upīti «kriminālā difamacijā», nosauca viņa marksistisko kritikas metodi par «demagoģiski personīgo pētīšanas metodi» u. tml. A. Upīts atbild J. Lapiņam,³ ka tas apzinīgi cenšas pārprast un sagrozīt spriedumus, lai varētu «novērst lasītāju uzmanību no galvenā un mazināt kritikas nozīmi ar personīga apvainojuma izdomājumiem». Vienlaikus A. Upīts izsaka nožēlu, ka J. Lapiņam savu renegatismu vajadzējis atklāt ar tik pretīga literara tēla starpniecību, un uzsver, ka arī turpmāk viņš apkaros līdzīgā veidā patiesības viltojumus, renegatisma un izvirtības kultu literatūrā, izlietojot «presi, savu rakstnieka talantu un darba demokrātijas aizstāvja vārdu».

J. Lapiņš pēc šīs asās atbildes aplūsa, bet tad uzstājās par viņa aizstāvi kāda meņševiku grupa⁴. Savā vēstulē R. Liepiņš un kompanija aizstāv «cietušos» — pēc pašu apgalvojuma — «mākslas patiesības vārdā», bet faktiski — lai atkal mēģinātu mazināt ar dobroļubovisku vērienu uzrakstītās A. Upīša kritikas graužošo spēku un piespiestu likt mierā idejiskos renegatus.

¹ Domas, 1914., 12.

² J. Lapiņš, Vēstule redakcijai, Domas, 1915., 1.

³ A. Upīts, Piebildums pie augšējā raksta, Domas, 1915., 1.

⁴ R. Liepiņš, V. Bastjānis, T. Līventāls u. c., Vēstule redakcijai, Domas, 1915., 3.

Uz meņševiku apvainojumiem A. Upīts spēcīgi atbild: «Ar protestiem un visstingrākiem protestiem man mute nav aizbāžama. Ne pieci, ne desmit protesti nepiespiedīs iemilēt un glaudīt renegatus un kas ar viņiem sakarā...»¹ Ne piekāpties vai izlīgt A. Upīts domā attiecīgos gadījumos, bet rīkoties tā, kā prasa proletarisko masu intereses, jo atbildi viņš nobeidz ar atzinumu, ka kritikai nepieciešams palikt vēl nesaudzīgākai un asākai.

Kritizējot buržuazisko literatūru, tās līdzjutējus un laipotājus, parādot tās reakcionāro idejisko saturu, A. Upīts nevairās asu vārdu, polemiska stila. A. Upīts ar saviem rakstiem izcīna veselās ideoloģiskas kaujas, kurās aizstāv principu, ka proletariskā rakstnieka un kritiķa nostājai jābūt stingrai un noteiktai, viņa darbībai tādai, lai tautas masas to dedzīgi mīlētu, bet ienaidnieki salti nīstu. Atzīmēdams 1913. gadā Aspazijas jubileju, A. Upīts, piemēram, norāda,² ka raibā viņas apsveicēju virkne ar mācītājiem un reakcionārās preses pārstāvjiem priekšgalā vien jau ir labākais pierādījums, ka šī dzejniece nav bijusi un arī nevēlas turpmāk būt vienas šķiras — proletariāta cīnītāja un ka viņas laipotājas nostāja pienācīgi jākvalificē.

Tiem, kas lūkoja A. Upītim pārņemt pārmērīgi aso toni, mākslas kritikas pārvēršanu polemikās par akūtiem sabiedriskiem jautājumiem, viņš nosvērti atbild kā dialektiķis: «Daudzi domā, ka polemikas esot neauglīgas un no tām vajagot sargāties. Tas ir pavisam āplams ieskats. Ja polemikas ir neauglīgas, tad neauglīga ir katra kritika — tad galu galā ir neauglīga katra domāšana. Jo ikkatra pozitīva doma ir dialektiska doma, un polemika īstenībā nav cits, kā konkrēta, uz zināmu priekšmetu norobežota dialektika» (XVII, 247.)³.

Polemizēdams ar pretiniekiem, A. Upīts prot saskatīt to

¹ A. Upīts, Atbilde R. Liepiņam, V. Bastjānim, T. Līventālam u. c., Domas, 1915., 3.

² A. Upīts, Jubilejas, Vārds, II, 373. lpp.

³ A. Upīts, Tagadējais laiks un laikraksti, Jaunais Vārds, 1915., 3.

vājās vietas un vērš pret tām savus uzbrukumus. Nekādi viltīgi atmaskoto pretinieku manevri viņu nevar piespiest pāriet uz atgaiņāšanos, viņš paliek uzbrucēja lomā un uzvar. Polemisks raksturs īstenībā piemīt visiem A. Upīša ārdošajiem rakstiem, kuros viņš aizstāv progresīvos spēkus, pierāda, ka taisnība ir tikai viena — darba tautas pusē.

A. Upīša zobgalību un ironijas pilno kritiku aizvainotie, iedomīgie diletanti vai zvērīnātie reakcionāri parasti cīņu pret viņu no principālās plāksnes lūkoja pārnest personīgajā, atkal un atkal centās apvainot A. Upīti skaudībā, nenovīdībā, ķengāšanā. Cits reaģēja presē, cits sūtīja personīgas draudu vēstules (kā, piemēram, diletants Skuju Frīdis — vēlākais buržuaziskās Latvijas iekšlietu ministrs Gotfrīds Mīlbergs), bet vienaldzīgs palikt nespēja neviens A. Upīša ērkšķainās kritikas skartais. «Latviešu birģeliskais rakstnieks, — saka Upīts 1916. gadā, — ir pavisam savāds radījums. Reizēm viņš ir tik jūtēlīgs, ka no vieglāka pieskāruma krīt ģībonī. Un atkal reizēm viņa āda piepeši paliek tik bieza, ka vajadzīga sevišķi asa spalva, lai viņu pamodinātu no pašpīcības un omulīgas pašapziņas snaudas» (XVII, 431.)¹. Viņus izaicināt un izpērt ir tieši A. Upīša nolūks, un viņam vienalga, vai satiriskā dzeloņa trāpītais skaišas vai sūta rūgtus lāstus, ja tikai pakalpots darbaļaužu lietai, literatūras augšupejai.

Skaudri asa satira ir ne tikai A. Upīša daiļrades, bet arī kritikas raksturīga īpatnība. Satira dažādās nianšu pakāpēs ir viņa ietekmīgākais līdzeklis, apkarojot buržuaziskā nacionālisma visādos izpausmes veidus, diletantismu — visu, kas traucē virzīties uz priekšu. A. Upīša asā satiriķa spalva tiešām kļūst par visu reakcionāru draudu un biedu, sēj paniku viņu rindās. Tāpat kā veselā rindā satirisku tēlu, savos daiļdarbos A. Upīts atmasko darbaļaudīm naidīgo šķiru tipiskos vaibstus, parāda nesaskaņu starp viņu vārdiem un darbiem, spoži lakoto formu un pretīgo būtību, tā arī kritikās satira vērsta pret sabiedriski mazvērtīgo un kaitīgo,

¹ A. Upīts, Literatūras krāmu tirgū, Jaunais Vārds, 1916., 229.

lai brīdinātu no reakcijas briesmām, modinātu neapzinīgos tautas masu elementus. Gan ar humoru pasvītrodams darbaļaužu un to kulturas pārkumu par ekspluatatoru saujiņas apzeltīto, bet serdē sapuvušo «kulturu», gan kā satirisks kritiķis saceldams īgnumu un naidu pret to, A. Upīts stiprina pārliecību, ka jāpārmaina pati sabiedriskā iekārta, lai patiesi vērtīgas mākslas un literatūras varenam uzplaukumam nekas nestāvētu ceļā.

Tādā kārtā A. Upīts pilnīgi atsakās no buržuazisko teoretiku formulētā satiriku uzdevuma kritizēt atsevišķos trūkumus cilvēku sadzīvē, lai pamatos it kā «pareizo» iekārtu un sabiedriskās attieksmes «atveseļotu». A. Upīts apzinās, ka satirīķis nedrīkst pārvērsties par tukšu joku taisītāju un lasītāju smīdinātāju, apzinās to, ka nodarboties ar kapitalistiskās sabiedrības labošanas un reformēšanas pasākumiem ir gluži vēltīgs darbs. Kā satirisks kritiķis viņš mācās no Sāltikova-Ščedrīna, Gogoļa u. c. krievu klasiķiem, apgūst un turpina viņu tradīcijas, lai nodotos proletariāta un visas darba tautas dzīvības interešu un mākslas centīenu aizstāvēšanai.

Lieliski A. Upīša satiriskās kritikas paraugi ir viņa 1914. gadā «Domās» pasāktie recenziju cikli «Ar ušņu duramo»¹, kuri, vēl ar citiem raksturā līdzīgiem rakstiem papildināti, uzņemti arī kopoto rakstu XVI sējumā. «Ušņu duramo» A. Upīts bieži cilā arī vēlāk, buržuaziskās Latvijas laikā, kad «Domās» atkal publicē īpašas kritiski publicistisku rakstu serijas. Tā A. Upīša «ušņu duramais» gadu desmitiem ilgi ir baidījis visādus kapitalistiskās «tumsas valsts» mošķus, iemantodams tādu pašu popularitāti un atzinību progresīvajā sabiedrībā kā «Tāravas Annīņas» satiriskā dzeja un proza.

A. Upīša «ušņu duramais» 1914. gadā vērstas galvenokārt pret buržuazisko literatūru, bet tas trāpa arī dažādo diletantu

¹ A. Upīts. a) Ar ušņu duramo, Domas, 1914., 7.;

b) Vēlreiz ar ušņu duramo, Domas, 1914., 10./11.

nedarbus. A. Upīts savu «ušņu duramo», ciklu ievadot, humo-ristiski raksturo kā daiktu, «ar kuru rūpīgi saimnieki vasaras sākumā apstaigā linu laukus — asi trīts, parocīgā gludā kātā. Kur tikai pamana neaicināto dzeloņaino viešņu — šņiks! nodur un aizsviež grāvmalā... Aug maigi zaļa sēja mūsu rakstniecības druvā, bet vidū zeļ arī nesētas nezāles. Vasaras sākumā arī kritiķim jātrin ušņu duramais un jāiet darbā.»

Ar «ušņu duramo» A. Upīts satiriski ravē nezāles, kas īpaši tā laika lirikā bija ieviesušās milzu apmēros. Viņš, piemēram, bez saudzības notrauc Alberta Rutka «Apšu lapiņas» (t. i., diletantiska dzejoļu krājuma nosaukums. — *J. U.*), kas «derīgas tikai pakaišiem kazas būdā», bet ne lasītāju barošanai. Tikpat asi viņš izrēķinās arī ar Arvīda Siliņa pirmo dzejoļu ciklu «Sirds un ziedi», ko atzīst par uzpūtīga nemākuļa darbu, pilnīgi analfabetisku ražojumu, kam nav pat vietas grāmatu plauktā, jo vairāk tādēļ, ka autors ar «pārgudrām» frazēm mēģinājis «piešmugulēties demokratijai». Tālāk «ušņu duramais» ķer P. Sērdienīša saturā tukšo un nemāksliniecisko dzejoļu krājumu «Miglainā rītā», ko autors iespiedis pats uz sava rēķina, pie tam uz speciali izmeklēta, dārga papīra. «Laikam viņiem liekas, — ironizē A. Upīts par Sērdienīti un līdzīga tipa «dzejniekiem», — ka tukšas un nevērtīgas rīmes tūliņ pārvēršas par dzeju, līdzko tās nodrukā un iešuj apdrukātos vākos.»

Zināms pārsteigums tomēr, saka A. Upīts, ka ar ušņu duramo nākas apkarot ne tikai «zaļo» iesācēju, diletantisko spalvas nedarbnieku ražojumus — arī pazīstamā Apsesdēla tulkojums (Bairona misterija «Debess un zeme») ir literārs nedarbs. Diletantiskos iesācējus A. Upīts raksturo kā iedomīgus un paškritiku zaudējušus ļaudis, bet Apsesdēlam konstatē citu kaiti — jaunu vārdu radīšanas un dīvainu valodas formu atvasināšanas maniju, kas ne acumirkli nelaiž savu upuri vaļā. «Nevienu rindu, — saka A. Upīts, — nevienu teikumu viņš nevar uzrakstīt negudrojis, kā to lai izteiktu mākslotāk, neparastāk, nesaprotamāk.» Ignorēdams katra

dzejnieka pienākumu mācīties valodu no tautas, izmantot brīnišķos tautas izteiksmes līdzekļus, Apsesdēls savā tulkojumā ar valodu bija izdarījis neciešamus, nekādi neattaisnojamus eksperimentus: atskaņu dēļ kropļojis vārdus, izgudrojis nekam nevajadzīgus, nesaprotamus jaunvārdus, lietojis bez jēgas aizgūtus vārdus, kas latviešu valodu nevis bagātina, bet piegružo, izkropļo. Apsesdēla rīcību dzēlīgi izsmiedams, A. Upīts raksta: «Nu, sakiet, par piemēru, kā jūs tik ilgi varējāt nevietā lietot neglīto vārdu jauns? «Naujs» — pavisam cita lieta; un apzīmē to pašu, ko naujas, novij, nev (t. i., pēc Apsesdēla paskaidrojumiem tulkojuma beigās. — *J. U.*). Nevarīgs, vārgs — kāpēc vārgs? Kāpēc ne «silpns»? Rāms nav nekāds rāms, bet gan «dāms», glēvi ir «rēji», liktenis — «daiva»... pietrūkst telpu visu to jaunkalību pienācīgi aptēlot.» Jau šis atsevišķais gadījums rāda, cik modri A. Upīts sargā latviešu literārās valodas tīrību, kā cīnās par bagātu, bet reizē vienkāršu, tautai tuvu un saprotamu literāro valodu. Līdzīgu spilgtu faktu bez tam A. Upīša kritikās ir visai daudz, kas kopumā raksturo viņa plaši izvērsto, neatlaidīgo un principālo cīņu par latviešu literāro valodu, par tās kulturu, par to, lai rakstnieks savu galveno «amata rīku» turētu vienmēr asu un spodru, savas idejas novadītu līdz lasītāja apziņai un jūtām kuplā, sulīgā un krāsainā valodiskā ietērpā. A. Upīts kā vārda mākslas meistars līdzīgi M. Gorkijam pareizi novērtē valodu kā cīņas līdzekli, kā ideoloģiskas ietekmēšanas līdzekli.

A. Upīša satiriskais «ušņu duramais» ir visai ass rīks, un to viņš lieto ne personīgu, bet sabiedrisku apsvērumu mudināts. Satira, pēc viņa dziļākās pārliecības, jau «pēc savas dabas ir tieša sabiedrisku parādību vērtētāja un skaidrotāja» (XVII, 28.)¹, tai vairāk nekā citām mākslas nozarēm veicams didaktisks, audzinošs uzdevums. Šādam nolūkam tad arī kalpo A. Upīša satira daiļradē, publicistikā un kritikā.

Satiras īpatsvara straujais pieaugums A. Upīša jaunradē

¹ A. Upīts, Satiriskie žurnali, Domas, 1912., 10.

tieši strādnieku kustības revolucionāro uzplūdu laikā liecina, ka pašā dzīvē, laikmeta cīņās meklējams tam izskaidrojums. Protams, ka A. Upīša pretinieku mēģinājumi izskaidrojumu meklēt viņa «iedzimtajā dabā», kas visu liekot skatīt «greizā spoguļa» izkropļotā gaismā, neztur kritikas, jo tie ir nesekmīgi centieni mazināt satiras meistara lomu un nozīmi.

Aso satiras ieroci A. Upīts meistariski izlieto, apkarodams diletantismu, melnsimtnieciskus un liberalus uzskatus politikā un literatūrā. A. Upīts ir arī izcils satiras teoretīķis latviešu literatūras vēsturē. Savus uzskatus par satiru viņš sāk izstrādāt jau 1907. gadā, bet pilnīgi noformē posmā no 1912. līdz 1917. gadam. Kā proletariski partejiskas satiras principu izstrādātājs A. Upīts veic īstu celmlauža darbu latviešu literatūrā, pie tam — kā jau viņam parasts — teoriju neatradams no prakses, neizklāstīdams uzskatus abstrakti teoretiskos traktatos, bet izsacīdams savu viedokli recenzijās un kritikās.

Apcerējumā «Māksla un diletanti» (XVII, 467.—486.)¹, kurā skarti ļoti daudzi un dažādi literatūras un mākslas jautājumi, A. Upīts uzstājas arī pret sabiedriski nenoteiktās, diletantiski bezkrāsainās un buržuaziski liberalās satiras ražojumiem, parāda, ka tie idejiski un mākslinieciski «banalizē vienkāršo ļaužu daiļuma sajūtu un zināmā mērā aizkavē visu sabiedrisko progresu». Vērtējot seklos un tukšos satiriskos sacerējumus, kas atrodami dažādajos — tolaik vēl stipri popularajos — zobgaļu kalendāros, tāpat reakcionārajos vai politiski neskaidrajos žurnālos, A. Upīts izsakās, ka tai satirai, kas vēlas kalpot demokratijai un proletariāta uzvaras sekmēšanai, jābalstās uz gluži citādiem teoretiskiem principiem. «Sabiedriskais progress ir šķiras apziņas noskaidrošanas process, — jau kuro reizi atgādina A. Upīts, — visām mākslas nozarēm jākalpo vienam lielam uzdevumam. Satira ir pirmā šajā darbā. Latviešu satirai tikai tad būs nozīme, kad viņa no neīstās un objektīvās pārvērtīsies

¹ A. Upīts, Māksla un diletanti, Domas, 1912., 1., 4., 6., 10.

krasi partejiskā. Kad viņa nelūkosies uz dzīvi no nezin kāda iedomāta augstāka mākslas redzes punkta, bet no savas šķiras vai partijas stāvokļa.» Skaidri izjūtams, ka savus kaujinieciskās, proletariski partejiskās satiras principus A. Upīts pamato uz Ņeņinskiem principiem, balstās acīm redzot uz Ņeņina rakstu «Partijas organizācija un partijas literatūra», kuru, pēc paša izteikuma, iepazīnis krievu marksistisko žurnālu popularizējumos, nezinādams tolaik, ka tā autors — Ņeņins.¹

Sekodams Ņeņina dotajiem liberalismā raksturojumiem, tikpat nesaudzīgi nīzdams un vajādams visādus liberaļus kā savā laikā Dobroļubovs, A. Upīts savās kritikās tos bieži noraksturo ar izteiksmīgo epitetu — «kliberaļi». Viņš atmasko to reakcionāro lomu ne tikai sabiedriski politiskajā dzīvē, bet tāpat arī literatūras un kritikas laukā. Isti piemērots līdzeklis visādu pasugu liberaļu un viņu ideoloģijas pienaglošanai A. Upītim ir tieši satira. Šajā sakarā viņam rodas izdevība attīstīt vērā liekamus uzskatus par proletariāta interesēm atbilstošas satiras uzdevumiem vispār.

Ar rakstu «Satiriskie žurnāli» (XVII, 27.—31.)² A. Upīts vēršas 1912. gadā pret diviem jauniem satiriskiem izdevumiem «Gailis» un «Dadzis», kas savās programās solījās būt objektīvi, reizē progresīvi un reizē bezpartejiski... Ar izbrīnu viņš vaicā, kā gan tagadnes aso šķiru cīņu laikā var rasties šādi žurnāli, kas domā pacelties pāri «šaurām» grupām un ārpus šķirām, ārpus laika un telpas, nostāties tīri metafiziskā pozīcijā. Tikai paviršam un neapzinīgam cilvēkam var likties, ka visietekmīgākā satira būs tad, ja nesaistīsies ne ar vienu grupu vai šķiru, bet izdalīs savus cirtienus «pa labi un pa kreisi». Patiesībā, pasvītro A. Upīts, «jau pašā dalījumā — pa labi, pa kreisi — dzirdas dalītāja paša stāvokļa apzīmējums. Protiet: tas ir vidū starp labo un kreiso. Politiskā valodā runājot, mēs to saucam par

¹ Saruna ar A. Upīti 1954. gada 16. martā.

² A. Upīts, Satiriskie žurnāli, Domas, 1912., 10.

mērenu liberalismu, kas atrodas vidū starp socialdemokratismu un melnsimtniecību. «Bezpartejisks progresīvs laikraksts» un «stingri progresīvs laikraksts» — viens kā otrs, noteiktā valodā pārtulkojot, iznāk: mērens liberalism... Vidus ceļa gājēja satira mūžam būs sekla un pelēka, mūžam viņai jāķepurojas pa sabiedriski idejiskās dzīves seklumiem un virspusi.»

Liberalo satiru A. Upīts atzīst tikai par «pussatiru», lai potāju un vidus ceļa gājēju, kas, vairoties skart socialas stīgas, agri vai vēlu tomēr nokļūst reakcijas pusē. A. Upīts zīmīgi norāda, ka «Dadža» un «Gaiļa» satiriķi — «bezpartejiskie» liberaļi — būtībā atrodas uz vienas platformas ar «Latvijas» reakcionariem, strādā ar viņiem roku rokā pret darba tautas interesēm. Īstai satirai, kas grib būt sabiedriski nozīmīga, ar šādu «veikalniecisku plašumu» nav nekā kopīga, tai jānostājas «šķiras telpā» uz «zināmas sabiedriskas grupas pamatiem».

Aizstāvēdams literatūrā partejiskuma principu, izstrādādam proletariski partejiskas satiras principus, A. Upīts iziet no atzinuma, ka nav vispār laba vai vispār ļauna, nav vienas, visām šķirām kopīgas morales, bet visām šīm kategorijām ir vēsturiski nosacīts un šķirisks raksturs, tikai partejiski tās arī novērtējamas. «Lai satira taptu dziļa un «pīša», — zīmīgi secina A. Upīts, — viņai jāpaliek par savas «šauras» šķiras satiru.»

Tik nozīmīgus un ietekmīgus atzinumus par satiru latviešu pirmspadomju literatūrā ir izstrādājis tikai A. Upīts. Tie rāda, cik lielu uzmanību viņš jau toreiz veltījis satirai, kā novērtējis tās milzīgo lomu cīņā pret reakcionāro, negatīvo un izskaužamo dzīvē. Ir sen jau laiks A. Upīša principus popularizēt un izmantot latviešu padomju literatūras praksē, lai daudzos gadījumos diezgan pabālo mūsu satiru paceltu augstākā līmenī, padarītu ietekmīgāku.

Jāatzīmē, ka A. Upīts kā izcils satiras teoretiķis un praktiķis ļoti daudz nodarbojies ne tikai ar satiras idejiskuma problemām, bet tikpat daudzpusīgi apgaismojis satiras

formas jautājumus. Pilnīgi pārliecināts, ka neveikla forma bojā pat vislabākos nodomus un visvērtīgākās idejas, A. Upīts nosoda nevērīgu izturēšanos pret satiras specifiskajiem izteiksmes līdzekļiem un paņēmieniem. Cīnoties par satiras meistarību, viņš pasvītro, ka darbaļaudīm vajadzīgi tādi dzejnieki, kas «cieto idejas kodolu prastu izkalt zibīgās — sprigstošās satiras adatās».¹ Viņš norāda, ka diletantiskie un reakcionarie satiriķi ārkārtīgi banalizē satiras formu, kropļo valodu, aizraujas ar mākslotu komisku situāciju meklēšanu utt., parasti ir bez mēra sajūtas un drīzāk jau smieklīgi paši, nekā rada smieklus lasītājam. A. Upīts uzsver, ka, buržuāzijas «cēlos» mērķus atsedzot, pilnīgi neatvietoājama ir satira, ka, attēlojot pretīgos buržuju tipus, ir nepieciešamas jo spilgtas krāsas, kodīgas epigramas, pamfleti, parodijas u. tml. Bez šiem paņēmieniem, saka A. Upīts, satira vispār nav satira, šīs prasības citiem veiksmīgi realizēdams arī pats savā daiļradē vai staigājot ar aso «ušņu duramo».

Visā šai posmā A. Upīts daiļradē, kritikā un publicistikā atsedz reakcionarajā nometnē un tās literatūrā valdošās atpakaļrāpīgās idejas, satūra un formas deģenerāciju. Kā satiras meistars un teoretiķis viņš it īpaši stājas ceļā dažādo paskvilantu mēģinājumiem aizkavēt demokrātiskās kultūras gaitu un uzbrukt proletariātam.

A. Upīša cīņu pret buržuāziskajiem mākslas «brīvības» un «neatkarības» sludinātājiem, bez šaubām, izraisa pašā latviešu tautas dzīvē notiekošie procesi, aktīvā līdzdalība proletariāta revolucionarajā kustībā. Paša autobiografiskie norādījumi par gūto auglīgo ietekmi, tāpat kritiskie raksti un atsauksmes par Saltikovu-Ščedrinu, Gogoli, Beļinski, Černiševski, Dobroļubovu u. c., kurus aplūkojam nākamajā nodaļumā, skaidri ļauj saprast, cik liela nozīme šiem lielajiem krievu klasiskās literatūras pārstāvjiem un revolucionarajiem demokrātiem bijusi A. Upīša attīstībā, mācoties cīņā pret

¹ A. Upīts, Satira, Vārds, I, 417. lpp.

reakciju aizstāvēt apspiesto tautas masu intereses. Vajadzīgi, protams, pamatīgi speciali pētījumi par A. Upīša un šo viņa skolotāju attieksmēm, bet, manuprāt, pamatota ir V. Valeiņa izvirzītā teze: «Latviešu Gogolis un Ščedrins ir Andrejs Upīts.»¹

Mācīdamies no krievu klasiķiem, A. Upīts jaunos vēsturiskos apstākļos, ļoti saasinātas šķiru cīņas laikā, kad proletariats izaudzis par vadošo progresīvo spēku, protams, nevar vienkārši atkārtot viņu spriedumus. Ar marksistisko pasaules uzskatu apbruņots, A. Upīts šai posmā jau vērtē reakcionarās parādības no proletariskā partejiskuma viedokļa, sāk skaidrot pašas jaunās proletariskās mākslas konkrētās attīstības iespējas imperialisma apstākļos.

3. UZSKATI PAR PROLETARISKO MĀKSLU

Ciešā pārliecībā, ka par savu un visas darba tautas brīvo nākotni «proletariats necinās vienīgi tikai uz barikadēm» (XVII, 67.)², bet uzvaras sagatavošanai jau iepriekš veicams sistematisks un neatlaidīgs «ikdienas» darbs masu ideoloģiskajā ietekmēšanā un audzināšanā, A. Upīts kopš 1912. gada pievēršas topošās proletariskās mākslas jautājumu vispusīgai iztīrīšanai un noskaidrošanai.

Nesaudzīgi kritizēdams buržuazisko mākslu, A. Upīts pretstatā pasvīturo, ka proletariātam vajadzīga pavisam citāda kultura un māksla un ka tā jau top un veidojas, un bez tās nemaz nav iespējama pilnīga uzvara. Raksturodams abu nesamierināmi naidīgo šķiru attieksmes pret mākslu, A. Upīts 1913. gadā gleznaini izsakās: «Tautiskajiem censoņiem māksla bij vajadzīga atpūtai ar goda mielastu piedevām, tagadējā sabiedriskā cīnītāja šķira bez mākslas nevar dzīvot kā bez maizes un ūdens. Lāčplēsis nevar uzvarēt, ja daile — Spīdola

¹ V. Valeinis, Andrejs Upīts — satīras meistars, Padomju Jau-natne, 1952., 244.

² A. Upīts, Darba balsis, Domas, 1913., 6.

viņam neiet palīgā. Bet tad viņam jāuzmanās, vai tā ir īstā Spīdola, kas viņam teicas palīdzēt, vai īstā vietā nepasniedz apsudrabotu koka zobenu» (XVII, 480.)¹. Audzināt proletariātā īstas mākslas izpratni, lai tas spētu atšķirt surogatus un viltojumus, veicināt proletariskās mākslas kā iedvesmotājas un līdzī cīnītājas rašanos un attīstību — tie kļūst par vissvarīgākajiem A. Upīša uzdevumiem šai posmā.

Šai laikā A. Upīts var jau atzīmēt raksturīgo un iepriecinošo parādību, ka rodas arvien vairāk tādu rakstnieku, kas «apzinīgi sliecas pie stiprās darba demokrātijas»² un savos realistiskajos darbos patiesi atspoguļo dzīvi, sekmē tās izziņu. Ar lielām simpatijām viņš izsakās par demokrātisko rakstnieku, kā, piemēram, E. Birznieka-Upīša un Sudrabu Edžus daiļradi, atzīdams, ka to darbi kalpo progresam un tātad ir sabiedriski vērtīgi. Visai zīmīgs un spilgts ir A. Upīša 1914. gadā izteiktais spriedums par E. Birznieka-Upīša stāstiem: «Vienaldzīgi Birzniekam-Upītim tie, kas sēd pie dzīves dzīru galdiem — nabagiem un vārdzinātiem, tiem pieder visā viņa sirds. Tas ir tas spilgtākais un raksturīgākais vilciens Upīša-Birznieka darbos, tā ir caur un cauri demokrātiskas mākslas pazīme un ar to Upītis-Birznieks nostājas latviešu visievērojamāko demokrātisko rakstnieku pulkā. Un aizvienam caur viņa tēliem un tēlojumiem paužas tā sabiedriskā apkārtne, kas viņus audzējusi un veidojusi, tie socialie apstākļi, zem kuriem viņi līmst un nīkst. Tā viņa tēlojumus viscauri nes spēcīga sabiedriskas psiholoģijas apakšstraume, un viņa tēlu estētiskā skaistumā ietvertas ievērojamas sociālas vērtības. Latviešu demokrācija Upīti-Birznieku skaitīs pie saviem cienījamākajiem un mīļākajiem rakstniekiem.»³

A. Upīts augstu novērtē demokrātiskās literatūras spīgto realismu, tās labāko meistarū sasniegumus iepretī nespēka pilnajā reakcionarajā romantismā slīgstošajiem buržuāzisko

¹ A. Upīts, Māksla un diletanti, Domas, 1912., 6.

² A. Upīts, Latviešu rakstniecība, Vārds, I, 218. lpp.

³ A. Upīts, Starp divām pasaulēm, Domas, 1914., 1.

rakstnieku darbiem. Viņš tomēr atzīmē, ka visbiežāk demokrātiskā literatūra ir pastāvošās iekārtas kritizētāja, bet nemēdz būt tieša un atklāta cīnītāja par socialistisko sabiedrību. Tāpat viņš norāda, ka starp demokratisko un proletarisko mākslu ir ne tikai daudz kopīgu saišu, bet arī būtiskas atšķirības. «Proletariskā māksla arvien ir revolucionāra māksla»¹, paskaidro A. Upīts 1913. gadā, tā ir partejiska, atklāti kalpo savas šķiras lietai. Viņš norāda arī, ka proletariskais rakstnieks vai dzejnieks ir apbruņots ar zinātnisku pasaules uzskatu, saaudzis ar «augstākās idejas» nesēju kolektīvu, pauž tā sāpes, tieksmes un ilgas, nedalāmi dzīvo vienu dzīvi ar savu šķiru. «Un, — saka A. Upīts 1912. gadā, — lai gan īsti proletarisku rakstniecības darbu un rakstnieku (kādu retu atskaitot) latviešiem vēl nav, tomēr ir daudz pievilcīgu, nopietnu mēģinājumu, ir nopietna vēlēšanās iepazīt līdz šim maz pazītā, varenā kolektīva īpatnējo dvēseli, iedegties viņa ugunīs, saklausīt viņa sirdspukstienus un atbalsot tos dzejā un stāstā» (XVII, 478.)².

Strādnieku revolucionārās kustības jaunu uzplūdu sākumā jautājums par proletarisko mākslu, tās rašanās iespējām jau kapitalisma apstākļos un būtiskām īpašībām kļuva ļoti aktuāls tiklab Latvijā, kā visā Krievijā. «Pravda» un, sekojot tai, citi boļševistiski izdevumi balstījās uz Ļeņina 1905. gadā izstrādātajiem principiem, plaši popularizēja jaunās, topošās socialistiskās, proletariskās dzejas un prozas pārstāvju darbus, nodarbojās ar viņu idejiski māksliniecisko audzināšanu, noskaidroja svarīgas teoretiskas problēmas. Lielu darbu šai ziņā veica M. Gorkijs, kas partijas uzdevumā vadīja ar «Pravdu» cieši saistītā žurnāla «Просвещение» literāro daļu. Tas viss ietekmēja arī latviešu marksistiskos kritiķus, kuri, lai arī ne vienmēr konsekventi, centās sekot Ļeņiniskai līnijai.

Latvijā pirms 1917. gada par redzamāko proletariskās mākslas teoretiķi, kritiķi un popularizētāju izvirzījās A. Upīts.

¹ A. Upīts, A. Brūklenāja «Tāli zvani», Jaunā Dienas Lapa, 1913., 91.

² A. Upīts, Māksla un diletanti, Domas, 1912., 8.

«Proletariskās mākslas jautājumi, — norāda A. Upīts autobiogrāfijā, — nebij iztīrājami latviešu rakstniecības šaurajā apjomā vien. Es tāpēc centos sekot visam, kas par viņiem tika rakstīts ciltautu izdevumos, sevišķi krievu lielajos («Rīta cēlienā» 1923. g.: «marksistiskajos». — *J. U.*) žurnalos. Un katru ievēribas cienīgu domu vai spriedumu atstāstīju «Domu» ciltautu rakstniecības nodaļā» (XXI, 945.). Jāpiebilst, ka A. Upīts savu veikumu gan vērtē pārāk pieticīgi, — šie «atstāstījumi» allaž saistīti ar latviešu revolucionārās literatūras jautājumiem un satur daudz viņa paša atziņu un secinājumu.

Jautājumu par proletariskās mākslas rašanās iespējām kritiķi sāka skaidrot Latvijā jau Stolipina režīma beigu posmā, bet daudzkreiz kļūdaini. «Jaunā Dienas Lapa» 1911. gada 160. numurā, piemēram, apgalvo, ka pagaidām par to pārāgri runāt, jo, kapitalismam valdot, vispār «proletariskās mākslas vēl nav un nevar būt». Arī strādnieku laikraksts «Laika Balss» 1911. gada 44. numurā izsakās līdzīgā garā: «Proletariata mākslai šolaiku sabiedrībā nav un nevar būt vietas. Viņa māksla spēj izauzt tikai nākotnē, uz kapitalisma drupām... Tagadējā laikmetā proletariata māksla ir saucēja balss, kura pazūd buržuaziskās sabiedrības anarķijas un chaosa tuksnesī.»

Pret šiem pārsteidzīgajiem apgalvojumiem noteikti uzstājās A. Upīts, R. Pelše un J. Jansons-Brauns. R. Pelše jau 1911. gadā¹ vēršas pret tiem, kas domā, it kā proletariskā māksla būtu tikai tālas nākotnes sapnis. Proletariats, saka R. Pelše, nevar iztikt bez savas mākslas. Atspoguļodama pretrunas starp darbu un kapitalu, cīnīdamās kopā ar savu šķiru par nākotnes ideāliem, tā jau tagad veidojas. Viņš atgādina, ka jau pastāvošās iekārtas klēpī rodas nākotnes sabiedriskās iekārtas dīgli un topošā proletariskā māksla ir šīs tezes apliecinājums dzīves praksē. R. Pelše piebilst, ka

¹ P. Roberts (R. Pelše), Proletariskā un neproletariskā māksla, Jaunais Laiks, 1911., 30., 31.

«tagadnes proletariskā māksla ir un var būt tikai kā pāreja uz vēl augstāku nākotnes mākslu», jo darbaļaužu nākotne vēl izcīnāma, un tikai tad lieliski attīstīsies socialistiskā māksla, kura gan pārņems daudz ko no savas priekšteces un ceļa sagatavotājas proletariskās mākslas, bet būs jauna tiklab saturā, kā formā. Dedzīgi nodarbotamies ar proletariskās mākslas teoriju, R. Pelše gadu vēlāk tomēr jau secina, ka jaunā, kalpinātās šķiras māksla dzimst «steidzīgi, jo steidzīgāka tagad ir pašas dzīves gaita. Un steidzīgi viņa stājas savā vēsturiskajā vietā...»¹

J. Jansons-Brauns 1912. gadā publicē plašu apcerējumu «Vai gaidāma mums proletariska māksla?»², kurā dod apstiprinošu atbildi uz izvirzīto jautājumu. Autors visumā pareizi apgaismo proletariata revolucionārās literatūras īpatnējo raksturu un uzdevumus. Norādot uz milzīgajiem šķēršļiem, kas stāv ceļā tās attīstībai, viņš pretēji R. Pelšem uzsver, ka «jaunās mākslas laikmets nekad nevar rasties tik piepeši kā teikā Venera no jūras putām». Saturīgais raksts balstīts galvenokārt uz Rietumeiropas pieredzi, tas nepilnīgi atspoguļo ar revolucionārās kustības jauno uzplūdu sākumu saistītos proletariskās mākslas augošos panākumus Krievijā un Latvijā. Nemaz te nav pieminēts M. Gorkija daiļrades ieguldījums, dots aplams Raiņa dramaturģijas, īpaši «Uguns un nakts» novērtējums.

A. Upīts, kā redzējam, jau Stolipina reakcijas gadu beigās sāka runāt par proletariskās mākslas «pirmajiem asniem», bet tagad pavisam pārliecinoši pasvītro, ka šī māksla veidojas un tai piederēs nākotne. Savās recenzijās un kritiskajos rakstos viņš ar konkrētiem faktiem pierāda, ka tā top gan lēni, bet noteikti, un «neredzēt viņas tapšanu, principā viņu neatzīt un noliegt, to tagad var tikai nožēlojami akls vai akli spītīgs cilvēks»³.

¹ P. Roberts (R. Pelše), Šķiru elementi mākslā, Vārds, I, 171. lpp.

² Jansons (J. Jansons-Brauns), Vai gaidāma mums proletariska māksla?, Vārds, II, 271. lpp.

³ A. Upīts, Latviešu rakstniecība, Vārds, II, 250. lpp.

Atbalstīdams no tautas masām nākušo revolucionāro dzejnieku un prozaiķu radošos meklējumus, A. Upīts uzstājas ne vienu vien reizi pret tiem kritiķiem — vulgarajiem «marksistiem», kas vieglu roku mētājas ar frazēm, skaļi, bet nepamatoti runā, ka kapitalisma apstākļos nemaz nav iespējams rasties jaunai mākslai. Tiem viņš ne tikai atgādina studēt dzīvi un literatūru, bet dziļi apgūt arī marksistisko teoriju: «Vēsturiskā materialisma pamatdarbus studēt nav viegls pienākums. Bet ir gatavi, žurnalistikas straumē smuki nogludināti teicieni, ir nocietējušas, neapstrīdami pareizas frazes, kas pašas nemanot iespīezas un paliek atmiņā. Tās tad tiek lietotas ikkatrā izdevīgā un neizdevīgā gadījumā, lai pamatšķira drīzāk pamanītu savu jauno, brašo «ideologu», lai skaudīgais un nenoliecīgais kritiķis neiedrošinātos piedurties» (XVII, 479.)¹.

Domādams tiklab par proletariskās mākslas attīstību, kā jauno rakstnieku kadru sagatavošanu, A. Upīts līdzīgi M. Gorkijam veltī iesācējiem no tautas masu vidus daudz pūļu un uzmanības, palīdz tiem gan ar padomu, gan pašķirdams ceļu presē, tai pārliecībā, ka «iesācējiem vajag ļaut atklāti strādāt, citādi viņi nevar attīstīties» (XVII, 469.)². Tā, piemēram, publicēdams «Domās» pirmos J. Sudrabkalna dzejoļus, A. Upīts redakcijas vēstulniekā veltī viņam uzmundrinošus vārdus: «Vairākus no Jūsu dzejoļiem lietosim... Jums ir ievērojamas dzejnieka spējas, no labiem paraugiem Jūs arī, kā liekas, mācāties. Strādājiet tik tālāk!»³ J. Sudrabkalna vēlākie pašatzinumi liecina, cik ierosinošs un spēcinošs viņam bijis šis A. Upīša vērtējums un labu sekmju novēlējums.

Arī citā gadījumā, atzīmēdams kāda vienkārša strādnieka J. Zemiša dramatiskās skices «Ceļā» publicējumu, A. Upīts norāda: «... ir prieks konstatēt, ka arī mākslas dzīvība

¹ A. Upīts, Māksla un diletanti, Domas, 1912., 6.

² Turpat, 1.

³ Turpat, 10. (Redakcijas atbildēs.)

darbaļaužu šķirā sāk palikt arvien rosīgāka. Pievilcīgs, piemēram, ir «Vārda» I sēj. nodrukātais dramatiskais mēģinājums, ko darba cilvēks sarakstījis no savas dzīves» (XVII, 347.)¹.

Par A. Upīša plašo un rūpīgo darbu ar jaunajiem autoriem, kas vēlas strādāt proletariata interešu labā, liecina viņa atbildes katrā «Domu» burtniecā, «Vārda» I sējumā, saglabājušies «Vārda» materiāli (Misiņa bibliotēkā), bet pirmām kārtām — daudzās recenzijas par šo iesācēju stāstiem vai dzejoļiem. Viscaur redzamas A. Upīša noteiktās un stingrās prasības, dedzīgā vēlēšanās palīdzēt tiem, kuru darbos saskatījis talanta iezīmes. Pēc atbildēm un piezīmēm kritikās redzams, ka to vidū ne tikai inteliģenti, bet arī fiziska darba strādnieki, sīki amatnieki, kareivji, politiskie trimdinieki. Protams, ekspluatatoriskā režīma apstākļos tikai retais, cīnīdamies par eksistenci, spēja attīstīt savu talantu (piemēram, J. Sudrabkalns, A. Brūklenājs, Šalkonis u. c.), vairums neizkļuva no diletantisma, izbeidza literaros mēģinājumus. Tomēr, pat tikai A. Upīša rakstiem sekojot, redzams, cik lielas mākslinieciskas spējas, cik daudzi talantīgi ļaudis atradās vienkāršās tautas masās.

No A. Upīša nesaudzīgās kritiķa spalvas vai «ušņu duramā» toties nav glābiņa visādiem karjeristiem, personīgas slavas tīkotājiem, literatūrā aiz pārpratuma iekļīdušiem ļaudīm, kam pilnīgi trūkst spēju, kas domā par socialistisku rakstnieku kļūt bez nopietna darba. Sašutumā viņš vērsas pret tiem, kas proletarisko mākslu uztver kā jaunu «modi», ar tās izkārtņi mēģina publicēt idejiski sekļus un kaitīgus, mākslinieciski nevērtīgus dārbus. Šos «proletariskos lubeniekus», «proletariskos sikšņotājus», «liriskos proletariešus», kā tos ironiski dēvē A. Upīts, viņš nīst vēl vairāk nekā agrākos «tautiskos sikšņotājus», jo pirmie proletariata interešu vietā domā tikai par sevi pašu. Tikai idejiski patiesa dzeja, saka

¹ A. Upīts, Dzīves īstenība un mākslas patiesība, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 208.

A. Upīts, var pavairot proletariata dzīves un darba enerģiju, ne čalojumi, kas iemidzina aktivitāti, kropļo gaumi.

Līdz ar daudziem citiem proletariskās mākslas jautājumiem šais gados plaši tika pārrunāts arī tas, vai proletarisko mākslu radīs un izveidos tālāk tikai no proletariata vidus nākušie rakstnieki vai sava loma būs arī pienācējiem no citām šķirām. Bija teoretiski ne tikai Latvijā, bet arī visas Krievijas mērogā, kas ignorēja leņiniskos principus par atsevišķo godīgo pienācēju piesaistīšanu un apgalvoja, ka proletarisko mākslu radīs tikai pats proletariats.

A. Upīts kā redaktors un kritiķis skaidri pārliecinās, ka rodas jauni rakstnieki ne tikai proletariskajās masās, bet aug arī to pārnācēju skaits no citiem sabiedrības slāņiem, kuri veltī savus spēkus proletariata cīņās un mākslas labā. Vislielākās cerības A. Upīts liek tomēr uz pašas strādniecības pārstāvjiem un reizēm visai skeptiski izsakās par pārnācēju pakalpojumu vērtību. «Kas pats nekad nav dzīvojis darba cilvēka dzīvi, — raksta, piemēram, A. Upīts 1912. gadā, — kam darba kvēpi nav acis graužuši un delnas tulznās sūrkstējušas, tam ar visu teoretisko izglītību pasveša paliks darba daba un darbaļaužu psiholoģija.»¹ Šāds kategorisks secinājums droši vien radies, atceroties 1905. gada revolūcijas līdzskrējēju — buržuazisko un sīkburžuazisko rakstnieku aizraušanos, revolucionāro fražainību viņu darbos un vēlāko reneģatismu, jo vispār A. Upīša nostādne pareiza — nevis rakstnieka sociālā izcelšanās nosaka viņa daiļrades būtību un vērtību, bet tas, kam viņš ar to kalpo, kādas šķiras intereses aizstāv.

Atzīmēsim, ka muižas nomnieka dēlu Raini A. Upīts 1912. gadā publicētajā monografijā² pārliecināti nosauc par pirmo latviešu proletarisko dzejnieku, kas «apzinīgi nostājas uz savas šķiras pamatiem un savā dzejā viscaur konsekventi

¹ A. Upīts, Latviešu rakstniecība, Vārds, I, 218.—219. lpp.

² A. Upīts, J. Rainis un viņa dzeja, Rīgā, 1912., 66. lpp.

J. Rainis un viņa dzeja

Biogrāfiski-kritiska flīze

no

Andreja Upiša

Rīga, 1912

„Pēterburgas” izdevums Nr. 30

A. Upiša monogrāfijas «J. Rainis un viņa dzeja» (1912.) vāks

sludina šīs šķiras idealus», tās jaunās mākslas pārstāvi, kura «apzinās nesaraujamā sakarā ar melnām, nabadzīgajām ļaužu masām, kas visu dzīvi reiz darīs spodru un gaišu, visu pasauli bagātu». Un beidzot: «Starp... nedaudzajiem, jaunās, lielās mākslas priekštečiem vispirmajā vietā stāv Rainis. Viņš izauga ar jaunu sabiedriskas dzīves laikmetu; ar viņu sākās jauns laikmets latviešu mākslā.» A. Upīts uzsver, ka Raiņa dzīve un māksla ir viens veselums, jo viņš pilnīgi saaudzis ar proletariata darbu un cīņu, un proletariata augstākā ideja par jaunu, labāku taisnību un jaunas pasaules uzcelšanu ir arī viņa daiļrades pamatideja. Kā zināms, minētā A. Upīša monografija un Raiņa atzišana tanī par proletariata dzejnieku uztrauca reakcionaru nometni. Tās pārstāvis T. Zeiferts uzbruka A. Upītim, starp citu, tāpēc, ka viņš uzdrošinājies Raini nosaukt par proletariata dzejnieku. Zeiferts apgalvoja, ka Rainis jau pēc savas socialās izcelšanās vien «var būt tikai pilsoņu šķiras dzejnieks, viņš var nostāties tikai uz pilsoņu šķiras pamatiem un konsekventi sludināt tikai pilsoņu šķiras idealus»¹, bet vēl labāk būtu atzīt viņu par pāršķiru dzejnieku...

Viegli saprast šo «pilsoņu» pūles paturēt Raini sev, lai, notušējot viņa daiļrades revolucionaro saturu, pārvērstu tikai par formas meistarību un tad lepotos, ka arī tiem «savš» liels dzejnieks. Ar saviem darbiem Rainis pats nepārprotami pateica, ka viņš pieder pamatšķirai — proletariātam; to pasvītēja A. Upīts ar savu monografiju.

Šai sakarā var minēt, ka Rainis, saņēmis no E. Birznieka-Upīša minētās monografijas manuskriptu ieskatam un atsauksmei, pilnīgi pievienojās A. Upīša sniegtajam raksturojumam un vēstulē izteica savu atzinību: «Ļoti cienītais draugs un darba biedri, brīnumkaisti Jūs rakstāt par mani, ka visam cauri es jūtu kā pirmo un paliekamo iespaidu: Jūs esat taču mans draugs, Jūs asais ērkšainais cilvēks, ērkšainākais starp mūsu ērkšainiem latviešiem. Jūs esat

¹ T. (T. Zeiferts), J. Rainis un viņa dzeja, Druva, 1912., 9.

gan cīņu cilvēks, laikam jau dzimis kā tāds, kamēr es sevi par tādu tikai izaudzēju pats, jo citādi nevarēju dzīvot. Es apbrīnoju Jūs, ka Jums tur laika reizē vest sīvu literārisku cīņu, sekot visai mūsu rakstniecībai un apspriest to, nogremdēties psiholoģijā un ražot savus lielos romānus.»¹

Raiņa daiļradi A. Upīts aplūko ne tikai šai plašajā darbā, bet arī vairākos šaurākos rakstos², visur izceldams viņu kā toreizējā laikmetā vislielāko un pat vienīgo *k o n s e k v e n t i* proletarisko dzejnieku Latvijā, pasvītrodams viņa ideju revolucionāro raksturu un apbrīnojamo meistarību, zīmēdamš viņu kā lielu paraugu katram, kas grib strādāt proletariskās mākslas labā, bet peldams viņa verdziskos kopētājus un tiešos atdarinātājus. Augstu novērtēdams Raiņa daiļradi, A. Upīts norāda, ka tajā spilgti izpaužas jaunās, revolucionārās literatūras pazīmes: proletariskais partejiskums, socialistiskais idejiskums, dzīves revolucionārās attīstības atspoguļojums utt.

A. Upīša apceres par Raini tolaik bija izcili latviešu marksistiskās kritikas paraugi, novatoriski Raiņa daiļrades vērtējumi. Par Raini runādams, A. Upīts nelieto ērkšķaino satīru, nedzirdam vairs dzelīgo smējēju, bet viscaur jūtam lielu sirsniību, atsaucību. Šie raksti liecina, ka skaisto, labo un vērtīgo viņš mīl tikpat dedzīgi, cik dedzīgi nīst reakcionāro, pamatšķiras interesēm kaitīgo. To apstiprina iepriekš citētā Raiņa vēstule A. Upītim un vēl kāda cita sakarā ar recenziju par «Induli un Ariju»: «Cienīts darba biedri un mīļais draugs! es domāju, ka varu Jūs tā uzrunāt pēc Jūsu «Induļa un Arijas» kritikas, jo tā ir nevien kā parasts spīdoša un literārs notikums, nevien atzinīga, bet — es

¹ Raiņa vēstule A. Upītim no Ciriches 1912. gada 3. septembrī. Oriģināls glabājas ZA Fundamentālās bibliotēkas Misiņa vārdā nosauktajā latviešu literatūras nodaļā.

² Piem.: a) J. Raiņa «Indulis un Arija», Jaunā Dienas Lapa, 1912., 36., 39., 40., 41.;

b) «Tālo noskaņu» pirmie 10 gadi, Domas, 1913., 5

jūtu — arī draudzīga un sirsnīga, un tas mani aizkustina...»¹

Proletariskajai mākslai laužot sev ceļu un attīstoties, nenovēršami vajadzēja noskaidrot arī attieksmes pret kulturas mantojumu. Principāli svarīga nozīme šī jautājuma atrisināšanā bija Ļeņina rakstiem par Ļ. Tolstoju, kuros, nenoklusējot rakstnieka pretrunas un viņa daiļrades vājās puses, bija lieliski izcelts viss proletariātam un tā mākslai tuvais un noderīgais. Vadoties no Ļeņina izvirzītajiem principiem, «Pravda» un citi krievu boļševiku periodiskie izdevumi visai konsekventi aizstāvēja uzskatu, ka kritiski apgūtam kulturas mantojumam ir ievērojama nozīme revolucionārās, proletariskās literatūras attīstībā. Šai sakarā ar 1912. gadu tajos sistematiski parādījās raksti par krievu klasiskās literatūras izcilākajiem pārstāvjiem, sevišķi izceļot revolucionāro demokrātu tradīcijas. «Pravda,» kā atzīmē A. Volkovs,² veica lielu noskaidrošanas un popularizēšanas darbu masās, uzsverot, ka «vienīgi cienīgais revolucionāro demokrātu mantojuma saņēmējs ir proletariāts un ka tikai proletariāts spējīgs pienācīgā veidā novērtēt viņu dižo progresīvo lomu».

Problema par kultūras mantojuma nozīmi proletariskās literatūras radīšanā jau pirms pirmā imperialistiskā pasaules kara sāka nodarbināt arī latviešu marksistiskos kritiķus. Viņu vidū sākumā tomēr valdīja lielas domstarpības un neskaidrības, ko pārvarēt ievērojami palīdzēja A. Upīša noteiktie, uz Ļeņina un «Pravdas» rakstiem pamatotie spriedumi.

Pat strādnieku laikraksts «Laika Balss» 1912. gadā nāca ar apgalvojumu, ka proletariātam jālolo vienīgi sava māksla, bet gar agrāko kultūras mantojumu tam nav it nekādas daļas. Arī R. Pelše 1912. gadā nepamatoti secināja, ka «visā līdzšinējā mākslā atspoguļojas tikai valdošo šķiru un

¹ Raiņa vēstule A. Upītim 1912. gada 21. martā. Originals ZA Fund. bibl. Misiņa v. n. latv. lit. nodaļā.

² A. Волков. М. Горький и литературное движение..., 333. lpp.

aprinu ideoloģija»¹ un proletariatam tā nav vajadzīga.

A. Upīts ar 1912. gadu vairākkārt un visai nepārprotami pasvītro, ka kulturas mantojumu nevar vienkārši atnest, bet tas nepieciešams, veidojot proletarisko mākslu, kura tomēr nekādā ziņā nebūs vienkāršs agrākās turpinājums. Viņš uzsver, piemēram, ka «jaunajai mākslai, kas izaugs uz pilsoniskās mākslas trūdiem, jābūt tipiski proletariskai kā saturā, tā formā. Viņa izlietos arī savas priekšteces ieguvumus, bet tikai pārkausētus savā īpatnējā ugunī, savas šķiras filtrā kristalizētus. Gluži tāpat kā visa proletariskā kultura nebūs veco piedēklis un turpinājums, bet visa pārveidotāja un atdzīvinātāja» (XVII, 25.—26.)². Jāatzīst, ka šo jautājumu Latvijā toreiz tik pareizi un skaidri apgaismoja vienīgi A. Upīts. Pat J. Jansons-Brauns, kas dedzīgi aizstāvēja kulturas mantojumu un polemizēja ar tā nievātājiem, tomēr secināja, ka proletariskā māksla būs vienkārši «lielās, klasiskās mākslas turpinājums».³

Plašāk par proletariata attieksmēm pret kulturas mantojumu A. Upīts izsakās rakstā «Barbari un Roma» (XVIII, 39.—50.)⁴, jo asi vērsoties pret buržuazisko ideologu mēģinājumiem iztēlot savu šķiru par vienīgo pagātnes kulturas dārgumu mantinieci un sargātāju. Kā raksturīgu apliecinājumu šādai tieksmei A. Upīts analizē zviedru rakstnieka Osiana-Nilsona romanu «Barbaru mežs», kas ir renegatiska inteliģenta uzbrukums strādnieku šķirai — «barbariem». A. Upīts jautā, vai tiešām buržuazijas «Romai» ir pamats apgalvot, ka «barbariskā» strādniecība apdraud visus līdz

¹ P. Roberts (R. Pelše), Šķiru elementi mākslā, Vārds, I, 171. lpp.

² A. Upīts, Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos, Jaunais Laiks, 1912., 5. (Retinājumi mani. — J. U.)

³ Jansons (J. Jansons-Brauns), Vai gaidāma mums proletariska māksla?, Vārds, II, 274. lpp. (Retinājums mans. — J. U.)

⁴ A. Upīts, Barbari un Roma, Domas, 1914., 6.

šim savāktos zinātnes un mākslas krājumus, un pats atbild, ka šādas bailes un apvainojumi ir bez pamata. Proletariats, saka viņš, nīst gan pseidozinātņi, kuras uzdevums attaisnot ekspluatāciju, tāpat kalpinātāju un tiranu mākslu, bet īstai zinātņei un mākslai nav lielāka drauga par viņu. Ne noārdīt kulturas vērtības, bet padarīt tās plašām tautas masām pieejamas — tas ir proletariata nolūks. Raksta nobeigumā A. Upīts spēcīgos un gleznainos vārdos secina: «Bet pat faraonu piramīdas viņš (t. i., proletariats. — *J. U.*) nesteigtos noārdīt, jo šie pieminekļi tomēr ir viņa brāļu roku darbs, tie viņam atgādina, ka arī viņējās tālās senatnes tumšās vergu masas galu galā ir bijušas vienīgās īstās vērtību radītājas. Bet nesalīdzināmi augstāk viņš vērtēs tos, kas viņam garā tuvāk un rada. Viņš neļaus pazust nevienam rakstu galiņam no tās mākslas, ko radījusi un krājusi tauta, kur izpaužas plašu masu sajūtas, ilgas un dziņas. It sevišķi augstu viņš vērtēs tos mākslas darbus, kuros izpaužas viņam tik radniecīgā individualā un kolektīvā protesta gars pret sabiedrisku un garīgu nospiešanu un dziņa pēc kolektīvas un individualas brīvības un brālības.»

A. Upīts ne tikai noteikti deklarē savus uzskatus — daudzos rakstos par rietumu, bet sevišķi par krievu klasisko literatūru un revolucionarajiem demokrātiem, — viņš praktiski parāda, ka tie, dažkārt būdami aristokratijas vai buržuāzijas pārstāvji, ar saviem darbiem daudz tuvāki proletariātam un tas ir šo izcilo talantu atstātā mantojuma īstais pārņēmējs.

Turpinot jau agrāk pasākto krievu progresīvās kulturas un literatūras popularizēšanas darbu, A. Upīts tagad īpaši izceļ tos atsevišķos dzejniekus, rakstniekus un kritiķus pagātnē un tagadnē, kas latviešu revolucionārās sabiedriskās domas un proletariskās literatūras attīstībai dod visvairāk ierosinājumu un pamudinājumu. Apsveicot 1912. gadā krievu klasiķu tulkojumu parādīšanos latviešu valodā «Universalās bibliotēkas» serijā, A. Upīts jau kuro reizi pasvītro: «Krievu kultūra mums ir tā tuvākā; ar krievu tautu un viņas dzīvi

esam nešķirami saistīti, tādēļ krievu rakstniecība mums allaž paliks svarīgākā.»¹

Asi noraidot latviešu buržuazijas zemošanos izkurtējušās rietumu reakcionarās kulturas priekšā, A. Upīts piezīmē, ka patiesi demokratiskas atziņas gan pamatos apmēram līdzīgas visur, taču nekur pasaulē revolucionārā sabiedriskā doma nav tik attīstīta kā Krievijā, nekur nav atrodama idejisko un māksliniecisko bagātību ziņā krievu literatūrai līdzīga literatūra. A. Upīts aicina tāpēc latviešu proletariatu studēt krievu literatūras un progresīvās sabiedriskās domas vēsturi, kura «uzrāda daudz slavenu, kaut arī vēl plašākām aprindām maz pazīstamu, nepietiekoši novērtētu un atzītu vīru».² To visu viņš aicina studēt, lai izprastu pagātnes ceļus, to stipro saišu vēsturisko izveidošanos, kas uz visiem laikiem nostiprinājušas abu tautu draudzību, studēt tāpēc, lai ciešāk apzinātos kopīgo nākotni. A. Upīts tieši pasvītro, ka «galvenais, kas latviešu demokrātiju tuvina un vieno ar krievu demokrātiju, nav viņu vēsturiskā pagātne, tik daudz nav arī tagadne, bet galvenā kārtā abēju nākotne... Te ir tās ciešās saites starp krievu un latviešu kultūru.»³

Visai raksturīgi marksistiskas kritikas paraugi un nozīmīgi kultūras mantojuma vērtējumi ir A. Upīša atceres raksti «Domās» un «Vārdā» (pārasti bez paraksta) par krievu slaveniem vīriem. Šie raksti liecina, ar kādu rūpību viņš studējis krievu literatūru un cik augstu to vērtē, cik dedzīgi vēlas, lai latviešu strādniecības rakstnieki apgūtu viņu vērtīgo pieredzi.

Par Michailu Lomonosovu A. Upīts raksta⁴, ka tas — Pēterā Lielā laikmeta lielākais un raksturīgākais cilvēks, ka viņa darbībai stipri humanitāra nokrāsa. A. Upīts atzīmē, ka «Lomonosovs uz laiku laikiem paliks kā gribas un drosmes,

¹ A. Upīts, Universalā bibliotēka, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 227.

² A. Upīts, Sabiedriskā un literāriska izglītība, Domas, 1914., 12.

³ A. Upīts, Krievu un vācu kultūra, Jaunais Vārds, 1915., 10.

⁴ A. Upīts, Michaila Lomonosova 200. dzimšanas diena..., Domas, 1912., 1.

stipra, neatlaidīga un nenoveicama ģeniala censoņa paraugs».

Atceroties N. Dobroļubova nāves dienu, A. Upīts atzīmē¹, ka viņš, būdams Beļinska skolnieks, aizgājis tālāk par savu skolotāju. Dobroļubovu A. Upīts nosauc par vienu no spēcīgākajiem «jaunās Krievijas» idejiskajiem cīnītājiem un nobeidz rakstu ar vārdiem: «K. Markss viņu pat pielīdzina lielajiem Vakareiropas apgaismotājiem — enciklopedistiem Didro Francijā un Lesingam Vācijā.» Īsajā apcerē A. Upīts dod samērā dziļu Dobroļubova kā sabiedriska cīnītāja un literatūras kritiķa vērtējumu marksisma gaismā. Kļūdaina tikai ir teze, it kā Dobroļubova «kritika atbalstās uz vēsturiskā materialisma principiem». Patiesībā ne Dobroļubovs, ne viņa cīņu biedrs Černiševskis, būdami lielākie pirmsmarksa perioda progresīvie darbinieki, nepacēlās vēstures materialistiskas izpratnes līmenī. A. Upīts ir pareizi apgaismojis Dobroļubova darbības nozīmi, bet viņa filozofisko uzskatu interpretācijā ir kļūdas tā laika nepilnīgo pētījumu ietekmē.

1914. gadā sakarā ar Černiševska nāves dienas atceri² A. Upīts pareizi saka par viņu: «Līdz Marksa un Engelsa nodibinātai sabiedriskai atziņai viņš nenokļuva, bet tuvojās tai un tuvināja sava laika sabiedrību.» Šis atzinums vien jau liecina, ka A. Upīts ne tikai ievērojami padziļinājis marksisma un krievu revolucionāro demokrātu uzskatu studijas, bet izmanto arī Ļeņina doto Černiševska filozofisko uzskatu vērtējumu.³ A. Upīts piemin Černiševska ievērojamo disertāciju «Mākslas un dzīves estētiskās attieksmes», žurnāla «Современник» rediģēšanu, pasvītro, ka kritikā viņš cīnījies par socialo taisnību no tautas interešu viedokļa. Černiševska demokratisks pārliecības pilnā, politiskā katordznieka

¹ A. Upīts, N. A. Dobroļubova 50. nāves diena, Domas, 1912., 1.

² A. Upīts, N. G. Černiševskis, Domas, 1914., 11.

³ Sk. piem., Ļeņina piezīmi darbā «Materialisms un empiriokriticisms»: «Bet Černiševskis neprata, pareizāk: nevarēja Krievijas dzīves atpalcības dēļ pacelties līdz Marksa un Engelsa dialektiskajam materialismam.» V. I. Ļeņins, Raksti, 14. sēj., 339. lpp.

jūgā gadiem liektā un tomēr nesalauztā personība, saka A. Upīts, «izceļas pāri vai visam krievu politisko un literāro darbinieku pulkam».

Interasantas domas A. Upīts izsaka arī par talantīgo 60. gadu rakstnieku-demokratu N. G. Pomjalovski¹. Latviešu rakstniekiem un lasītājiem gan pasveša viņa darbība, kas «nepazūd pat blakus tādiem gara milzeņiem, kādi bija Hercens, Černiševskis un Dobroļubovs». Kā norāda A. Upīts, vispopulārākais Pomjalovska darbs ir «Очерки бурсы», kur garīgās izglītības iestāde drīzāk izskatās «pēc disciplinārā bataljona un inkvizīcijas iestādes». Arī citos darbos Pomjalovskis realistiski attēlojis dzīvi, īpaši pievērsies sīkpilsoniskās inteliģences un lielpilsētu skrandu proletariāta tēlojumiem. Viņš jau 60. gados sācis izprast, ka «kungs un plebejs kā divi sociali spēki ir sadūrušies», ka izraisījusies nikna šķiru cīņa. Zināmā mērā A. Upīts uzlūko Pomjalovski pat par M. Gorkija priekšteci, sevišķi tēlošanas objekta ziņā.

Atzīmējot V. G. Koroļenko 60. dzimšanas dienu, A. Upīts «Domās» raksta², ka Koroļenko turpinājis savu labāko priekšteču darbu, ir saistījis savu likteni ar tautas likteni, vienmēr ticējis, ka drīz nāks gaišāka diena Krievijā un šai nākošai dienai atdevis visus savus spēkus. A. Upīts atzīmē arī faktu, ka Koroļenko 1900. gadā ievēlēts par goda akademiķi, bet drīz atteicies, jo Maksimam Gorkijam šāds gods nav piešķirts. A. Upīts norāda, ka «visu savu mūžu Koroļenko ir bijis karotājs par taisnību un patiesību», tāpēc jau ilgi pirms «akademiķa grada» dabūjis politiska «arestanta gradu», jo aizstāvējis tos, «kam aizstāvis nepieciešams».

Pieminot Ņekrasovu, A. Upīts raksta,³ ka tas latviešu lasītājiem ļoti labi pazīstams kā viens no visievērojamākiem krievu sabiedriskā virziena dzejniekiem un vienkāršās tautas interešu aizstāvjiem. A. Upīts konstatē Ņekrasova motivus

¹ A. Upīts, N. G. Pomjalovskis, Domas, 1913., 12.

² A. Upīts, V. G. Koroļenko, Domas, 1913., 8.

³ A. Upīts, Ņekrasova piemiņai, Domas, 1913., 3.

Zvārguļu Edvarda, Aspazijas, Zvanpūša u. c. latviešu dzejnieku darbos.

Kā vispārinājums tam, ko A. Upīts teicis atsevišķajos rakstos, ko guvis savās sistematiskajās studijās, uzņemami viņa dedzīgie, sajūsmas pilnie vārdi par krievu klasisko kulturu, mākslu un literatūru principiāli svarīgajā rakstā «Pārkrievinātāji un krievu kultūra» (XVIII, 230.—235.)¹: «Visi lielākie krievu rakstnieki visos laikos ir bijuši arī lieli cilvēki, savas tēvijas pilsoņi un tieši sabiedriski cīnītāji. Viņi turējušies pie pazīstamās devīzes, ka nevar prasīt no cilvēka, lai viņš būtu mākslinieks, bet pilsonim viņam jābūt katrā ziņā. Kas varētu lasīt lielo krievu publicistu Hercena, Čerņiševska, Dobroļubova, Pisareva, Beļinska, Pļechanova un daudzu citu dzīves aprakstus un nesajūsminātos par viņu vīrestību, par bezbailīgo cīnītāju spēku cīņā par visiem pazemotiem un apvainotiem un par Krievijas labāku nākotni? Dziļi sabiedriski jautājumi aizvien aizņēmuši krievu rakstniecību — sabiedriskums, tā krievu rakstniecības galvenā īpašība. Krievu klasiskā rakstniecība nav auksta un vienmuļa — Puškina, Ļermontova, Gogoļa, Turgeņeva, Saltikova-Ščedrīna un Tolstoja darbos runā sabiedrisku cīnītāju un uzmodinātāju sirds. Un pašā pēdējā laikā, kad Vakareiropas modernā rakstniecība pagalam nogrimst sabiedriskas vienaldzības purvā, padodas reakcionarām tendencēm un izvirst nevērtīgā estētiskā formalismā, krievu rakstniecībai tieši no strādnieku šķiras rodas spējīgi rakstnieki — viņai ir dzīves prieka un sajūsmas pilnais Sergejevs-Censkis, Veresajevs..., viņai ir lielais humanists-pilsonis Koroļenko un noteikti demokrātiskais, socialistiskais rakstnieks Maksims Gorkijs, kurš arvien ciešāk pieslēdzas apzinīgai strādniecībai un savos darbos pauž viņas ilgus un centienus...»

A. Upīša kritiskajiem rakstiem par progresīvo krievu kultūru un redzamākajiem tās pārstāvjiem bija ne tikai liela

¹ A. Upīts, Pārkrievinātāji un krievu kultūra, Jaunā Dienas Lapa, 1914., 60.

nozīme literatūras kritikas laukā, bet jo sevišķi sabiedriski politiskajā ziņā. A. Upīts tajos dziļi novērtē izcilo krievu klasikas mantojumu un tā dzīvinošo paraugu latviešu proletariāta apziņas un viņa revolucionārās literatūras attīstībā. Reizē tie ir kaujinieciski uzbrukuma raksti buržuaziskajiem nacionalistiem un viņu centieniem sēt naidu starp lielo krievu tautu un latviešiem. Šie raksti pārlicinoši parāda arī, ka A. Upīša daiļrade un estētiskie principi guvuši drošu atbalstu bagātajos krievu kultūras un literatūras krājumos.

Apgaismojot proletariskās mākslas izaugšanas iespējas konkrētajos vēsturiskajos apstākļos un attieksmes pret kultūras mantojumu, A. Upīts sistematiski nodarbojas arī ar citu tās idejisko un māksliniecisko principu noskaidrošanu. To viņš veic, savā kritiķa praksē balstoties uz marksisma klasiķu darbiem, vērīgi sekojot M. Gorkija strādnieku šķiras lietai veltītajai literāri sabiedriskajai darbībai, analizējot Raiņa izcilo daiļradi, vērtējot proletarisko iesācēju pirmos soļus. Tā A. Upīts jau pirmsoktobra periodā izstrādā ļoti vērtīgas atziņas par proletariskās mākslas estētiku.

A. Upīts daudzkārt pasvītro, ka proletariskā literatūra ir un tai nepieciešami jābūt idejiskai, aizrāda, ka idejiskums ir tās pirmā un visraksturīgākā pazīme. Dažviet viņš runā tikai par tendenci, uzsverot, ka «strādnieku šķiras jaunā māksla it sevišķi tagadējā laikmetā nevar būt netendencioza (līdz matu galiem tendencioza visos laikos bijusi arī pilsoniskā)» (XVII, 26.)¹, citur jau par revolucionāru idejiskumu, bet aplūkojot satīras jautājumus un Raiņa daiļradi — arī par partejiskumu, ar kuru viņš saprot idejiskuma pilnīgāko un konsekvētāko izpausmes veidu. Monografijā par Raini A. Upīts asi noraida buržuazisko estetu izdomājumus, it kā partejiskums sašaurinātu un degradētu proletarisko mākslu, pārvērstu to par kailas aģitācijas līdzekli. «Mūs nebaida partejiskuma un polemikas pārmetumi, — pasvītro

¹ A. Upīts, Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos, Jaunais Laiks, 1912., 5.

A. Upīts, — kā tā šķira un viņas centieni, ar kuriem augam un ejam, mūsu dzeja un viņas kritika ir cīņas droša un kāra, jo tikai cīņā ar saviem dabiskiem pretiniekiem, sacensības priekā un savas aizstāvamās taisnības apziņā mūsu spēks un pārsvars. Jaunā māksla nekaunās sava stāvokļa, neliekuļo, nemāna sevi un citus.»¹

A. Upīts tai pašā laikā atgādina, ka proletariskam rakstniekam savos darbos nebūt nav publicistiski jāizklāsta partijas programma vai jāpierāda vienas vai otras marksisma tezes pareizība. Viņa teiktajiem dedzīgajiem vārdiem jābūt tēlainiem, viņa paustajām idejām «jātērpjas siltu asiņu caurstrāvotos tēlos un dzīvā elpā viņotos tēlojumos»² — citādi lasītājs paliks vienaldzīgs. «Liels mākslas darbs tikai tas, — turpina A. Upīts, — kur dziļš s a t u r s ievaidots skaidrā, pilnkanīgā izteiksmes formā.»³ Iejūtīgi analizējot Raiņa dzeju, A. Upīts parāda, cik lieliski dzejnieka idejas iekļāvušās atbilstošā formā. Raiņa daiļrades lielo ietekmi masās A. Upīts pareizi izskaidro ne tikai ar revolucionāro saturu, bet arī ar izkopto, meistarisko formu.

Sai posmā, cīnoties par literatūras idejiskumu, A. Upīts vienmēr asi vērsas pret formas ignorētājiem, nevīžām un neprašām, prasa izkopt meistarību. Tā, piemēram, viņš norāda, ka A. Brūklenāja stāstos gan skaidri redzama šī rakstnieka marksistiskā pārliecība, bet tēli atgādina «staiģājošas un runājošas lelles», un tāpēc, protams, viņa pirmie stāsti nevienu neaizrauj. Tāpat, nodrukājis «Domās» 1912. gadā pirmos J. Sudrabkalna dzejoļus un izteicis autoram atzinību, A. Upīts jaunā dzejnieka nākošo sūtījumu kā vāju pilnīgi «izbrāķē» un aizrāda: «Ar skubu par dzejnieku tikt neviens nevar; auglīgs ir tikai kluss, ilgs darbs.»⁴

Atgādinot, ka nav iespējams dot «gatavas receptes», kā kļūt par rakstnieku, A. Upīts aicina studēt Raiņa daiļradi

¹ A. Upīts, J. Rainis un viņa dzeja, 10. lpp.

² Turpat, 8. lpp.

³ Turpat, 37. lpp. Retinājums A. Upīša.

⁴ Vaļējas vēstules, Domas, 1913., 2.

un izdarīt radošus secinājumus. Proletariskajam rakstniekam jābūt apbruņotam ne tikai ar zinātnisku pasaules uzskatu — tam vajag būt arī labam amata meistaram. Proletariskajā mākslā nav pieļaujami ne īstenības izkropļojumi un vienkāršojumi, ne arī nolīdzinājumi un schemas formā. Rakstniekam, pēc viņa jau 1912. gadā izteiktā atzinuma, ir jāraksta tā, lai «proletariata vienīgās idejas saule atstarojas tūkstoškrāsu varavīksnē. Proletariata rakstniecība nedrīkst būt un nav viens vienīgs saskaņots akords, bet daudzu saskaņotu akordu melodija. Tā pati ideja un tie paši centieni savādi attēlojas caur katra atsevišķa rakstnieka īpatnības prizmu» (XVII, 344.)¹. Pati darbaļaužu dzīve un cīņas ir daudzveidīgas, tāpēc A. Upīts prasa, lai jaunā literatura nebūtu bālāka par visu to, bet tanī izpaustos noskaņu un nianšu bagātība.

Rakstnieka uzdevums, izsakās A. Upīts, nav pagatavot tēlus pēc «uzdota mēra», jo pati dzīve nemitīgi attīstās un mainās, nekas tur burtiski neatkārtojas. Jo dziļāks un plašāks rakstnieka talants, jo lielāku parādību lauku viņš aptver, viņa atveidotie tēli un tipi būs dažādāki un pats dzīves atspoguļojums pilnīgāks. Rakstnieks var tēlot gan cīņas, gan uzvaras, bet neviens nevar liegt parādīt arī zaudējumus, kas pārdzīvojamā laikmetā neizbēgami. «Viņam, — saka A. Upīts 1914. gadā, — jāiztēlojas ne vien tas, ka spēcīgais, augošais kolektīvs salauzīs apstākļu važas un visu brīvos, bet jātēlo arī tas, kā apstākļi tik bieži nomāc un salauž *a t s e v i š ķ u s c i l v ē k u s*» (XVII, 80.)². Būdamis uzticīgs dzīves un mākslas patiesībai, šādu ceļu iet arī A. Upīts savā pirms-oktobra perioda daiļradē, tā liekot lasītājiem spēcīgāk izjust vienpatņa vājumu un kolektīva spēku, pasvītrojot masu virzošo lomu vēsturiskajos procesos.

Cīnoties par dzīves īstenības patiesu atspoguļojumu proletarisko rakstnieku darbos, A. Upīts prasa no tiem daudz-

¹ A. Upīts, Dzīves īstenība un mākslas patiesība, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 204.

² A. Upīts, No latviešu emigrantu dzīves, Jaunā Dienas Lapa, 1914., 157. (Retinājumi mani. — J. U.)

veidību, plašumu un dziļumu. Proletariskais rakstnieks drīkst izvēlēties katru temu un tēlot visu, ja vien tas palīdz viņa šķirai virzīties uz priekšu. Viņš nedrīkst iegrimt vienkāršos notikumu aprakstos vai tādos darba procesu attēlojumos, kur pats cilvēks pazūd vai pārvēršas it kā mašīnas piedēklī. Tāpat kā M. Gorkijs, A. Upīts prasa mākslas darbā galveno vietu ierādīt dzīvam cilvēkam kā kolektīva loceklim ar visām viņa jūtām un pārdzīvojumiem.

«Cilvēks rakstniecības darbā ir galvenais, — raksta A. Upīts 1912. gadā, — no tā izveidojas, no tā atkarājas viss pārējais: apkārtne, notikumi, tēlojuma stils» (XVII, 26.)¹. Pie tam, paskaidro viņš tālāk, lai tas būtu nevis baudu nogurdinātais, ērtību izlutinātais un laiskais diendienis, kura mīlas dēkas sīki jo sīki apjūsma buržuaziskie rakstnieki, bet visu vērtību radītājs — vienkāršais darba strādnieks vai intelīgents. Šis cilvēks jāparāda daudzpusīgā tipizācijā kā individuāls raksturs un savas šķiras pārstāvis. Nav jābaidās atsegt arī viņa subjektīvos pārdzīvojumus vai runāt par viņa mīlestības jūtām, tomēr paturot vērā, ka strādniecības dzīves centrā «nav un nevar būt seksualais instinkts, bet gan darbs tā neskaitāmos veidos» (XVII, 413.)².

A. Upīts nesamierinās tikai ar šādiem atzinumiem kritikās un recenzijās, bet arī savā daiļradē augošā meistarībā attēlo vienkāršos cilvēkus un viņu darbu. Īpaši ar noveļu krājumu «Darba laikā» (1915.) viņš demonstratīvi pievēršas darba un ar to saistīto cilvēka pārdzīvojumu attēlošanai, lai parādītu, ka bez romantiķu «mūžīgās» temas — mīlestības ir vēl citas svarīgākas. Uz to norāda A. Upīts savos «Amata sīkumos» 1948. gadā, uzsvērdams, ka sevišķi novele «Kārkli» rakstīta ar apzinīgi polemisku pieskaņu, bet tās varoņa — vecā grāvrāča Apoga «sīki notēlotās izjūtas grūtā darba procesā var saukt arī par parodiju mīlas mokām un gaudām silti izkurinātā buržuju salonā» (XX, 438.).

¹ A. Upīts, Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos, Jaunais Laiks, 1912., 5.

² A. Upīts, Feļetona valstībā, Domas, 1915., 3.—5.

Kā kritiķis A. Upīts apsveic tos jauno autoru stāstus vai citus sacerējumus, kur centralais varonis ir darba cilvēks, bet citu šķiru pārstāvji ar egoistiskajām «sava kaktiņa» un «mierīgas» iedzīvošanās tieksmēm veido tikai pretstata fonu viņa darbībai. Ar ilgām viņš gaida revolucionarajā prozā darbus, kuros parādītos pilnā augumā pozitīvais varonis — strādnieks kā cīnītājs par darbaļaužu laimi. Pirms Oktobra revolūcijas latviešu proletariskajā literatūrā gan neparādījās tādi stāsti un romāni ar tik spilgtiem tēliem, kas tuvotos M. Gorkija romāna «Māte» varonim — revolucionarajam strādniekam Pāvelam Vlasovam. Dīgļa veidā saskatīto pozitīvā varoņa revolucionārā cīnītāja tēlu latviešu rakstnieku darbos A. Upīts tomēr apsveic kā lielu sasniegumu.

«Tādi aktīvi ierosinātāji idealtipi, — raksta A. Upīts 1912. gadā, — paguruma laikā visai vajadzīgi» (XVII, 26.)¹. Viņš tomēr norāda, ka pozitīvā varoņa izveidošana rakstniekam ir vispār grūts uzdevums un viegli var ieslīgt schematicismā, it sevišķi tad, ja šo tēlu negrib parādīt attīstībā, izaugšanas procesā, bet jau kā pilnīgi nobriedušu un kristaltīru. Sāds tēls, saka A. Upīts, ir jau «pilnīgi nodibinājies, viņam tikai viena cīņa — uz ārieni, ar ārējiem apstākļiem un cilvēkiem, ar kuriem nāk sadursmē. Bet arī šī cīņa tādi iznāk stipri schematiska un vienmuļīga; katram taču jau iepriekš zināms: tas cilvēks neatkāpsies, kritīs vai uzvarēs. Ja pats «varonis» jau no paša sākuma nenāk kā pilnīgi gatavs un nobriedis, ja redzam, ka viņš pašā cīņā aug un nobriest un top, tad tēlojums iznāk kuplāks, pievilcīgāks un saistošāks» (XVII, 26.)².

A. Upīša prasība parādīt pozitīvo varoni attīstībā izaugusi no pašas laikmeta dzīves vērojumiem: kur gan lai rastos kapitalisma apstākļos cilvēks, ko nemaz nebūtu skārusi apkārtējās naidīgās sabiedrības ietekme, kam vēl nebūtu

¹ A. Upīts, Kā Dobulis brauca pie pelēkā barona viesos, Jaunais Laiks, 1912., 5.

² Turpat.

jāatbrīvojas no audzināšanas u. c. faktoru ietekmē pielipušiem sārņiem apziņā? Konkrētos vēsturiskos apstākļos, nepārādot kolektīvā, sabiedriskā darba auglīgo ietekmi cilvēka augšanā un apziņas veidošanā, pēc A. Upīša domām, pilnīgi nobriedis un no jebkādām iekšējām pretrunām brīvs pozitīvais varonis iznāk «skeletiski kails». Jaunajā mākslā, pasvītro A. Upīts, jāvadās no atziņām, ka «cilvēka iekšējais vienmēr saistās un pārveidojas līdzī ārējai dzīvei», tāpēc ikvienam sabiedriskās vides notērojuma un pozitīvā varoņa zīmējumam «jātop arī psiholoģiski sarežģītākam, dažādākam un dziļākam» (XVII, 26.)¹.

Visa agrākā latviešu demokrātiskā literatūra, kurā bija gan diezgan spēcīgi attīstītas atmasketājas un kritizētājas tradīcijas, samērā maz paraugu deva pozitīvā varoņa veidošanai. Atrast jaunajai mākslai pareizo ceļu arī šai virzienā nāk talkā A. Upīts.

Cīnoties par dzīves patiesību mākslā, A. Upīti šai posmā stipri nodarbina arī būtiski svarīgais daiļrades metodes jautājums kā literatūrā vispār, tā proletariskajā jo sevišķi.

A. Upītim kā marksistiskam kritiķim ir pilnīgi nepieņemams formalistu uzskats, ka metodes un virzieni aplūkojami tikai un no mākslinieciskās izteiksmes viedokļa. A. Upīts ar 1912. gadu savās kritikās arvien noteiktāk pauž uzskatu, ka literāro metodu un virzienu izpratnē un raksturojumā jāiziet no materialistiskās atziņas par satura primāro un formas sekundāro lomu. Kā jau pareizi ir norādījis K. Krauliņš², A. Upīts metodu un virzienu jautājumu vispirms saprot kā ideoloģijas, kā dzīves izpratnes jautājumu un tāpēc romantiķu vai realīstu darbos vispirms noskaidro idejisko saturu un sabiedriskās tendences. Taču A. Upīts nebūt neatrauj saturu no formas, bet idejiskuma un mākslinieciskās formas momentus uzlūko dialektiskā kopsakarībā. Konkrēti pieiedams viena

¹ A. Upīts, Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos, Jaunais Laiks, 1912., 5.

² K. Krauliņš, Realisma aizstāvja pozīcijās, Rakstu krāj.: «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi», 381., 382. lpp.

vai otra virziena pārstāvju darbiem, A. Upīts noskaidro kā tajos paustās idejas, attieksmi pret dzīves īstenību, tā arī tēlu veidošanas paņēmienus, mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus.

Neatlaidīgi kritizēdams buržuazisko literatūru, A. Upīts pārlicinās, ka ekspluatatorisko šķiru literārie pārstāvji ir naidīgi pret realismu, bet dievina formalismu un reakcionāro romantismu ne jau gadījuma pēc. Viņi visi, kā pareizi secina A. Upīts, nepavisam nav ieinteresēti realistiski patiesi atklāt augošās sociālās pretrunas, savas šķiras parazitismu. Gluži otrādi: buržuaziskie rakstnieki apzinīgi izlieto tādus līdzekļus, lai nepievilcīgo kapitalistisko īstenību aizplīvurotu, saduļkotu proletariāta šķiras apziņu, vājinātu tā pretestību un apkarotu tā centienus. Šo tumšo nolūku sasniegšanai realisms nekādi nav piemērots, tur noderīgs gan formalisms, lai ar uzspodrinātiem formas vizuļiem aizslēptu satura tukšumu. Izdevīgs ir arī reakcionārais romantisms, lai ar mistikas narcozi, mitoloģisku un «tautisku» fražu palīdzību, nebeidzamo «mūžības» jautājumu aplūkojumu utt. aizmiglotu un idealizētu īstenību.

Vērīgi sekodams latviešu un krievu literatūrai, A. Upīts saskata ļoti zīmīgu parādību, ka strādnieku kustības jauno uzplūdu laikā rodas aizvien vairāk realistisku darbu un realisms jo cieši nostiprinās demokratiskajā un revolucionārajā literatūrā. Tas liek A. Upītim droši secināt, ka progresīvā nometne ir nešķirami saistīta ar realismu un ka tieši realisms kā metode ļauj atspoguļot norises dzīvē konkrēti, patiesi un daudzpusīgi. Šis atziņas A. Upīts allaž pasvītro savā nesamierināmajā nostājā pret visu reakcionāro un ar to saistīto reakcionāro romantismu.

Jāatzīmē, ka A. Upīša vērojumi Latvijā pilnīgi saskan ar boļševistiskās «Pravdas» atzinumu 1912. gadā par realisma atdzīvošanos un nostiprināšanos krievu literatūrā. Rakstā «Возрождение реализма» laikraksts, piemēram, 1912. gadā atsaucīgi novērtē M. Gorkija, A. Tolstoja un Sergejeva-Censka jaunākos darbus un pasvītro: «Mūsu daiļ-

literatūrā tagad vērojama zināma tieksme uz realisma pusi. Rakstnieku, kas attēlo «rupjo dzīvi», tagad ir daudz vairāk, nekā bija nesenajos gados.»¹

Stāvēdams nomodā par latviešu demokratiskās un proletariskās literatūras attīstību, A. Upīts šai posmā ne tikai atkārtoti aizrāda uz progresīvo spēku un realisma nešķiramo kopību, bet viņš jo neatlaidīgi arī cīnās par realismu. Viņš atzīmē 1912. gadā, ka, augot jaunās dzīves radītāju — proletariāta rindām, «realisms atkal gatavo triecienu misticismam» (XVII, 324.)² un ka ne tikai Latvijā, bet visā Krievijā «pār dekadences dūņām nāk jauna realisma uzplūdu vilnis».³ Karodams pret reakcionāro romantismu buržuāzisko rakstnieku darbos, kritizēdams seklu un paņiršu realistu darbus, A. Upīts izsaka noteiktu pārliecību, ka proletariāta šķiras apziņa jau tiktāl nobriedusi un mākslas prasības tik skaidras, ka vairs nav jābaidās par to, ka «tautiskā salkanība pārplūdis un dūņām aizbērs žirgtās realās (t. i., realistiskās. — J. U.) mākslas straumi» (XVII, 352.—353.)⁴.

Konsekventi aizstāvēdams realismu, A. Upīts jau 1912. gadā droši secina, ka proletariātam, kas cīnās pret visiem un visādiem ekspluatatoriem ar pilnīgi reāliem līdzekļiem un ir nesatricināmi pārliecināts par nākotnes uzvaras realitāti, ir nepieciešama vienīgi realistiska literatūra. Tai literatūrai, uzsver A. Upīts, «kas izaugusi no pamatšķiras un ar viņas reāliem centieniem saaugusi kopā», ir jābūt noteikti realistiskai, jo: «Visa proletariāta ideoloģija balstās uz nesatricināmi reāliem pamatiem, visas viņas nozares padotas reālai kritikai, vienam vienīgam kriterijam» (XVII, 344.)⁵.

¹ Cit. pēc grāmatas: A. Волков. М. Горький и литературное движение..., 335. lpp.

² A. Upīts, Par modernismu literatūrā, Domas, 1912., 8.

³ A. Upīts, Krievu jaunākā romanu rakstniecība, Domas, 1912., 2.

⁴ A. Upīts, J. Jansons un jaunlaiku literatūra, Jaunā Dienas Lapa, 1913., 199.

⁵ A. Upīts, Dzīves īstenība un mākslas patiesība, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 204.

Polemizēdams ar tiem reakcionārā romantisma dievinātājiem, dzīves nīdējiem un noliedzējiem latviešu literatūrā, kuru ticības apliecinājumu J. Akuraters izteicis formulā «augstāks par dzīvi ir dzīves sapnis», A. Upīts aizstāv uzskatu, ka realisms būtībā ir progresīvāks par romantismu. Mākslas pamatu pamats ir pati dzīve, no tā realists smel spēkus un vielu. Akuratera tipa romantiķi nicina dzīves īstenību, cenšas nobēgt miglainos sapņos vai «zilās ilgu puķes» meklējumos, tomēr pāri dzīvei pacelties arī tie nespēj. Dziļi nīzdams reakcionaro romantismu, A. Upīts reizēm apzinīgi pārspilē romantisma trūkumus un izveido pat vispārinošu spriedumu: «Romantisma virziens pēc savas dabas ir reakcionars...»¹

Jāatzīst, ka savs pamats šādam A. Upīša atzinumam arī ir, jo pat pasaules literatūras mērogā progresīvu romantiķu tik maz, ka tie šķiet kā izņēmums no vispārējās likumības. Pie tam jāpatur vērā, ka sacīto A. Upīts attiecina tikai uz reakcionaro romantismu — «atejošu un atpakaļpaliekošu ļaužu dabisko īpašumu» (XVII, 54.)². Revolucionaro romantismu viņš vērtē atzinīgi un aplūko to nevis kā realisma pretstatu, bet izdalīdams atsevišķi.

Tā, piemēram, A. Upīts atzīmē, ka tas jaunais un spēcīgais romantisms, kas īpaši redzams visā Raiņa un agrīnajā Gorkija daiļradē, neatraujas no reālās īstenības pamata un, neatlaidīgi orientēdams uz nākotni, ir visai rosinošs un tāpēc atzīstams un vajadzīgs lielu cīņu laikmetos. A. Upīts tomēr uzsver, ka revolucionarajā romantismā ir daudz *r e a l i s m a* elementu un ka tieši šī realistiskā pamata dēļ tas tik spēcīgs. «Kur romantika parādījusies atsvabinātājas un uz priekšu virzītājas lomā, — raksta A. Upīts 1913. gadā, — tur vairāk tikai ar viņā iemītošiem *n e r o m a n t i s k i e m* elementiem un par tik, cik viņa atkāpusies no konsekventas reakcionārās

¹ A. Upīts, Zilās ilgu puķes meklētāji, Domas, 1914., 3.

² A. Upīts, Literariskas ekskursijas, 2.: Kārļa Ieviņa «Meklētāja dziesmas», Jaunā Dienas Lapa, 1913., 73.

romantikas tipa realisma apjomā. (Ja dažreiz arī jauno aktivā simbolisma mākslu saucam par romantisku, tad tikai dažu kopēju ārēju pazīmju dēļ un aiz valodas attīstības lēnuma, kāpēc lietojam vecus, jauno jēdzienu būtībai nepiešķinīgus vārdus.) (XVII, 50.)¹

Šai posmā nedaudz raksturodams, piemēram, Raiņa daiļrades metodi, A. Upīts izsakās, ka viņa simboliem ir «sevišķs raksturs» un tie nav identificējami ar dekadentu simboliem, bez tam norāda arī, ka «Rainis, šķiet, nav mēģinājis nekur realistiski tēlot apzinīgo strādnieku, bet tomēr viņa simboliskā dzeja un lugas tiek saprastas un uzņemtas kā strādnieciska un sociāla māksla» (XVII, 347.)². Tāpat par M. Gorkija agrīno literāro darbību A. Upīts 1912. gadā izsakās, ka «dzīves saturs un realisma smagums samānāms jau pašos pirmajos Gorkija romantisma laikmeta darbos» (XVII, 324.)³.

Savus atzinumus par revolucionāro romantismu A. Upīts aplūkojamā periodā gan plašāk neizvērs, bet arī tā skaidri redzama viņa konkrētā pieeja metodēm un virzieniem, vadoties nevis pēc ārējās formas, bet būtības, idejiskā satura. Redzams, ka šai laikā uzdīgst tie A. Upīša teoretiskie principi, kurus viņš realizē savā daiļradē, kurus pilnveido kā padomju kritiķis.

Realismu tā konkrētības un plašo izmantošanas iespēju dēļ vērtēdams visaugstāk, A. Upīts, strādnieku revolucionārās kustības uzplūdiem sākoties, kritizē tos (piemēram, Aspaziju), kas centās iegālvot, ka šī metode jau novecojusies un tāpēc atmetama, bet proletariskajai literatūrai nepiemērota sevišķi tāpēc, ka ļaujot attēlot tikai tagadni un pagātņi. A. Upīts pasvīturo, ka realisma iespējas nebūt nav tik šauras un nākotnes paredzējumi nepavisam nav romantiskās mākslas monopols. Tiesa, atzīst viņš, līdz šim latviešu realistu darbos

¹ A. Upīts, J. Akuratera «Degošā sala», Jaunā Dienas Lapa, 1913., 35. (Retinājumi mani. — *J. U.*)

² A. Upīts, Dzīves īstenība un mākslas patiesība, Jaunā Dienas Lapa, 1912., 208.

³ A. Upīts, Jaunrealisms, Domas, 1912., 7.

visbiežāk sastopami esošā vai bijušā stipri statistiski attēlojumi, bez dzīves dziļāko procesu analīzes un attīstības perspektīvu iezīmējuma, taču tā nav pašas metodes, bet viņas lietotāju vaina.

Savos kritiskajos rakstos A. Upīts uzsver, ka proletariskajiem rakstniekiem ir ļoti lielas priekšrocības, salīdzinot ar agrākajiem. Revolucionārās šķiras rakstniekam, kas apbruņots ar zinātnisku pasaules uzskatu un tāpēc spēj pareizi izprast dzīves attīstības likumsakarības, kam sirds «deg savu apkārtni līdzierosināt, līdzieliesmināt ilgās pēc daiļākas nākotnes» (XVII, 53.)¹ un kas pārvalda amata meistarību, ir pilnīgi iespējams realistiski attēlot daudzkrāsaino īstenību un tāpat arī saulainās nākotnes perspektīvas iezīmēt realistiski.

Sasaucoties ar Pisareva izteiktajām domām, A. Upīts zīmīgi norāda: «Arī realisti nenoliedz sapni. Taču realīstisku sapnis dibinās uz idejiski un psiholoģiski stipri nodrošinātiem pamatiem. Varētu sacīt vēl vairāk; varētu pierādīt, ka arī neromantiķa, dzīves nenoliedzēja realista darbā atrodam paredzējumu jeb sapni par nākotni. Tā šīnī gadījumā būs darba īpatnējā noskaņa» (XVII, 49.)². Tiešām, ja palūkojamies, piemēram, A. Upīša romanā «Sieviete» (1910.), nav taču nekā nerealistiska jaunā revolucionāra sapņos par visas cilvēces atbrīvošanu, plašu un gaišu pasauli, par sievietes tiesībām un lomu nākotnes sabiedrībā. Tas ir ciešas idejiskas pārliecības radīts «realistisks sapnis», ko proletariats piepildīs revolucionārās cīņas rezultātā. Nav nekā nerealistiska, realistiskiem paņēmieniem un līdzekļiem neattēlota arī visos pārējos A. Upīša daiļdarbos no 1907. līdz 1917. gadam. Tajos rakstnieks gan galvenokārt atmasko un grauj kapitalistisko pasauli, tomēr kā īpatnēja noskaņa tur vairāk vai mazāk spēcīgi jūtams noteikts paredzējums, ka uz vecās iekārtas

¹ A. Upīts, K. Ieviņa «Meklētāja dziesmas», Vārds, II, 1913., 306. lpp.

² A. Upīts, J. Akuratera «Deģošā sala», Jaunā Dienas Lapa, 1913., 35.

drupām pacelsies darbaļaužu rokām un dedzīgām sirdīm veidotā nākotnes socialistiskā pasaule. Tas viss liecina, ka A. Upīša realisms padziļinās, iegūst jaunas īpašības.

Aizstāvēdams uzskatu, ka proletariātam jāpārņem klasiskās literatūras mantojums, bet pārkausētā un tālāk attīstītā veidā, A. Upīts nonāk pie secinājuma, ka jaunā revolucionārā literatūra arī realismu pacels augstākā pakāpē. Šis realisms būs pilnīgāks, revolucionārāks, neatlaidīgāk un tiešāk sekmēs proletariāta cīņas un uzvaras. Šāda jauna tipa realisma veidošanos A. Upīts saskata krievu revolucionarajā literatūrā, konkrēti M. Gorkija daiļradē. Rakstā «Jaunrealisms» (XVII, 324. — 326.)¹ viņš atzīmē, ka krievu marksistiskajā presē jaunā metode un virziens ieguvuši jaunrealisma (neorealisma) nosaukumu. A. Upīts nosauc tieši M. Gorkiju par «jaunā virziena ievadītāju un spēcīgāko priekšstāvi», pie tam uzsverot, ka viņa pēdējo gadu darbos «sāk parādīties spilgtas iezīmes, kas raksturo jaunu rakstniecības, varbūt pat jaunu kultūras laikmetu».

Nedaudzos vilcienos raksturodams jaunrealismu, A. Upīts pasvītro, ka tas noteikti ir realisms, tikai ne vecā, naivā realisma atjaunojums, bet novatorisks, papildināts un padziļināts kā saturā, tā formā. A. Upīts norāda, ka jaunrealisms ir idejisks, pievēršas dzīves aktualajām problemām — «mokošiem jautājumiem», lielu vērību veltī pašam cilvēkam. Jaunrealisms, saka A. Upīts, ir paplašināts arī ar jauniem tehniskiem paņēmieniem, formā kuplāks un lokanāks par veco. Taču forma, turpina viņš, te vairs nav galvenais mērķis un nenospiež rakstnieku savā kalpībā, bet tiek izmantota «tikai kā dzīves sajūtu izteiksmes sevišķa metode», tā ka idejiskais saturs pilnīgi «sakūst ar formu vienā veselā».

Pēc A. Upīša personīga paskaidrojuma, arī 1912. gadā viņš vēl nav pazinis M. Gorkija romanu «Māte» — šo vairākos Pļechanova rakstos nokritizēto socialistiskās mākslas stūrakmeni. Tāpēc vēl lielāku atzinību pelna A. Upīša pirm-

¹ A. Upīts, Jaunrealisms, Domas, 1912., 7.

reizīgais konstatējums latviešu kritikā, balstoties uz M. Gorkija pārējo daiļdarbu un kritisko rakstu pamata, ka viņš ir novatoriskas metodes nodibinātājs proletariskajā mākslā.

A. Upīša kritikās šādai vērīgai attieksmei pret M. Gorkiju nebūt nav nejaušības raksturs.

Viņš jau 1905. gada revolūcijas posmā saskata Gorkija spilgto talantu, atzinīgi atsaucas par viņa darbību vēlāk. Strādnieku revolucionārās kustības jauno uzplūdu laikā A. Upīts jau ir izaudzis par Gorkija domu un cīņu biedru Latvijā. Analizējot un popularizējot «Vārdā» un «Domās» M. Gorkija kaujiniecisko daiļradi, A. Upīts aicina mācīties no Gorkija, kā patiesi, neviltoti un realistiski spēcīgi attēlot īstenību.

Īpaši atzīmējams, ka A. Upīts 1914. gadā rakstā «Māksla un politiskā reakcija» (XVIII, 201.—207.)¹ sīki informē «Domu» lasītājus par M. Gorkija kā boļševistiskā žurnāla «Просвещение» beletristikas daļas vadītāja protestu pret F. Dostojevskas romāna «Velni» dramatisējuma izrādi Maskavā. A. Upīts citē «Pravdas» un citu boļševistisko laikrakstu polemikas ar Gorkija apvainotājiem, kurās pasvītrots, ka šai gadījumā redzams nevis vienkāršs literārs konflikts, bet proletariskās un buržuaziskās pasaules sadursme, kur atklājas, ka buržuazija gatava apkampties ar reakciju un antisemitismu, gatava pārdot savu «dvēseles tīrību» katram, kas to vēlas pirkt.

Raksta nobeigumā A. Upīts apliecina pilnīgu solidarizēšanos ar M. Gorkiju zīmīgā piemētinājumā: «Protams par sevi, arī mēs varam tikai piekrist Gorkijam un priecāties par to, ka viņam nav pietrūcis dūšas uzstāties...»

Pirmā imperialistiskā kara laikā A. Upīts kādā recenzijā², starp citu, pastāsta, ka viņš iesniedzis Gorkija žurnālam «Летопись» rakstu par latviešu literatūru, lai pedālītos Gor-

¹ Domas, 1914., 3.

² A. Upīts, Mazās tautas krievu rakstniecībā, 1. M. Gorkija «Летопись», Jaunais Vārds, 1916., 148.

kija pasāktajā Krievijas mazo tautu kulturas popularizēšanas darbā. Kaut arī šis raksts nav publicēts, tas ir apliecinājums, ka A. Upīts solidarizējas ar Gorkija pasākumiem, atzīst tos par pareiziem un vajadzīgiem: «Tāpēc šo rindu autors mēģināja uzrakstīt īsu pārskatu par latviešu jaunāko rakstniecību un ar tuvāk stāvošo paziņu vidutājību sākumu iesniedza Gorkija žurnalam. Redakcijas sekretars principā atsaucās par to atzinīgi. Bet pēc laba laika tika saņemta sekojoša atbilde, kas, varbūt, var interesēt tos, kas rūpējas par krievu demokrātijas iepazīstināšanu ar latviešiem un viņu kulturu: «Par nožēlošanu nevaram ievietot savā žurnālā Jūsu rakstu par latviešu literatūru. Savā tagadējā veidā tas nedod pilnīgu bildi par latviešu literatūru un prasa tālākus papildinājumus un turpinājumus, t. i., draud izvērsties par lielu darbu, kurš pēc saviem apmēriem nemaz nav pa spēkam žurnalam, jo vairāk tādēļ, ka mums tuvā grāmatu apgādniecībā «Папыс» šinīs dienās iznāk krājums ar J. Jansona rakstu par to pašu tematu, kas Jūsu rakstam. Tādēļ mēs ieskatām, ka krievu lasītājam būs iespēja iepazīties ar latviešu literatūras vēsturi arī ārpus mūsu žurnala.»»

A. Upīša iesniegtā raksta teksts mums nav pazīstams, jo nekur nav iespiests. Pēc A. Upīša personīga paskaidrojuma, tas savā koncepcijā bijis stipri radniecīgs J. Jansona-Brauna apcerējumam «Папыс» izdotajā latviešu literatūras krājumā.

Nedaudz vēlāk A. Upīts kādā citā recenzijā izsaka vēlēšanos, kaut drīzāk iznāktu Gorkija izdodamais latviešu rakstniecības krājums ar Jansona ievadu: «Lai mums nebūtu tik ļoti jākaunas, ka kaili un nabagi esam izgājuši reprezentēties Krievijas mazo tautu pulkā.»¹

Apsolītais un gaidītais krājums iznāca vēl tai pašā — 1916. gadā M. Gorkija un V. Brjusova redakcijā.² Taniņ uzņemts lielāks skaits latviešu rakstnieku darbu, starp tiem

¹ A. Upīts, Mazās tautas krievu rakstniecībā, 2. Jaunais Vārds, 1916., 173.

² Сборник латышской литературы. Под редакцией В. Брюсова и М. Горького. Петроград [1916].

A. Upīša novele «Sirdsapziņa» paša autora tulkojumā. Šis krājums bija viens no M. Gorkija plaši iecerētās Krievijas mazo tautu literatūras popularizēšanas pasākumiem — ap to pašu laiku viņa vadībā iznāca arī somu un armeņu literatūras krājumi.¹ Tie visi bija ne tikai literari notikumi, kas ieinteresēja krievu progresīvo sabiedrību, tiem bija arī politiski svarīga nozīme pirmā imperialistiskā pasaules kara laikā, kad valdošie slāņi kurināja «urā» patriotismu un šovinistisku attieksmi pret Krievijas nomaļu tautām.

A. Upīša darbība literatūras kritikā no 1912. līdz 1917. gadam ir ārkārtīgi daudzveidīga žanru un risināto problēmu ziņā. Viņa drošajās rokās kritika, tā sakot, nav vienīgi chirurgu nazis slimīgu vietu likvidēšanai — tā ir kļuvusi par cīņas ieroci proletariskās mākslas, socialistiskās sabiedrības labā. A. Upīša kritikas tagad sasniedz augstu idejiskumu un formas meistarību. Satiriski tvertajos rakstos viņš gluži organiski saliedē kritikas, publicistikas un teorijas elementus, kas zīmīgi raksturo viņa īpatnējo stilu. Taču tā nav vienīgi stila īpatnība; spēcīgā publicistikas tieksme pirmām kārtām ir kaujinieciski formulētas domas izpausmes veids, vēlēšanās runāt bez aplinkiem, tieši un atklāti. Estetisko jautājumu saistījums ar politiku A. Upīša kritikās nenovēršami rodas, vispusīgi analizējot literāros darbus un noskaidrojot to sabiedrisko nozīmi. Tas viss kopumā dara A. Upīša kritiskos rakstus tik griezīgi asus un ietekmīgus, raksturo viņa īpašo darba metodi, viņa kaujinieciskos principus.

Cik principālās pozīcijās A. Upīts atradies jau toreiz, kļūst skaidri redzams, ja viņa uzskatus kaut dažos jautājumos salīdzinām ar otra tā laika proletariskās mākslas teoretiķa — J. Jansona-Brauna paustajiem. «Mums tagad vispirms jāatbrīvo dzīve un tad tikai māksla»² — ar šādu skaļu, bet

¹ Tuvāk par M. Gorkija un V. Brjusova rediģētajiem krājumiem sk. grāmatā: Н. К. Пиксанов. Горький и национальные литературы. Москва, 1946 г.

² J a n s o n s (J. Jansons-Brauns), Vai gaidāma mums proletariska māksla?, Vārds, II, 266. lpp.

būtībā demobilizējošu lozungu uzstājās J. Jansons-Brauns 1913. gadā. Jā, teica viņš, mums neapšaubāmi kādreiz būs proletariskā māksla, bet, kamēr tās vēl nav, jāsamierinās ar šobrīd pastāvošo. Līdz ar to viņš principā gan atzina proletariskās mākslas vajadzību, bet nenovērtēja tās svarīgo cīnītājas lomu.

A. Upīts kā kritiķis aizstāv uzskatu, ka proletariata revolucionarie rakstnieki nedrīkst pasīvi gaidīt socialismu, lai tikai tad celtu jauno mākslu, bet nākotnes sabiedriskajā iekārtā proletariats ieietu kails un nabags savas kulturas, literatūras un mākslas ziņā. A. Upīša ciešākā pārlicība ir tā, ka latviešu proletariskā, revolucionārā literatūra jau top, aug un attīstās un tās augstākos sasniegumus jau prezentē Raiņa daiļrade. Ne velti A. Upīts vairākkārt uzsver, ka proletariats, ko viņš salīdzina ar Raiņa Lāčplēsi, nespēs uzvarēt, ja māksla — Spīdola — neies tam palīgā.

Seit nav iespējams vispusīgi noskaidrot A. Upīša attieksmes pret priekštečiem un laika biedriem latviešu realitiskajā un marksistiskajā kritikā. Tomēr autobiografiskie atziņumi un atsauksmes par J. Asaru, E. Pīpiņu-Vizuli un J. Jansonu-Braunu liecina, ka no šiem kritiķiem A. Upīts ir guvis visvairāk ierosmes un mācījies izprast literatūras sabiedrisko raksturu un sakarību ar dzīvi, kas atspoguļojas pat sākuma posma kritikās. J. Asara un E. Pīpiņa sīkburžuaziski demokrātiskos uzskatus A. Upīts tomēr tālu pāraug, nostādāmie vēlāk marksisma pozīcijās. No J. Jansona-Brauna, kuru 1913. gadā nosauc par «latviešu realitiski sabiedriskās kritikas nodibinātāju», A. Upīts ir mācījies visvairāk. «Domas par jaunlaiku literatūru» un citi Jansona raksti ir palīdzējuši arī A. Upītim kļūt par realistu, skarbu buržuaziskās literatūras kritizētāju.

Sīki pārzinādams latviešu literatūras un kritikas vēsturi, A. Upīts apgūst un radoši izmanto savu priekšteču un laika biedru sasniegumus, bet neapstājas pie tiem, un kā patstāvīga personība paceļas augstāk par viņu līmeni. J. Jansons-

Brauns pats atzīst tieši A. Upīti par lielāko autoritāti latviešu kritiķu saimē jau laikā no 1910. līdz 1913. gadam. A. Upīša kritikas pēc 1912. gada, kaujinieciskumā un publicistiskajā ievirzē būdamas radniecīgas J. Jansona-Brauna stilam, idejiskās noteiktības ziņā viņu pārsniedz.

Daudz dziļākus ierosinājumus un paraugus, nekā varēja sniegt latviešu literatūras kritika, A. Upīts savam darbam ir guvis no krievu revolucionāri demokrātiskajiem un marksistiskajiem domātājiem un kritikas pārstāvjiem.

No Beļinska, Černiševska un Dobroļubova A. Upīts mācās sevišķi daudz: materialistiski izprast literatūru un vērtēt to principiāli, droši uzbrukt pretiniekiem, izvirzīt augstas prasības citiem un pats sev; paliekami manto pārliecību, ka kritiķim jābūt ne tikai mākslas darbu analizētājam, bet reizē arī kaismīgam politiskam cīnītājam pret tautas apspieđējiem. Augdams krievu klasiskās literatūras un izcilo krievu sabiedrisko cīnītāju auglīgajā ietekmē, A. Upīts nemitīgi popularizē šos dzīvinošos avotus Latvijā. Varētu teikt, ka A. Upīts ir Beļinska tipa kritiķis Latvijas apstākļos un zināmā mērā veic līdzīgus uzdevumus kā savā laikā Beļinskis krievu literatūrā un kritikā.

A. Upīša marksistiskā pasaules uzskata un estētisko principu attīstības procesā jo redzama loma ir Pļechanovam — pirmajam, kas Krievijā uz zinātniskā socialisma pamatiem lūkoja izstrādāt noapaļotu estētisko sistemu. Daudz vērtīga mantodams no Pļechanova, A. Upīts laikā no 1905. līdz 1910. gadam dažos jautājumos atkārtoti arī viņa kļūdas (piemēram, M. Gorkija revolucionārās darbības sķeptiskajā vērojumā), taču jau tad sākdamas pārlūkot savas attieksmes ar viņu un drīz vien pāraugdams sava skolotāja ietekmi.

Stolipina reakcijas perioda beigās pievēršdamies proletāriskās mākslas problemām, A. Upīts nevarēja gūt atbalstu saviem meklējumiem latviešu socialdemokrātijā, jo tajā no reakcijas gadiem līdz 1914. gadam vadību bija sagrābuši meņševiki. Kā pareizi norāda E. Sokols, šai laikā «latviešu

socialdemokratiņā arī nebija noteiktas partijas politikas literatūras un mākslas novadā, kas būtu balstīta uz ļeņinskajiem partejiskuma principiem¹». A. Upīts kritikās arvien noteiktāk balstās uz ļeņinskajiem principiem. Te izšķiroša nozīme ir krievu boļševistisko kritiķu nostājai literatūras un mākslas jautājumos. Sistemātiski sekodams viņu darbībai, A. Upīts paliek uzticīgs revolucionarajam uzdevumam pārveidot pašu dzīvi un kopīgi ar krievu biedriem piedalās kā rakstnieks un kritiķis cīņā par strādnieku šķiras uzvaras sagatavošanu, par proletariskās mākslas augšupeju jau carisma apstākļos.

Pirms 1917. gada A. Upīts, tāpat kā latviešu marksistiskais kritiķis R. Pelše, runā vienīgi par proletarisko un nevis par socialistisko mākslu un literatūru, jo pēdējo apzinās tikai socialisma apstākļos radāmu. A. Upīša daudzajos rakstos no 1912. līdz 1917. gadam izteiktas domas, ka proletariskās mākslas principi izkopjami un tālāk izveidojami, un tie organiski iekļausies nākotnes socialistiskajā mākslā. Kapitalisma apstākļos radusies proletariata cīņas literatūra vēl nav un nevar būt socialistiskā literatūra. Nevar būt šaubu, ka šiem A. Upīša un R. Pelšes uzskatiem dziļš sakņojums konkrētajā vēsturiskajā īstenībā pirms Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras.

Novatoriskā padomju literatūras zinātne un kritika jau pareizi atrisinājusi pirmsoktobra periodā neskaidros vai praktiski vēl neatrisināmos jautājumus un, ejot līdzī pašas socialistiskās dzīves straujajai attīstībai, tālu pārsniegusi toreizējo proletariskās mākslas celmlaužu līmeni. 1912. gadā A. Upīts analizēja proletariskās mākslas stāvokli, sasniegto un vēl paveicamo, un atzīmēja: «Mēs esam tikai iesācēji, tikai ceļa sagatavotāji, mums apsolutā zemē (t. i., socialismā. — J. Ū.) neiekļūt» (XVII, 485.). Mums par prieku šis paredzējums nav piepildījies. A. Upīts *ir* ienācis socialistiskajā sabiedrībā ar

¹ E. Sokols, Rainis un pirmā Krievijas revolūcija, LVI, Rīgā, 1955., 103. lpp.

savu pirmspadomju jaunrades vērtīgo krājumu un bagāto pieredzi un ar jauneklīgu sparū piedalās padomju literatūras un kritikas augšupejas procesā.

*
* *

A. Upīša piecpadsmit gadu ilgais kritiķa darbības cēliens pirms Oktobra socialistiskās revolūcijas ir viņa idejiskās un mākslinieciskās izaugšanas laiks, ražīga un nozīmīga darba posms. Tam ir svarīga vieta kā viņa mūža darba kopumā, tā arī visā latviešu demokrātiskās un revolucionārās literatūras un kritikas attīstībā.

Sava loma A. Upīša kā rakstnieka un kritiķa panākumos, bez šaubām, ir spēcīgajam talantam, rakstura sīkstumam un neatlaidīgajam darbam. Tas viss neapšaubāmi ir palīdzējis pārvarēt tos šķēršļus un grūtības, ar kuriem sastapies pats un kas traucējuši viņa aizstāvēto demokrātisko un proletārisku masu virzīšanos uz priekšu. Taču A. Upīša personības, uzskatu un principu nemitīgajā dialektiskajā attīstībā nepārprotami un skaidri atklājas sabiedrisku faktoru izšķirošā loma.

Kritiķa gaitu sākumā A. Upīša talants ir neizkopts un pasaules uzskats neizveidots. Viņam nav vēl tiešas saskares ar tautas masu dzīlēs briesošo revolucionāro kustību. Stingras sabiedriskas pozīcijas un zinātnisku kritikas principu trūkums neļauj A. Upītim pirmajos rakstos izdarīt dziļu faktū analīzi un izvērst secinājumus.

Brāzmainie 1905. gada revolūcijas notikumi un iepazīšanās ar marksisma idejām ievērojami paplašina A. Upīša atziņu pasauli, sagatavo lūzumu un pagriezīenu viņa nostājā, paliekami pavērs uz demokrātijas ceļu. Atzīdams, ka literatūrai ir ciešs sakars ar dzīvi, A. Upīts izvērza rakstniekiem prasības atspoguļot īstenību patiesi un sekmēt jauno, progresīvo spēku uzvaru. Viņš pieteic cīņu dekadentiem, dzīves un realisma nievātājiem, demokrātijas ienaidniekiem. Cīņās ar

idejiskajiem pretiniekiem veidojas A. Upīša realistiskie kritikas principi.

Smagajos Stolipina reakcijas gados, kad daudzi svārstīgi un bailīgi inteligēti novēršas no masām, iestieg individualisma purvā vai kā pretīgi renegāti sāk apkarot vakar pašu aizstāvēto, A. Upīts nešaubāmiem paliek kopā ar darba tautu. Reakcijas trakošanas iespaidā, marksisma studiju un krievu revolucionāro demokrātu materialistiskās estētikas spēcīgajā ietekmē visā A. Upīša literarajā darbībā nostiprinās kritiskā realisma metode, tālāk paplašinās kritiku vēriens un vērtējumu principialitate. Demokratijas intereses aizstāvot, A. Upīts kā kritiķis nesaudzīgi apkaro atklātos un maskējošos reakcionārus, tāpat liberalo fražu varoņus sabiedriski politiskajā dzīvē un literatūrā. Arvien ciešāk saugdams ar proletariatu, A. Upīts neatlaidīgi prasa, lai rakstnieki spilgti un mākslinieciski pārliecinoši attēlotu dzīvē notiekošos procesus, aktīvi iejauktos tajos un cīnītos par tautas vairākuma interesēm. Šī posma beigās A. Upīts no vispārdemokrātiska viedokļa sāk nostāties uz proletariskā un uzsvērt, ka nākotne pieder pamatšķirai — proletariātam un tā centienu paudējai literatūrai.

Ap 1912. gadu marksisms A. Upītim kļūst no teorijas par drošu vadoni darbībai, par cīņas ieroci kritikas laukā. Būdam reizē ievērojams rakstnieks, publicists, redaktors, jauno talantu audzinātājs, A. Upīts noteikti izvirzās arī par vadošo figuru latviešu marksistisko kritiķu rindās. Viņam ir drosme un prasme cariskās nebrīves apstākļos izmantot aso kritiķa spalvu, lai nesaudzīgi tiesātu reakcionārus, palīdzētu audzināt proletariāta šķirisko apziņu un mākslas izpratni, sekmētu jaunās, proletariskās literatūras augšanu.

Pārlūkojot A. Upīša ieguldījumu buržuāzijas reakcionārās literatūras apkarošanā, proletariskās mākslas principu noskaidrošanā un latviešu marksistiskās kritikas attīstībā, spilgti atklājas, cik daudz spēj paveikt ar uzvarošo marksisma teoriju apbruņots un spēcīgā kolektīvā iekļāvies kritiķis, cik liels kļūst talants, ja to veltī darbaļaužu cīņai par socialismu.

Vērtējot A. Upīti kā kritiķi pirmsoktobra periodā, ir vietā atcerēties Ļeņina attieksmi pret kultūras darbiniekiem pagātnē. «Par vēsturiskiem nopelniem nespriež pēc tā, — raksta Ļeņins, — ko n a v d e v u š i vēstures darbinieki, salīdzinot ar šālaika prasībām, bet pēc tā, ko viņi d e v u š i j a u n u, salīdzinot ar saviem priekštečiem.»¹ Šos atzinumus ievērojot, nevaram prasīt, lai A. Upīts savos toreizējos rakstos būtu jau atradies m ū s d i e n u socialistiskā realisma augstumos. Saprotams, viņa kritikās ir arī kļūdas, trūkumi un nepilnības, bet ne jau tie raksturo viņa darbības īsto būtību. Daļa no šiem trūkumiem ir izskaidrojami ar A. Upīša augšanas procesa grūtībām, kuras viņš pakāpeniski pārvar. Citi trūkumi turpretī izskaidrojami ar konkrētajiem vēsturiskajiem apstākļiem, carisko cenzuru un vispārīgo varmācību. Gribētos piebilst, ka A. Upīts un viņa sasniegumi kritikā pelna dziļu atzinību tāpēc, ka viņam vajadzēja augt pašam un reizē audzināt citus, veikt milža darbu, bet viņam trūka tāda tieša iedvesmotāja, liela skolotāja un atbalstītāja, kāds M. Gorkijam bija V. I. Ļeņins.

Viens no galvenajiem A. Upīša nopelniem pirms 1917. gada ir viņa lielais ieguldījums latviešu marksistiskās kritikas tapšanā un izveidošanā. A. Upīts būtībā ir pirmais profesionālais marksistiskais kritiķis Latvijā, kam kritiķa pienākumi ir svarīgs dzīves uzdevums un organiska sastāvdaļa plaši sazarotajā literāri sabiedriskajā darbībā. Viņa kritiķa gaitas pētījot, atklājas latviešu kritikas vēsturiskā attīstība ceļā uz marksismu. Viņa raksti laikā no 1912. līdz 1917. gadam raksturo toreizējās latviešu kritikas augstāko pakāpi.

Pirmsoktobra periodā gūtā pieredze un idejiskais rādījums radīja 1919. gadā A. Upīša grāmatu «Proletariskā māksla», kas nāca klajā Padomju Krievijā 1920. gadā. Šī grāmata ir pirmais plašākais un daudzējādā ziņā veiksmīgs novatorisks mēģinājums monografiskā apcerējumā noskaidrot proletariskās mākslas principus.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 2. sēj., 159. lpp.

Saviem pirms Oktobra socialistiskās revolūcijas izstrādātajiem principiem A. Upīts paliek uzticīgs arī buržuaziskās Latvijas laikā, kad valdošā kliķe lika viņa darbam ceļā visādus šķēršļus un centās pat pilnīgi apklusināt viņu. Ne-saudzīgo cīņu pret buržuazijas reakcionāro literatūru viņš turpina jaunos vēsturiskos apstākļos ar neatslābstošu sparū. Viņš atjauno žurnālu «Domas» un septiņus gadus to faktiski vada, dodams vārdu šeit jauniem talantiem, no kuriem daudzi izauguši par redzamiem padomju rakstniekiem. Ja carisma apstākļos A. Upīts daļēji varēja sekot krievu mark-sistiskajai presei un atrasties krievu demokrātiskās un revolūcionārās sabiedriskās domas līmenī, izstrādāt ļoti tāl-ejošas teoretiskas atziņas par proletarisko mākslu, tad «de-mokrātiskās» Latvijas apstākļos šīs iespējas daudz ma-zākas. Padomju literatūras, literatūras zinātnes un tāpat kritikas sasniegumus, cik vien iespējams cenzūras spaidu dēļ, A. Upīts tomēr turpina apgūt pats un popularizēt savos rakstos.

Bez pretrunām un šaubām ienākdams 1940. gadā pa-domju dzīvē, kuras sasniegšanai veltījis tik daudz spēku un lielo talantu, A. Upīts neatlaidīgi attīsta tālāk savus uzskatus, noapaļo un pilnveido tos. Izmantodams paša bagāto pieredzi un padomju zinātnes jaunākos pētījumus, A. Upīts spēj autoritatīvi runāt par pagātnē nostaiģātiem latviešu proleta-riskās literatūras attīstības ceļiem, spēj ieguldīt tik daudz vērtību padomju literatūras, tās teorijas un kritikas idejiskā un mākslinieciskā līmeņa celšanā.

Pārejas posmā no socialisma uz komunismu atbildīgi uz-devumi izvirzās ideoloģiskās frontes cīnītājiem. Dzejniekiem un rakstniekiem pilnīgi jāapmierina masu augošās prasības, ar spilgtiem mākslas tēliem jāiedvesmo padomju ļaudis dar-bam un cīņām par komunismu, jāatsedz un jākritizē saglabā-jušās kapitalisma paliekas viņu apziņā.

Cīnīties par augstvērtīgu padomju literatūru ir nopietns kritiķu uzdevums, ko tie visumā arī sekmīgi veic. Tomēr atse-višķos gadījumos ir vērojama kritikas atpālicība, drōsmes

trūkums uzbrūkot, degsme, aizstātot labo un vērtīgo. Reizēm kritiķi ir pārāk pieticīgi prasībās pret sevi un citiem, nepietiekami novērtē marksistiskās teorijas nozīmi, par maz studē dzīvē notiekošos procesus, vadās no šaurām draugu attieksmēm utt.

Lai pārvarētu atpalcību, izskaustu padomju kritikā nederīgus principus un sasniegtu augstu idejiski teoretisko līmeni, mūsu kritiķiem daudz var palīdzēt A. Upīša izveidoto principu un viņa darba metodes apgūšana.

IZMANTOTĀS LITERATURAS ALFABETISKS
RĀDĪTAJS

- Ļeņins, V. I., Raksti, 1.—35. sēj., Rīgā, 1948.—1951.
- Ļeņins par revolucionāro kustību Latvijā, Rakstu, vēstuļu un dokumentu krājums, Rīgā, 1947.
- Ļeņins par kulturu un mākslu, Rakstu un fragmentu izlase, Rīgā, 1947.
- «К. Маркс и Ф. Энгельс — Об искусстве». Сборник, Москва, 1938 г.
- Par boļševistisko idejiskumu, VK(b)P CK galveno lēmumu un b. A. A. Ždanova runu krājums par ideoloģiskajiem jautājumiem, Rīgā, 1949.
- VK(b)P vēsture. Isais kurss, Rīgā, 1952.
- *
- Andersone, E., Latviešu padomju literatura, I. Andrejs Upīts, Rīgā, 1951.
- Asars, J. un Dermanis, V., Ko Andrievs Niedra mums sludina?, Rīgā, 1905.
- Beļinskis, V. G., Izlase. Literari kritiski raksti, Rīgā, 1950.
- Birkerts, A., Andrejs Upīts kā rakstnieks un kritiķis, Dzimtenes Vēstnesis, 1910., 154., 161., 167., 173., 179., 184., 185.
- Birkerts, A., No tautiskā romantisma līdz vēsturiskajam materialismam, Vārds, I, Rīgā, 1912.
- Birkerts, A., Andreja Upīša dzīve, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», Rīgā, 1947.
- Čerņiševskis, N., Filozofisko rakstu izlase, I—III, Rīgā, 1951.—1953.
- Dobroļubovs, N., Literari kritiski raksti. Izlase, Rīgā, 1949.
- Egle, K., Kā radās Andreja Upīša vadītais «Vārds», LPSR ZA Vēstis, 1947., 5.
- Egle, R., Bargā roka Andreja Upīša kritikā, Cīņa, 1944., 102.
- Gorkijs, M., Par literatūru, Rīgā, 1946.
- Grigulis, A., Tautas rakstnieks Andrejs Upīts, Padomju Latvijas Skola, 1946., 6.—12.

- Grigulis, A.*, Andreja Upīša publicistika, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi», Rīgā, 1952.
- Grigulis, A.*, Tautas rakstnieks Andrejs Upīts un viņa daiļrade, Rīgā, 1952.
- Jansons-Brauns, J.*, Fauni vai klauni?, Pēterburgā, 1908.
- Jansons-Brauns, J.*, Kāds vārds par «Vārdu», Domas, 1913., 2.
- Jansons-Brauns, J.*, Vai gaidāma mums proletariska māksla?, Vārds, II, Rīgā, 1913.
- Krastiņš, J.*, 1905. gada revolūcija Latvijā, Rīgā, 1955.
- Krauliņš, K.*, Cīņa par dzīves patiesību, Karogs, 1952., 2.
- Krauliņš, K.*, Realisma aizstāvja pozīcijās, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi», Rīgā, 1952.
- Krauliņš, K.*, J. Raiņa dzīve un darbība, Rīgā, 1953.
- Lācis, V.*, Divas sastapšanās, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi», Rīgā, 1952.
- Lācis, V.*, Atklājot latviešu literatūras dekadu Maskavā, Karogs, 1949., 1. Latvijas PSR vēsture, II, LPSR ZA izdevniecība, Rīgā, 1955.
- LPSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti*, I, Rīgā, 1952.
- Niedre, J.*, Andrejs Upīts kā literatūras zinātnieks, Literatura un Māksla, 1947., 49.
- Niedre, J.*, Andrejs Upīts kā literatūras zinātnieks, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», Rīgā, 1947.
- Niedre, J.*, Andreja Upīša kritikas principi, Karogs, 1948., 1.
- Ozoliņš, K.*, Andrejs Upīts, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi», Rīgā, 1952.
- Pelše, R.* (P. Roberts), Šķiru elementi mākslā, Vārds, I, Rīgā, 1912.
- Pelše, R.*, Atceres un piezīmes, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», Rīgā, 1947.
- Pelše, R.*, Latviešu un krievu kultūras sakari, Rīgā, 1951.
- Sokols, E.*, Reakcionārie novirzieni latviešu buržuāziskajā literatūrā, Literatura un Māksla, 1947., 44.
- Sokols, E.*, Andrejs Upīts — latviešu literatūras klasiķis un zinātnieks, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieks Andrejs Upīts», Rīgā, 1953.
- Sokols, E.*, Rainis un pirmā Krievijas revolūcija, Rīgā, 1955.
- Sudrabkalns, J.*, Tautas rakstnieks Andrejs Upīts, Rakstu krāj. «Karogi sasauca», Rīgā, 1950.
- Upīts, A.*, Kopoti raksti. I—XXII sēj., Rīgā, 1946.—1954.
- Upīts, A.*, «Dzimtenes Vēstnesis» un viņa loma latviešu sadzīvē, Rīgā, 1911.

- Upīts, A.*, Jaunā paaudze, Rīgā, 1913.
- Upīts, A.*, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885.—1910.), Rīgā, 1911.
- Upīts, A.*, Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture (1885.—1920.), I un II sēj., Rīgā, 1921.
- Upīts, A.*, Latviešu literatūra I (1885.—1906.), Rīgā, 1951.
- Upīts, A.*, Proletariskā māksla, Latvijas Izglītības Komisariāta izdevums [Pleskavā], 1920.
- Upīts, A.*, J. Rainis un viņa dzeja, Rīgā, 1912.
- Upīts, A.*, Studijas un kritikas, I un II sēj., Rīgā, 1910. un 1911.¹
- Upītis, J.*, Andreja Upīša cīņa par latviešu literāro valodu, Karogs, 1952., 5.
- Upītis, J.*, Andrejs Upīts par satīru, Literatura un Māksla, 1952., 48.
- Upītis, J.*, Jānis Asars un mūsu literatūras kritika, Karogs, 1953., 10.
- Upītis, J.*, Andrejs Upīts kā kritiķis cīņā pret dekadenci 1905.—1911., LPSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti, IV, Rīgā, 1954.
- Valeinis, V.*, Andrejs Upīts — satīras meistars, Padomju Jaunatne, 1952., 244.
- Valeinis, V.*, Andreja Upīša satīra, Rakstu krāj. «Tautas rakstnieka Andreja Upīša 75 gadi», Rīgā, 1952.

*

- «Белинский — историк и теоретик литературы». Сборник статей. Москва. 1949.
- Бурсов, Б.* Вопросы реализма в эстетике революционных демократов. Москва 1953.
- Волков, А.* М. Горький и литературное движение конца XIX и начала XX века. Москва 1954.
- Волков, А.* Очерки русской литературы конца XIX и начала XX веков. Москва 1952.
- Горький, М.* Литературно-критические статьи. Москва 1937.
- Горький, М.* Несобранные литературно-критические статьи. Москва 1941.
- Еголин, А.* Освободительные и патриотические идеи русской литературы XIX века. Ленинград 1946.

¹ Minēti tikai tie A. Upīša grāmatās iznākušie literatūrzinātniskie un publicistiskie darbi, kas kopotajos rakstos neietilpst vai arī uzņemti saīsinātā un pārstrādātā veidā.

- Жданов, В. Добролюбов.* Москва 1951.
- История русской литературы. Изд. АН СССР, том X. Москва 1954.
- Калошин, Ф. И.* Содержание и форма в произведениях искусства. Москва 1953.
- Ломунов, К. Н.* Толстой в борьбе против декадентского искусства. Сборн. «Лев Николаевич Толстой». Москва 1951.
- Мейлах, Б.* Ленин и проблемы русской литературы. Москва — Ленинград 1951.
- Михайловский В. В. и Белкина, Н. П.* Борьба Горького с империалистической реакцией и упадочной культурой Запада. Сборн. «Горьковские чтения (1947—1948)». Ленинград 1949.
- Недошивин, Г.* Очерки теории искусства. Москва 1953.
- Онуфриев, Н. М.* О некоторых проблемах литературоведения и критики. «Ученые записки Института мировой литературы им. А. М. Горького», Том I, Москва 1951.
- Перцов, В.* Маяковский. Москва 1951.
- Пиксанов, Н. К.* Горький и национальные литературы. Москва 1946.
- Плеханов, Г. В.* Искусство и литература. Москва 1948.
- Прямков, А.* Дооктябрьская «Правда» о литературе. Москва 1955.
- Рюриков, Б. Н. Г.* Чернышевский. Москва 1953.
- Рюриков, Б.* Литература и жизнь. Москва 1953.
- Фомина, В. А.* Философские взгляды Г. В. Плеханова. Москва 1955.
- Янсон, И.* Латышское общественно-культурное развитие и латышская литература. «Сборник латышской литературы», под ред. В. Брюсова и М. Горького. Петроград (1916 г.).

EKSCERPĒTO LAIKRAKSTU, ŽURNALU UN RAKSTU KĀJUMU SARAKSTS

- Austrums*, 1902.—1905.
- Balss*, 1904.—1907.
- Baltijas Vēstnesis*, 1905.—1906.
- Brīvais Strēlnieks*, 1917.
- Ciņa*, 1904.—1906., 1915., 1917., 1940.—1955.
- Dienas Lapa*, 1902., 1905.
- Domas*, 1912.—1915.
- Druva*, 1912.—1915.
- Dzelme*, 1906.—1907.
- Dzimtenes Vēstnesis*, 1907.—1911.

Izglītība, 1909.—1911.
Jauna Raža, I—XII, 1898.—1910.
Jaunais Laiks, 1911.—1912.
Jaunais Vārds, 1915.—1917.
Jaunā Dienas Lapa, 1909.—1914.
Jaunības Tekas, 1910.
Karogs, 1940.—1941., 1945.—1955.
Karoga almanachs, 1.—3., 1942.—1944.
Kāvi, 1905.—1906.
Laika Balss, 1911.
Latviņa, 1908.
Laukstrādnieku Cīņa, 1917.
Literaturas Avīze, 1940.—1941.
Literatura un Māksla, 1945.—1955.
Plēsums, 1907.
Pret Sauli, 1906.
Rakstniecības almanachs, I—II, 1907.—1908.
Rīgas Avīze, 1902.—1905.
Stari, 1906.—1908.
Tagadne, 1913.
Vārds, I—II, 1912.—1913.
Vērotājs, 1903.—1905.
Zalktis (alm.), 1906.—1908.
Zalktis (žurn.), 1908.—1910.
Zinotājs, 1917.

ANDREJA UPIŠA KRITISKO UN PUBLICISTISKO RAKSTU
PIRMPUBLICĒJUMU CHRONOLOĢISKS RĀDITĀJS
(1902.—1917.)

I e d a l ī j u m s:

- a) *Kritikas, recenzijas, apcerējumi
par literatūru.*
- b) *Publicistika.*

1902.

- 1. a) *Kādi vārdi par rakstniecību un rakstniekiem*, *Dienas Lapa*, 159., 160.
- 2. *Jānis Purapuķe*. *Nekrologs*, *Austrums*, 12., 906. lpp.

1903.

- 3. b) *Dūšīga ciņa* (Polemika ar Deġo-Degsni sakarā ar rakstu par Purapuķi «*Dienas Lapas*» 61. numurā.), *Rīgas Avīze*, 67.

1904.

- 4. a) *Ievadam* — *Jaunības dzeja*. *Otrā burtnīca*, 3. lpp.
- 5. *Jaunības dzeja*, *Balss*, 45.
- 6. *Pillīņa «Zemgaliešu» kalendars*, *Baltijas Vēstn.*, 251.
- 7. *Rīgas Latviešu teātrī* (Par R. Blaumaņa «*Indrānu*» izrādi.), *Austrums*, 6., 478. lpp.
- 8. *Kad ābeles zied. K. Skalbes dzejoļi*, A. Gulbja (*Pēterburgā*) apgādāti, *Austrums*, 12., 953. lpp.
- 9. «*Zanķis*», moderna drama 4 cēlienos, Vaidelaiša lugas izrāde *Rīgas Latviešu teātrī*, *Austrums*, 11., 874. lpp.

1905.

- 10. a) *Cilvēks. J. Akuratera stāsts*, *Baltijas Vēstn.*, 193.
- 11. *Zvaigžņu nakts. Dzejas no J. Akuratera*, *Baltijas Vēstn.*, 214.

12. *Aspazijas dzeja*. I. Sarkanās puķes, II. Dvēseles krēsla (Gulbja izdevumi), Baltijas Vēstn., 49.
13. «*Sidraba šķidrums*», romantiska drama 5 cēlienos no Aspazijas, Austrums, 3., 236. lpp.
14. *Piezīmes par literatūru*, I, Saša. Stāsts no A. Baltpurviņa, «Rīta Skaņu» otrā burtnīcā, «Balss» lit. pielik., 13.
15. *Uguni*, skatu luga piecos cēlienos no Rūdolfa Blaumaņa, Austrums, 4., 315. lpp.
16. *Aukstā ēnā*. Stāsti un līdzības no Aug. Brača, Baltijas Vēstn., 244.
17. *Piezīmes pie A. Brača piezīmēm Heines dzeju lietā*, Baltijas Vēstn., 124.
18. *Dzīvība*. Ed. Cāliša stāsts, A. Gulbja apgādībā, Baltijas Vēstn., 232.
19. *Pusnakts rūsā*. A. Dulbes dzejoļi, Baltijas Vēstn., 238.
20. *Heinricha Heines dzejas*. A. Brača sakopojumā, Izdevis J. Ozols, Cēsīs, Baltijas Vēstn., 93.
21. *Kronvalda Atis*. Gabals iz latviešu garīgās dzīves no K. Kundziņa, Ar Kronvalda ģimetni un kapa pieminekli, Baltijas Vēstn., 187.
22. *Lasītājiem*. Jaunības dzeja. Trešā burtnīca. (Ievads.)
23. *Mūsu jaunākā rakstniecība*, Derīgu Grāmatu nodaļas kalend. 1906. gadam, 38 lpp.
24. *Jānis Poruks*, Derīgu Grāmatu nodaļas kalend. 1906. gadam, 28 lpp.
25. *Jānis Purapuķe*. Apcerējums, Austrums, 1., 17. lpp.
26. *Raiņa «Pusidealists»*, nevēsturiska joku luga trijos cēlienos iz pagājušā gadu simteņa, Baltijas Vēstn., 25.
27. *Saulieša raksti, I*, Zalkša apgādībā, 1904., «Balss» lit. pielik., 15.
28. *K. Skalbes «Skaņas iz tālumiem»*, Pie J. Ozola, Cēsīs, Baltijas Vēstn., 137.
29. *Sillers*, Derīgu Grāmatu nodaļas kalend. 1906. gadam, 106. lpp.
30. *Vientulībā*. Ed. Treumaņa (*Zvārguļa*) dzejoļi, Ozola izdevums, 1905., Baltijas Vēstn., 109.
31. *Sarkanās liliņas*. Zeltmata sakopotī sacerējumi, I, 1904., Baltijas Vēstn., 78.
32. b) *Paziņojums* (Par atteikšanos no līdzdalības pie «Austruma»), Baltijas Vēstn., 225.

1906.

33. a) *Ziemeļos*. J. Akuratera dzejas, A. Gulbja apgādībā, 60 lpp., Balss, 64.

34. *Leonida Andrejeva raksti*, I burtnīca. Klusēšana, Cēsīs, 1906., Grāmatu apgādniecības «Arājs» izdevums, Balss, 261.
35. *Apsesdēla dzejoļi*: I. Tumsā un tvanos. II. Tālu vēl rīts, 1905., 80 un 62 lpp., Balss, 97.
36. *Antona Čehova raksti*, I burtnīca. Stāstiņi ar Čehova biogrāfiju un ģimietni, Izdevusi Liepājas latvisku grāmatu izdevēju biedrība, 72 lpp., Liepājā, 1906., Balss, 196.
37. *Dzejas pērles*. Dziesmu krājumiņi tautai līdz ar meldiju aizrādījumiem, Sakopojis un sakārtojis Plūdons, Cetri krājumiņi, Balss, 101.
38. *A. Runiņa «Lūzumi»*. Dziesmas dzimtenei, 1906., Balss, 214.
39. *Dziesmu svētki. Fallija dzejoļi*, 1906., 26 lpp., Balss, 76.
40. *Kungu baznīca vai tautas baznīca?* Kāda igauņa balss baltiešu korī, A. Grensteina, Latviski no Plūdoņa, J. Meļķisa apgādībā, Limbažos, 1906., 142 lpp., maksā 70 kap., Balss, 231.
41. *Heine un vācu šovinisti*, Balss, 246., 247.
42. *Jaunākie dzejoļu krājumi*. Atskats (Par Ed. Treumaņa, Raiņa, J. Poruka, J. Akuratera dzejoļiem.), Balss, 107.
43. *Kārļa Jēkabsona dzejas*. 1) Sniegbaltīte. Sapņu balade, 2) Uz aizlauzta zara. Dzejoļi, Balss, 142.
44. *Jaunākās grāmatas*. Mildas: Ziedoņa reibonī, Skices; J. Miķelsona: Tuksneša ceļotājs, Dzejas; K. Skalbes: Zemes dūmos, Dzejas, Balss, 283.
45. *Ņekrasova izmeklēti raksti*, Ar Ņekrasova ģimietni, biogrāfiju un kritisku apcerējumu, Sastādījis Līgotņu Jēkabs, Izdevusi Derīgu Grāmatu nodaļa, 80 lpp., Balss, 91.
46. *Piezīmes par literatūru*. Cita pasaule, A. Saulieša tēlojums «Vērotāja» 8. num., 1905., Balss, 5.
47. *Fr. Plostnieka dzejas*. Bezmiega naktis, Balss, 86.
48. *Poruka dzejas*. Liriski dzejoļi. Burvju pīpe. Nebijušais un divi vientuļi, Vinjetes un vāka bilde no G. Šķiltera, 306 lpp., Balss, 59.
49. *Poruka stāsti*, Kopotu rakstu otrais sējums, G. Šķiltera zīmējumi, J. Rozentāla vāks, Zalkša apgādībā, Rīgā, 1906., 321 lpp., Balss, 130.
50. *Poruka Jāņa kopoti raksti*, Trešais sējums. Stāsti, G. Šķiltera zīmējumi, J. Madernieka vāks, Grāmatu apgādniecības «Zalktis» izdevums, Rīgā, 1906., 379 lpp., Balss, 273.
51. *Zelta adata no J. Poruka*, Oriģinālliteratūra, III, Apgādājis J. Ozols, Cēsīs, 54 lpp., Balss, 178.
52. *Uz kuru pusi? ... Tīrzmālietes stāsts*, Balss, 119.

53. *Kreicera sonate no Ļ. N. Tolstoja*, A. Gērtā (A. Altberga firmas) ģenerālkomisijā, Rīgā, 1906., 72 lpp., Balss, 149.
54. *Ed. Treumaņa (Zvārguļa) «Sirdsbērnis»*, izmeklēti oriģināldzejoļi, Apgādājis A. Gulbis, 100 lpp., Balss, 70.
55. *Ziemas nakts*. Rakstu krājums K. Skalbes vadībā, 112 lpp., Izdevējs D. Zeltiņš, Rīgā, 1906., Balss, 190.

1907.

56. a) *A. Baltpurviņa raksti*, I krājums, Rīgā, 1907., P. Poritera apgādībā, 176 lpp., Balss, 103.
57. *Cilvēks un pārcilvēks* (Par Bernharda Šova Mensch und Übermensch, eine Komödie und eine Philosophie.), Dzimtenes Vēstn., 15.
58. *Iz jaunākās stāstu rakstniecības* (Antona «Manas meitenes», «Viena vasara»; Līgotņu Jēkaba stāsti, II; Kleinberģa «Stāsti jaunībai»), Dzimtenes Vēstn., 35.
59. *Jauna Raža, VIII*, Oriģinālrāžojumi Teodora sakopojumā, Rīgā, 1906., D. Zeltiņa apgādībā, 192 lpp., maksā 80 kap. (Pielikums: Fr. Brīvēmiņeka ģimētnē.), Balss, 52.
60. *Jaunākā lirika, I*. 1) Salnas riti. Jāņa Kārsteņa dzejas, 2) Malduguņi un prauli. Dzejoļi. Diženajo Bernharda, 3) Kārļa Skalbes dzejoļi, 4) J. Poruka dzejas, Balss, 63.
61. *Jaunākā lirika, II* (Par liriku vispār.), Balss, 93.
62. *Jaunākā lirika, III* (Par liriku vispār.), Balss, 98.
63. *Jaunākā lirika, IV* (Par Zemgāliešu Birutu, Ed. Virzu.), Balss, 109.
64. *Jaunākā lirika, V* (Par Viktoru Eglīti, Falliju.), Balss, 115.
65. *Jaunākās grāmatas*. Humors un satira: 1) Ar smalkiem bērza žagariem. Humoristisku-satirisku rakstu krājums Līvu Jurkas (J. Puriņa) vadībā, 2) Epigramas no Ed. Treumaņa (Zvārguļa), 3) Diedelnieka izlasīti un neizlasīti satiriski raksti, prozaiska dzeja un dzejiska proza, Balss, 34.
66. *Jaunākās grāmatas*. 1) Knuta Hamsuna «Pans». Jaunsudrabiņa tulkots, 2) Negoda apsegs. Zeltmata tēlojums iz dzīves, Balss, 40.
67. *Jaunromantiķi latviešu valodā* (Julijs Harta «Pāpildīšanās valsts», I; Prof. V. V. Bitnera «Fr. Nīče un viņa darbi»), Dzimtenes Vēstn., 20.
68. *Latviešu rakstniecība* (1906. gads un 1907. gada pirmā puse), Literatūrvēsturisks apcerējums. Proza, Rakstniecības almanachs 1908. gadam, Rīgā, 1907., 44. lpp.
69. *Latviešu literatura* (Materiali latviešu rakstniecības vēsturei.), Sarakstījis Līgotņu Jēkabs, Rīgā, 1906., 352 lpp., Balss, 46.

70. *Mūsu dzejnieki* (Par Antonu Austriņu, J. Akurateru, Jēkabsonu Kārli, K. Krūzu, Fr. Bārdū.), Plēsums, 2., 4.
71. *Mūsu jaunākā lirika* (Haralda Eldgasta «Demona paradīzē»), Vēstnesis, 11.
72. *Norauti pavedieni* (Iz rakstnieka piezīmju grāmatas.), «Dzimtenes Vēstneša» lit. pielik., 3.
73. *Poruku Jāņa kopoti raksti, IV*, Rīgā, 1907., 415 lpp., Dzimtenes Vēstn., 45.
74. *Quo vadis?*, Dzimtenes Vēstn., 3., 9.
75. *Rakstniecības kulturalā nozīme* (Literatūras fonda priekšl. vakarā lasītais referats saīsinātā veidā.), Dzimtenes Vēstn., 38., 44.
76. *Skalbes un Veidenbauma dzeja*. 1) Skalbes. Cietumnieka sapņi, Otrs papildināts izdev., 1906., 2) Ed. Veidenbauma «Dzejas» (ar dzejnieka ģimietni), Sakopojis Pabēržu Rudolfs, Izdevis P. Bērziņš, Rīgā, 1906., Balss, 4.
77. *Tauta un tautas rakstniecība*, Balss, 57., 58.
78. *Ziemeļnieku rakstnieki latviešu tulkojumā* (Par Henr. Ibsenu, Hermani Bangu, Knutu Hamsunu.), Dzimtenes Vēstn., 9.
79. b) *Kultūras jautājumi, 1*, Dzimtenes Vēstn., 15.
80. *Kultūras jautājumi, 2*, Par īsto izglītību (Pēc profesora Vernera Zomberta.), Dzimtenes Vēstn., 21.
81. *Kultūras jautājumi, 3*, Dzīvības problēma, Dzimtenes Vēstn., 27.
82. *Vēl par Rīgas Latviešu biedrību*, Balss, 88.

1908.

83. a) *J. Akuratera stāsti, I*, Jauna Raža, X, 170. lpp.
84. *Mākslas un kultūras sakars XIX gs. Jāņa Asara kopoti raksti*, I sējums, I burtnīca, Izdevis E. Ēķis, Rīgā, 1908., 128 lpp., Stari, 3., 279. lpp.
85. *Antona Austriņa «Kaspars Glūns»*. Kāda bēgļa naktsgrāmata, Izdevis P. Liepa, Valmierā, 1908., 115 lpp, Dzimtenes Vēstn., 159.
86. *Antona Austriņa «Kaspars Glūns»*. Kāda bēgļa naktsgrāmata, Jauna Raža, X, 170. lpp.
87. *Anna Brigadere*, Saimnieču un Zelteņu kalend., 22 lpp.
88. *Dāvināt grāmatas*, Dzimtenes Vēstn., 290.
89. *Dzejnieki, pūstalani, nepazīstamie*. 1) Līgotņu Jēkaba «Kur druvas līgo». Dzejas, 2) Valta Vitmaņa «Zāļu stiebri», 3) Linarda Laicēna «Kvēle». Dzejoļi, 4) Reitmaņa Andreja «Pret ritu». Dzejas, 5) Arta «Rīta sarmā». Dzejas, 6) Skuju Frīda(s) «Akordi iz sajūtu pasaules», 7) Dzīves skūpstī. Vairāku vēl tautai nepazīstamu dzejnieku dzejas, Otrā daļā Fr. Nīčses dzejas, V. atdzejotas, Stari, 4., 366. lpp.

90. *Dzejnieki un dzeja* (Par: J. Līgotņa «Kur druvas ligo», Antona (Birkerta) «Zem dzimtenes pelēkās debess», J. Puriņa «Modernu sieviešu mīlestības dziesmas», V. Eglīša «Elegijas», V. Damberga «Zīmējumi», L. Laicēna «Kvēle», Reitmaņu Andreja «Pret rītu», J. Rēķa «Memento mori»), *Dzimtenes Vēstn.*, 54., 57., 63.
91. *Ibsens un Hauptmans*. Lapiņa iz naturalistiskās drammas vēstures, *Dzimtenes Vēstn.*, 234.
92. *Individualisma dekadence*, *Stari*, 4., 363. lpp.
93. *Iz jaunākās stāstu rakstniecības* (Par: J. Jaunsudrabiņa «Vēja ziedi», J. Kleinberģa «Stāsti»), *Dzimtenes Vēstn.*, 74.
94. *Iz latviešu jaunākās rakstniecības* (Par: J. Akuratera «Stāsti», I, «Kaļpa zēna vasara»; Em. Prusas «Stāsti un skices»; «Volgas krastu atbalsis». Rakstu krājums; Ed. Treumaņa-Zvārguļa «Pēcskaņas». Dzejoļi; J. Jaunsudrabiņa «Viena diena». Īsts neīstas dzīves tēlojums piecās vietās.), *Dzimtenes Vēstn.*, 225.
95. *Jauna raža, IX*, Oriģinalražojumi, Teodora sakopojumā, Rīgā, 1907., *Dzimtenes Vēstn.*, 22.
96. *Jaunākā stāstu rakstniecība* (Vācu tulkojumi.), (Fr. Vedekinda «Uguņošana»; Otto Ludviga «Jautrīte»), *Dzimtenes Vēstn.*, 242.
97. *J. Kleinberģa «Stāsti»*, *Jauna Raža*, X, 171. lpp.
98. *Latviešu literatūras vēsture*, Sarakstījis Līgotņu Jēkabs, Rīgā, 1908., 448 lpp., *Dzimtenes Vēstn.*, 219.
99. *Izirušas lapas*. Stāsts, Sarakstījis Līgotņu Jēkabs, Liepājā, 1907., Apgādājis J. A. Buncis (Latviešu Universal-Biblioteka, 1.—2.), *Jauna Raža*, X, 170. lpp.
100. *Norauti pavedieni* (Iz rakstnieka piezīmju grāmatas.), *Māksla*, *Stari*, 3., 348. lpp.
101. *Par kritiku* (Sakarā ar Zudermaņa cīņu pret kritiku.), *Dzimtenes Vēstn.*, 133.
102. *Par mātes valodas nozīmi*, *Dzimtenes Vēstn.*, 130.
103. *Pavasara atmošanās* (Par: Fr. Vedekinda «Pavasara atmošanās»; Marg. Bōmes «Kādas kritušas dienas grāmata»), *Dzimtenes Vēstn.*, 85.
104. *Poruku Jāņa kopoti raksti*, Piektais sējums, Rīgā, 1908., 406 lpp., *Dzimtenes Vēstn.*, 255.
105. *Poruku Jāņa kopoti raksti, V*, *Jauna Raža*, X, 171. lpp.
106. *(Prūsas, E.) Grietiņas stāsti un skices*, *Jauna Raža*, X, 171. lpp.
107. *Homo sapiens*. Romans no poļu rakstnieka Staņislava Pšibiševska, Tulk. Brezovsku Irma, Jelgavā, 319 lpp., *Dzimtenes Vēstn.*, 136.
108. *Rakstniecības almanachs, II*, Latviešu mākslas un kultūras kritikai, Sastādījis Zeltmatis, Izdevis Ed. Zirģelis, Rīgā, 1908., 127 lpp., *Dzimtenes Vēstn.*, 272.

109. *Rakstu krājumi, II, Zalktis, III*, Rakstu krājums mākslai un kritikai, 1907., 164 lpp., Dzimtenes Vēstn., 25.
110. *Rakstu krājumi, III, Ziemas nakts, II*, Rakstu krājums K. Skalbes vadībā, Izdevis D. Zeltiņš, Rīgā, 1907., 112 lpp., Dzimtenes Vēstn., 34.
111. *Rakstu krājumi, IV*, Rakstniecības almanachs kritikai un rakstniecībai ar kalendaru 1908. gadam, Sastādījis Zeltmatis, Izdevis E. Eķis, 201 lpp., Dzimtenes Vēstn., 46.
112. *Rakstu krājumi, V, Zalktis, IV*, Rakstu krājums mākslai un kritikai, Rediģ. Rozentāls, Saulietis, Ķēniņš, Mākslas pielik.: Kr. Barona ģim., Rīgā, 1908., 190 lpp., Dzimtenes Vēstn., 119.
113. *Šerloks Holms, Etela King un citi*, Dzimtenes Vēstn., 70.
114. *Tradīcijas un saloni*, Stari, 5./6., 492. lpp.
115. *Ed. Treumaņa dzeja*. Piemiņas lapa dzejnieka 25 gadu darbībai, Dzimtenes Vēstn., 296.
116. *Volgas krastu atbalsis*, Saratovas latviešu I rakstu kopums zem Ilgvara Zaigoņa redakcijas, Jauna Raža, X, 171. lpp.
117. *Zobgalu kalendari 1909. gadam*, Dzimtenes Vēstn., 303.
118. b) *Kulturas jautājumi, I*. Skola un audzināšana, Dzimtenes Vēstn., 22.
119. *Kulturas jautājumi, II*. Architektura un publika (Pēc Hermaņa Mutesius.), Dzimtenes Vēstn., 40.
120. *Kulturas jautājumi, III*. Par mīlestību (Pēc E. Keizerlinga.), Dzimtenes Vēstn., 52.
121. *Kulturas jautājumi, IV*. Kulturas grozības, Dzimtenes Vēstn., 108.
122. *Kulturas jautājumi*. Laulības problēma, Dzimtenes Vēstn., 207.

1909.

123. a) *Akuraters un... Dulbe*, Dzimtenes Vēstn., 121.
124. *Leonida Andrejeva Anatema*, Ar autora atļauju no manuskripta tulkojis J. Jansons, Dramatiskās bibliotēkas, № 9., 88 lpp., Rīgā, 1909., Dzimtenes Vēstn., 254.
125. *Agrā ritā. A. Baltpurviņa stāsti*, DGN, «Jaunības raksti», 60 lpp., Izglītība, 7., 556. lpp.
126. «*Balva*», dzejoļu un domu graudu almanachs jaunībai, Plūdoņa sastādīts, Rīgā, 1908., P. Bērziņa apg., 384 lpp., Dzimtenes Vēstn., 19.
127. *Jaunākā drama* (Par: Ibsena «Rosmersholms»; M. Delle-Gracia, «Ogļrači»; Grillparcera «Sapnis — dzīve»; Morisa Meterlinka «Aglavena un Selizete»; R. fon Hofmanštala «Vakars.»), Dzimtenes Vēstn., 13.
128. *Jaunākā tulkoātā drama* (Par: H. Ibsena «Spoki», «Būvmeistars

- Solness», «Rosmersholms»; Morisa Meterlinka «Aglavena un Selizete»; H. fon Hofmanstala «Vakars»), Izglītība, 3., 228. lpp.
129. *Augusta Brača «No atzišanas koka»*, A. Golta apg., Rīgā, 1910., 103 lpp., Dzimtenes Vēstn., 302.
130. *Brīvozemnieks un viņa raksti*, Jaunā Dienas Lapa, 225.
131. *«Zeltenīte», romans no Aug. Deglava* (Ar autora ģimietni.), D. Zeltiņa apg., Rīgā, 222 lpp., Dzimtenes Vēstn., 273.
132. *Augusta Deglava «Zeltenīte», Romans* (Ar autora ģimietni.), D. Zeltiņa apg., Rīgā, 222 lpp., Izglītība, 12., 947. lpp.
133. *Dzejiski tēlojumi*. 1) «Drūmu dienu gaišie tēli». Patiesība un fantazija no Diženajo Bernharda, Ar autora ģimietni, Izdevis J. Vītols, Stopiņos 1909., 32 lpp., 2) «Spoži sapņi». Dzejiski tēlojumi no Aspazijas, J. Zegnera zīm., Rīgā, 1909., 86 lpp., Dzimtenes Vēstn., 294.
134. *Jauna Raža, X*, Oriģinalražojumi Teodora sakopojumā, Rīgā, 1908., D. Zeltiņa apg., 190 lpp., maksā 80 kap. (Ar K. Ceplīša vāka zīm. un R. Blaumaņa ģīm.), Dzimtenes Vēstn., 2.
135. *Jaunākā drama* (Tulkoto dramu apskats.), Dzimtenes Vēstn., 13.
136. *Jaunākā dzeja*. 1) Kārļa Krūzas «Zelta laipa». Dzejoļi, Apg. «Strēlnieks», izd. Rīgā, 1909., 79 lpp., 2) Kārļa Jēkabsona «Kēniņa znots». Balade, 12 lpp., «Trīs melderu meitas un velns». Poema, 20 lpp., «Laumīte». Poema, 16 lpp., apg. «Imanta», Rīgā, 1909., Dzimtenes Vēstn., 127.
137. *Jaunākā tulkotā drama*, Izglītība, 3., 228. lpp.
138. *Jānis Jaunsudrabiņš*. Īsa studija, Dzimtenes Vēstn., 127., 133.
139. *«Jūtu pasaule»*, oriģinaldzejoļu krāj., Ed. Treumaņa sakop., Ar māksl. K. Ceplīša un A. Strāla ilustrācijām, Rīgā, 1909., Ed. Zirģeļa apg., 374 lpp., Dzimtenes Vēstn., 19.
140. *Krievu jaunākā rakstniecība*. Kritiska skice, Dzimtenes Vēstn., 172., 174., 180.
141. *Laika un liriskas pabiras*. «Dzimtene», fragmenti, sacerējis A. Saulietis, Rīgā, 1909., 30 lpp., «Dzelzu puika». K. Jēkabsona poema, Rīgā, 1909., 24 lpp., «Atvadoties». A. Brūņa dzejas, Autora apg., Rīgā, 1909., 30 lpp., Dzimtenes Vēstn., 281.
142. *Latviešu drama* (Par: J. Paleviča «Purvā», «Preilenīte»; A. Brigaderes «Pie latviešu miljonara»; Vlb. «Kalnu gaišs»), Izglītība, 10., 785. lpp.
143. *Latviešu drama* (Par: Ed. Meklera «Chaosu derība»; A. Brigaderes «Zvanīgs zvārgulītis»; Emilijas Krišjānes «Zvejnieku cilts.»), Izglītība, 11., 968. lpp.
144. *Latviešu kritika, I*, Dr. M. Valters: Latviešu kritika mākslas un zinības jautājumos, Izdevis «Jaunu rakstu» apgādiens, 1908.,

- 116 lpp., II. Mērnīeku laiki, R. Klaustiņa apcerēti, DGN izdev., Rīgā, 126 lpp., Dzimtenes Vēstn., 43.
145. *Latviešu tautskolotājs kā rakstnieks*, Izglītība, 4., 268. lpp.
146. *Lida Erik*. Kāda cilvēka dienas grāmata no Līcišu Paulas, Izdevēja Berta Ēķis, Rīgā, 1908., 70 lpp., Izglītība, 6., 469. lpp.
147. *Mātes valodas psiholoģija*, Izglītība, 7., 524. lpp.
148. *D. Merežkovska «Julians Atkritējs»*. Romanu triloģija «Kristus un Antikrists», 1. daļa, Tulk. Antons Austrinš, Rīgā, 1908., 508 lpp., Dzimtenes Vēstn., 42.
149. *Nātres un maranas* (Nātras — maranas, audzējuši Kārlis un Otis; Ironija, rakstu krājums, K. Līciša rediģ.; Ozoliņu Viļa «Skaistums», «Beigas pašnāvībai», «Stars»; A. Dulbes «Caur sudraba birzēm» u. c.), Izglītība, 5., 391. lpp.
150. *Norauti pavedieni*. Audzināšana, Izglītība, 8., 575. lpp.
151. *Ozoliņu Viļa «Gals pašnāvībai»*, Autora apgādībā, 308 lpp., Dzimtenes Vēstn., 46.
152. *Par augstāko izglītību*, Latviešu Izglītības biedrības gada grāmata, I, 42. lpp.
153. *Sietiņš*. Septiņas zvaigznītes bērniem, P. Bērziņa izdev., Rīgā, 1908., Dzimtenes Vēstn., 87.
154. *Serloka Holmsa nemirstība*, Dzimtenes Vēstn., 153.
155. *Talantu panīkšana*, Dzimtenes Vēstn., 237.
156. *Tautas druva, I*. Apgādniecības «Ziedonis» izdevums, 1909., Jaunā Dienas Lapa, 294.
157. *Tipi vispasaules literatūrā*, Tulkojis J. Ezeriņš, Izdevis M. Liepa, Valmierā, 1909., 61 lpp., Dzimtenes Vēstn., 29.
158. *Tirzmalietes raksti*, DGN izdev., «Paštautas rakstnieki», III, Rīgā, 1909., 106 lpp., Izglītība, 4., 306. lpp.
159. *Tirā un netirā māksla*, Dzimtenes Vēstn., 255.
160. *Oskara Uailda «Estetiskais manifest» un «Zvejnieks un viņa dvēsele»*, Tulk. Pāvils Ilgvars, J. Rauska apg., Valkā, 1909., 61 lpp., Dzimtenes Vēstn., 87.
161. *Uz ziemas svētkiem!*, Dzimtenes Vēstn., 288.
162. *Virziēni un viņu taisītāji*, Dzimtenes Vēstn., 183.
163. *Aizrauts. Zeltmata stāsts* (Kopotu rakstu II sējums, Cēsīs, O. Jēpes izd., 56 lpp.), Izglītība, 12., 948. lpp.
164. b) *Zinību Komisija, studentu stipendijas un Literatūras fonds*, Jaunā Dienas Lapa, 298.

1910.

165. a) *Jānis Asars par mākslu*, Izglītība, 12., 883. lpp.
166. *Aspazijas lirika*, Dzimtenes Vēstn., 24., 30.

167. *Saulains stūrītis*. Liriska biogrāfija no Aspazijas, Dzirciemnieku izd., Rīgā, 1909., 96 lpp., Jaunības Tekas, 2., 102. lpp.
168. *Antona Austriņa «Mākoņu gaita»*, Jaunā Dienas Lapa, 1., 2.
169. *Antona Austriņa «Pušelnieki un suselnieki»*. Grāmatiņa iz tautas dzīves, P. Liepas apg., Valmierā, 1909., 174 lpp., Izglītība, 1., 66. lpp.
170. *Ziedoņa balsis*. Antona (Birkerta) dzejas, J. Rozes apg., Rīgā, 1910., 94 lpp., Izglītība, 7., 547. lpp.
171. *Rudolfa Blaumaņa kopotie raksti*. Pirmais sējums. Stāsti, L. Neimaņa izd., Jelgavā, 1909., 239 lpp., Izglītība, 4., 308. lpp.
172. *Kritika un viņas kritiķi* (Piezīmes pie A. Brača piezīmēm.), Jaunā Dienas Lapa, 76.
173. *Par A. Brača kunga «atbildi»* (Skat. Dzimt. Vēstn. Nr. 7, 1910.), Dzimtenes Vēstn., 12.
174. *Dekadences dekadence*. Literariskas piezīmes, Jaunā Dienas Lapa, 188., 191., 197., 203., 209., 215., 221., 227.
175. *Sētā un gaitā*. Skatu luga no kļaušu laikiem, ar dziedāšanu sešās ainās. Par piemiņu dzimtbūšanas atcelšanai no Andrieva Dzelzkalna, Izd. Rich. Millers, Rīgā, 1910., Dram. bibl., 13. nr., 48 lpp., Dzimtenes Vēstn., 209.
176. *Grāmatas un lasītāji*, Jaunības Tekas, 7., 8., 10., 11., 12.
177. *Ievads*, «Dzimtenes Vēstn.» lit. pielik., 230.
178. *Jauna Raža, XI*, Oriģinalražojumi Teodora sakopojumā, Ar Ed. Treumaņa ģimetni, Rīgā, 1909., D. Zeltiņa apgādībā, 208 lpp., Izglītība, 3., 228. lpp.
179. *Jaunības literatūra*. 1) Pirmās vagas. Bērnu un jaunības literatūra, III, J. Kārsteņa sakopojums, O. Jēpes apg., Cēsīs, 1909., 71 lpp., 2) Zem zvaigznēm. Jaunībai, III, Sastādījuši daži Valmieras skol. sem. audzēkņi, P. Liepas apg., Valmierā, 1909., 92 lpp., Jaunības Tekas, 1., 76. lpp.
180. *Jānis Jaunsudrabiņš*. Studijas un kritikas, I, 95. lpp.
181. *Ģāju putni*. Jāņa Kārsteņa dzejas, Apgādājis O. Jēpe, Cēsīs, 63 lpp., Dzimtenes Vēstn., 115.
182. *Kolorēti zīmējumi*. 1) Jāņa Jaunsudrabiņa «Kolorēti zīmējumi», Rīgā, 1910., 79 lpp., 2) Kārļa Skalbes «Bālas lapas», Rīgā, 1910., 31 lpp., Dzimtenes Vēstn., 89.
183. *(Krūza, K.) Uz Vēsmiņu Kārļa jautājumu*, Jaunā Dienas Lapa, 222.
184. *Saules bēdas*. Andreja Kurcija dzejas, R. P. I. studentu pulc. izd., Rīgā, 1910., 110 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 48.
185. *Latviešu drama* (J. Akuratera «Lāča bērni»; J. Jaunsudrabiņa «Sapnis saulītē»; Ed. Treumaņa-Zvārguļa «Milda»), Jaunā Dienas Lapa, 113.

186. *Latviešu rakstniecība* (1910. gada pirmā puse.), Izglītība, 6., 427. lpp.
187. *Latviešu rakstniecība krustceļā* (Atskats uz latv. rakstn. 1910. gadā.), Jaunā Dienas Lapa, 297.
188. *Literatūra un erotika* (Pēc Kurta Valtera Goldšmita.), Dzimtenes Vēstn., 114.
189. *Māksla un mākslas teorija*. 1) J. Jankava «Viņu māksla». Raksti par latv. jaunāko rakstniecību un kritiku, Izd. J. Pīpe, 1909., 80. lpp., 2) Dr. M. Valtera «Florencē». Studija no mākslas vēstures un mākslas teorijas. Ar beigu piezīmēm: Māksla, sabiedrība un marksisms, Izd. «Jaunu rakstu apgādiens», Rīgā, 1909., 96 lpp., Dzimtenes Vēstn., 12.
190. *Meteors*. Mekleru Eduarda pravietojums, Autora apg., 1910., 23 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 59.
191. *No vācu jaunākās romanu rakstniecības*. Kritiska skice, Dzimtenes Vēstn., 137., 141., 142., 143.
192. *Norautī pavedieni*. Diena un nakts, Izglītība, 6., 422. lpp.
193. *Piebildums (Zeltmata rakstam: Piezīmes pie Andreja Upīša «Latviešu rakstniecība»*, Izglītība, 8.), Izglītība, 8., 633.
194. *Pirmie asni*. 1) Pirmie asni. Salkoņa dzejoļi, E. Kalniņa apg., Pēterburgā, 1910., 30 lpp., 2) Straumē. Rob. Eidemanis, J. Rauskas apg., Valkā, 1910., 40 lpp., 3) Pāvils Rozītis. Kaijas. Dzejas, Orfeja izd., 1910., 48 lpp., Dzimtenes Vēstn., 170.
195. *Latvju literatūras vēsture*, sakarā ar tautas vēsturisko attīstības gaitu, Vidusskolu kurss, Sarakstījis Plūdonis, Otrā daļa: Verdzības periods, L. Neimaņa izd., Jelgavā, 1909., 383 lpp., Dzimtenes Vēstn., 109.
196. *Ave, Soll* (Esi sveicināta, saule!). Dzejas no J. Raiņa, Dzirciernieku izd., Rīgā, 1910., 57 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 87.
197. *Zelta zirgs*. Saulgriežu pasaka piecos cēlienos no J. Raiņa, Izdevis R. P. I. stud. pulciņš, Rīgā, 1910., Dzimtenes Vēstn., 239.
198. *Varavīksne*. Noveles. Sarakstījis A. Saulietis, Varavīksnas apg., Rīgā, 1910., 187 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 129.
199. *Skaidra sirds latviešu rakstniecībā* (Kritiska skice.), Izglītība, 8., 9.
200. *Kārļa Skalbes «Emigranta dziesmas»*, Rīgā, 1909., 80 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 6.
201. *Aiz zaļā kalna*. A. Smilgas dzejoļi, «Varavīksnas» apg., Rīgā, 1909., 47 lpp., Dzimtenes Vēstn., 43.
202. *Zirnekļa tīklā*. Kārļa Strāla dzejoļi, J. Lazdas apg., Rīgā, 1910., 96 lpp., Izglītība, 12., 945.
203. *«Tautiski» epi* (Lautenbacha-Jūsmiņa «Trilōģija», V. Eglīša «Pelēkais barons»), Izglītība, 8., 9.

204. *Ed. Treumaņa dzeja*. Studijas un kritikas, I, 76. lpp.
205. *Uguns un nakts*. Literariski kontrasti, I. A. Niedra, Izglītība, 1., 2., 20., 105. lpp.
206. *Uguns un nakts*. Literariski kontrasti, II. Rainis, Izglītība, 3., 4., 187., 268. lpp.
207. *Atklāta atbilde Dr. M. Valtera kungam*, Izglītība, 10., 800. lpp.
208. *Andreja Papardes (Valtera Dr. M.) «Enas uz akmeņiem»*. Lirika, Apg. Zalktis, Rīgā, 1909., Dzimtenes Vēstn., 94.
209. *Veci pazīstami* (Apsīšu Jēkaba «Veci pazīstami»; J. Purapuķis «Spieķis un divi suņi»), Jaunā Dienas Lapa, 65.
210. *Latvijas skolotāju biedrība, viņas žurnāls un Teodors Zeiferts*, Dzimtenes Vēstn., 271.
211. *Teodors Zeiferts un viņa loma latviešu sabiedriskajā dzīvē* (25 gadu darbības jubilejas gadījumā), Jaunā Dienas Lapa, 268.
212. *Zeltmata diletantisms un etika*, Izglītība, 9., 717. lpp.
213. *Zobgala kalendari 1911. gadam*, Jaunā Dienas Lapa, 280.
214. *Zvirgzdes, I*. Literarisks krājums, J. Pāvila sakopots, «Nākotnes» izdevums, 114 lpp., Dzimtenes Vēstn., 76.
215. b) *Latvijas Skolotāju biedrības pēdējās sapulces lēmums žurnāla «Izglītības» lietā*, Dzimtenes Vēstn., 91.
216. *Vietalvas labdarības biedrības 40-gadu pastāvēšanas svētki 9. maijā 1910. g.*, Jaunā Dienas Lapa, 106.

1911.

217. a) *Kalpa zēna vasara*. Jāņa Akuratera atmiņu zīmēj., «Dzirciemnieku» izd., Nr. 20., J. Zegnera zīmēj., 72 lpp., Laika Balss, 44.
218. *Briesmās un skaistumā* (Īsas piezīmes pie Aspazijas rakstu otrā izdevuma ar biogrāfiski literārisku apcerējumu no J. Asara, D. Zeltiņa apgād., Rīgā, 1910. g.), Izglītība, 2., 83. lpp.
219. *Atsaukums* (Sakarā ar N. rakstu Latvijā, 138.), Latvija, 143.
220. *Ave, Soll* (Beigū nodaļa un gala slēdziens no «Latviešu jaunākās rakstniecības vēstures»), Jaunā Dienas Lapa, 69., 72., 75.
221. *Balsis iz publikas* (Sakarā ar recenziju par N. Gogoļa «Revidenta» izr. un tulkojuma valodu.), Jaunā Dienas Lapa, 251.
222. *Zemes dēls*. Fr. Bārdas dzejoļi, «Zalkša» izd., Rīgā, 1911., 260 lpp., Izglītība, 8., 631. lpp.
223. *Nātres un kokrozītes*. Art. V. Bērziņa stāsti, Bērziņa un Zariņa apg., Cēsis, 1910., 295 lpp., Laika Balss, 27.
224. *Ceļa jūtis* (Par Em. Dārziņa apc. «Ceļa jūtis»), Laika Balss, 9., 10.
225. *«Ideālā sajūsmība» jeb rublis un dvēsele* (Par RLB ZK priekšn. J. Kalniņu un viņa runām vasaras sapulcēs.), Laika Balss, 45.

226. *Aija*. Jāņa Jaunsudrabiņa stāsts, Rīgā, 1911., 233 lpp., Izglītība, 4., 305. lpp.
227. *K. Jēkabsons nelaimē* (Polemika sakarā ar atsaukumi par lugu «Burtnieks»), Jaunā Dienas Lapa, 283.
228. *Krītisks juceklis* (Sakarā ar Teodora atsaukumi par «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturi», Dzimtenes Vēstn., 166.), Jaunā Dienas Lapa, 187.
229. *Latviešu drama* (Par: J. Raiņa «Uguns un nakts»; J. Pētersona «Seklā, pelēkā ikdienība»; Kaudziņu «Mērnieku laiki», Pe—Ge dramāt.; K. Jēkabsona «Vieglprātības augļi»; Fr. Censoņa «Caur stipru gribas spēju»), Izglītība, 5., 391. lpp.
230. *Latviešu rakstniecība* (1910. gada otrā pusē), Izglītība, 4., 5.
231. *Latviešu rakstniecība 1911. gadā*, Jaunā Dienas Lapa, 291., 297.
232. *Rozes un ērkšķi*. Ligoņu Jēkaba dzejoļi, Otrs papild. izd., Rīgā, 1911., 79 lpp., Izglītība, 5., 395. lpp.
233. *Literariskas ekskursijas, 1. Bareljeji*, V. Dambergs, Autora apgādāti dzejoļi, 64 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 3.
234. *Lit. eksk., 2. Komēdijas un kumēdiņi* (Par J. Akuratera «Kēniņa meita»; Riksteskoka «Viena vasara Ķirķos»), Jaunā Dienas Lapa, 17.
235. *Lit. eksk., 3. Klusā dzeja* (Par K. Skalbi, J. Jaunsudrabiņu, J. Vainovski), Jaunā Dienas Lapa, 23.
236. *Lit. eksk., 4. Nost ar ākstniecību!* (Par K. Jēkabsona «Demonu slāpes», H. Eldgasta «Demona paradizē», V. Egliša «Demonalijas», V. Kraukļa «Nost ar rakstniecību!»), Jaunā Dienas Lapa, 35.
237. *Lit. eksk., 5. Jauna Raža, 12.*, Oriģinalražojumi Teodora sakojumā, 208 lpp., 1910., Jaunā Dienas Lapa, 47.
238. *Lit. eksk., 6. Spēka dzeja*. «Vēja nestas lapas» Dzejoļu krājums no J. Raiņa, Rīgā, 1911., 103 lpp., «Tie, kas neaizmirst!» Rudens dziesma no J. Raiņa, «Dzirciemnieku» izd., Rīgā, 140 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 58.
239. *Lit. eksk., 8. Murdā*. Melnā Alkšņa stāsti par mazpilsētiņas dzīvi, J. Pīpes izd., Rīgā, 1911., 97 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 79.
240. *Lit. eksk., 9. Rudolfa Blaumaņa kopotie raksti*, Otrais sējums, L. Neimaņa izd., Jelgavā, 1910., 253 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 80.
241. *Lit. eksk., 10. Sieviete bīstamā un nebīstamā vecumā* (Margeritas Odū «Marija Klara»; Karinas Michaelis «Bīstamais vecums»), Jaunā Dienas Lapa, 91.
242. *Lit. eksk., 11. Die vor den Toren*. Roman von Clara Viebig, Egon Fleischel und Co, Berlin, 1910., Jaunā Dienas Lapa, 114.
243. *Lit. eksk., 12. «Kristīgi-tikumiskā» un «tautiskā» literatūra*, Jaunā Dienas Lapa, 148.
244. *Lit. eksk., 13. Jaunajā kursā*, Jaunā Dienas Lapa, 160.

245. *Lit. eksk., 14. Pret ziemeļiem.* Dramatisks tēlojums četros cēlieņos, Sar. A. Saulietis, «Varavīksnas» apgādībā, Rīgā, 1911., Jaunā Dienas Lapa, 216.
246. *Lit. eksk., 17. Celmi un ataugas* (Par: Ed. Cāliša «Celmi un ataugas»; J. Bankava «Gaismai austot»), Jaunā Dienas Lapa, 255.
247. *Lit. eksk., 17 (?). Hauzera pasaules literatūras vēsture*, Jaunā Dienas Lapa, 275.
248. *Lit. eksk., 18. Baku un koleras rakstniecība* (Par V. Eglīti un viņa «Vērtības pārvērtējot»), Jaunā Dienas Lapa, 285.
249. *Mīlestības un asaru dzejnieks* (Jāņa Poruka piemīnai.), Izglītība, 7., 504. lpp.
250. *Mūsaiķu «burtnieks»* (Par K. Jēkabsona lugu «Burtnieks»), Jaunā Dienas Lapa, 222.
251. *Fr. Ničšes «Tā runāja Zaratustra»*, Plūdoņa tulkojumā, Izglītība, 7., 550. lpp.
252. *Pie Jāņa Poruka kapa*, Jaunā Dienas Lapa, 137.
253. *Teodors Zeiferts*, Izglītība, 1., 13. lpp.
254. b) *Ziedoņa svētkos*, Jaunā Dienas Lapa, 120.
255. *Ziemas svētkos*, Jaunā Dienas Lapa, 297.

1912.

256. a) *J. Akuratera «Mazā Liza»* (Līze?) (Latvija, 1911., 232.), Vārds, I, 191. lpp.
257. *J. Akuratera «Saules gredzens».* Teiku drama 1 cēlienā ar prologu un epilogu, «Dzirciemnieku» izd., 28., Rīgā, 1911. 46 lpp., Vārds, I, 323. lpp.
258. *Adolfs Alunāns*, Vārds, I, 437. lpp.
259. *Aronu Matīsa avižnieka darbības 35 gadu jubileja «Dzimtenes Vēstneša»* redakcijā un «Imperial» viesnīcā, 1912. g. 3. martā, Vārds, I, 434. lpp.
260. *«Dzimtenes Vēstneša» redaktors Aronu Matīss*, Jaunā Dienas Lapa, 2.
261. *Dzejniece Aspazija*, Domas, 10., 1112. lpp.
262. *Ziedu klēpis.* Liriska biogrāfija, II, no Aspazijas, «Dzirciemnieku» izd., 26., 1911., Domas, 2., 205. lpp.
263. *Atstumtie.* Drama 5 cēlieņos, Pirmizrāde Jaunā teatrī, 7. novembrī, Domas, 12., 1351. lpp.
264. *Antona Austrīņa stāsti un dzejas*, Vārds, I, 391. lpp.
265. *A. Baltpurviņa «Tiesas diena»*, zīmējums (Latvija, 1911., 243.), Vārds, I, 291. lpp.
266. *Antona (Birkerta) apcerējumi.* 1) «J. Rainis», biografiskas skices pirmā daļa (Domas, 1912., 1., 2., 3., 5., 6. burtn.), 2) Latviešu

- sieviete plašāku centienu laukā (Dzimtenes Vēstn., 1912., 73., 79., 85., 91., 97.), Vārds, I, 360. lpp.
267. *Upīša-Birznieka «No rīta», «Dzirciemnieku»* izd., 34., 1912., 53 lpp., Domas, 10., 1100. lpp.
268. *Bjornstjerna Bjernsona «Kad jaunais vīns dzied»,* komedija 3 cēlienos, No norveģu valodas tulk. A. Janson, Univ. bibl., 3., 1911., 93 lpp., Vārds, I, 327. lpp.
269. *Rudolfa Blaumaņa kopoti raksti.* Humoristiski satiriskā dzeja un proza, Trešais sējums, L. Neimaņa izd., Jelgavā, 238 lpp., Vārds, I, 391. lpp.
270. *Rudolfa Blaumaņa kopoti raksti.* Humoristiski satiriskā dzeja un proza, Trešais sējums, L. Neimaņa izd., Jelgavā, 238 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 24.
271. *Annas Brigader «Princese Gundega un karalis Brusubārda»,* Pasaka četros cēlienos, sešās bildēs (Pirmizrāde «Interimā», ceturtdien, 12. aprīlī.), Domas, 5., 550. lpp.
272. *Ed. Cāliša «Beigu sākums»,* stāsts (Latvija, 1912., 109.—120.), Vārds, I, 293. lpp.
273. *Čehova vēstules,* Domas, 6., 660. lpp.
274. *Ciņa ar lubu literatūru Vācijā,* Domas, 10., 1113. lpp.
275. *A. Deglava literāriskie «kuriozumi»,* Jaunā Dienas Lapa, 53.
276. *A. Deglava loģiskie «kuriozumi»,* Jaunā Dienas Lapa, 67.
277. *A. Deglava polemiskie «kuriozumi»,* Jaunā Dienas Lapa, 85.
278. *Čarlzs Dikenss,* Domas, 4., 447. lpp.
279. *N. A. Dobroļubova 50. nāves diena,* Domas, 1., 104. lpp.
280. *J. A. Dubura jaunvārdi,* Jaunā Dienas Lapa, 43.
281. *Haralda Eldgasta «Pa okeanu».* No Rīgas līdz Ņujorkai un atpakaļ, Rīgā, 1912., 201 lpp., Vārds, I, 402. lpp.
282. *Ezerieša «Rožu dārzs»* (Domas, 1912., 5. burtn.), Vārds, I, 296. lpp.
283. *Fallija «Dižlatvieši».* Dziesmu romans, Pirmā burtnīca, Rīgā, 1911., 52 lpp., Vārds, I, 296. lpp.
284. *Gustava Frensena jaunākais romans saucas: «Annas Holman bojā eja»* (Der Untergang der Anna Hollmann, Grote Berlin, 1911.), Domas, 6., 658. lpp.
285. *Futurisms,* Domas, 11., 1223. lpp.
286. *Ģarāki dzejojumi.* J. Akuratera «Saules valgos». Poema (Druva, 1912., 2. burtn.), J. Akuratera «Trīs pasakas» (Latvija, 1911., 50.), Fr. Bārda «Ciņa ar eņģeli», (Druva, 1912., 1. burtn.), P. Blaua «Mačaradža Vismamarga» (Druva, 1912., 4. burtn.), K. Strāla «Kains» (Dzimtenes Vēstn., 1912., 29.), Vārds, I, 271. lpp.
287. *A. Gulbja «Universālā biblioteka»,* Vārds, I, 419. lpp.
288. *«Gabriela Sillinga bēgšana».* Drama no Gerharta Hauptmaņa,

- Tulk. A. Būmanis, Pēterburgā, 1912., Univ. bibl., 29., Domas, 6., 657. lpp.
289. *Gerharta Hauptmaņa jaunākā luga: «Gabriela Šilinga bēgšana...», Domas, 2., 213. lpp.*
290. *Gerharta Hauptmaņa «Gabriela Šilinga bēgšana», Vārds, I, 333. lpp.*
291. *Henrika Ibsena dramās: 1) «Svētki Solhaugā», drama trijos cēlienos, Tulk. J. Rainis, Univ. bibl., 8., 1911., 71 lpp., 2) «Brands», dramatiska poema piecos cēlienos, Tulkojis dzejā J. Akuraters, Univ. bibl., 39.—40., 1912., 174 lpp., Vārds, I, 337. lpp.*
292. *Iesācēji un pustalanti, Vārds, I, 396. lpp.*
293. *Incidents bez gala, Vārds, I, 423. lpp.*
294. *Iz jaunākās ārzemju rakstniecības, Domas, I, 102. lpp.*
295. *Iz laikrakstu beletristikas. «Rozes sniegā». Stāsts no Rīgas dzīves, Sarakstījis Līgotņu Jēkabs (Dzimtenes Vēstn., 1912., 148.—160.), Domas, 9., 983. lpp.*
296. *Iz laikrakstu kritikas, Domas, 7., 772. lpp.*
297. *J. H. (J. Jankava) literāriskie fabrikāti. Vārds, I, 362. lpp.*
298. *Fr. Jansona stāsti. 1) «Dzirkstelīte» (Latvija, 1911., 152.—156.), 2) «Pelēkas dienas» (Dz. V., 1912., 75.—81.), Vārds, I, 297. lpp.*
299. *Jaunrealisms, Domas, 7., 774. lpp.*
300. *Iz Jāņa Jaunsudrabiņa tēlojumu virknes «Baltā grāmata», Vārds, I, 299. lpp.*
301. *Jāņa Jaunsudrabiņa «Latviešu rakstnieks». Netieša atbilde «Dzimtenes Vēstnesim», Rīgā, 1911., 13 lpp., Vārds, I, 402. lpp.*
302. *Jāņa Jaunsudrabiņa «Mani draugi». Stāsti, Rīgā, 1911., 191 lpp. Vārds, I, 297. lpp.*
303. *Vilhelms Jensens, Domas, 2., 212. lpp.*
304. *Jubilejas: 1) Fr. Adamoviča 25 gadu skolotāja jubileja 1911. g. 27. augustā, 2) Jāzepa Vītola 25 gadu jubileja, 3) J. Krodznieka 25 gadu jubileja Maskavā, 4) Aronu Matīsa avižnieka darbības 25 gadu jubileja, 5) Alekša Mierlauka 25 gadu jubileja Jaunā teatrī, 6) Alekša Mierlauka jubileja Interimā, 7) Olgas Ezerlauka 25 g. jub. Interimā, Vārds, I, 433. lpp.*
305. *Lāpa. J. Kārklīņa dzejas, Cēsīs, 1911., Domas, 1., 99. lpp.*
306. *Annas un Ata Ķēniņu ražojumi, Vārds, I, 407. lpp.*
307. *J. Kļaviņa stāsti. 1) «Dēls» (Dz. V., 1912., 204.—206.), 2) «Stāsts par meiteni» (Latvija, 1911., 208.), 3) «Marijas sapnis un dzīve» (Latvija, 1911., 297.), 4) «Uz laimes zemi» (Dz. V., 1911., 297.), 5) «Laiku varā» (JDL, 1912., 5.), 6) «Dzīves ēnā» (Domas, 1912., 1. burtn.), 7) «Pavasars» (Domas, 1912., 4. burtn.), 8) «Savā tautā» (Latvija, 1912., 85.), Vārds, I, 302. lpp.*
308. *No Heinriha Kleista nāves dienas..., Domas, 2., 212. lpp.*

309. *Krievu jaunākā romanu rakstniecība* (J. Rukavišņikova «Nolādētā ģinta»; A. Fedorova «Papīra valstībā»; Alekseja N. Tolstoja «Divas dzīves»; Leonida Andrejeva «Saša Šeguļevs.»), Domas, 2., 209. lpp.
310. *Krievu literatūras fonds*, Domas, 2., 214. lpp.
311. *Kārļa Krūzas «Zvārguļu Edvarda stāvoklis mūsu dzejā»* (Latvija, 1912., 113., 119., 121., 122.), Vārds, I, 366. lpp.
312. *Kulturvēsturiski stāsti*. 1) «Tautības centieni dēļ». Prātkopja kultūrvēsturisks nostāsts (Dz. V., 1911., 258.—286.), 2) «Rīga». Kult. v. rom. trioloģija no Augusta Deglava. «Patrioti» (Pirmā daļa, JDL, 1911., 148.—244.; otrā daļa, JDL, 1912.), 3) «Jodu karš». Kult. v. tēloj. no Grietiņas (Dz. V., 1911., 251.—257.), Vārds, I, 403. lpp.
313. *Pols Lafargs*, Domas, 1., 105. lpp.
314. *Linarda Laicēna stāsti*. 1) «Miestiņā» (Latvija, 1911., 220.), 2) «Skolotājs Karulis» (Latvija, 1912., 5.), Vārds, I, 305. lpp.
315. *Latviešu drama, 2. Lautenbacha-Jūsmiņa «Induls un Arija»*, bēdu luga piecos cēlienos, sar. 1906.; «Zilā kalna līgava jeb Naidīgie dvīņi», bēdu luga trijos cēlienos, sar. 1909., Tērpātā (!), 1911., paša apgādā, Domas, 3., 324. lpp.
316. *Latv. drama, 3. «Draudzes bazars»*, satīra 3 ainās, Latv. skatuvei sarakstījis Adolfs Alunāns, Jelgavā, 1911., Domas, 4., 427. lpp.
317. *Latv. drama, 4. «Pie pilsētas vārtiem»*. Roberta Tautmiļa-Bērziņa drama piecos cēlienos, Ed. Rozīt (?) grām. tirg. apg., Rīgā, 1911., Domas, 5., 538. lpp.
318. *Latv. drama, 5. «Sarkanais kungs»*. Skatu luga iz Zemgales dzimtlaikiem četros cēlienos no Rozentāla-Krūmiņa, Jelgavā, 1912., Domas, 6., 650. lpp.
319. *Latv. drama, 6. «Dramatiskas pabiras»: 1) Skuju Frīda «Nelaieme nelaimes galā», 1 cēl., 2) Ziltara «Mežmalas ļaudis», 1 cēl., 3) J. Grīna «Glābts gods», joks 1 cēl., 4) Ed. Vulfa «Pielūdzēji», joku luga 1 cēl., 5) J. Liekā «Putriņu mantinieki», joku luga 4 cēl., 6) Lautenbacha-Jūsmiņa «Marģeris», bēdu luga 5 cēl., Tērpātā, 1912., Domas, 7., 769. lpp.*
320. *Latv. drama, 7. 1) Zeltmata «Sagaidīts», ģim. drama, 1912., 2) P. Aumaļa «Savs stūritis», drama trijos cēlienos, iz zemn. dzīves, pēc dota parauga latviešu skatuvei sarakstīta 1912. g., 3) Lautenbacha-Jūsmiņa «Vidvuds», Pirmā daļa», romant. bēdu luga piecos cēlienos, Tērpātā, 1912., Domas, 11., 1212. lpp.*
321. *Latv. drama, 8. Jūlija Pēterona «Ilgas», Viens cēliens, Rīgā, 1912., 43 lpp., Domas, 12., 1340. lpp.*
322. *Latviešu «emigrantu» literatūra* (Kritiska skice.), Jaunā Dienas Lapa, 257., 259., 265., 268., 275., 280., 281., 283.
323. *Latviešu kritikas kuriozi* (Sakarā ar atsaukumi par V. Eglīša

- «Vērtības pārvērtējot» Domu 1. numurā un Lautenbacha-Jūsmiņa «Zilā kalna līgava», «Induls un Ārija» Domu 3. numurā.), Domas, 4., 429. lpp.
324. *Latviešu kritikas kuriozi* (Par «Druvu» un «Domām», salīdzinājums.), Domas, 6., 654. lpp.
325. *Latviešu muzikas demokratizācija*, Vārds, I, 261. lpp.
326. *Latviešu rakstniecība* (1911. g. otrā un 1912. g. pirmā puse.), Vārds, I, 215. lpp.
327. *Latviešu «Universalā bibliotēka»*, Domas, 5., 544. lpp.
328. *Lautenbacha-Jūsmiņa «Margēris»*, Bēdu luga 5 cēl., Sar. 1911., druk. Tērpātā, 1912., 168 lpp., Vārds, I, 342. lpp.
329. *M. I. Ļermontova «Demons»*. Dzejojums, Pirmā un otrā daļa, Tulkojis J. Rainis, Univ. bibl., 4., Pēterburgā, 1911., 62 lpp., Vārds, I, 279. lpp.
330. *Lesinga «Natans Gudrais»*, Dramatiska dzeja piecos cēlienos, Tulk. J. Rainis, Univ. bibl., 24.—25., 1912., 144 lpp., Vārds, I, 344. lpp.
331. *M. Liepas «Filozofs Laiviņš»* (Domas, 1912., 6. burtn.), Vārds, I, 305. lpp.
332. *Līgotņu Jēkaba kritikas*. 1) «Kas jauns mūsu stāstu rakstniecībā» (Dz. V., 1911., 286.), 2) «Triju paaudžu dzejnieki» (Dz. V., 1911., 208.), 3) «Latviešu rakstniecības idejiskā seja 1911. g.» (Dz. V., 1912., 1.—2.), Vārds, I, 366. lpp.
333. *Rozes sniegā*. Stāsts no Rīgas dzīves. Sarakstījis Līgotņu Jēkabs (Dz. V., 1912., 148.—160.), Domas, 9., 983. lpp.
334. *(Linduļa) «Dižūdrū Māle»*, Drama četros cēlienos, Pirmizrāde Jaunā teatrī, 16. sept., Domas, 10., 1115. lpp.
335. *Literariskās ekskursijas, 1. Rudolfa Blaumaņa kopotu rakstu trešais sējums*, Jaunā Dienas Lapa, 24.
336. *Lit. eksk., 2. Andrieva Niedras kopotu rakstu pirmais sējums*, Jaunā Dienas Lapa, 59.
337. *Lit. eksk., 3. Rakstnieks bez galvas* (Par V. Eglīti un viņa «Stila problems mākslā», Dz. V., 158., 159.), Jaunā Dienas Lapa, 167.
338. *Lit. eksk., 4. Dzīves istenība un mākslas patiesība*, Jaunā Dienas Lapa, 203., 204., 208.
339. *Lit. eksk., 5. «Universalā bibliotēka»*, Jaunā Dienas Lapa, 227.
340. *Michaila Lomonosova 200-to dzimšanas dienu Krievijā svinēja 8. novembrī*, Domas, 1., 103. lpp.
341. *Māksla un diletanti*, Domas, 1., 4., 6., 10.
342. *Maniem kritiķiem* (Polemika ar J. Vintenu sakarā ar viņa priekšlas.), Jaunā Dienas Lapa, 230.
343. *Ievads tagadnēs estetikā no Dr. E. Meimaņa*, No otrā paplašinātā

- izdevuma tulkojis J. Bērziņš, Univ. bibl., 44./46., 1912., Domas, 8., 886. lpp.
344. *Mekleru Eduarda «Svētnīca», «Dzīvība» un ... ortogrāfija*, Vārds, I, 410. lpp.
345. *Alekša Mierlauka jubileja Jaunā teātrī*, 1912. gada 16. martā, Vārds, I, 435. lpp.
346. *S. I. Nadsons*, Domas, 3., 333. lpp.
347. *Nekrologi*. (Zariņu Kārlis un Adolfs Alunāns), Vārds, I, 436. lpp.
348. *Andrieva Niedras kopoti raksti*, Pirmais sējums, L. Neimaņa izdev., Jelgavā, 1912., 237 lpp., Vārds, I, 412. lpp.
349. *Andr. Niedras «No «Sarkanām puķēm» līdz «Ziedu klēpim»»* (Dz. V., 1912., 25.—26.), Vārds, I, 369. lpp.
350. *Andrieva Niedras «Pēteris Salna»* (Dz. V., 1911., 297.), Vārds, I, 307. lpp.
351. *Noziedznieks literatūrā* (Pēc Kārļa Hansa Strobla), Jaunā Dienas Lapa, 126., 131., 132.
352. *Par bezdievīgo krievu rakstnieku izslēgšanu no baznīcas*, Domas, 2., 214. lpp.
353. *Par modernismu literatūrā*, Domas, 8., 880. lpp.
354. *Par šķiru mākslu*, Domas, 12., 1346. lpp.
355. *Par vāciešiem un vācu rakstniecību ...*, Domas, 2., 213. lpp.
356. (*Pelše, R.*) *P. Roberts, «Antīš vai Spīdola?»*, Kritisks un etisks apcerējums (Domas, 1912., 4., 5. burtn.), Vārds, I, 370. lpp.
357. *Poļu jaunākā rakstniecība*, Domas, 5., 545. lpp.
358. *Poļu jaunākā romanu rakstniecība*, Domas, 6., 657. lpp.
359. *Pret grāmatu aizdošanu un aizņemšanos*, Domas, 2., 213. lpp.
360. *Priekšlasījumi par kritiku*, Vārds, I, 430. lpp.
361. *J. Raiņa «Induls un Ārija»*, Jaunības traģēdija piecos cēlienos, Jaunā Dienas Lapa, 36., 39., 40., 41.
362. *Rakstnieku piemiņu «godināt» ...* (Par N. Nekrasovu, A. Čehovu, G. Brandesu, Polu Lafargu.), Domas, 1., 104. lpp.
363. *Satiriskie žurnāli*. 1) «Gailis», humoristisks, satirisks un bilžots žurnāls, Iznāk reizi nedēļā, 1912., 1.—10., 2) «Dadzis», satirisks žurnāls dzīvei un mākslai, Iznāk ik 14 dienas, 1912. 1.—8., Domas, 10., 1104. lpp.
364. *A. Saulieša stāsti*. 1) «Deramdiena», iztēlojumu grāmatas. «Svarīgi notikumi Prātaiņos» (Jaun. Tekas, 1912., 2. burtn.), 2) «Veļu tiesa» (Druva, 1912., 1. burtn.), Vārds, I, 309. lpp.
365. *Andra Vitalka «Pasaka»*. Piezīmējumi un karikatūras, Izd. A. Saulietis, «Varavīksnas» apgādībā, Rīgā, 1912., 212 lpp., Vārds, I, 322. lpp.

366. *Kārļa Skalbes tēlojumi*. 1) «Rīga», noskaņa (Domas, 1912., 1. burtn.), 2) «Pasaka par vērdiņu» (Druva, 1912., 1. burtn.), Vārds, I, 314. lpp.
367. *Skuju Frīda «Nelaiمة nelaiمة galā»*. Karikatūra vienā cēlienā, J. B. Krūmiņa apg., Rīgā, 1911., 31 lpp., Vārds, I, 341. lpp.
368. *Skuju Frīda «Zem saules»*. Romans (Dz. V., 1912.), Vārds, I, 315. lpp.
369. *A. Smilgas «Aizsniguši ceļi»*. Uzzīmējumi, «Varavīksnas» apg., Rīgā, 1912., 58 lpp., Vārds, I, 315. lpp.
370. *Socialais romans itāliešu rakstniecībā* (Par Džiovani Čeka Gli «Ammonitori», «Bridinātāji»), Domas, 4., 430. lpp.
371. *Strādnieki — dzejnieki*, Domas, 10., 1111. lpp.
372. *Strādnieku Kultūras biedrības referātu komisija*, Jaunā Dienas Lapa, 257.
373. *Sudrabu Edža «Kaukšķītis»* (Domas, 1912., 1., 2., 3., 4. burtn.), Vārds, I, 316. lpp.
374. *Fr. Šillera «Vilhelms Tels»*. Drama piecos cēlieņos, Tulkojis Rainis, Univ. bibl., 36.—37., 1912., 120 lpp. Vārds, I, 352. lpp.
375. *K. Štrāla «Ziemas vidus sapnis»*. Tēlojums (Jaunā Dienas Lapa, 1912., 58.), Vārds, I, 316. lpp.
376. *A. Svābes «Kā Dobuls brauca pie pelēkā barona viesos»*, Izd. sab. «Gaismas karogs», Rīgā, 100 lpp., Jaunais Laiks, 5.
377. «*Rainis vai Plūdons?*» Divi sveicieni saulei. Kritiskas paraleles no A. Svābes, A. Bites apg., Cēsīs, 1912., Domas, 11., 1219. lpp.
378. *Kā Tirmaliete raud*, Vārds, I, 418. lpp.
379. *Ļ. N. Tolstoja raksti*, «Univ. bibl.» izdevumā, Vārds, I, 418. lpp.
380. *Tolstojs ārzemēs un Krievijā*, Domas, 2., 211. lpp.
381. 1912. gads poļu rakstniecībā, Domas, 6., 656. lpp.
382. *Turģeņeva noveles «Univ. bibl.» izdevumā*, Vārds, I, 318. lpp.
383. «*Universālā bibliotēka*», Domas, 11., 1219. lpp.
384. *J. Vainovska stāsti*. 1) «Nelaimīgā mīlestība kvadrātā» (JDL, 1911., 232., 238., 243., 249.), 2) «Ēnu māja», ceļa gājēja stāsts (Latvija, 1911., 267.), 3) «Mirušo svētkos» (Dz. V., 1911., 267.), 4) «Pavasars» (Domas, 1912., 3. burtn.), 5) «Bez varoņiem» (Domas, 1912., 5. un tālākās burtn.), Vārds, I, 321. lpp.
385. *Valdas kuriozi*, Vārds, I, 432. lpp.
386. *Vārds*, Domas, 3., 355. lpp.; Jaunā Dienas Lapa, 35.; Vārds, I, 440. lpp.
387. *Ed. Vulfa «Izabella»*, teiku drama piecos cēlieņos un astoņās ainās (Pirmizrāde Interimā, trešdien, 7. martā.), Domas, 4., 435. lpp.
388. (*Zelferta*) *Teodora kritiskie apcerējumi*. 1) Realistiskais virziens latviešu rakstniecībā (Četras nodaļas), Dz. V., 1911. un 1912.,

- 2) Andreja Upīša jaunākais cīņas raksts (Dz. V., 1912., 5.),
 3) Raksturiskākie vaibsti Blaumaņa sejā (Druva, 1912., 1. burtn.),
 4) Poruka dzeja (Druva, 1912., 2. un 3. burtn.), Vārds, I, 370. lpp.
389. *Alfr. Ziediņa «Plaisa»*, Dramatiska etide divos cēlienos J. Rauskas apg., Valkā, 1912., 46 lpp., Vārds, I, 352. lpp.
390. *Zinību komisijas 1912. g. vasaras sapulces (19. un 20. junijā)*, Vārds, I, 427. lpp.
391. *Zinību komisijas vasaras sapulces*, Domas, 7., 779. lpp.
392. *N. N. Zlatovratskis*, Domas, 2., 210. lpp.
393. *Zobgala kalendari 1912. gadam*. Laikrakstu satiriskie feļetoni, Vārds, I, 416. lpp.
394. b) *Pie latviešu pilsonības veļas baļļas*, Jaunais Laiks, 12., 13.
395. *Latviešiem ārpus Baltijas!*, Dzīve, 104.

1913.

396. a) *Akmeisms un adamisms*, Domas, 7., 843. lpp.
397. *J. Akuratera «Kaupo»* (Interimteatrī, 27. martā). Traģedija piecos cēlienos, astoņos tēlojumos, Pirmizrāde Veica beneficē, Domas, 5., 597. lpp.
398. *Leonida Andrejeva «Juda Iskariots un citi»*, «Univ. bibl.», 87., 77 lpp., J. Asara tulk., 1912. g. izd., Vārds, II, 346. lpp.
399. *Apsesdēla «Smagas domas»*. Dzejoļi, «Dzirciemnieku» izd., Rīgā, 1912., 147 lpp., Domas, 1., 103. lpp.; Vārds, II, 305. lpp.
400. *Jāņa Asara piemiņai*, Domas, 9., 1110. lpp.
401. *P. Aumaļa «Savs stūritis»*. Drama trijos cēlienos iz zemnieku dzīves. Pēc dota parauga latviešu skatuvei sarakstīta, Rīgā, 1912., 80 lpp., Vārds, II, 330. lpp.
402. *Ausekļa izlasīti raksti*, Rediģ. Līgotņu Jēkabs, «Univ. bibl.», 89.—91., 140 lpp. Vārds, II, 347. lpp.
403. *Antona Austriņa «Ciruļu putenis»*. Laika novērojums, «Varavīksnas» izd., Rīgā, 1913., 178 lpp., Vārds, II, 347. lpp.
404. *Balsis no publikas*, Glābšanās mēģinājums. (Atbilde kādam «Domu» abonentam.), Jaunā Dienas Lapa, 1913., 34.
405. *Balsis no publikas* (Sakarā ar izstāšanos no Derīgu Grāmatu nodaļas.), Jaunā Dienas Lapa, 130.
406. *Hermanis Bārs 19. jūlijā svinēja savu piecdesmito dzimunddienu*, Domas, 9., 1116. lpp.
407. *P. Blaua «Asnu mēnesis»*. Dzejoļi. Kopotu rakstu pirmais sējums, K. Priediņa izdev., Cēsis, 1912., 179 lpp., Vārds, II, 305. lpp.
408. *Džiovani Bokačio 600 gadu dzimšanas diena (1313.—1913.)*, Domas, 10., 1230. lpp.
409. *Annas Brigaderes raksti*. Stāsti, Pirmais un otrais sējums, Rīgā, 1912. un 1913., 290 un 263 lpp., Vārds, II, 351. lpp.

410. *A. Brūklenāja «Tāli zvani»*. Dzejoļi, S-bas «Straume» apg., Rīgā, 1913., 63 lpp., Vārds, II, 306. lpp.
411. *Bulvaru romans Francijā*, Domas, 12., 1440. lpp.
412. *Chronique scandaleuse*. Literariskas prāvas. Jēkabsonu Kārļa sonates. Dramatiskas plaukas. Augusts Deglavs un ticība. Cūkkūts estētika. Lubenieki un viņu kalpi. Bulvaru avīžu uzdevums, Valodas kuriozi, Vārds, II, 376. lpp.
413. *Cūkkūts estētika* (Sakarā ar «Rīgas Avīzes» 37. numura iespiesto J. Kūlas «Roberts»), Jaunā Dienas Lapa, 28.
414. *A. Dāvida «Krusttēvs»*. Joku luga četros cēlienos, Jelgavā, 1912., 82 lpp., Domas, 7., 842. lpp.
415. *Dzejnieks kā kavaliers* (Sakarā ar J. Akuratera tēloj. «Grietiņa», Domu 7. numurā.), Domas, 9., 1027. lpp.
416. *Viktora Eglīša «Hippokrena»*. Jambi un lirika in modo classico, Zalkša apg., Rīgā, 1912., Domas, 4., 462. lpp.
417. *Ersa «Dzīvības maize»*. Dzejas, 1912., 40 lpp., Vārds, II, 307. lpp.
418. *Anatola Fransa «Dieviem slāpst»*. Romans, Tulk. J. Bērziņš, «Univ. bibl.», 113.—116., 249 lpp., Domas, 7., 840. lpp.
419. *Anatola Fransa «Dieviem slāpst»*. Romans, Tulk. J. Bērziņš 1913., «Univ. bibl.», 113.—116., 249 lpp., Vārds, II, 318. lpp.
420. *Angelikas Gailīt «Ilgas un maldī»*. Studijas un tēlojumi, «Varavīksnas» izd., Rīgā, 1913., 125 lpp., Vārds, II, 319. lpp.
421. *N. V. Gogoļa «Revidents»*. Komedija piecos cēlienos, Tulk. Andrejs Upīts, «Univ. bibl.», 106., Vārds, II, 331. lpp.
422. *Gogoļa «Revidents» un «Mirusās dvēseles»*, Jaunā Dienas Lapa, 104.—107., 109.—111.
423. *N. V. Gogoļa «Mirusās dvēseles»*. Poema divās daļās, Tulk. Vizulis, Pēterburgā, 1912., «Univ. bibl.», 65.—68., 298 lpp. Vārds, II, 320. lpp.
424. *K. Greņģa «Kritošās zvaigznes»*. Dzejoļi, «Strauta» izdev., Ikšķilē, 1912., 48 lpp., Vārds, II, 307. lpp.
425. *A. Gulbja «Universalā bibliotēka»*, Domas, 12., 1434. lpp.
426. *Par un pret Hauptmani*, Domas, 7, 844. lpp.
427. *Kārļa Ieviņa «Meklētāja dziesmas», «Dzirciemnieku» izd., 32., Rīgā, 1912., 88 lpp., Vārds, II, 306. lpp.*
428. *Indiešu dzeja* (Par Rābindranatu Tagori.), Domas, 8., 978. lpp.
429. *Individualisma «filozofija»* (Par Teodora Kukļarska «Individualisma filozofiju»), Domas, 4., 474. lpp.
430. *Iz laikrakstu beletristikas*. 1) Viktora Eglīša «Zemnieces stāsts». Idīle (Dz. V., 1913., 169.), 2) *Ed. Vulfa «Pasaka par nāvi»*. Prologs, četras ainas un epilogs (Dz. V., 1913., 158.—166.), Domas, 9., 1102. lpp.

431. *Iz laikrakstu beletistikas, 3. Skuju Frīda «Zina Siliņa»* (Dz. V., 1913., 147.—155.), Domas, 10., 1211. lpp.
432. *Iz laikrakstu beletistikas, 4. Ed. Cāliša «Ints Grīns»*. Stāsts (Latvija, 1913., 162.—189.), Domas, 12., 1438. lpp.
433. *J. Jansons un jaunlaiku literatūra*, Jaunā Dienas Lapa, 198., 199.
434. *K. Jēkabsona «Dziļš miers»*. Dzejas, «Imanta» apg., Vecmilgrāvī, Burtnieku pili, Kārlis R. Jēkabsons un biedri (?!), Domas, 4., 464. lpp.
435. *Rudolfa fon Jēringa «Cīņa dēļ tiesībām»*, Tulk. Konstantīns Hiršs, A. Gulbja apg., «Univ. bibl.», 94., 1913., 65 lpp., Vārds, II, 351. lpp.
436. *Jubilejas*. 1) Aspazijas 25 gadu rakstniecības darbības jubileja 1913. g. 9. (22.) martā, 2) Jura Kalniņa 35 gadu rakstniecības jubileja 1913. g. 23. martā, Vārds, II, 271. lpp.
437. *Ivandes Kaijas «Iedzimtais grēks»*. Romans, Rīgā, 1913., 439 lpp., Vārds, II, 321. lpp.
438. *Leopolds Kampfs*, Domas, 3., 366. lpp.
439. *J. Kārklīņa «Darba balsis»*. Dzejas, P. Stumpa apg., Limbažos, 1913., 48 lpp., Domas, 6., 717. lpp.
440. *J. Kārklīņa «Darba balsis»*. Dzejas, P. Stumpa apg., Limbažos, 1913., 48 lpp., Vārds, II, 308. lpp.
441. *Jāņa Kļaviņa «Pirmie viļņi»*. Stāsti, «Dzirciemnieku» izd., 41., Rīgā, 1913., 110 lpp., Domas, 8., 972. lpp.
442. *A. F. Koņi «Cietumnieku labdaris Hāzs»*, Tulk. A. Būmanis, Pēterburgā, 1912., «Univ. bibl.», 69., 65 lpp., Vārds, II, 351. lpp.
443. *Kopotie raksti*. 1) Annas Brigaderes rakstu otrais sējums. Stāsti, Rīgā, 1913., 263 lpp., 2) Rudolfa Blaumaņa kopotie raksti, Ceturtais sēj., Stāsti, L. Neimaņa izd., Jelgavā, 1912., 259 lpp., 3) Andrieva Niedras kopotie raksti, II, L. Neimaņa izdev., Jelgavā, 1912., 360 lpp., Domas, 2., 236. lpp.
444. *V. G. Koroļenko 15. jūlijā svinēja savu 60. dzimšanas dienu*, Domas, 8., 991. lpp.
445. *A. Kraujas Raiņa «Pusideālisti»*. Kāds nelaikā piemirsts ievērojams mākslas darbs, «Dzirciemnieku» izd., 37., Rīgā, 1912., Domas, 1., 105. lpp.
446. *Krievu rakstniecība 1912. gadā*, «Jaunās Dienas Lapas» lit. pielik., 28.
447. *Krievu romanu rakstniecība*, Domas, 1., 114. lpp., 2., 242. lpp.
448. *Kronvaldu Ata «Tautiskie centieni»*, Tulk. Aronu Matīss, Gulbja apg., «Univ. bibl.», 71., 76. lpp., Vārds, II, 352. lpp.
449. *P. A. Kropotkins*, Domas, 3., 367. lpp.
450. *Kārļa Krūzas «Saltā namā»*. Dzejoļi, Apg. «Strēlnieks» izd., Rīgā, 1913., 78 lpp., Domas, 8., 970. lpp.

451. *Latviešu grāmatapgādniecība 1912. g. otrā un 1913. g. pirmā pusē*, Vārds, II, 361. lpp.
452. *Latviešu Izglītības Biedrības Gada Grāmata, IV, 1912.*, Zinātnisku, literārisku un pedagoģisku rakstu krājums, Vārds, II, 352. lpp.
453. *Latviešu rakstniecības pēdējais posms* (Iz Andreja Upīša pārskata rakstu krājumā «Vārds», II sēj.), Jaunā Dienas Lapa, 296.
454. *Latviešu rakstnieku darbi cittautu valodās.* 1) Ян Попук «Белая одежда», 2) Julius Wetzosol, «Auf dem weissen Sterne». *Mysterien aus dem Kurleben von Davos.* Tristan Verlag. Davos. 1913., Domas, 5, 593. lpp.
455. *Latviešu teātris 1912./1913. sezonā*, Vārds, II, 363. lpp.
456. *Latviešu žurnāli 1912. g. otrā un 1913. g. pirmā pusē.* 1) «Domas», 2) «Druva», 3) «Tagadne», 4) «Skatuve un Dzīve», 5) «Dadzis» un «Gailis», Vārds, II, 341. lpp.
457. *Lautenbacha-Jūsmiņa «Vidvuds»*, Otrā daļa, Romantiska bēdu luga 5 cēl., Tērbatā, 1912., 80 lpp., Domas, 7., 839. lpp.
458. *Lautenbacha-Jūsmiņa «Vidvuds»*. Romantiska bēdu luga trioloģija, Pirmā un otrā daļa — katra piecos cēlienos, Tērbatā, 1912., 104 un 80 lpp., Vārds, II, 334. lpp.
459. *Ed. Lejgalieša «Nakti»*. Dzejoļi, «Certamena» izdev., Rīgā, 1912., 31 lpp., Vārds, II, 309. lpp.
460. *Kamils Lemonjē* (miris 14. jūnijā Briselē), Domas 8., 1116. lpp.
461. *Edmonds Lepeltje* (miris 22. jūnijā), Domas, 9., 1117. lpp.
462. *Ligotņu Jēkaba stāsti, 3*, D. Zeltiņa apgādībā, Rīgā, 1913., 218 lpp., Domas, 7., 837. lpp.
463. *Literāriskas ekskursijas, 1. J. Akuratera «Degoša sala»*. Stāsts, «Dzirciemnieku» izd., 31., Rīgā, 1912., 115 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 35.
464. *Lit. eksk., 2. Kārļa Ieviņa «Meklētāja dziesmas»*, «Dzirciemnieku» izd., 32., Rīgā, 1912., 88 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 73.
465. *Lit. eksk., 3. K. Skalbes «Sapņi un teikas»*. Dzejoļi, «Univ. bibl.», 1913., 85./86., 81 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 85.
466. *Lit. eksk., 4. P. Blaua «Asnu mēnesis»*. Dzejoļi, Kopotu rakstu 1. sējums, Cēsis, 1912., 179 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 90.
467. *Lit. eksk., 5. A. Brūklenāja «Tāli zvani»*. Dzejoļi, S-bas «Straume» apg., Rīgā, 1913., 63 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 91.
468. *Lit. eksk., 6. Rakstnieku vēstules.* 1) Ļ. N. Tolstoja vēstules, 1. un 2. daļa, Tulk. J. Jansons, «Univ. bibl.», 33., 82.—84., 83 un 171 lpp., 2) Poruku Jāņa vēstules, Kopoti raksti, 1. sēj., 1913., 254 lpp., Jaunā Dienas Lapa, 162.
469. *Lit. eksk., 7. Nacionalisma leijerkaste...* (Par «Dzimtenes Vēstn.» 188. numura rakstiem.), Jaunā Dienas Lapa, 213.

470. *Lit. eksk., 8. Kritiķi un kritika* (Par Zeltmati, H. Eldgastu, K. Krūzu.), Jaunā Dienas Lapa, 272., 273.
471. *Literariskas godalgas*, Vārds, II, 371. lpp.
472. *Mīrušais naturalisms*, «Jaunās Dienas Lapas» lit. pielik., 22.
473. *Modernā šausmu dzeja*, Domas, 6., 659. lpp.
474. *Mūsu jaunās rakstnieces* (Antijas «Aina Āre»; Angelikas Gailītes «Ilgas un maldi»; Ivandes Kaijas «Iedzimtais grēks.»), Domas, 6., 659. lpp.
475. *Nebrasova piemiņai*, Domas, 3., 368. lpp.
476. *Nekroloģi*. 1) Pavasaru Jānis, 2) Kažoku Dāvis (valsts padomnieks Dāvids Pelcs), 3) Kārlis Bergs, Vārds, II, 374. lpp.
477. *Andrieva Niedras kopoti raksti, II*, Jelgavā, 1912., 360 lpp., Vārds, II, 353. lpp.
478. *Peiverinta* (nomiris 85 gadu vecumā), Domas, 9., 1117. lpp.
479. *Julija Pētersona «Cēlie mērķi»*. Satira trijos cēlienos, Rīgā, 1913., 90 lpp., Domas, 5., 579. lpp.
480. *Julija Pētersona «Ilgas»*. Viens cēliens, «Laboremus» bibl., 4., Rīgā, 1912., 43 lpp., Vārds, II, 335. lpp.
481. *Piesplauta bļoda jeb: Kārļa Skalbes atgriešanās* (Ilustrācija apcerējumiem «Rakstnieku etika»), Jaunā Dienas Lapa, 198.
482. *Plūdoņa «Latvju rakstnieki»*. Daiļliteratūras chrestomatija skolām un pašizglīt. 4 daļās, Ceturtā daļa, 1912., 569 lpp., Vārds, II, 353. lpp.
483. *N. G. Pomjalovskis*, Domas, 12., 1455. lpp.
484. *Poruku Jāņa kopoti raksti*, Pirmais sējums, Vēstules un dramatiski sacerējumi ar biogrāfisku apcerējumu par dzejnieku un vairākām fototipijām, Rīgā, 1913., 254 lpp., Vārds, II, 353. lpp.
485. *Priekšlasījumi* (Par 5 literāriem vakariem.), Vārds, II, 366. lpp.
486. *A. S. Puškina «Boriss Godunovs»*. Drama, Tulk. J. Rainis, «Univ. bibl.», 74., 1912., 67 lpp., Vārds, II, 335. lpp.
487. *A. S. Puškina «Piķa dāma un citas noveles»*, Tulk. K. Skalbe, «Univ. bibl.», 10., 1912., 84 lpp., Vārds, II, 324. lpp.
488. *J. Raiņa kopoti raksti, I*. «Pusidealists», «Uguns un nakts», «Zelta zirgs», «Ģirts Vilks», «Dzirciemnieku» izd., 43., Rīgā, 1913., 478 lpp., Vārds, II, 353. lpp.
489. *Rakstnieku vakari* (J. Porukam, A. Brigaderei.), Vārds, II, 367. lpp.
490. *Vladislava Reimonta «Zemnieki»*, Domas, 10., 1215. lpp.
491. *Nenegāti un viņu laiks*, Vārds, II, 207. lpp.
492. *Satira*. 1) Adolfa Alunāna «Humoristiski satiriskie dzejoļi», I daļa, 1912., 228 lpp., 2) Melnupju Marijas «Nama mātes liriskā un satiriskā dzeja», Rīgā, 1912., 66 lpp., 3) Zobgala kalendari 1913. gadam, 4) Laikrakstu satiriskie feļetoni, Vārds, II, 354. lpp.

493. «*Jēkabs Saltups*». Drama 5 cēlienos, Sar. A. Saulietis, Pirmizrāde Interimteatrī 19. aprīlī, Domas, 6., 729. lpp.
494. *Sezonas literatūra*, Domas, 11., 1240. lpp.
495. *Mat. Siliņa «Laikam līdz»* (1906.—1913.). Dzejoļi tautas dziesmu ritumā, RLB Latviešu muzeja piemiņai, Autora apg., 1913., Domas, 4., 466. lpp.
496. *Strādnieku kalendars 1913. gadam*, Vārds, II, 360. lpp.
497. *Šķiru mākslinieki*, Domas, 4., 470. lpp.
498. *Tautiskā liberalisma bēres*, Domas, 1., 124. lpp.
499. «*Tālo noskaņu*» pirmie 10 gadi, Domas, 5., 581. lpp.
500. «*Tikai demokrate*» tālākā gaitā (Polemika ar Aspaziju.), Jaunā Dienas Lapa, 266.
501. «*Tikai feļetonisti*» un... «*tikai demokrate*», Jaunā Dienas Lapa, 242.
502. *Ļ. N. Tolstoja «Hadži Murats»*. Stāsts, Tulk. A. Būmanis, «Univ. bibl.», 1912., 57.—58., 138 lpp., Vārds, II, 328. lpp.
503. *Ļ. N. Tolstoja «Vēstules», I un II daļa*, Tulk. J. Jansons, «Univ. bibl.», 1912., 33., 82.—84., 83 un 171 lpp., Vārds, II, 361. lpp.
504. *I. S. Turgeņeva «Aizvējā»*. Stāsts, Tulk. K. Skalbe, Univ. bibl., 54., 90 lpp., «Priekšvakarā». Romans, Tulk. A. Austrīņš, «Univ. bibl.» 75.—77., 186 lpp., Vārds, II, 328. lpp.
505. *Dr. M. Valtera «Latviešu kultūras demokrātija, viņas spēki un uzdevumi»*, Rīgā, 1913., 26 lpp., Vārds, II, 361. lpp.
506. «*Vārds*». Literariski kritisks rakstu krājums, Vārds, II, 381. lpp.
507. *Pētera Veiņa «Fabrikā»*. Dzejoļi, Rīgā, 1913., 40 lpp., Domas, 7., 838. lpp.
508. *Zeltmata «Sagaidīts»*. Ģimenes drama, Trīs cēlieņi, «Skatuves» izdev., Rīgā, 1912., 88 lpp., Vārds, II, 336. lpp.
509. b) *Ar lielajām bungām* (Sakarā ar E. Laurson-Hibšman rakstu «Latviešu sievietēm»), Jaunā Dienas Lapa, 296.
510. *Glābšanas mēģinājums* (Atbilde kādam «Domu» abonentam.), Jaunā Dienas Lapa, 296.
511. *Indivīds un pūlis* (Pēc L. Voitolovska.), Domas, 12., 1393. lpp.
512. *Izglītības kurpnieki*, Jaunā Dienas Lapa, 297., 298.
513. *Jaunā paaudze*, Jaunā Dienas Lapa, 152., 156., 157., 159., 165., 170., 171., 173., 178., 185., 188., 193., 195., 197., 201.
514. *Latviešu pilsoniskā sieviete sabiedriskā darbā*, Domas, 3., 361. lpp.
515. *Sabiedriskie rudimenti*, Jaunā Dienas Lapa, 298.
516. *Saģiftētā tauta* (Par lubu literatūru.), Jaunā Dienas Lapa, 47.
517. *Svētā vidišķība* (Atskats un izredzes.), Jaunā Dienas Lapa, 2., 4., 5.

518. *Zinību komisijas vasaras sapulces 18. un 19. junijā*, Domas, 7., 847. lpp.
519. *Zinību komisijas vasaras sapulces 1913. g. 18. un 19. junijā*, Vārds, II, 367. lpp.
- 1914.
520. a) *J. Akuratera «Parādības»*. Stāsti un tēlojumi, Rīgā, 1914., 191 lpp., Domas, 2., 233. lpp.
521. *Pēc piecpadsmit gadiem*. Jura Alunāna nāves 50 g. piemiņai, Jaunā Dienas Lapa, 77.
522. *Jura Alunāna raksti*. Izdoti rakstnieka piecdesmitā nāves gada piemiņai ar viņa kapa pieminekļa nobildējumu, Sakārtojis R. Klaustiņš, I daļa: Dzejoļi, II daļa: Vēstules un prozas raksti, «Univ. bibl.», 1914., 177.—180., 181.—183., Domas, 9., 1139. lpp.
523. *Juris Alunāns*, Domas, 5., 638. lpp.
524. *Ar ušņu duramo* (Par: Alberta Rutka «Apšu lapiņas», Arvīda Siliņa «Sirds un ziedi», P. Sērdienīša «Miglainā rītā», Bairona «Debess un zeme», Apsesdēla tulk., Ad. Alunāna «Humoristīgi-satiriskā dzeja», otrā daļa.), Domas, 7., 882. lpp.
525. *Avīžnieciska kritika*, «Jaunā Vārda» paraugnumurā, 20. decembrī.
526. *Barbari un Roma*, Domas, 6, 713. lpp.
527. *Birznieka-Upīša «Pelēkā akmens stāsti»*, «Univ. bibl.», 1914., 184., Domas, 8., 1008. lpp.
528. *P. Blaui «Ziemas dienas»*. Dzejoļi, Cēsīs, 1914., 87 lpp., Domas, 1., 109. lpp.
529. *Rudolfa Blaumaņa kopoļte raksti*, Piektais sējums, Stāsti, Jelgavā, 1913., 281 lpp., Domas, 8., 1007. lpp.
530. *Annas Brigaderes rakstu otrais sējums*. Stāsti, Rīgā, 1913., 363 lpp., Domas, 8., 1007. lpp.
531. *«Raudupiete»*. Annas Brigaderes drama piecos cēlienos, Pirmizrāde Interimā 28. martā, Amtmaņa-Briedīša beneficē, Domas, 5., 627. lpp.
532. *Annas Brigaderes «Rudens miglā»*. Stāsts, «Univ. bibl.», 1914., 173., Domas, 8., 1008. lpp.
533. *N. A. Čerņiševskis*, Domas, 10./11., 1280. lpp.
534. *Dzejnieks un politika*. (Piezīmju lapas.), Domas, 7., 856. lpp.
535. *Pauls Heize*, Domas, 5., 640. lpp.
536. *Futuristu klauni* (Par itaļu futuristu Marineti.), Domas, 5., 624. lpp.
537. *Henrika Ibsena «Brands»*. Dramatiska poema 5 cēl., Tulk. Fr. Mierkalns, Pirmizrāde Jaunajā teatrī, šī gada 12. decembrī, Domas, 12., 1392. lpp.
538. *Jaunie žurnāli*. 1) «Lietuvēns», žurn. satirai, Red. Jūlijs Pētersons, 1913., 1.—3., 1914., 1.—4., 2) «Tagadne», žurn. sadzīvei, zin. un

- mākslai, Red. K. Augenbergs-Ezerietis, izd. žurn. un rakstn. b-ba «Ideja», 1914., 1.—5., 3) «Rīts», žurn. zinātnēi, lit-rai un politikai, Red. A. Siliņš, izd. J. Sniedze, 1914., 1.—3., Domas, 4., 499. lpp.
539. *Karstos pelnos* (Piezīmes pie trīs stāstiem.) (V. Eglīša «Skolotāja Kalēja piedzīvojumi», J. Lapiņa «Sķīstīšanās ugunīs», L. Laičēna «Vitolds Vītums»), Domas, 12., 1316. lpp.
540. *Latviešu «Universalā biblioteka»*, Jaunā Dienas Lapa, 122.
541. *M. J. Ļermontovs* (1814. g. 3. okt. — 1914. g. 3. okt.), Domas, 10./11., 1279. lpp.
542. *Literariskās ekskursijas, 1. Pēc traķareta* (Par A. Saulieša «Veļu tiesa», Druva, 1912. g. 1. nr.), Jaunā Dienas Lapa, 61., 62.
543. *Lit. eksk., 2. Pornogrāfija un Tautiskā lieta*, Jaunā Dienas Lapa, 92.
544. *Lit. eksk., 3. Iz latviešu emigrantu dzīves* (Linduļa «Laimas bērni»), Jaunā Dienas Lapa, 157.
545. *Māksla un politiskā reakcija* (Par M. Gorkija protestu pret Dostojevskas «Velnu» dramatis. izrādīšanu Maskavas Dailes teātri.), Domas, 3., 374. lpp.
546. *«Uzticīgais pavalstnieks»*. Heinricha Manna jaunākais romans, Domas, 10./11., 1275. lpp.
547. *Nedramatiskā drama* (Ed. Vulfa «Tapiņa atgriešanās», V. Bgs «Aklie»), Skatuve un Dzīve, 3.
548. *Andrieva Niedras kopoti raksti, 3. sējums*, Jelgavā, 1914., 362 lpp., Domas, 6., 752. lpp.
549. *Leona Paegles «Dievi un cilvēki»*, Drama, Piecas ainas, «Ceramena» izd., Rīgā, 1914., 103 lpp., Domas, 5., 623. lpp.
550. *Jūlija Pētersona jaunākās satiras*. 1) «Redaktors Podiņš», Satira 2 cēlienos, 60 lpp., 2) «Nelaimīgais automobilis», Satira 1 cēlienā, 37 lpp., Dramat. bibl., 30., 31., Rīgā, 1914., Domas, 4., 621. lpp.
551. *Plūdoņa «Dzīves simfonijas»*. Episki dzejojumi, Rīgā, 1913., 113 lpp., Domas, 3., 367. lpp.
552. *Poruku Jāņa kopoti raksti*, Līgotņu Jēk. red., A. Golta izd., Rīgā, 1913., 1914., četri sēj., 6 daļās, Domas, 6., 751. lpp.
553. *J. Raiņa «Pūt, vējiņ!»*, Tautas dziesma piecos cēlienos, Pirmizrāde 31. janv., Domas, 3., 378. lpp.
554. *Sabiedriska un literāriska izglītība*, Domas, 12., 1389. lpp.
555. *A. Saulieša «Pašam sava saimniecība»*, Kom. 1 cēlienā, «Varavīksnas» izdev., Rīgā, 1914., Domas, 12., 1385. lpp.
556. *Starp divām pasaulēm* (E. Birznieka-Upīša «No rīta» — «Pret vakaru.»), Domas, 1., 23. lpp.
557. *Studētie pirmziemieki* (Par stud. rer. ing. K. Bērziņa «peršu» līgavai, Dzimtenes Vēstn. 231. numurā.), Jaunā Dienas Lapa, 247.

558. *Tarass Grigorjevičs Sevčenko*, Domas, 4., 509. lpp.
559. *Tauta, laikmets un māksla* (Piezīmju lapa.), Domas, 10./11., 1208. lpp.
560. *Vagnera «Parsifals»*, Domas, 8, 1014. lpp.
561. *Vēlreiz ar ušņu duramo* (A. Brūklenāja «Zelta sapnis», A. Svābes «Māsas», K. Jansona «Vientuļā dvēsele», Rinkusu Andreja «Zilās puķes jeb ilgu ziedi»), Domas, 10./11., 1267. lpp.
562. *(Zeiferta) Teodora kopoti raksti, I*, Rīgā, 1913., 177 lpp., Domas, 9., 1139. lpp.
563. *Ziemsvētku noskaņas*, Domas, 2., 250. lpp.
564. *Zilās puķes meklētāji* (A. Kēniņš, K. Skalbe, A. Brigadere.), Domas, 3., 290. lpp.
565. b) *Ar rungu un dubļiem*, Domas, 8., 1020. lpp.
566. *Enrichisez-vous* (Sakarā ar A. Berga rakstu «Latv. Izglītības Biedr.», 5. gada (1913.) grāmatā.), Domas, 1., 122. lpp.
567. *«Jaunā Vārda» pirmais vārds*, Jaunais Vārds, 1. paraugnumurs,
568. *«Jaunais Vārds»*, liels sabiedriska, politiska un literāriska dienas laikraksts... (Prospekts.), «Jaunā Vārda» paraugnumurs, 20. dec.
569. *Karš un kultura*, Jaunā Dienas Lapa, 261.
570. *Karš un literārie lubenieki*, Domas, 10./11., 1276.
571. *Laboremus!* (Par sportu vispār.), Domas, 6., 758. lpp.
572. *Latviešu avižniecība jūgā*, Domas, 12., 1397. lpp.
573. *Latviešu dūrē — latviešu cerības* (Olimpiade Rīgā.), Domas, 8., 1019. lpp.
574. *Latviešu preses ekonomizēšanās*, Domas, 5., 635. lpp.
575. *Pārkrievinātāji un krievu kultura*, Jaunā Dienas Lapa, 40.
576. *Tautiskā Lieta Liepājā*, Domas, 7., 890. lpp.
577. *Tautisko «liberaļu» Sedana*, Domas, 5., 634. lpp.
578. *Tie sapņotāji un tie izsapņojušies...*, Domas, 12., 1395. lpp.
579. *Fr. Veinberga «jubileja»*, Domas, 4., 509. lpp.
580. *Zinību komisijas vasaras sapulces 18. un 19. jūnijā*, Domas, 7., 888. lpp.

1915.

581. a) *Avižniecības gūstekņi*, Domas, 2., 221. lpp.
582. *«Brīvas Balsis»* Literāriski-kritiski un sabiedriski raksti, Rīgā, 1915., 169 lpp., Jaunais Vārds, 13.
583. *Demokrātiskais «šriņķis»*, Domas, 4., 437. lpp.
584. *«Dramatiskā» gruntniecība*, Domas, 1., 23. lpp.
585. *Feļetona valstībā*, Domas, 3.—5.
586. *Gustava Flobera «Salambo»*, «Jaunā Vārda» lit. piel., 6., 7.

587. *Jaunais Rīgas latviešu teātris*, Domas, 4., 442. lpp.
588. *Jaunākā lirika*, 1. Ievads, Jaunais Vārds, 81.
589. *Jaunākā lirika*, 2. Rudolfa Blaumaņa dzejas. Kopotu rakstu septītais sējums, Jelgavā, 1914., 232 lpp.; A. Saulieša dzejas. Kopotu rakstu ceturtais grāmata, «Varavīksnas» izd., Rīgā, 1915., 172 lpp., Jaunais Vārds, 104.
590. *Jaunākā lirika*, 3. J. Grīna «Rožu ugunī». Dzejoļi (1911.—1912.), O. Jēpes izd., Cēsis, 1914., 64 lpp., Jaunais Vārds, 139.
591. *Jaunākā lirika*, 4. «Intelektuālā dzeja» (A. Brača «Drupas»), Jaunais Vārds, 150.
592. *Jaunākā lirika*, 5. «Mītu» taisītāji (Par Fr. Bārdas dzeju.), Jaunais Vārds, 156.
593. *Jaunākā lirika*, 6. «Mūžības dziesma». Andreja Papardes «Mūžība». Mana dziesma, Izdevis «Jaunu rakstu» apgādiens, Helsingforsā, 1914., 93 lpp., Jaunais Vārds, 174.
594. *Latīņu burti un jaunā pareizrakstība*, Domas, 2., 215. lpp.
595. *Latviešu rakstniecības pagājušais gads*, Jaunais Vārds, 1.
596. *Atbilde R. Liepiņam, V. Bastjānim, T. Līventalam, P. Daugem, Indr. Rītiņam*, Domas, 3., 335. lpp.
597. *Piebildums pie augšējā raksta* (J. Lapiņa «Vēstule redakcijai»), Domas, 1., 112. lpp.
598. *Rakstnieku un mākslinieku almanachs*, Domas, 4., 439. lpp.
599. *Roberta Sterna «Aforismi, paradoksi, līdzības»*, 1914., 55 lpp., Jaunais Vārds, 31.
600. b) *Contradictio in adjecto*, Jaunais Vārds, 33.
601. *Jaunā gada un darba sākumā*, Jaunais Vārds, 1.
602. *Jezuitu politika*, Jaunais Vārds, 19.
603. *Krievu un vācu kultūra*, Jaunais Vārds, 10.
604. *Latviešu preses parāde*, Domas, 1., 108. lpp.
605. *Lielā diena*, Jaunais Vārds, 65.
606. *Mūsu reakcionari cīlpā*, Jaunais Vārds, 142.
607. «Pūravietnieki» (Tēlojumi iz latviešu zemnieku dzīves.), Jaunais Vārds, 29., 47.
608. *Tagadējais laiks un laikraksti*, Jaunais Vārds, 3.
609. *Tagadējais laiks vārdos un darbos*, Domas, 3., 330.
610. *Tās trīs valzīvis...* (Rīgas Latviešu Biedrība, Vidzemes savstarpīgā kredītbiedrība, Rīgas Namu īpašnieku biedrība.), Domas, 4., 443. lpp.

1916.

611. a) *Latviešu rakstnieks ceļā un darbā*, Jaunais Vārds, 184., 186., 187., 188.
612. *Literaturas krāmu tirgū*, 1. «Gara varoņi» (Par V. Eglīti, J. Aku-

- rateri, Ed. Vulfu u. c. «birģeliskiem» rakstniekiem.), Jaunais Vārds, 229., 230.
613. *Literaturas krāmu tirģū*, 2. «Īsu brunču misterijas», Jaunais Vārds, 249.
614. *Literaturas krāmu tirģū*, 3. «Celi, brāl, tu — es stenēšu!» (Par Haraldu Eldgastu un viņa braucienu pa Dņepru.), Jaunais Vārds, 250.
615. *Literaturas krāmu tirģū*, 4. «Liberalais baltais bloks» (Par Vikt. Eglīti, A. Ķēniņu.), Jaunais Vārds, 262.
616. *Literaturas krāmu tirģū*, 5. «Ar diviem gaņģiem» (Par Zeltmata un Košķina nodibināto teatri «Komedijs», un kā Zeltmatis maģ «ar divi gaņģiem» — Jaunākās Ziņās un Līdumā.), Jaunais Vārds, 274.
617. *Mazās tautas krievu rakstniecībā*, 1. M. Gorkija «Летопись», Jaunais Vārds, 149.
618. *Mazās tautas krievu rakstniecībā*, 2. «Отечество» Сборник национальной литературы России. Pirmais sējums, Red.: prof. Bодuens de Kurtene, prof. Gredeskuls, Gurevičs u. c., Jaunais Vārds, 171.—173.
619. *Pilsētas dzejs*, Taurētājs, 7., 8.
620. *Raiņa jubilejs Rēvelē*, Jaunais Vārds, 47.
621. b) *Lieldienā*, Jaunais Vārds, 81.
622. *Rakstnieku un mākslinieku pabalsts*, Jaunais Vārds, 86.
623. *Tautas vienība vārdos un darbos*, Jaunais Vārds, 193.
624. *Teatra izrāžu rīkotājiem*, Jaunais Vārds, 83.

1917.

625. a) *Dekadenti mostas*, Brīvais Strēlnieks, 61.
626. *Demokratiskās mākslas un mākslinieku labā*, Jaunais Vārds, 59.
627. *Demokratiskās mākslas un mākslinieku labā*, Ziņotājs, 2.
628. *Die Baltische Frage im Weltkrieg und in der russischen Revolution von Fr. Weis*, Brīvais Strēlnieks, 53.
629. «Komedijs» (Kristapa Košķina benefice.), Jaunais Vārds, 54.
630. «Komedijs» 22. febr. Ericha Lauberta benefice, Jaunais Vārds, 46.
631. *Latviešu «nacionalais» teatris*, Jaunais Vārds, 93.
632. *Liberalais baltais bloks*, Strādnieks, 1.
633. *Līriskā politika*. «Laiks». Literarisks žurnals, 1., 1917., Jaunais Vārds, 125.
634. *Otrais pilsētas teatris*, Brīvais Strēlnieks, 95.
635. *Rainis un viņa draugi*, Brīvais Strēlnieks, 89.

636. *Strādniecības teātris*, Ziņotājs, 48.
637. b) *Aitas un gani*, Laukstrādnieku Cīņa, 2.
638. *Arodnieciskās biedrības kā «cunštes»*, Ziņotājs, 44.
639. *Asiņainā jubileja*, Brīvais Strēlnieks, 79.
640. *Atbilde «Darba Tautai»*, Jaunais Vārds, 109.
641. *«Atpakaļ! Atpakaļ!»*, Laukstrādnieku Cīņa, 6.
642. *Bezzemnieku organizācija*, Ziņotājs, 37.
643. *Bezzemnieku padome Vidzemes Pagaidu Zemes Padomē*, Laukstrādnieku Cīņa, 2.
644. *Bezzemnieku padomes*, Ziņotājs, 34.
645. *Bistamākais ienaidnieks*, Jaunais Vārds, 100.
646. *Brīnīšķīgi politiķi*, Brīvais Strēlnieks, 71.
647. *«Darba tauta» un socialrevolucionari*, Jaunais Vārds, 101.
648. *Gruntnieku perēkli*, Laukstrādnieku Cīņa, 3.
649. *«Humanais» karš*, Jaunais Vārds, 135.
650. *Izglītību vai pātarus?*, Laukstrādnieku Cīņa, 4.
651. *Krievijas demokrātijā*, Ziņotājs, 23.
652. *Krievijas demokrātiskā republika un autonomā Latvija*, Jaunais Vārds, 80., 84.
653. *Latviešu lauksaimnieki organizējas*, Ziņotājs, 33.
654. *Latviešu laukstrādnieki*, Jaunais Vārds, 88.
655. *Lauksaimnieki lamājas*, Ziņotājs, 41.
656. *Laukstrādnieki un gruntnieku avīzes*, Laukstrādnieku Cīņa, 1.
657. *Mācītāji kā cunštnieki*, Jaunais Vārds, 130., 131.
658. *Mazie vēži*, Laukstrādnieku Cīņa, 5.
659. *Melnie kraukļi*, Brīvais Strēlnieks, 55.
660. *Pelēkie baroni sāk palikt dumpīgi*, Brīvais Strēlnieks, 62.
661. *«Politiskās demokrātijas milzenis»*, Laukstrādnieku Cīņa, 4.
662. *Rāmo viru politika*, Ziņotājs, 31.
663. *Revolūcijas dzinēja spēki*, Brīvais Strēlnieks, 77., 78.
664. *Revolūcijas kumēdiji*, Ziņotājs, 3.
665. *Revolucionārā nervozitāte un revolucionārā disciplīna*, Ziņotājs, 38.
666. *Revolucionarie kontrrevolucionari*, Cīņa, 71., 72.
667. *«Socialais idealisms» darbā*, Laukstrādnieku Cīņa, 6.
668. *Stipra vara*, Ziņotājs, 46.
669. *Svarīgākais uzdevums*, Ziņotājs, 17.
670. *Saubīgie un bailīgie*, Ziņotājs, 16.
671. *Viskreisākā partija Latvijā*, Laukstrādnieku Cīņa, 7.
672. *«Zemnieku Savienība» darbā*, Brīvais Strēlnieks, 56.

S A T U R S

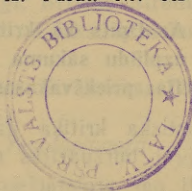
	Lpp.
Ievads	3
I n o d a ģ a. A. Upīša kritiķa gaitu iesākums (1902.—1907.)	9
1. Pirmie kritiskie raksti 1905. gada revolūcijas priekšvakarā	9
2. A. Upīts un 1905. gada revolūcija	20
3. Cīņas sākums pret dekadenci un diletantismu	34
4. A. Upīša demokrātisko uzskatu veidošanās par literatūru un rakstnieka uzdevumiem	51
II n o d a ģ a. A. Upīts kā kritiķis Stolipina reakcijas laikā (1908.—1911.)	65
1. A. Upīša sabiedriski literārās darbības jaunais posms	65
2. Cīņas turpinājums pret dekadenci un diletantismu	75
3. Demokratiskās un proletariski idejiskās literatūras principu aizstāvēšana	93
4. Krievu un citu tautu literatūras vērtējumi un uzskati par kultūras sakariem	107
5. «Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture» (1911.)	115
III n o d a ģ a. A. Upīts kā kritiķis laikā no strādnieku kustības jauno uzplūdu sākuma līdz Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas priekšvakaram (1912.—1917.)	126
1. Marksistiska kritiķa gaitās	126
2. Cīņa pret buržuazijas reakcionāro literatūru	154
3. Uzskati par proletarisko mākslu	169
Izmantotās literatūras alfabētisks rādītājs	210
Andreja Upīša kritisko un publicistisko rakstu pirmpublicējumu chronoloģisks rādītājs	215

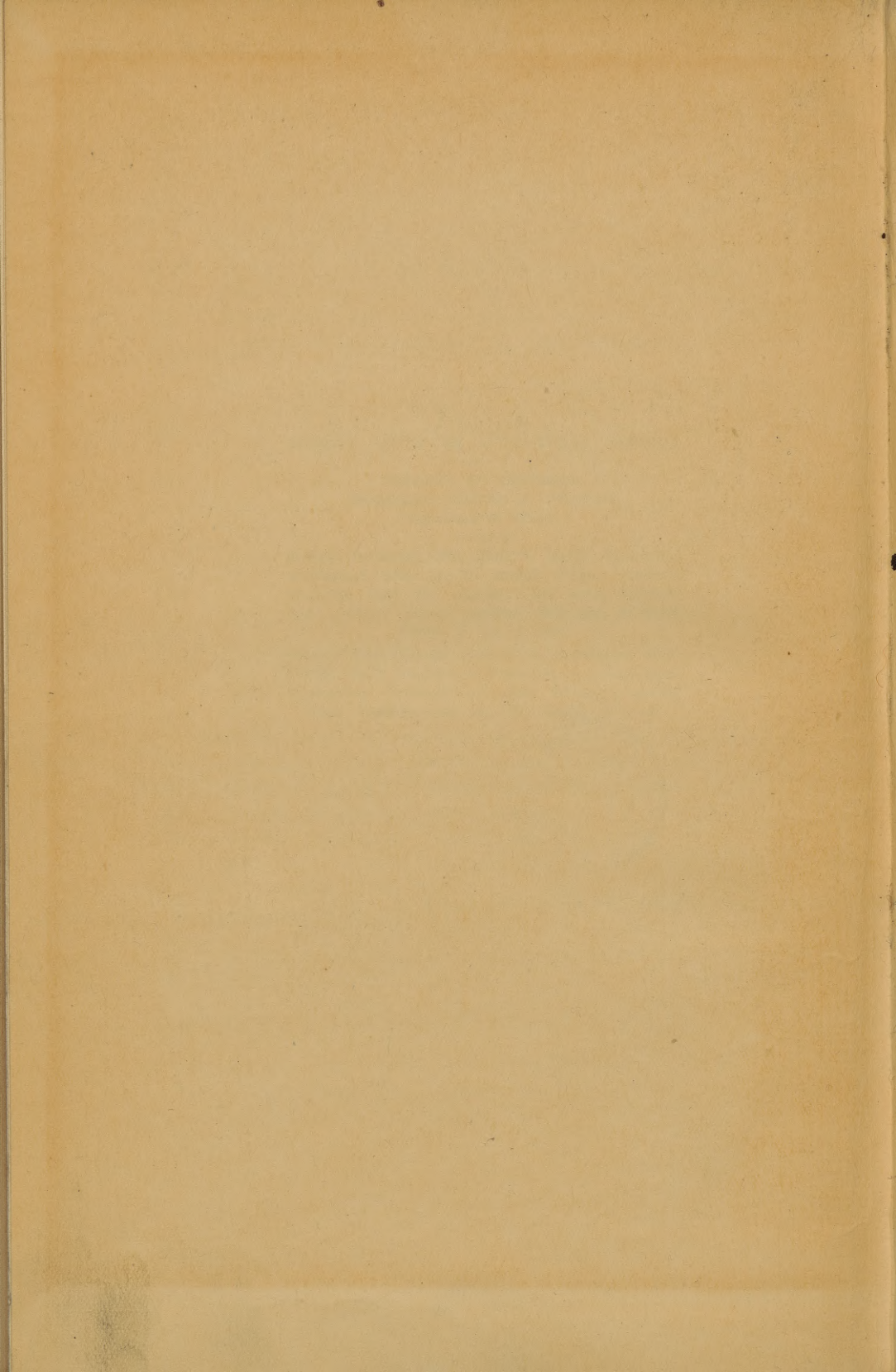
J. Upītis.
ANDREJS UPITS KĀ LITERATURAS KRITIĶIS

Redaktore *R. Rozenberga*
Techniskais redaktors *A. Pētersons*
Korektore *R. Fišere*

Nodota salikšanai 1956. gada 8. martā. Parakstīta
iespiešanai 1956. g. 5. maijā. Papīra formats
60×92/16. 15,88 fiz. iespiedl. 15,88 uzsk. iespiedl.
13,17 izdevn. loksnes. Metiens 2000 eks. JT 10069.
Maksā 9 rbl. 60 kap.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība Rīgā,
Smilšu ielā 1. Iespiesta izdevniecību un poligrafiskās
rūpniecības Galvenās pārvaldes Paraugtipogrāfijā
Rīgā, Puškina ielā Nr. 12. Pasūt. Nr. 642

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306009239

OBLIGATAIS EKSEMPLA

838